

EUGEN DENIZE

ȘTEFAN CEL MARE

Dimensiunea internațională a domniei

Editura Cetatea
de Scaun

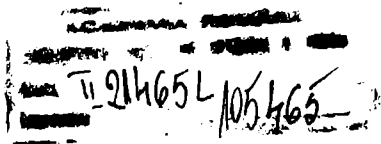
EUGEN DENIZE

ȘTEFAN CEL MARE
DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ A DOMNIEI

EUGEN DENIZE

ȘTEFAN CEL MARE
DIMENSIUNEA INTERNAȚIONALĂ
A DOMNIEI

Editura Cetatea de Scaun

Editor:

Dan Mărgărit

Referenți:

dr. Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române
prof. univ. dr. Ileana Căzan

Coperta:

Andrei Mărgărit

*Pe coperta: Ștefan cel Mare (1457-1504) în tabloul votiv al ctitoriei sale de la Dubrovăț
(după Mărturii ale trecutului, Buc., 1980)*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DENIZE, EUGEN BERNARD

Ștefan cel Mare : dimensiunea internațională a domniei /

Eugen Denize ; ed. : Dan Mărgărit. – Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2004

Bibliogr.

ISBN 973-7925-15-7

1. Mărgărit, Dan (ed.)

94(498.3)''14'' Ștefan cel Mare

**Reproducerea parțială sau totală a lucrării fără acordul editurii și autorului
este interzisă și se pedepsește conform legilor în vigoare**

© Cetatea de Scaun, 2004

Producător: S.C. Editura Logos SRL

Str. Mr. Spirescu, Bl. C4, Sc. C, Ap. 2, Târgoviște, jud. Dambovita

Tel./Fax. 0245-214692; 0721-209519

e-mail: margas2002@yahoo.com

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Capitolul I: Europa și Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea	9
Capitolul II: Moldova lui Ștefan cel Mare. Câteva considerații	25
Capitolul III: De la preluarea domniei la declanșarea războaielor antiotomane. Ștefan cel Mare și conflictul cu Ungaria	35
Capitolul IV: Primele trei războaie moldo-otomane și contextul internațional al desfășurării lor.	51
Capitolul V: Ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare: între Polonia și Imperiul otoman	117
Încheiere.	175

CUVÂNT ÎNAINTE

La 2 iulie 2004 se împlinesc cinci secole de când a trecut în neființă una dintre cele mai mari personalități ale istoriei noastre naționale, domnitorul Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt. Așa cum se întâmplă de obicei, un asemenea eveniment îndeamnă la meditație și la trecerea în revistă a felului în care urmașii au cinstit amintirea marelui voievod și a operei sale nepieritoare. Deși artiștii, sculptori și pictori, poeți și romancieri, dramaturgi și compozitori, creatori populari rămași anonimi, i-au imortalizat figura și personalitatea în operele lor, contribuția cea mai însemnată la cunoașterea vieții și activității marelui domnitor au avut-o, fără îndoială, istoricii.

Despre Ștefan cel Mare și epoca sa istoricii noștri au scris mai mult decât despre oricare altă personalitate a evului mediu românesc, mai mult decât despre oricare altă perioadă a istoriei noastre medievale. Cei mai mari istorici români, Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, Vasile Pârvan, Ioan Bogdan, Constantin Giurescu, Constantin C. Giurescu, Gheorghe I. Brătianu, Petre P. Panaitescu, ne-au lăsat pagini de neuitat despre Ștefan cel Mare. Remarcabile sunt, de asemenea, contribuțiile istoricilor Alexandru V. Boldur, Ioan Ursu, Valeria Costăchel, Șerban Papacostea, Ștefan S. Gorovei, Sergiu Iosipescu, Constantin Rezachevici, Constantin Cihodaru, Dumitru Ciurea, Tahsin Gemil, Leon Șimanschi, Dumitru Agache, Matei Cazacu, Nicolae Grigoraș, Gheorghe Duzinchevici și mulți alții, care au oferit noi interpretări, au pus în circulație noi documente și noi cronici, au abordat domnia lui Ștefan cel Mare în cadrul relațiilor internaționale ale vremii și au deschis noi și incitante orizonturi de cercetare. În același timp, există un număr apreciabil de monografii despre Ștefan cel Mare, precum cele scrise de Nicolae Iorga, Ioan Ursu, Alexandru V. Boldur, Șerban Papacostea, Manole Neagoe, Gheorghe Duzinchevici, Ion Cupșa, Al. Gh. Savu și Nicolae Grigoraș, toate oferind interpretări și aducând contribuții originale, de mare valoare științifică, la mai buna cunoaștere a acestei domnii.

Cu toate acestea, o aducere la zi și o reinterpretare, acolo unde aceasta se impunea, a domniei lui Ștefan cel Mare reprezenta o necesitate imperioasă pentru istoriografia noastră. După mai bine de 15 ani de cercetare a aspectelor externe ale domniei lui Ștefan cel Mare, după

publicarea mai multor studii și cărți cu referiri importante la această domnie, care sunt și martore ale evoluției concepției noastre despre problemele abordate, și la sugestia directorului Institutului de Istorie “Nicolae Iorga”, profesor universitar doctor Ioan Scurtu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru încrederea acordată, ne-am hotărât să scriem o monografie despre dimensiunea internațională a domniei marelui voievod. Este o lucrare de sinteză și de analiză în același timp. De sinteză, deoarece se bazează pe toate studiile, mai vechi sau mai recente, ale istoricilor noștri, revelatoare în ceea ce privește problematica abordată de noi. De analiză, deoarece pe lângă interpretările clasice ale subiectului, oferă cititorilor și câteva concluzii și orizonturi noi de înțelegere ale acestei domnii, bazate pe o minuțioasă interpretare a tuturor izvoarelor disponibile. O constatare se impune în acest sens. Dacă până acum izvoarele otomane ale domniei lui Ștefan cel Mare au fost puțin și parțial folosite, deși multe dintre ele sunt traduse în limba română, noi le-am folosit din plin și surprizele oferite de ele nu s-au lăsat așteptate.

Cu speranța că lucrarea noastră va reprezenta o contribuție științifică demnă de luat în seamă, că va oferi o mai bună înțelegere a dimensiunii internaționale a domniei lui Ștefan cel Mare, o supunem cu încredere judecății și verdictului specialiștilor în domeniu, dar și tuturor cititorilor pasionați de istorie.

Autorul

CAPITOLUL I

Europa și Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea

Dacă analizăm cu atenție evoluțiile și procesele istorice care au avut loc în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea la nivelul tuturor statelor creștine de pe continentul nostru, constatăm că acestea au fost destul de asemănătoare peste tot, de la Oceanul Atlantic și până aproape de Munții Ural. Evident, datorită unor condiții social-economice, politice, culturale și geografice specifice, evoluțiile istorice din această perioadă au avantajat mai mult statele occidentale, cum ar fi Spania, Portugalia, Franța, Anglia, Țările de Jos, statele italiene și germane, și mai puțin statele din zonele centrale, răsăritene și sud-estice ale continentului. Cu toate acestea, pentru un observator atent al evenimentelor, este indiscutabil faptul că Europa, toată Europa, mergea în aceeași direcție, înspre o economie de tip capitalist, înspre o societate în care privilegiile nașterii să fie înlocuite cu acelea ale banului, cu un stat unificat din punct de vedere teritorial și cu o putere centrală bine consolidată. De fapt, după părerea istoricilor Paul H. Beik și Laurence Lafore¹, întreaga evoluție istorică din cadrul economiei feudale, de la 1200 și până la 1500, conducea în mod inexorabil spre capitalism.

Transformările din structurile economice europene² generează o nouă societate, în care privilegiul lasă locul banului și meritului, o nouă

¹ Paul H. Beik, Laurence Lafore, *Modern Europe. A History since 1500*, New York, 1959, p. 20.

² Pentru viața economică din această perioadă a se vedea, printre altele, Melvin M. Knight, Harry Elmer Barnes, Felix Flügel, *Economic History of Europe*, London, 1930; Charles Bémont, Roger Doucet, *Histoire de l'Europe au Moyen Âge (1270-1493)*, Paris, 1931; J. A. R. Marriott, *The Evolution of Modern Europe. 1453-1932*, London, 1933; Wallace K. Ferguson, *Europe in Transition. 1300-1520*, Boston, 1962; Myron P. Gilmore, *The World of Humanism. 1453-1517*, New York, 1962; Robert Ergang, *The Renaissance*, Princeton, 1967; Shepard B. Clough, David L. Hicks, David J. Brandenburg, Peter Gay, *A History of the Western World. Early Modern Times*, Boston, 1967; Bernard Chevalier, *L'Occident de 1280 à 1492*, Paris, 1969; R. R. Palmer, Joel Colton, *A History of the Modern World*, New York, 1971; N. J. G. Pounds, *An Economic History of Medieval Europe*, New York, 1974; Pierre Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, tome I, *L'ouverture du monde. XIVe-XVIe siècles*, volume dirigé par Bartolomé Bennassar et Pierre Chaunu, Paris, 1977; Immanuel Wallerstein, *Le système du monde du XVe siècle à nos jours*, vol. I, *Capitalisme et économie-monde (1450-1640)*, Paris, 1980; Steven Ozment, *The Age of Reform. 1250-1550. An intellectual and religious history of the medieval and reformation Europe*, New Haven and London Yale University Press, 1980; Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance*, Paris, 1984; Eugene Weber, *Une histoire de l'Europe. Hommes, cultures et sociétés de la Renaissance à nos jours*, tome I, *De la Renaissance au XVIIIe siècle*,

apare caravela portugheză, dar și în privința artei de a naviga. Înclinația către mecanizare, specifică Renașterii, și-a găsit expresia cea mai edificatoare în orologerie. Deși un domeniu foarte limitat, orologeria a fost un adevărat model catalizator pentru dezvoltarea ulterioară a mașinismului. O dezvoltare importantă o cunoaște și mineritul și metalurgia fierului și a fontei. Au loc perfecționări foarte importante în domeniul armamentului, mai ales al artileriei, devenită mai eficientă și mai manevrieră, și al armelor de foc portabile, precum archebuza, pistolul și altele. Perfecționarea armelor de foc a dus și la perfecționarea continuă a artei fortificațiilor. Acum apar fortificațiile poligonale capabile să întrețină un foc încrucișat de sprijin reciproc. La mijlocul secolului al XV-lea, Gutenberg a inventat tiparul, care a răspuns nevoilor mereu crescânde ale Occidentului, dar care, la rândul său, a răspândit cultura și a generat noi necesități în acest domeniu. O dezvoltare importantă cunoaște, de asemenea, și industria sticlei, vitraliile, oglinzile și, mai ales, ochelarii, care permit prelungirea vieții intelectuale și artistice.

Progresul tehnic a apărut, aproape în totalitate, în sectorul necontrolat, necorporativ, al industriilor noi sau al celor imposibil de controlat. Aici s-au creat premisele și s-a realizat o diviziune tot mai pronunțată a muncii în cadrul producției manufacturiere, al manufacturilor dispersate, centralizate și mixte și, mai ales, în domeniul textil.

În același timp, în lumea marilor negustori s-au născut simultan mentalitățile capitaliste și instrumentele bancare și contabile care au permis acestor mentalități de a se exprima. Dezvoltarea tehnicii afacerilor s-a datorat, în bună măsură, dezvoltării, începând cu perioada cruciadelor, a marelui comerț maritim. Așa au apărut asigurările maritime, apoi contabilitatea în partidă dublă, băncile, la început particulare, iar apoi de stat⁵, cambia sau scrisoarea de schimb strâns legată de dezvoltarea creditului, companiile comerciale de două feluri, cu structură centralizată și sucursale și cu structură descentralizată și filiale.

Toate aceste transformări și evoluții au făcut ca în această perioadă să apară o burghezie dinamică și viguroasă. Cu toate acestea însă, ascensiunea burgheziei nu a însemnat, acum, și triumful valorilor burgheze. Burghezia a acceptat valorile sociale existente, în special valorile și comportamentul aristocrației, și a căutat să se integreze acestora. Un exemplu elocvent în acest sens, poate cel mai elocvent, este acela al familiei

⁵ Prima bancă publică din lume a apărut la Barcelona, în 1401, și purta numele de *Tavola de canvi* (J. Delumeau, *op. cit.*, p. 209).

burgheze florentine Medicis, care se va transforma într-o familie aristocratică ducală, va da papi și regine ale Franței. Cu toate acestea, burghezia, prin simpla ei prezență și prin tendința spre profit și individualism a făcut să "explodeze"⁶ evul mediu.

În această perioadă, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, se poate afirma cu toată convingerea că a existat un capitalism. În Europa occidentală întâlnim un capitalism comercial și financiar, care va duce la dezvoltarea creditului public. În Europa orientală este vorba despre un capitalism agrar, dar nici cel comercial și financiar nu lipsește cu desăvârșire⁷. Diferența de dezvoltare care se constată în această epocă și, în general, pe durată mai lungă între secolul al XIV-lea și secolul al XVI-lea, este mai mult de natură cantitativă decât calitativă. De exemplu, dacă în secolul al XIV-lea familia de bancheri florentini Perruzzi avea un capital de 135 000 de florini, adică 147 kilograme de aur, în secolul al XVI-lea, la apogeul ei, familia Fugger din Augsburg avea un capital de 4,7 milioane de florini, adică 13 000 kilograme de aur⁸. Această realitate a făcut ca dezvoltarea capitalismului să nu depășească stadiul financiar, comercial și agrar, astfel încât structurile economice și sociale ale epocii par mai degrabă medievale decât moderne, feudale decât capitaliste. Producția de masă era încă imposibilă în lipsa unor tehnologii adecvate. Agricultură de subzistență continua să reprezinte o bună parte din întreaga economie. Concentrarea economică era mai puțin legată de producție, cât de distribuire și de schimb.

Un mediu social intermediar, care a dat Europei pe cei mai buni scriitori ai săi, Bocaccio, Machiavelli, Erasmus din Rotterdam, Rabelais, Shakespeare, Cervantes, pe cei mai prestigioși artiști, Van Eyck, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Giovanni Pierluigi da Palestrina, și pe cei mai buni navigatori, Cristofor Columb, Vasco da Gama, Pedro Alvarez Cabral, Amerigo Vespucci, nu a ajuns să se definească drept o clasă socială distinctă și nu a avut decât o dorință, aceea de a nu rămâne el însuși, de a deveni altceva, altceva în sus, în sens aristocratic. Din acest punct de vedere, Renașterea a confirmat structurile sociale anterioare și chiar le-a întărit, admițând în rândurile nobilimii pe toți acei care prin bogăția sau meritele lor aspirau să intre. Deoarece nobilimea a rămas deschisă, burghezia nu a căpătat în Renaștere o conștiință de clasă. În Europa a avut loc un proces de

⁶ E. Weber, *op. cit.*, p. 63.

⁷ J. Delumeau, *op. cit.*, pp. 236-237.

⁸ E. Weber, *op. cit.*, p. 123.

mobilitate socială pe verticală, o mobilitate care va înceta abia în veacul al XVII-lea.

Cu toate acestea, dezvoltarea acestui prim capitalism, comercial, financiar și agrar, a dus la apariția unei societăți mai complexe și mai stratificate. El a favorizat unificarea teritorială și centralizarea politică a anumitor state, a contribuit la subordonarea clerului față de puterea laică în majoritatea țărilor de pe continent. În această perioadă, orașele, în marea lor majoritate, își pierd privilegiile și libertățile, iar nobilimea este atrasă la curte unde se pune în slujba puterii centrale.

Toate aceste transformări economice, sociale și politice, la care s-a adăugat apariția turcilor otomani în Europa de sud-est și în Mediterana orientală, au făcut ca în secolul al XV-lea să înceapă deplasarea axei comerciale principale a continentului din zona mediteraneană și baltică spre cea a Oceanului Atlantic. Exemplul cel mai elocvent în acest sens îl constituie Genova, care își transferă interesele din Marea Neagră în Peninsula Iberică și cunoaște, astfel, până la jumătatea secolului al XVII-lea, o nouă strălucire și prosperitate.

Pe plan politic, transformările din viața economică și socială au avut, așa cum am mai amintit, o importanță covârșitoare în încheierea proceselor de unificare teritorială și centralizare politică, în apariția statelor teritoriale moderne, conduse în acțiunile lor interne și externe de "rațiunea de stat"⁹. Renașterea a marcat, din această perspectivă, sfârșitul definitiv al idealului de cruciadă, al mesianismului imperial și al unității lumii creștine. Cine nu a înțeles acest lucru a plătit un preț mare, domnia lui Carol Quintul din secolul al XVI-lea fiind elocventă în acest sens.

Statul teritorial modern se caracteriza prin concentrarea tuturor forțelor naționale în jurul persoanei regelui. Monarhia a pus capăt anarhiei feudale, a desființat, în bună măsură, drepturile și privilegiile politice ale nobilimii, autonomia orașelor și privilegiile clerului. Controlul parlamentului asupra politicii fiscale și generale a monarhiei este tot mai

⁹ Pentru problematica referitoare la apariția și evoluția statului modern a se vedea, printre altele, Andrei Oțetea, *Formarea statelor moderne*, în "Viața Românească", an XXXI, nr. 4, 1939, pp. 7-28; idem, *Renașterea și Reforma*, București, 1968; Henri Pirenne, Augustin Renaudet, Edouard Perroy, Marcel Handelsman, Louis Halphen, *La fin du Moyen Âge*, vol. II, *L'annonce des temps nouveaux (1453-1492)*, Paris, 1931; G. F. Miglio, *La crisi dell'universalismo politico medievale e la formazione ideologica del particolarismo statale moderno*, în vol. *Marsilio da Padova. Studi raccolti nel VI centenario*, Padova, 1952; José Antonio Maravall, *The Origins of Modern State*, în "Cahiers d'histoire mondiale", 1961; idem, *Le origini dello stato moderno*, în vol. *Lo stato moderno*, vol. I, *Dal Medioevo all'età moderna*, Bologna, 1969, pp. 69-90; Edward R. Tannenbaum, *European civilisation since the Middle Ages*, New York, 1971.

restrâns chiar și în Anglia. În Franța și în Spania, Statele Generale și Cortesurile au fost mai mult aliate decât adversare ale monarhiei. În locul corpurilor reprezentative din evul mediu, regele, întruchipare vie a statului, devine adevăratul reprezentant al voinței și aspirațiilor naționale. El servește interesul obștesc menținând ordinea contra dușmanilor din interior și din afară, promovând economia națională și favorizând prosperitatea generală.

Mijloacele de care s-a servit monarhia pentru atingerea acestui scop au fost impozitele regulate, armata permanentă și birocrăția specializată și dominată de elemente burgheze. Creatorii și conducătorii statului birocratic modern au fost pretutindeni burghezii, care aveau nevoie de o autoritate puternică pentru a frâna instinctele anarhice ale nobililor. Burghezia a pus la dispoziția statului aptitudinile sale administrative și resursele sale financiare, iar statul s-a făcut apărătorul intereselor economice ale sale, în interior prin dezvoltarea comerțului și industriei, iar în exterior printr-o politică de cucerire. Monarhia și burghezia au luptat împreună fiindcă interesele lor coincideau.

Astfel de state au apărut, cu destule dificultăți, în Anglia regelui Henric al VII-lea Tudor (1485-1509), care a pus capăt dezastruosului război civil al celor "două roze", în Franța lui Carol al VII-lea (1422-1461) și Ludovic al XI-lea (1461-1483), care au înfrânt decisiv nobilimea și, mai ales, au pus capăt veleităților lui Carol Temerarul (1467-1477), ducele Burgundiei, de a crea un regat din Țările de Jos și până în nordul Italiei, pe locul fostei Lotharingii carolingiene, în Spania Regilor Catolici, Isabela de Castilia (1474-1504) și Ferdinand de Aragon (1479-1516), care au unificat statul și au desăvârșit recucerirea teritoriilor stăpânite de musulmani prin ocuparea emiratului Granadei, în urma războiului din 1481-1492, în Portugalia lui Alfons al V-lea (1438-1481), João al II-lea (1481-1495) și Manuel I cel Mare (1495-1521), care au pregătit marile descoperiri geografice, marile călătorii maritime, ce vor schimba fața lumii.

Dar statele moderne nu au apărut numai în Occident. Ele au apărut în condiții și în împrejurări specifice și în zonele central-orientale și de sud-est ale Europei. Același proces de unificare și de centralizare poate fi întâlnit în Polonia, în timpul domniei lui Cazimir al IV-lea Jagiello (1445-1492), în Rusia lui Ivan al III-lea (1462-1505) și în Ungaria lui Matia Corvin (1458-1490), în Țara Românească în timpul lui Vlad Țepeș (1448; 1456-1462; 1476) și în Moldova lui Ștefan cel Mare (1457-1504)¹⁰. Dar aici,

¹⁰ A. Ojetea, *Renașterea și Reforma*, pp. 147-148.

preponderența nobilimii și a boierimii, precum și invazia otomană au întârziat evoluția normală a acestor țări spre tipul statului modern, au împiedicat chiar această evoluție și au condamnat întreaga regiune la stagnare și regres, la un proces de refeudalizare târzie, care va face din dezideratul modernizării un obiectiv urmărit cu tenacitate încă și în zilele noastre.

În ciuda acestor procese și evoluții istorice, cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea a fost pentru toate aceste state din Europa central-răsăriteană și de sud-est o perioadă de strălucire și de glorie, în care ele nu au fost cu nimic mai prejos decât statele din Apus, decât statele cu „fațadă atlantică”.

Astfel, Polonia¹¹ a devenit acum cel mai important și mai întins stat din centrul și răsăritul Europei. Pe lângă Lituania, cu care realizase o uniune dinastică încă din 1385, prin acordul de la Krewo, ea a reușit să realizeze un mare sistem dinastic ce includea Cehia, Moravia, Silezia, Luzacia și Ungaria. Dar calea spre transformarea monarhiei polone într-un stat absolutist modern a fost închisă, după moartea lui Cazimir al IV-lea, de marea nobilime, care, pentru a putea aservi țărănimea în vederea producției de cereale pentru piață, avea interesul să împiedice întărirea regalității. Aceasta nu putea folosi împotriva magnaților nici burghezia, foarte slabă și lovită puternic de pierderea comerțului oriental datorită instaurării dominației otomane în bazinul pontic, și nici mica nobilime, sărăcită și aservită magnaților. Senatul sau Consiliul regal, format din episcopi și mari seniori, a acaparat, treptat, toate prerogativele regale. Nobilii au obținut scutirea de impozite și de taxe vamale și, pentru a-și putea procura mai ușor articole de lux din străinătate, au proclamat liberul schimb, ruinând industria națională, atâta câtă era, și împiedicând întărirea burgheziei.

Ungaria lui Matia Corvin¹² a fost una din marile puteri ale vremii. Matia a luptat pentru coroana cehă, dar pierzând-o, a reușit, totuși, să pună stăpânire pe Moravia, Silezia și Luzacia. Apoi, spre sfârșitul domniei, a cucerit Stiria și Austria Inferioară cu Viena (1485), oraș unde a și murit în 1490. Dar politica lui Matia Corvin de consolidare a puterii centrale și de diminuare a privilegiilor marii nobilimi nu i-a supraviețuit. Având o situație economică și socială asemănătoare cu cea din Polonia, Ungaria a ajuns și ea, foarte repede, dominată de magnați și de anarhie feudală. Puternica răscoală țărănească din 1514, condusă de Gheorghe Doja, urmată

¹¹ *Ibidem*, pp. 151-152.

¹² *Ibidem*, pp. 152-153.

de crâncene represalii și de legarea de glie a țăranilor dependenți a creat premisele pentru ca Ungaria să se prăbușească și să dispară ca stat după o singură bătălie împotriva turcilor otomani, cea de la Mohács, din 1526.

Marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea¹³, supranumit și “culegătorul de țări”, a cucerit, treptat, Novgorodul, între 1465 și 1478, apoi principatele Tver, Perm, Iaroslav și Reazan. Marele duce al Lituaniei, Alexandru, în urma războaielor din 1487-1494 și 1500-1503, a fost obligat să-i recunoască titlul de autocrat independent. Nici marele cneaz al Moscovei nu a fost scutit de anarhia marilor boieri după moartea lui Ivan al III-lea, dar până la începutul secolului al XVII-lea efectele ei au fost limitate de politica lui Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533-1584) și Boris Godunov (1598-1605). Oricum, și în acest caz, modernizarea a fost ratată, eforturile în această direcție fiind reluate abia în vremea lui Petru cel Mare.

Dacă în nordul Europei procesul de centralizare și unificare din cadrul Uniunii de la Kalmar (1397-1523), din care făceau parte Norvegia, Islanda, Suedia, Finlanda și, cu rol preponderent, Danemarca a eșuat, în bună măsură, datorită caracterului său supranațional, reușitele limitându-se doar la Danemarca și Suedia, în schimb el a eșuat cu totul în cazul Italiei și al Imperiului german. Dominate de existența unor centre economice și comerciale puternice, dar cu interese divergente, Italia și Germania nu au reușit să-și constituie o piață internă unică, element de bază al viitoarei lor unități politice.

În Italia nu exista nici un fel de factor politic cu pretenții de unificare. Cele mai puternice state, Veneția și Genova, își vor păstra bogăția și prosperitatea încă multă vreme dar obținându-le din direcții total opuse: Veneția din Imperiul otoman, iar Genova din cel spaniol. Papalitatea, statul italian cu cel mai mare prestigiu, conducătoarea lumii catolice, își va pierde mult din autoritate în a doua jumătate a secolului al XV-lea, atât datorită politicii duse de papi, cât și datorită comportamentului lor personal. Papi ca Nicolae al V-lea (1447-1455), Calixt al III-lea (1455-1458), Pius al II-lea (1458-1464), Paul al II-lea (1464-1471), Sixt al IV-lea (1471-1484), Inocențiu al VIII-lea (1484-1492) și, mai ales, faimosul Alexandru al VI-lea Borgia (1492-1503), au încercat să laicizeze statul papal, să-l transforme dintr-o putere spirituală, într-o putere politică și militară, la fel ca toate celelalte state italiene și europene ale vremii. În acest sens, cea mai importantă încercare a fost făcută de Cezar Borgia care, cu sprijinul tatălui său, papa Alexandru al VI-lea, a încercat să creeze un puternic stat în Italia centrală, o

¹³ *Ibidem*, pp. 153-154.

eventuală bază de unificare a întregii peninsule în favoarea acestei familii. Devenit model pentru Niccolò Machiavelli, Cezar Borgia și tatăl său nu aveau cum să fie modele și pentru creștinătatea catolică, pentru țările catolice din care se scurgeau importante sume de bani spre Roma doar pentru a satisface niște ambiții care nu aveau nimic în comun cu adevărata credință. În aceste condiții, prestigiul papalității a avut foarte mult de suferit, autoritatea morală a papilor aproape că a dispărut, iar idealul de unitate a creștinătății, mai ales în fața amenințării reprezentate de turcii otomani, a devenit pur și simplu o utopie.

Germania, după ce resuscitase ideea imperială și-i dăduse formă prin Otto I cel Mare, care în 962 a devenit împărat al Sfântului Imperiu Roman, și după ce cunoscuse gloria și măreția în timpul dinastiei de Hohenstaufen, a intrat într-un proces de destrămare, cu numeroase crize, interregnuri, instabilitate dinastică și anarhie feudală tot mai pronunțată. Împărații, pentru a-și asigura domnia, au renunțat, treptat, la tot mai multe din prerogativele lor, astfel încât marea nobilime a devenit stăpână absolută pe domeniile sale. Orașele germane, cele hanseatice, dar și cele din vest și din sud, bucurându-se de numeroase privilegii și libertăți, au reușit să dezvolte o economie prosperă, bazată pe producția de mărfuri și pe comerțul de lungă distanță, dar, la fel ca și în Italia, interesele lor erau divergente, deoarece erau legate de piețe de desfacere și de aprovizionare foarte diferite. Burghezia germană, bogată, puternică și independentă, nu a sprijinit pe împărați, deoarece nu avea nici un fel de motive ca să facă acest lucru. Dimpotrivă, ea a căutat să-și păstreze privilegiile atât împotriva nobililor, cât și a împăratului. Mica nobilime, la rândul ei, era mult mai legată de principii teritoriale, a căror vasală era, și nu avea nici interesul și nici capacitatea de a-l ajuta pe împărat cu ceva. În acest fel, în a doua jumătate a secolului al XV-lea puterea imperială era în Germania doar o simplă noțiune lipsită de orice conținut concret. Ea ajunsese în abisul cel mai adânc și nu mai avea în față decât două posibilități: ori să dispară, ori să încerce să se refacă, măcar și parțial. Această misiune i-a revenit lui Frederic al III-lea (1440-1493), din casa de Habsburg, care, deși a avut o domnie plină de vicisitudini, a reușit, spre sfârșitul ei, să asigure succesiunea fiului său Maximilian I (1493-1519) la demnitatea imperială, iar prin tratatul de la Pressburg, din 7 noiembrie 1491¹⁴, a deschis perspectiva ocupării tronului

¹⁴ Casparis Ursini Velli, *De bello Pannonico libri decem*. Studio et opera Adami Francisci Kollarii, Vindobonae, 1762, pp. 238-260; E. V. Schwind, A. Dopsch, *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblände im Mittelalter*, Innsbruck, 1895, pp. 424-440.

Ungariei de către Habsburgi, în cazul stingerii dinastiei Jagiellonilor maghiari. Oricum, în a doua jumătate a secolului al XV-lea împăratul a jucat un rol de mică importanță pe plan internațional, rolul său fiind mai important în ceea ce privește relațiile cu Ungaria, influențând, astfel, indirect, într-o oarecare măsură, și situația politică a Țărilor Române.

Dispariția idealurilor de cruciadă, de unitate a lumii creștine și de universalitate a puterii imperiale a condus, în lumea politică europeană, nu la înlocuirea lor cu alte idealuri, ci cu o realitate care s-a impus de la sine și a trebuit să fie recunoscută ca atare, în spiritul pragmatismului renescentist, cu sistemul statelor europene și al echilibrului de putere¹⁵. Principiul echilibrului de putere, aplicat mai întâi în Italia prin pacea sau liga de la Lodi din 1454, a fost adoptat pe plan european ca un mijloc de apărare împotriva expansiunii unei puteri care amenința să rupă raportul de forțe dintre puterile concurente. În cadrul acestui sistem rolul principal revenea statelor suverane. Fiecare stat reprezenta o comunitate și o putere. Nu mai exista o comunitate internațională condusă de o putere centrală. Instituțiile internaționale, chiar cele nou create, nu mai aveau autoritate directă asupra statelor. Pentru că religia, în general, și papalitatea, în mod special, își pierduseră autoritatea pe care o avuseseră în secolele anterioare, în acest nou sistem al statelor europene a fost inclus și Imperiul otoman, ca unul dintre factorii săi de bază. Deși teama față de turci exista în Europa¹⁶, deși retorica cruciată și proiectele de alungare a lor erau larg răspândite la nivelul

¹⁵ Pentru acest subiect a se vedea, printre altele, Edoardo Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, traduzione di Biagio Marin, Firenze, 1932; Andrei Oțetea, *Lupta pentru supremația asupra Italiei și formarea sistemului politic european (1494-1559)*, în "Viața Românească", XXXI, nr. 8, 1939, pp. 3-20; idem, *Renașterea și Reforma*, pp. 157-178; Edward R. Tannenbaum, *op. cit.*, p. 113.

¹⁶ În scrierile despre turci elaborate în Occident, între 1438 și 1527, se constată că motivația psihologică inițială – marea frică a lumii (teama de puterea turcească, lipsa unei nobilimi otomane și condiția femeii în lumea turcă fiind principalele elemente care au șocat lumea occidentală – Norman Daniel, *Islam, Europe and Empire*, Edimburgh, 1966, p. 11) – care a fost punctul de plecare al informării, având obiective limitate, mai ales politice și militare, s-a transformat, treptat, într-o veritabilă și autentică cercetare istorică, resimțită ca o necesitate fundamentală, ca o rațiune vitală, de unde ar pute să țâșnească o conștiință majoră a realității (Agostino Pertusi, *I primi studi in Occidente sull'origine e la potenza dei Turchi*, în "Studi veneziani", XII, 1970, pp. 551-552; W. L. Langer, R. P. Blake, *The rise of Ottomans Turks and its historical Background*, în "American Historical Review", 37 (1932), pp. 488-505). În acest sens, informațiile occidentale despre căderea Constantinopolului scot în evidență mai multe aspecte importante, și anume politice, militare, sociale, economice și religioase (Agostino Pertusi, *Ripercussioni della caduta di Costantinopoli: un esempio di interrelazioni culturali nel sec. XV tra il sud-est europeo, il mondo mediterraneo e quello pontico*, f. 1., f. a.; Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: the Renaissance image of the Turk (1453-1517)*, Nieuwkoop, 1967, pp. 1-6). Pentru pătrunderea informațiilor despre căderea Constantinopolului în spațiul românesc a se vedea V. Grecu, *La chute de Constantinople dans la littérature populaire roumaine*, în "Byzantinoslavica", XIV, 1953, pp. 55-81.

aplicat câteva dure lovituri politicii otomane de expansiune pe care au și frânat-o temporar, de Ungaria lui Matia Corvin și Vladislav al II-lea Jagiello (1490-1516), care din când în când își mai aduceau aminte că principala amenințare la adresa lor venea din partea Imperiului otoman, și de Veneția, care a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-și apăra pozițiile din Romania, Marea Egee și Mediterana orientală, dar, din păcate pentru lumea creștină, a pierdut cele două războaie decisive pe care le-a purtat cu turcii în această perioadă. În rest, statele creștine nu au făcut nimic important împotriva Imperiului otoman, fie pentru că nu au vrut, fie pentru că nu au putut. Doar Sfântul Scaun a mai încercat să facă ceva, să pună pe picioare cruciade antiotomane și să întrețină cu bani lupta antiotomană a statelor catolice, dar aceasta era mult prea puțin și cu totul lipsit de eficacitate. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, Spania și Franța vor mima acordarea unor ajutoare Veneției, care se afla prinsă în război cu turcii, dar foarte repede s-a văzut că interesul lor era îndreptat spre împărțirea Italiei și nu spre apărarea creștinătății.

Într-un context internațional fluid și complex²³, Ștefan cel Mare, în lunga sa domnie, începută la 12 aprilie 1457 și încheiată la 2 iulie 1504, a făcut ce i-a stat în putere pentru a menține stabilitatea în relațiile cu Imperiul otoman și chiar pentru a elimina asimetria apărută în aceste relații odată cu plata haraciului de către Moldova în 1455-1456. Pentru atingerea acestui obiectiv, el a pus în funcțiune o vastă rețea de relații internaționale, care se întindea din Italia și până în Persia, dușmana asiatică tradițională a turcilor otomani²⁴. Lupta împotriva expansiunii Imperiului otoman i-a fost impusă lui Ștefan cel Mare ca o adevărată necesitate istorică, deoarece Moldova, având importante capacități economice, politice și militare, nu putea accepta să asiste pasivă la subordonarea ei de către sultanii din Constantinopol. Așa cum vom putea constata în capitolele următoare, lupta lui Ștefan cel Mare se va încheia cu succes în ceea ce privește stabilitatea relațiilor moldo-otomane, dar cu insucces în ceea ce privește împiedicarea instaurării dominației otomane asupra întregului bazin pontic. Dar, deși nu a putut împiedica desfășurarea expansiunii otomane, ci doar a putut-o întârzia, prin acest singur fapt, la fel ca și predecesorii săi Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare a contribuit la

²³ Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 5, 1981, pp. 899-918.

²⁴ Percy Sykes, *A History of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 140-162; Vladimir Minorsky, *La Perse au XVe siècle entre la Turquie et Venise*, în "Publications de la Société des études iraniennes", no. 7, Paris, 1933, pp. 1-23; Raymond Furon, *La Perse*, Paris, 1938, pp. 132-133.

acordarea timpului necesar statelor din Europa centrală, mai ales Imperiului habsburgic, pentru a găsi soluțiile necesare și pentru a dobândi capacitatea de a opri înaintarea turcilor. Dacă turcii au fost opriți în fața Vienei în 1529, acest fapt s-a datorat și rezistenței înverșunate a românilor, care au împiedicat transformarea statelor lor în pašalâcuri otomane și au provocat pierderi grele armatelor sultanului, pentru a căror înlocuire a fost necesar un timp destul de îndelungat. Apărându-se pe ei, românii au apărat și Europa centrală, câștigându-și, astfel, un binemeritat loc în istoria continentului nostru din secolele al XV-lea și al XVI-lea.

CAPITOLUL II

Moldova lui Ștefan cel Mare Câteva considerații

Domnia lui Ștefan cel Mare, începută la 12 aprilie 1457 și încheiată la 2 iulie 1504, a reprezentat, fără nici o îndoială, cea mai dinamică, mai plină de realizări și mai strălucitoare perioadă din istoria Moldovei medievale. Dacă țara românească de la răsărit de Carpați a fost întemeiată de Bogdan I (1359-1565) și așezată, organizată și consolidată de Alexandru I cel Bun (1400-1432), apogeul ei, din toate punctele de vedere, a fost atins în vremea lui Ștefan al III-lea cel Mare.

Personalitate de o anvergură rar întâlnită în istoria românilor, Ștefan cel Mare a preluat o țară aflată în pragul dezagregării totale și al dispariției, după un sfert de secol de lupte crâncene pentru domnie între descendenții lui Alexandru cel Bun. Rând pe rând s-au perindat la tron Ilie și Ștefan al II-lea, Roman al II-lea, Petru al II-lea și Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, Alexandru al II-lea sau Alexăndrel și Petru al III-lea Aron. Războiului civil, crimelor și comploturilor fără număr care au însângerat țara, li s-a adăugat intervenția străină, mai ales a Poloniei și a Ungariei, puternicele regate catolice vecine, care au încercat, fiecare, s-o cucerească, să-și impună la domnie proprii pretendenți, să-și apere interesele politice, dar, mai ales, economice și comerciale din Moldova. Polonia dorea să-și asume controlul asupra așa-numitului "drum moldovenesc", drum care lega Cetatea Albă, aflată la limanul Nistrului, cu importantul centru comercial de la Liov (Lwow), din sudul regatului polon, reprezentând, astfel, un important tronson de uscat din drumul comercial care înconjura Europa pe mare, din Marea Baltică, prin Marea Nordului, Marea Mânecii, Oceanul Atlantic, Marea Mediterană și Marea Neagră, dar fiind și o legătură esențială între mai multe drumuri comerciale asiatice și Polonia, Europa centrală și Marea Baltică. La rândul său, Ungaria urmărea să-și asigure controlul asupra orașului Chilia și a cetății Licostomo, care controlau gurile Dunării și astfel să domine un important drum comercial ce lega Asia, prin Marea Neagră, de Țara Românească, Transilvania, Ungaria, Austria și Europa centrală în general. Spre deosebire de Polonia, Ungaria a reușit să-și

îndeplinească acest obiectiv, în 1448, atunci când domnul Moldovei, Petru al II-lea, a cedat guvernatorului Iancu de Hunedoara controlul deplin asupra orașului și a cetății.

La această formidabilă presiune polono-ungară s-a adăugat, după 1453, după căderea Constantinopolului, un nou element, Imperiul otoman, aflat în plină expansiune în sud-estul Europei. Imediat după cucerirea capitalei bizantine, probabil înainte de luna septembrie a anului 1453, sultanul Mehmed al II-lea a somat Moldova să-i plătească tribut în schimbul păcii, ceea ce aceasta a și acceptat în scurt timp, în anii 1455-1456, în vremea domniei lui Petru al III-lea Aron.

În acest fel, în momentul în care s-a urcat pe tronul Moldovei, la 12 aprilie 1457, Ștefan cel Mare se afla în fața unei situații interne și externe foarte dificile. Din cei prezenți la ungerea sa ca domn pe câmpia de la *Direptate*, probabil că foarte puțini sau chiar nimeni nu-i prevedea un destin politic și militar mai îndelungat de câteva luni sau poate de câțiva ani. Anarhia și instabilitatea politică din ultimul sfert de veac al istoriei Moldovei constituiau un argument foarte puternic în acest sens, iar situația internațională a țării avea darul să-l întărească.

Pe plan extern, Moldova avea de făcut față la trei amenințări majore, pe care Ștefan le cunoștea foarte bine. Polonia, Ungaria și Imperiul otoman doreau toate să atragă Moldova în sfera lor de influență și chiar, dacă ar fi putut, să-și extindă dominația directă asupra ei. Părți importante ale țării se aflau sub stăpânire străină, cum ar fi cetatea Hotinului, în nord, ocupată de poloni, și cetatea Chilieii, în sud, ocupată de o garnizoană ungară. Dacă Polonia și Ungaria reprezentau amenințări devenite tradiționale și care de multe ori se anihilau reciproc, în schimb, amenințarea care se profila din direcția Imperiului otoman era nouă, era amenințarea unei puteri noi aflată în plină expansiune în această zonă geografică a gurilor Dunării și a bazinului pontic, exponentă a unei religii și a unui sistem de valori total diferite de cele ale românilor. Ștefan, ca foarte bun creștin ortodox, care nu s-a ferit să expulzeze din țară, în 1462, un grup de călugări franciscani acuzați de prozelitism, probabil că s-a înfiorat în fața amenințării musulmane a turcilor otomani, care impuseseră predecesorului său plata unui tribut anual în schimbul păcii. Această amenințare impunea și o atitudine complet diferită a domnitorului Moldovei față de puterea otomană aflată în plin avânt cuceritor. Polonia și Ungaria ajunseseră, în linii generale, la limitele capacităților lor de expansiune. Evident că ele doreau să continue această expansiune, dar structurile lor interne, politice,

economice și sociale, precum și interesele dinastice nu le mai permiteau acest lucru decât într-o măsură limitată și pe o durată de timp limitată. În schimb, Imperiul otoman se afla abia la începuturile procesului de expansiune, care nu se va încheia decât în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Din această cauză, Ștefan cel Mare a avut în vedere, de-a lungul întregii sale domnii, în primul rând pericolele care puteau decurge pentru țara sa din politica expansionistă a Imperiului otoman¹. Aceasta nu înseamnă însă că el a neglijat amenințarea ungară, polonă sau tătară, ceea ce i-a impus o politică externă de echilibru între puterile vecine², o politică de mare flexibilitate și abilitate, o politică pe care el a știut să o promoveze cu un talent deosebit, ca pe o adevărată artă al cărui stăpân absolut era.

Regula de competență a întregii sale politici externe a fost, în aceste condiții, evitarea, cu orice preț, a izolării. Niciodată Ștefan nu s-a aflat în conflict cu mai mult de unul dintre potențialii săi dușmani. Întotdeauna a știut să manevreze cu o mare abilitate politică, astfel încât două din cele trei puteri vecine fie să-l sprijine, fie să-și mențină o neutralitate binevoitoare. O a doua regulă a politicii sale externe o putem considera ca fiind aceea a realizării unui front comun românesc de rezistență antiotomană, mai ales prin atragerea Țării Românești în sfera de influență a Moldovei. În fine, o a treia regulă a fost aceea de a căuta aliați oriunde puteau fi ei găsiți. Aceasta explică întinsa rețea de relații internaționale pe care a pus-o în funcțiune: relațiile cu genevezii din Marea Neagră, mai ales cu cei din Caffa, și cu metropola lor, relațiile cu marele cnezat al Moscovei, relațiile cu tătarii din hoarda mare de pe Volga și cu cei din Crimeea, relațiile cu Mangopol, cu șahul turcoman al statului Akkoiunlu („Cei cu oile albe”), Uzun Hasan, cu viitorul împărat Maximilian I de Habsburg, cu papalitatea și cu Veneția.

Dar toată această politică externă de anvergură a lui Ștefan cel Mare a fost, în primul rând, rezultatul politicii sale interne, o prelungire firească a acesteia. Doi au fost factorii de putere ai Moldovei în a doua jumătate a

¹ A se vedea în acest sens punctul de vedere al istoricului Alexandru Lapedatu, care la 1904 scria următoarele: „...într-adevăr, urmărind cineva cu luare aminte întreaga istorie a luptelor și faptelor marelui voievod, în cursul celor 47 de ani de îndelungată și fericită stăpânire, ușor se va încredința cum că cu adevărat Ștefan toate le-a făcut după o aleasă socoteală și în vederea unui înalt scop. *Toată politica sa a avut în vedere confruntarea cu otomanii*” (subl. n.) (Alex. Lapedatu, *Ștefan cel Mare*, București, 1904, pp. 25-26).

² Șerban Papacostea, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare și marile etape ale dezvoltării ei*, în vol. *Vaslui. Ștefan cel Mare. 1475*, Vaslui, 1975, pp. 64-73; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Étienne le Grand: points de repère*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XIV, no. 3, 1975, pp. 423-440; idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Revista de istorie”, tom 35, nr. 5-6, 1982, pp. 607-638.

secolului al XV-lea și anume³: existența unei puternice clase militare alcătuită din boieri și dintr-o țărănie liberă obligată să presteze serviciul militar și stăpânirea asupra Chilieii și Cetății Albe ce oferea controlul asupra a două drumuri comerciale, spre Liov și Brașov, care legau Asia de Occident și furnizau țării securitate la granițele de sud, precum și importante sume de bani din taxele vamale. Pe această bază, Ștefan cel Mare a putut ține în frâu tendințele centrifuge ale mării boierimi prin limitarea puterii sale economice și refacerea domeniului domnesc⁴, sfatul domnesc a fost subordonat complet voinței sale, iar претендэнții care i-au amenințat domnia au fost executați fără milă, așa cum s-a întâmplat cu Petru al III-lea Aron, asasinul tatălui său, Bogdan al II-lea (1449-1451), la Reuseni, la 15 octombrie 1451⁵, și cu Petru Hronoda⁶. Un pilon esențial al politicii interne a lui Ștefan cel Mare a fost biserica ortodoxă, care a beneficiat de numeroase dării⁷ și de numeroase ctitorii din partea sa⁸, domnul fiind considerat și un protector al mănăstirilor de la sfântul Munte Athos⁹, ceea ce justifica și pretențiile sale imperiale¹⁰. Atunci când boierii îi încâlcau voința și încercau să-l trădeze, Ștefan nu ezita deloc să procedeze la execuții sumare, așa cum s-a întâmplat după bătălia de la Baia, din 15 decembrie 1467, când a fost executat vornicul Crasnăș împreună cu alți 20 de mari boieri și 40 de boieri mai mici¹¹, și după bătălia de la Orbic-Buhuși, din ținutul Neamț, din 14 decembrie 1470, unde Petru al III-lea Aron a fost înfrânt, capturat și executat, când peste o lună, la 16 ianuarie 1471, la Vaslui, au fost decapitați

³ Idem, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei. 1457-1504*, București, 1990, p. 14.

⁴ *Ibidem*, pp. 24-25; Al. I. Gonța, *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în idem, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 25-36.

⁵ Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", Iași, tom XIX, 1982, pp. 183-199.

⁶ Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare...*, p. 26.

⁷ Al. I. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în idem, *op. cit.*, pp. 37-54.

⁸ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an XVIII, nr. 43-46, 1925, București, 1926.

⁹ Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; Ștefan Andreescu, *Ștefan cel Mare ca protector al Muntelui Athos*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, p. 654; Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1564*, Roma, 1986, pp. 294-295, 302.

¹⁰ Dumitru Năstase, *Ștefan cel Mare împărat*, în "Studii și materiale de istorie medie", XVI, 1998, pp. 65-102.

¹¹ Șerban Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: la campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une source inédite*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome VIII, no. 6, 1969, pp. 967-979; *Istoria României*, vol IV, *De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"*. Comitetul de redacție al volumului: acad. Ștefan Ștefănescu și acad. Camil Mureșan, redactor responsabil prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, București, 2001, p. 370; Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în idem, *op. cit.*, pp. 309-326.

Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul și Alexa stolnicul împreună cu mulți alți boieri¹².

Dar poate cel mai important element al puterii lui Ștefan cel Mare pe plan intern și extern a fost armata pe care el a știut să o organizeze cu o deosebită măiestrie¹³. Pentru calitățile sale de comandant militar, Jan Dlugosz, cel mai important cronicar polon al secolului al XV-lea, îl vedea pe Ștefan cel Mare drept căpitan de oaste al întregii creștinătăți: "După părerea mea, este cel mai demn să i se încredințeze primul rang și conducerea lumii întregi și mai ales demnitatea de comandant și conducător al comunității creștine împotriva Turcului, de vreme ce ceilalți regi și principii catolici sunt dedați desfrâului și petrecerilor sau sunt divizați prin războaie civile"¹⁴.

Armata permanentă a lui Ștefan cel Mare era formată din *curtea sa*, care ajungea până la 10.000-12.000 de oameni. Membri acestei *curți*, așa-numiții *curteni*, erau proprietari mici și mijlocii de pământ domnesc, erau scutiți de taxe și impozite dar erau obligați să fie pregătiți în permanență pentru a merge la război. Satele de *curteni* erau răspândite în toată țara, dar depindeau de câte un steag din cetatea cea mai apropiată. Acești proprietari luptători erau socotiți ca făcând parte din rândurile micii boierimi sau ca o clasă intermediară deosebită¹⁵. Această oaste de *curteni*, nu prea numeroasă, forma nucleul armatei țării la care erau obligați să participe, în absența unor scutiri speciale, toți bărbații valizi.

¹² *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 8, 17, 29-30, 57, 62, 71, 169, 179; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, de. P. P. Panaitescu, de. a II-a, București, 1958, p. 96; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 534.

¹³ Pentru arta militară a lui Ștefan cel Mare a se vedea Radu R. Rosetti, *Încercări critice asupra războaielor din anii 1475-1476 dintre Ștefan cel Mare și turci*, București, 1914; idem, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tomul IV, București, 1925, pp. 368-444; idem, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, pp. 117-263; I. Focșeneanu, Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 113-168; Ion Cupșa, *Artă militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1959; Manole Neagoe, *Puterea militară a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", nr. 2-3, 1969-1970, pp. 62-75.

¹⁴ "Meo iudicio dignissimus cui totius mundi Principatus et imperium, et praecipue maximus Imperatoris, et Ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio, consensu et decreto, aliis Regibus et principibus Catholicis, in desidiā et voluptates, aut in bello civilia resolutis committeretur". (Jan Dlugosz, *Historia Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 528).

¹⁵ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, pp. 4-5.

secolului al XV-lea și anume³: existența unei puternice clase militare alcătuită din boieri și dintr-o țărănime liberă obligată să presteze serviciul militar și stăpânirea asupra Chilieii și Cetății Albe ce oferea controlul asupra a două drumuri comerciale, spre Liov și Brașov, care legau Asia de Occident și furnizau țării securitate la granițele de sud, precum și importante sume de bani din taxele vamale. Pe această bază, Ștefan cel Mare a putut ține în frâu tendințele centrifuge ale mării boierimi prin limitarea puterii sale economice și refacerea domeniului domnesc⁴, sfatul domnesc a fost subordonat complet voinței sale, iar претендэнții care i-au amenințat domnia au fost executați fără milă, așa cum s-a întâmplat cu Petru al III-lea Aron, asasinul tatălui său, Bogdan al II-lea (1449-1451), la Reuseni, la 15 octombrie 1451⁵, și cu Petru Hronoda⁶. Un pilon esențial al politicii interne a lui Ștefan cel Mare a fost biserica ortodoxă, care a beneficiat de numeroase danii⁷ și de numeroase ctitorii din partea sa⁸, domnul fiind considerat și un protector al mănăstirilor de la sfântul Munte Athos⁹, ceea ce justifica și pretențiile sale imperiale¹⁰. Atunci când boierii îi încălcau voința și încercau să-l trădeze, Ștefan nu ezita deloc să procedeze la execuții sumare, așa cum s-a întâmplat după bătălia de la Baia, din 15 decembrie 1467, când a fost executat vornicul Crasnăș împreună cu alți 20 de mari boieri și 40 de boieri mai mici¹¹, și după bătălia de la Orbic-Buhuși, din ținutul Neamț, din 14 decembrie 1470, unde Petru al III-lea Aron a fost înfrânt, capturat și executat, când peste o lună, la 16 ianuarie 1471, la Vaslui, au fost decapitați

³ Idem, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei. 1457-1504*, București, 1990, p. 14.

⁴ *Ibidem*, pp. 24-25; Al. I. Gonța, *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în idem, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 25-36.

⁵ Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", Iași, tom XIX, 1982, pp. 183-199.

⁶ Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare...*, p. 26.

⁷ Al. I. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în idem, *op. cit.*, pp. 37-54.

⁸ G. Balș, *Bisericiile lui Ștefan cel Mare*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an XVIII, nr. 43-46, 1925, București, 1926.

⁹ Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; Ștefan Andreescu, *Ștefan cel Mare ca protector al Muntelui Athos*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, p. 654; Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1564*, Roma, 1986, pp. 294-295, 302.

¹⁰ Dumitru Năstase, *Ștefan cel Mare împărat*, în "Studii și materiale de istorie medie", XVI, 1998, pp. 65-102.

¹¹ Șerban Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: la campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467) à la lumière d'une source inédite*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome VIII, no. 6, 1969, pp. 967-979; *Istoria României*, vol IV, *De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"*. Comitetul de redacție al volumului: acad. Ștefan Ștefănescu și acad. Camil Mureșan, redactor responsabil prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, București, 2001, p. 370; Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în idem, *op. cit.*, pp. 309-326.

Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul și Alexa stolnicul împreună cu mulți alți boieri¹².

Dar poate cel mai important element al puterii lui Ștefan cel Mare pe plan intern și extern a fost armata pe care el a știut să o organizeze cu o deosebită măiestrie¹³. Pentru calitățile sale de comandant militar, Jan Dlugosz, cel mai important cronicar polon al secolului al XV-lea, îl vedea pe Ștefan cel Mare drept căpitan de oaste al întregii creștinătăți: "După părerea mea, este cel mai demn să i se încredințeze primul rang și conducerea lumii întregi și mai ales demnitatea de comandant și conducător al comunității creștine împotriva Turcului, de vreme ce ceilalți regi și principii catolici sunt dedați desfrâului și petrecerilor sau sunt divizați prin războaie civile"¹⁴.

Armata permanentă a lui Ștefan cel Mare era formată din *curtea sa*, care ajungea până la 10.000-12.000 de oameni. Membri acestei *curți*, așa-numiții *curteni*, erau proprietari mici și mijlocii de pământ domnesc, erau scutiți de taxe și impozite dar erau obligați să fie pregătiți în permanență pentru a merge la război. Satele de *curteni* erau răspândite în toată țara, dar depindeau de câte un steag din cetatea cea mai apropiată. Acești proprietari luptători erau socotiți ca făcând parte din rândurile micii boierimi sau ca o clasă intermediară deosebită¹⁵. Această oaste de *curteni*, nu prea numeroasă, forma nucleul armatei țării la care erau obligați să participe, în absența unor scutiri speciale, toți bărbații valizi.

¹² *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 8, 17, 29-30, 57, 62, 71, 169, 179; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, de. P. P. Panaitescu, de. a II-a, București, 1958, p. 96; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 534.

¹³ Pentru arta militară a lui Ștefan cel Mare a se vedea Radu R. Rosetti, *Încercări critice asupra războaielor din anii 1475-1476 dintre Ștefan cel Mare și turci*, București, 1914; idem, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tomul IV, București, 1925, pp. 368-444; idem, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, pp. 117-263; I. Focșeneanu, Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 113-168; Ion Cupșa, *Aria militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1959; Manole Neagoe, *Puterea militară a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", nr. 2-3, 1969-1970, pp. 62-75.

¹⁴ "Meo iudicio dignissimus cui totius mundi Principatus et imperium, et praecipue maximus Imperatoris, et Ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio, consensu et decreto, aliis Regibus et principibus Catholicis, in desidiā et voluptates, aut in bello civilia resolutis committeretur". (Jan Dlugosz, *Historia Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 528).

¹⁵ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, pp. 4-5.

Oastea lui Ștefan cel Mare, al cărui efectiv a variat, în funcție de o serie întreagă de factori, de la 6.000 de oameni în 1457, la peste 40.000 în bătălia de la Vaslui și la aproape 60.000 spre sfârșitul domniei, în 1502, avea o organizare care deriva din aceea social-politică și economică și care nu schimba cu nimic legăturile care existau între membri ei în timp de pace. Cei care comandau în timp de pace, comandau și în timp de război și își cunoșteau bine subordonații, la fel cum și aceștia își cunoșteau comandanții. Armata se caracteriza prin mobilitate, era formată în majoritate din cavalerie, dispunea de o artilerie destul de numeroasă și eficientă și era capabilă să desfășoare acțiuni de luptă cu aceeași combativitate în orice anotimp, vara sau iarna, și în orice situație tactică și strategică, în funcție de necesitățile impuse de desfășurarea operațiunilor militare.

Superioritatea strategiei militare¹⁶ a lui Ștefan cel Mare, care a pierdut, este adevărat, două bătălii, dar nu a pierdut nici un război, se datora următoarelor caracteristici esențiale: era subordonată intereselor fundamentale ale statului, urmărea distrugerea totală a inamicului în luptă, prin operațiuni premergătoare bătăliei viza schimbarea raportului de forțe și atragerea inamicului pe pozițiile speciale alese de domnitor, urmărea desăvârșirea distrugerii inamicului după bătălie printr-o urmărire necruțătoare. Cetățile erau folosite ca puncte de sprijin pentru diverse manevre și nu erau folosite pentru adăpostire. Ca atitudini strategice, Ștefan cel Mare a folosit, în primul rând, apărarea activă și contraofensiva nimicitoare, a recurs la metoda așteptării strategice și la manevra pe linii interioare. La baza concepției sale militare și a strategiei folosite a stat întotdeauna principiul proporționării scopului cu mijloacele aflate la dispoziție. Dacă analizăm atent marile sale campanii¹⁷, rezultă că în strategia sa, desfășurarea propriu-zisă a acestora avea mai multe etape care decurgeau una din cealaltă, condiționându-se și desăvârșindu-se reciproc. Prima etapă era formată din toate acele acțiuni premergătoare bătăliei, destinate să ducă la schimbarea raportului de forțe în favoarea propriei armate și să atragă dușmanul pe câmpul de luptă ales de domnitor. Campaniile încheiate cu bătăliile de la Baia (15 decembrie 1467) și Vaslui (10 ianuarie 1475) sunt semnificative din acest punct de vedere. A doua etapă cuprindea bătălia propriu-zisă al cărui principal obiectiv era distrugerea inamicului, iar ultima etapă a campaniei era urmărirea pentru distrugerea totală a resturilor inamice scăpate din bătălie. Campania din 1497, când a fost respinsă invazia

¹⁶ I. Focșeneanu, Gh. Diaconu, *art. cit.*, pp. 162-167.

¹⁷ Al. Gh. Savu, *Ștefan cel Mare. Campanii*, București, 1982.

regelui polon Ioan Albert (1492-1501) prin rezistența cetății Suceava, bătălia din Codrii Cosminului și luptele de lichidare de la Lențești și Cernăuți reprezintă un adevărat model pentru aceste două ultime etape.

Dacă în linii mari aceasta era concepția strategică a lui Ștefan cel Mare, din punct de vedere tactic¹⁸ principalele sale caracteristici constau în alegerea și întărirea pozițiilor de bătălie, folosirea combinată a diferitelor tipuri de arme în luptă, dispunerea trupelor în funcție de terenul pe care urma să se dea lupta, manevrele tactice complexe și lupta în condiții speciale.

Ștefan cel Mare a dat dovadă de multă pricepere în ceea ce privește alegerea pozițiilor de luptă. Toate pozițiile în care a primit sau a impus mari bătălii erau alese în locuri strâmte, mlaștini, localități, păduri, astfel încât inamicul să nu poată face trei lucruri: să-și desfășoare forțele, întotdeauna superioare din punct de vedere numeric, să aplice tactica sa obișnuită și să-și folosească artileria cu eficacitate. Ștefan cel Mare nu se mulțumea însă numai cu tăria naturală a pozițiilor. El le întărea și mai mult prin fortificații de câmp, cum ar fi șanțurile, copacii răsturnați, valurile de pământ, palisade și care legate între ele după metoda husită pe care o învățase în timpul pribegiei sale în Transilvania, la Iancu de Hunedoara, după octombrie 1451. În ceea ce privește artileria, ea acționa totdeauna înaintea loviturii decisive sau atunci când putea să tragă asupra unor mase imobilizate. Manevrelor tactice ale lui Ștefan cel Mare erau complexe și aveau un caracter decisiv. El folosea atacul sau rezistența frontală combinată cu lovitura de flanc, atacul frontal combinat cu dubla învăluire sau încercuirea, lupta pe timp de noapte, pe timp cețos, în păduri și localități.

Ștefan cel Mare a desfășurat operațiunile strategice și tactice ale armatelor sale după anumite reguli pe care a căutat să le respecte aproape întotdeauna și anume: surprinderea inamicului, siguranța acțiunii și conducerea nemijlocită a forțelor. Pentru realizarea surprinderii el folosea cu iscusință mijloacele cele mai variate, dar în primul rând rapiditatea de mișcare și păstrarea cea mai desăvârșită a secretului asupra planurilor sale de atac sau apărare. Folosea, de asemenea, ceea ce am putea numi astăzi grupuri de partizani și de diversiune, acoperirea întinericului, inducerea în eroare a inamicului, doborârea copacilor peste coloanele inamice. În fine, trebuie să remarcăm și faptul că Ștefan cel Mare nu și-a condus personal trupele decât în trei cazuri, și anume: atacul din 1469, din secuime, atacul din 1476, din zona Cetății Albe, împotriva tătarilor, și lupta de la Lențești,

¹⁸ I. Focșeneanu, Gh. Diaconu, *art. cit.*, pp. 164-166.

din 29 octombrie 1497, în care vornicul Boldur a nimicit un grup de cavaleri mazuri.

Luptele purtate de Ștefan cel Mare au găsit un puternic element de sprijin în sistemul de fortificații și cetăți pe care îl avea Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cel mai puternic din întreg sud-estul Europei¹⁹. Acest sistem a fost moștenit parțial de Ștefan, dar el a fost acela care l-a consolidat de o așa manieră încât, cel puțin în două situații, în 1476 și 1497, a asigurat victoria împotriva armatelor otomane și polone. Moldova lui Ștefan cel Mare a fost una din primele țări din răsăritul Europei care și-a organizat întregul sistem de apărare în funcție de generalizarea folosirii artileriei în lupte și de folosirea pe scară largă a acestei noi arme la asediul cetăților²⁰. La urcarea sa pe tron, Ștefan posedea cetățile *Sucevei*, *Neamțului* și *Cetatea Albă*. Până în 1464 a recuperat *Hotinul*, iar în ianuarie 1465 a cucerit și *Chilia*. Prima sa construcție militară a fost *Cetatea Nouă de lângă Roman*, urmată la sfârșitul anilor '60 ai secolului al XV-lea de cetatea *Orhei*, iar la sfârșitul aceluiași secol de cetatea *Soroca*, numai din pământ și lemn. Suceava a fost întărită în anii 1476 și 1477, Neamțul în 1476, în același an la Cetatea Albă a fost construită poarta cea mare²¹. Cu ocazia campaniei lui Mehmed al II-lea din 1476, Ștefan a mai ridicat fortificații de lemn la *Berbeci* și *Războieni* și o cetate din pământ și lemn lângă *Bârlad*. Cetatea Nouă de lângă Roman, distrusă în același an, a fost refăcută înaintea de 1482. Între 22 iunie și 16 iulie 1479, Ștefan cel Mare a construit cetatea Chilia Nouă, pe malul moldovenesc al Dunării, după care a întărit și Cetatea Albă. La 10 martie 1482, renunțând la speranțele extinderii influenței sale asupra Țării Românești, el a anexat cetatea *Crăciuna*, construită în 1471 de Radu cel Frumos (1462-1475), cetate ce va fi distrusă de turci în 1485. În prealabil, în 1484, sultanul Baiazid al II-lea a cucerit cetățile Chilia și Cetatea Albă, dând, astfel, o puternică lovitură economică și militară Moldovei²². În ciuda acestor importante pierderi, care lăsa granițele de sud ale țării fără apărare și vistieria fără importante venituri, Ștefan cel Mare a reușit să realizeze cel mai puternic sistem de apărare din întreaga istorie a Moldovei medievale. Sistemul acesta complex cuprindea două centuri puternice de piatră, una în

¹⁹ Gheorghe Anghel, *Cetățile medievale ale Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Apulum", XVI, 1978, p. 258. Pentru acest sistem de fortificații a se vedea și Lucian Chițescu, *Cu privire la cetățile Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 10, 1975, pp. 1533-1546.

²⁰ L. Chițescu, *art. cit.*, p. 1533.

²¹ Ioan Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria II, tom XXX, 1908, p. 334.

²² L. Chițescu, *art. cit.*, pp. 1534-1544.

interiorul țării, în principalele centre, și cealaltă la graniță, pe Nistru și Dunăre, ambele completate în chip armonios cu cetăți de lemn și pământ.

Dar Ștefan cel Mare a condus o țară care nu era numai puternică sub aspect militar și înfloritoare din punct de vedere economic. El a condus o țară bogată și în numeroase realizări culturale care, eliberată de anarhia internă și de instabilitatea domniilor, a reușit să-și dea adevărata măsură a capacităților sale. Citoriile lui Ștefan cel Mare au impus un adevărat stil arhitectonic moldovenesc, pictura murală bisericească, extrem de bogată, presupunea existența unor adevărate școli de pictori, la fel ca și existența unor școli de arhitecți și de constructori. Datorită numărului mare de construcții care se făceau în Moldova celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea aici au fost aduși și arhitecți italieni, cum ar fi Provana, care a participat la ridicarea cetății Chilia, și Batista de Vesentino, care a lucrat, probabil, la Suceava²³. În acest fel credem că se explică prezența unor elemente de plastică figurativă de origine gotică târzie și renescentistă descoperite la Cetatea Albă și Suceava. Tot în această epocă s-au pus bazele istoriografiei cronicărești din Moldova, la curtea lui Ștefan fiind scrisă o cronică a țării în limba slavonă, care poartă pecetea puternicei personalități a domnitorului. Are multă dreptate istoricul Șerban Papacostea atunci când afirmă că Ștefan cel Mare a dat o tradiție istorică și culturală Moldovei²⁴, tradiție care va continua și va înflori în veacurile următoare.

Stăpân peste o țară puternică și bogată, cu o cultură valoroasă prin specificul și caracteristicile ei, Ștefan cel Mare a reușit să facă din Moldova o mare putere a sud-estului european, o țară cu o poziție determinantă în raporturile internaționale din această parte a continentului nostru, mai ales în ceea ce privește lupta împotriva amenințătoarei politici de expansiune promovată cu multă fermitate de sultanii otomani din Constantinopol. În vremea lui Ștefan cel Mare, Moldova a devenit un factor esențial care nu putea să nu fie luat în considerare de toți cei care alcătuiau proiecte de luptă antiotomană, ceea ce explică, de altfel, și vasta sa rețea de relații internaționale. În același timp, Moldova a jucat și un rol de echilibru în cadrul creștinătății răsăritene, Ștefan cel Mare, prin căsătoriile sale cu Evdochia de Kiev, cu Maria de Mangop și cu Maria Voichița, precum și prin daniile și protecția pe care le-a acordat sfântului Munte Athos, prin tentația pe care a manifestat-o față de ideea imperială bizantină, afirmându-se ca unul din principalii conducători ai lumii ortodoxe, într-o vreme când

²³ Gh. Anghel, *art. cit.*, p. 257.

²⁴ Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare...*, p. 65.

Moldova, la rândul său, și datorită abandonării ei de către Polonia lui Cazimir al IV-lea, angajată într-un război decisiv împotriva cavalerilor teutoni, a acceptat plata unui tribut de 2 000 de zloți roșii în 1455-1456⁴. Mangopul a plătit haraci înaintea Moldovei, Sinope în august 1455, iar Trapezuntul în 1456⁵.

Deși modestă din punct de vedere militar, această primă demonstrație navală otomană a avut, totuși, consecințe politice însemnate. Colaborarea otomano-tătară, intervenția hanului Crimeii, Hagi Ghiray, fiind decisivă în constrângerea Caffei la plata tributului⁶, și, mai ales, atitudinea rezervată a Poloniei, angajată în luptă pe alte fronturi, dar și lipsa de reacție a Genovei au silit statele limitrofe Mării Negre să accepte plata tributului solicitat de sultan. În schimb, și Caffa și Moldova au primit câte un act de privilegii comerciale.

Dacă marele centru comercial genovez din Crimeea a avut pentru Poarta otomană, în primul rând, o valoare economică, valoarea politică rezumându-se la atragerea hanatului tătar de aici în sfera sa de influență, supunerea Moldovei la plata haraciului a purtat de la început o însemnătate politică. Fără a neglija valoarea punctului de tranzit comercial de la Cetatea Albă, trebuie să remarcăm faptul că atragerea Moldovei în sfera de influență a Porții reprezenta nu numai implantarea controlului otoman în regiunea gurilor Dunării și în bazinul nord-pontic, ci și subminarea substanțială a potențialului antiotoman al Europei, concentrat atunci în jurul Ungariei, al Transilvaniei și al lui Iancu de Hunedoara. Trebuie să arătăm că Iancu de Hunedoara, atât timp cât a trăit, prin lupta sa plină de eroism a restrâns mult impactul pe care căderea Constantinopolului ar fi putut să-l aibă asupra Țărilor Române⁷. O dovadă în acest sens constă tocmai în faptul, paradoxal la prima vedere, că deși mai îndepărtată din punct de vedere

Mehmed, *La politique ottomane...*, p. 518; A. Vigna, *op. cit.*, I, pp. 118-121, 298-300, 660; Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 18.

⁴ Șerban Papacostea, *La Moldavie état tributaire de l'Empire ottoman au XVe siècle; le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIII, no. 3, pp. 445-461; idem, *Premisele...*, pp. 18-19; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XVII, 1980, pp. 633-635; Franz Babinger, *Cel dintâi bir al Moldovei către sultan*, în vol. *Frașilor Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, pp. 29-37.

⁵ Ș. Papacostea, *Premisele...*, p. 20.

⁶ Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1978, pp. 4-5.

⁷ T. Nicolau, *Ioan Huniade Corvin*, București, 1925; Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapest, 1952; Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara* ediția a II-a, București, 1968; Mihail P. Dan, *Un stejar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, București, 1974; Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, pp. 9-54.

geografic de Imperiul otoman, Moldova a avut mai mult de suferit de pe urma căderii capitalei bizantine, poate și fiindcă era stat riveran la Marea Neagră și nu avusese încă nici un fel de obligații față de Poartă. În schimb însă, statutul Țării Românești, fixat prin tratatul ungaro-otoman din 1451-1452, nu a cunoscut nici o modificare până în 1462, până la căderea lui Vlad Țepeș.

În ceea ce privește Moldova, trebuie să menționăm că o informație din 10 septembrie 1453 relevă existența unui ultimatum otoman către această țară anterior datei mai sus arătate⁸. Negocierile cu sultanul au fost începute de domnitorul Alexandru al II-lea (Alexăndrel)⁹, dar Petru al III-lea Aron va fi cel care va finaliza, aproape în același timp, demersurile politice îndreptate atât către turci, cât și către poloni. La 10 octombrie 1455, regele polon Cazimir al IV-lea, a acceptat vasalitatea domnului Moldovei¹⁰, iar cu câteva zile mai devreme, la 5 octombrie, sultanul a emis actul de notificare pentru plata tributului de 2 000 zloți roșii, oferit de solul moldovean Mihail logofăt¹¹. A urmat așa-zisa "închinare de la Vaslui" din 5 iunie 1456¹² și actul de privilegiu comercial, din 9 iunie 1456, acordat de sultan negustorilor din Cetatea Albă¹³. Acest act acordat de sultanul Mehmed al II-lea, la Yeni Derbent, în Bosnia, unde se afla în vederea atacării Belgradului, nu este doar un simplu privilegiu comercial, ci este, în același timp, și primul tratat turco-moldovean¹⁴. El a reprezentat actul final al unor îndelungi negocieri privind recunoașterea suzeranității otomane de către Moldova, fiind, prin conținutul său, o confirmare oficială a noului cadru stabilit de desfășurarea relațiilor moldo-otomane¹⁵. Totodată, această

⁸ Matei Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452-1504)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XII, no. 1, 1973, p. 180; Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 32.

⁹ Ștefan S. Gorovei, *art. cit.*, p. 634.

¹⁰ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* vol. II, Iași, 1932, pp. 773-776.

¹¹ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, pp. 1-2.

¹² *Documentae Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. II, ed. Leon Șimanschi, G. Ignat, D. Agache, București, 1976, pp. 85-87; Leon Șimanschi, *Închinarea de la Vaslui (5 iunie 1456)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XVIII, pp. 617-637.

¹³ M. A. Mehmed, *Documente turcești*, I, pp. 2-3; T. Gemil, *op. cit.*, p. 138.

¹⁴ Fr. Kraeltz, *Osmanische Urkunden im türkischer Sprache*, Viena, 1922, pp. 44-46; M. A. Mehmed, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman*, p. 167.

¹⁵ Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui - 1456)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 5, nr. 3, 1952, pp. 190-191; Ștefan S. Gorovei, *art. cit.*, p. 632.

“Închinare” a fost expresia unui compromis polono-otoman, realizat prin intermediul și în detrimentul Moldovei¹⁶.

În această situație politică internațională complexă și periculoasă pentru Moldova, măcinată de o anarhie internă care dura de un sfert de veac, tronul a fost preluat, la 12 aprilie 1457, de către Ștefan al III-lea cel Mare. Fiu al domnitorului Bogdan al II-lea (1449-1451), și al unei muntence, doamna Oltea, care călugărindu-se înainte de moarte și-a luat și numele de Maria, nepot al lui Alexandru I cel Bun, asociat la domnie de tatăl său, Ștefan a fost obligat, după asasinarea acestuia, la Reuseni, la 15 octombrie 1451, de către Petru al III-lea Aron¹⁷, să ia calea exilului, în Transilvania, pe lângă Iancu de Hunedoara, și, mai târziu, în 1456, în Țara Românească, la curtea lui Vlad Țepeș¹⁸.

Plasându-se în axa de interese ungaro-munteană antiotomană, reprezentată de Iancu de Hunedoara și de Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare a primit ajutor din partea domnului Țării Românești și, este posibil, a reușit să ocupe, în a doua jumătate a anului 1456, Țara de Jos, partea sudică a Moldovei¹⁹. În primăvara anului următor, 1457, având o armată de 6 000 de moldoveni și munteni, Ștefan a declanșat atacul decisiv pentru ocuparea tronului Moldovei. Rivalul său și domnul aflat în scaun la Suceava, în același timp și asasin al tatălui său, Petru al III-lea Aron, era exponentul axei de interese și de putere polono-otomană, cel care închinase țara și la poloni și la turci și acceptase, pentru prima dată în istoria Moldovei, plata unui haraci către Poartă în schimbul păcii. Vina sa nu era însă prea mare, deoarece fiind un domn slab și având domnia nesigură, a avut și nenorocul ca tocmai în timpul domniei sale Polonia să-și îndrepte întregul interes în direcția războiului cu Ordinul cavalerilor teutoni (1454-1466), a cărui miză era ieșirea la Marea Baltică și, astfel, să neglijeze tot mai mult problemele legate de zona Mării Negre. Consecința imediată și de lungă durată a acestei reorientări a politicii externe a Poloniei a fost menajarea și chiar conjuncția

¹⁶ Ș. Papacostea, *La Moldavie état tributaire...*, pp. 458-461.

¹⁷ Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A. D. Xenopol”*, XIX, 1982, pp. 183-199.

¹⁸ *Istoria României*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa “patriilor”*. Comitetul de redacție al volumului: acad. Ștefan Ștefănescu și acad. Camil Mureșan, redactor responsabil prof. univ. dr. Tudor Teoteoi, București, 2001, p. 364.

¹⁹ Nicolae Grigoraș, *Când a intrat Ștefan cel Mare în Moldova?* în *“Anuarul Liceului Național din Iași”*, 1944-1946, pp. 5-6; idem, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, p. 32.

cu interesele Imperiului otoman, implicit obligarea Moldovei la plata haraciului față de acesta²⁰.

Acest domnitor nu putea să facă față armatei lui Ștefan, astfel încât el și-a asigurat refugiul în sudul Poloniei printr-un tratat încheiat cu frații Buczacky, la 2 aprilie 1457²¹. La 12 aprilie, la Doljești²², a fost înfrânt de Ștefan și a fugit în Polonia, învingătorul fiind uns ca domn al țării de mitropolitul Teotist pe câmpia de la Direptate²³.

Odată ajuns domn, deși a continuat să plătească haraci Porții otomane, Ștefan a încercat să facă ceva pentru a scoate Moldova din axa polono-otomană și a o încadra în axa ungaro-munteană antiotomană. În primul rând, el a încercat să reia tradiționalele legături comerciale cu negustorii brașoveni pe care, în octombrie-noiembrie 1457, i-a invitat să revină în Moldova²⁴, iar la 13 martie 1458, din Suceava, le-a acordat un privilegiu comercial foarte important²⁵. Apoi, și datorită faptului că Petru Aron se refugiase în Polonia, de unde reprezenta o permanentă amenințare pentru domnia sa, Ștefan a atacat în mai multe rânduri această țară, părțile ei sudice, de-a lungul anului 1458²⁶. Astfel, garnizoanei polone din Hotin i s-au tăiat legăturile cu exteriorul și toate posibilitățile de aprovizionare, au fost atacate Podolia și Galiția. Lovind în Polonia, Ștefan lovea, de fapt, în axa politică polono-otomană, realizată odată cu deplasarea centrului de greutate al politicii externe a Poloniei din zona Mării Negre în zona Mării Baltice.

²⁰ Ș. Papacostea, *La moldavie état tributaire...*, pp. 445-461; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 62; Sergiu Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 58; Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI. Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001, p. 211; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*, București, 1979, p. 382.

²¹ Nicolae Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, 1974, p. 198; idem, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 36; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900, p. 84.

²² Maria Magdalena Székely, "Pe Siret, pe tină, la Doljești", în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXXI, 1994, pp. 503-516.

²³ Constantin Rezachevici, *A fost Ștefan cel Mare "ales" domn în aprilie 1457? Un vechi scenariu istoric: de la "tradiția" imaginară la realitate*, în ibidem, XXIX, 1992, pp. 19-33.

²⁴ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 259-260.

²⁵ *Ibidem*, pp. 261-265.

²⁶ Ion Cupșa, *Ștefan cel Mare*, București, 1974, p. 33; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 52; Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teuton (1454-1466)*, în "Revista de istorie", tom 31, nr. 3, 1978, pp. 477 și urm.; Leon Șimanschi, Dumiriu Agache, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare: preliminarii și consecințe (1450-1460)*, în vol. *Romania and Western Civilization. România și civilizația occidentală*, ed. by Kurt W. Treptow, Iași, 1997, pp. 195-218.

Primele acțiuni de politică externă ale lui Ștefan cel Mare ne demonstrează, prin urmare, faptul că, de la începutul domniei sale, el a acordat o atenție specială pericolului care se profila tot mai amenințător la granițele de sud ale țării, fără a neglija însă pericolele de la celelalte hotare, care nu aveau, totuși, gradul de intensitate al acestuia. De aceea nu trebuie să ne mire faptul că, atacând în nord, el avea în vedere și granița de sud.

Dar Ștefan cel Mare, fiind un abil om politic și un rafinat diplomat și-a dat repede seama că noul rege al Ungariei, Matia Corvin, nu semăna nici pe departe cu tatăl său, Iancu de Hunedoara, și că va duce o politică total diferită de a acestuia, trecând confruntarea cu Imperiul otoman pe un plan secundar. Că nu s-a înșelat o vor dovedi, foarte repede, acțiunile regelui Ungariei. Astfel, faptul capitulării, în toamna anului 1460, și apoi al executării unchiului săi, Mihail Szilaghi, la 5 februarie 1461²⁷, deși a provocat o anumită încordare în relațiile turco-ungare, nu l-a determinat pe Matia Corvin să pornească la luptă împotriva lor. Apoi, înainte de plecarea sultanului în expediția din 1462 împotriva Țării Românești, se pare că Matia Corvin, în fața amenințărilor lui Mehmed al II-lea, a acceptat să nu intervină ca să-și ajute aliatul, adică pe Vlad Țepeș²⁸, iar ceva mai târziu, în 1462, a încheiat o pace cu sultanul²⁹. De fapt, Matia Corvin a considerat întotdeauna de-a lungul domniei sale³⁰, că războiul cu Imperiu otoman reprezintă doar un mijloc de asigurare a securității granițelor și de păstrare a echilibrului de forțe pe linia Dunării.

În aceste condiții, a continua lupta împotriva Poloniei și, prin urmare, a axei polono-otomane, putea să devină un lucru foarte periculos și Ștefan cel Mare a intuit repede potențiala amenințare, astfel încât a evitat să ajungă în situația lui Vlad Țepeș din 1462. Profitând de faptul că, la 17 februarie 1459, împăratul Frederic al III-lea de Habsburg a fost proclamat, de către o parte a nobilimii, rege al Ungariei, Ștefan a refuzat să accepte

²⁷ *Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, vol. IV, Budapest, 1875, p. 67.

²⁸ Pio II (Enea Silvio Piccolomini), *Comentarii*, ed. G. Bernetti, vol. III, Siena, 1973, p. 176.

²⁹ *Fontes Rerum Austriacarum*, II, 42, (*Urkunden und Aktenstücke zur österreichischen Geschichte im Zeitalter Friedrichs III und König Georg von Böhmen. 1440-1471*), ed. A. Bachmann, Wien, 1878, p. 442, nr. 329; *Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, IV, pp. 101-105; Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, București, 1988, p. 15; Matei Cazacu, *L'histoire du prince Dracula en Europe Centrale et Orientale (XVe siècle)*, Genève, 1988, p. 10.

³⁰ Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomas XXXIII, fasciculus 1, 1979, p. 109; Ileana Căzan, *Matia Corvin, asigurarea frontierei dunărene și armistițiul turco-ungar din 1468*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 3, nr. 7-8, 1992, p. 769.

suzeranitatea lui Matia Corvin³¹, dar în schimb, a încheiat cu Andrei Odrowasz, voievodul Rusiei, și cu Hricko din Pomorzany, voievodul Podoliei, plenipotențiarilor regelui polon, Cazimir al IV-lea, un tratat, la Overchelăuți, lângă Nistru, la 4 aprilie 1459³². Prin acest tratat, starea de război între cele două părți înceta, pagubele suferite de teritoriul polon, după încetarea ostilităților, urmau a fi judecate la graniță, conform vechiului obicei, iar cele săvârșite în timpul războiului urmau a fi judecate după sosirea regelui în sudul țării, în Rusia, în prezența lui sau a delegaților lui, Ștefan lăsa în stăpânirea Poloniei cetatea Hotinului, împreună cu vama ei și cu dreptul de pescuit în Nistru, fostul domnitor, Petru Aron, nu putea să se apropie de hotarele Moldovei decât până la Smotrycz, dar boierii care-l însoțeau puteau reveni în Moldova pentru a-și recăpăta averile, negustorii poloni erau liberi să vină în Moldova dacă plăteau taxele obișnuite, Ștefan se angaja să nu recunoască și să nu slujească nici unui alt suzeran în afară de regele Poloniei și, în caz de nevoie, să-i acorde acestuia ajutor împotriva păgânilor. Cazimir al IV-lea se obliga, la rândul său, să-l apere pe Ștefan, dar în acest tratat nu apare obligația domnitorului Moldovei de a depune în persoană jurământul față de regele polon.

Este adevărat că tratatul de la Overchelăuți l-a adus pe Ștefan cel Mare, pentru cel puțin zece ani, în axa de interese polono-otomană și că el a plătit cu regularitate tributul datorat turcilor, dar și în această perioadă domnul Moldovei nu va scăpa nici un prilej pentru a-și consolida pozițiile din sudul țării, pentru a pregăti țara în vederea confruntării inevitabile și decisive cu Imperiul otoman.

Dar acest tratat, asigurându-i liniștea din partea Poloniei și a Imperiului otoman, l-a pus pe Ștefan cel Mare în conflict cu cei care-l ajutaseră să ia tronul, cu axa ungaro-munteană, cu Matia Corvin și Vlad Țepeș.

La 30 iulie 1460, Ștefan acorda, din Suceava, un privilegiu comercial important negustorilor din sudul Poloniei, din Liov³³, iar Petru Aron era obligat să părăsească Polonia și se refugia în Transilvania, la curtea voievodului Sebastian de Rozgony³⁴. În același an 1460, Vlad Țepeș, într-un

³¹ Nicolae Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatshildungen*, vol. I, Gotha, 1905, p. 341; Vasile Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în idem, *Studii de istorie medievală și modernă*. Ediție îngrijită, note și indici de Lucian Nastasă. Cuvânt înainte și studiu introductiv de Al. Zub, București, 1990, p. 135.

³² I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 266-269; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 126-127.

³³ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 271-282.

³⁴ N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 58.

proiect de tratat cu sașii din Transilvania, punea pe același plan pe turci și pe moldoveni³⁵, cauzele fiind, în primul rând, de natură economică. În acest fel, conflictul Moldovei cu Ungaria și Țara Românească era virtual deschis în 1460³⁶.

Pentru a preveni adâncirea conflictului și crearea unei situații periculoase la granițele de sud ale regatului său, Cazimir al IV-lea, ale cărui forțe erau angajate în războiul cu Ordinul teuton, l-a trimis, înainte de 12 aprilie 1461, pe Muzylo Buczacki, castelanul de Camenița, Sniatin și Colomeea, în solie în Țara Românească, cu scopul de a ameliora relațiile dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare³⁷. Mediarea polonă nu a reușit însă, astfel încât, în vara aceluiași an, Ștefan a atacat Transilvania, în zona locuită de secui³⁸, transmițând, pe această cale, un avertisment lui Matia Corvin în legătură cu găzduirea lui Petru Aron pe teritoriul său. Acesta a reacționat însă exact pe dos de cum se aștepta domnul Moldovei și, în 1462, l-a invitat pe pretendent la Buda³⁹, la curtea sa. În acest fel, încordarea în relațiile dintre Ștefan și axa ungaro-muntenă au cunoscut o nouă escaladare, în primăvara lui 1462 locuitorii din Caffa scriindu-i regelui Poloniei și exprimându-și neliniștea în legătură cu urmările pentru creștinătate ale unei eventuale confruntări între cei doi domnitori români⁴⁰. O astfel de confruntare nu a mai avut însă loc datorită expediției lui Mehmed al II-lea împotriva Țării Românești din vara anului 1462.

În prealabil însă, bănuind, probabil, intențiile sultanului după marile sale victorii din anul precedent, din 1461, când el cuceriea Amastris, Sinope și Trapezunt, practic întreaga coastă sudică a Mării Negre⁴¹, Ștefan cel Mare a reușit să obțină din partea regelui polon o protecție mai mare

³⁵ G. Gündisch, *Vlad Țepeș und die sächsischen Selbstverwaltungsgebiete Siebenbürgens*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome VIII, 1969, p. 992; Matei Cazacu, *Du nouveau sur le rôle international de la Moldavie dans la seconde moitié du XVe siècle*, în "Revue des Études Roumaines", XVI, Athènes, 1981, p. 39.

³⁶ Șerban Papacostea, *Un episod al rivalității polono-ungare în secolul al XV-lea: campania lui Matia Corvin în Moldova (1467) în lumina unui izvor inedit*, în idem, *Evl mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, pp. 187-188.

³⁷ Anna Dörflerowa, *Polski Słownik Biograficzny*, vol. III, Kraków, 1937, p. 85, apud M. Cazacu, *Du nouveau sur le rôle international...*, pp. 40-41.

³⁸ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, pp. 20-21; Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, p. 176; Al. Gh. Savu, *Ștefan cel Mare. Campanii*, București, 1982, p. 37.

³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 4.

⁴⁰ A. Vigna, *op. cit.*, III, Genova, 1879, pp. 468-470; M. Cazacu, *Du nouveau sur le rôle international...*, p. 41.

⁴¹ Ș. Papacostea, *Premisele...*, p. 24.

prin tratatul pe care l-a semnat la Suceava, la 2 martie 1462⁴². El a reușit să obțină cea ce istoricul Veniamin Ciobanu numește o "suzeranitate restrictivă" din partea Poloniei⁴³. Deși caracterul restrictiv al acestui text pentru Ștefan nu poate fi negat, prevederile sale erau, totuși, foarte avantajoase și domnul Moldovei știa acest lucru atunci când și-a pus pecetea pe document.

Prin acest tratat, Ștefan cel Mare se obliga față de Cazimir al IV-lea să-i fie credincios și să-l servească, să nu recunoască alt suzeran în afara sa, să nu încheie nici un tratat în dauna regelui polon, să-l înștiințeze de orice primejdie care-l putea amenința și să-i acorde ajutor împotriva oricărui dușman. În același timp, Ștefan se obliga să nu înstrăineze nimic din cuprinsul țării sale, nici un oraș și nici un feud, fără permisiunea expresă a regelui polon. Mai mult, și această prevedere are legătură cu Chilia și Hotinul, domnul Moldovei se obliga să recâștige acele părți din teritoriul țării care fuseseră anterior înstrăinate. El se obliga să presteze omagiul de vasalitate față de regele polon în persoană, dar dacă va fi împiedicat de război sau de boală să facă aceasta, ceremonia se va amâna pentru o altă dată și alt loc, pe care regele le va fixa cu două sau trei luni înainte. Astfel, Ștefan obținea din partea regelui polon, prin intermediul plenipotențiarilor săi, Stanislaw din Liov, staroste de Galici, Muzyło Buczacki, staroste de Camenița, Sniatin și Colomeea, și cneazul Jan Lanka, secretar regal, promisiunea că va primi înapoi Hotinul și permisiunea de a ataca, cu acordul lui Cazimir al IV-lea, Chilia, stăpânită în acel moment de o garnizoană maghiară.

În împrejurările anului 1462, Ștefan cel Mare a înțeles că o eventuală prezență a turcilor la Chilia ar fi însemnat o adevărată catastrofă economică, politică și militară pentru Moldova. De aceea, atunci când sultanul Mehmed al II-lea, declanșând marea sa campanie împotriva Țării Românești din vara lui 1462⁴⁴ a încercat să cucerească și Chilia, el nu a ezitat să intervină pentru a împiedica acest lucru, cu toate că era conștient de faptul că acțiunea sa va provoca resentimente atât la Poartă, cât și în capitala regatului maghiar, care întreținea o garnizoană în cetate. Deși principalul său obiectiv, cucerirea Chilieii, nu a fost atins, atacul din 22 iunie 1462 soldându-se cu un eșec, totuși a fost realizat un obiectiv secundar foarte important, acela de a-i

⁴² I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 282-288; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 145.

⁴³ Veniamin Ciobanu, *Idee și faptă politică la Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 32.

⁴⁴ Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century*, Leiden, 1972, p. 75.

împiedica pe turci să pună stăpânire pe cetate⁴⁵. Realizarea acestui obiectiv limitat a fost foarte importantă în timp, deoarece a permis domnului Moldovei ca, peste trei ani, între 23 și 26 ianuarie 1465, să-și atingă și adevăratul său scop, acela de a cuceri Chilia⁴⁶. Prin cucerirea Chilie, care s-a făcut după revenirea la Moldova a cetății Hotinului, retrocedată de poloni, unde, înainte de 28 aprilie 1464, este amintit de izvoare fostul vornic Goian în calitate de comandant al garnizoanei⁴⁷, Ștefan cel Mare reîntregea hotarele Moldovei așa cum fuseseră ele pe vremea bunicului său Alexandru cel Bun.

Această înfăptuire a domnului moldovean, în afară de Polonia, avea darul de a deranja, chiar de a provoca mânia tuturor celorlalte puteri vecine. Țara Românească nu putea accepta pierderea Chilie, ale cărei vămi îi umpleau vistieria, la fel ca și Matia Corvin, care se vedea și el lipsit de o

⁴⁵ Turcii au suferit la Chilia o mare înfrângere, care a desăvârșit înfrângerea lor generală din campania anului 1462. Iată ce ne spune bailul venețian de la Constantinopol, Domenico Balbi, în legătură cu aceste fapte: "L'armada da mare de questo Signore, insieme cum el Signor della Vallachia bassa (Radu cel Frumos - n.n.) ando a combatere al castello delij costomo (sic!) intorno al qual statta circa zorni 8et ni li ha possuto far alcuna cosa, anzi sono stati morti azapi in grande numero et cum vergogna son tornati et comunamente tutti malmenati..." (*Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, IV, p. 168). Importanța Chilie și, implicit, amărăciunea înfrângerii pentru turci rezultă și din cuvintele pe care Constantin Mihailovici de Ostrovița le atribuie sultanului Mehmed al II-lea: "Atâta vreme cât Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradul sârbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință". (*Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 128; Sergiu Iosipescu, *Conjunctura și condiționarea internațională politico-militară a celei de a doua domnii a lui Vlad Țepeș (1456-1462)*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară" 11, 1978, p. 185).

⁴⁶ În anul 1465, probabil ca urmare a unei înțelegeri intervenite între Mehmed al II-lea și Matia Corvin, Chilia aparținea lui Radu cel Frumos, ceea ce asigura, parțial, pe bază de compromis, atât interesele otomane, cât și pe cele ungurești la Dunărea de Jos. În acest sens, Jan Dlugosz ne spune următoarele: "...quod per deditionem spontaneam, Hungaris exclusis, ipse Radul occupaverat, pro Turco tenebat". (Jan Dlugosz, *Historiae Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 344). Este posibil ca acest pasaj să se refere la excluderea garmozoanei ungare din oraș, unde se afla încă în 1462, dar în nici un caz interesele comerciale maghiare nu au avut de suferit după acest an și până în 1465. A. D. Xenopol consideră, pe bună dreptate credem noi, că în 1465 Ștefan a luat Chilia de la păgâni, deoarece Radu cel Frumos, ca supus al turcilor le închinase și această cetate (A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 290). Această afirmație se sprijină și pe cuvintele foarte clare ale lui Grigore Ureche, care spune: "Vă leatul 6873 (1465 - n.n.) meseța ghenarie 23, aducându Ștefan vodă multă oaste de țară, vrându să răscumpere cetățile carile le luase păgânii de la alți domni, pogorât-au cu toată puiterea sa spre cetatea Chilie". (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, București, 1958, p. 92). Pentru această problemă a se mai vedea și Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 129; P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilie*, în "Romanoslavica", III, București, 1958, p. 111, care consideră cu îndreptățire că Ștefan a cucerit cetatea sub auspiciile și cu sprijinul politic al Poloniei, și Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare - coordonate de strategie pontică*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, pp. 645-647, care consideră că Ștefan a smuls cetatea din sfera de influență a Imperiului otoman, deoarece Radu cel Frumos, după 1462, o introdusese în sistemul pontic otoman.

⁴⁷ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 128; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 66.

importantă sursă de venituri. Genovezii din Caffa și tătarii din Crimeea erau și ei nemulțumiți, deoarece pierdeau mulți bani datorită tăierii drumului comercial care lega peninsula cu Transilvania și cu Europa centrală. Dar poate cel mai nemulțumit, mai puțin din motive economice, cât din rațiuni politice și militare, a fost sultanul Mehmed al II-lea, care întrevedea, astfel, în Moldova cel mai puternic rival al său în privința dominației asupra bazinului pontic. Se pare că sultanul se gândea la o expediție militară pentru scoaterea lui Ștefan din Chilia, dar îmbolnăvirea sa, nemulțumirile ienicerilor, obligați să lupte foarte mult⁴⁸, și războiul decisiv pe care-l purta împotriva Veneției încă din 1463⁴⁹, l-au făcut să se răzgândească. La această hotărâre a contribuit, indiscutabil, și mărirea haraciului plătit de Ștefan cel Mare de la 2 000 la 3 000 de zloți roșii⁵⁰, precum și cadourile pe care un sol moldovean le-a adus sultanului la Constantinopol⁵¹.

Din cele spuse până aici putem observa abilitatea politică, militară și diplomatică deosebită a lui Ștefan cel Mare. Aflându-se în sfera de influență a axei polono-otomane, el a reușit, sub aparenta acceptare a unei suveranități restrictive, să obțină sprijinul unuia dintre parteneri, al Poloniei, pentru o acțiune care leza interesele celui alt partener, Imperiul otoman. Astfel, a reușit să cucerească Chilia în detrimentul intereselor tuturor vecinilor, dar cu asentimentul Poloniei, după ce reușise să obțină și de la aceasta retrocedarea cetății Hotinului, cea mai importantă cetate de la hotarul de nord al Moldovei.

Trebuie să adăugăm la toate acestea și faptul că axa ungaro-munteană antiotomană a dispărut, practic, după 1462, după înlocuirea lui Vlad Țepeș cu Radu cel Frumos în scaunul domnesc al Țării Românești. De asemenea, Matia Corvin, după numeroase insistențe, a încheiat un tratat de alianță cu Veneția, la 12 septembrie 1463⁵², intrând, astfel, în război cu Imperiul otoman. Este adevărat că războiul lui Matia Corvin a fost de scurtă durată, după ce a cucerit Jaice și alte câteva

⁴⁸ Franz Babinger, *Mehmed II le Conquérant et son temps (1432-1481). La grande peur du monde au tournant de l'histoire*, Paris, 1954, pp. 290-291.

⁴⁹ Roberto Lopez, *Il principio della guerra veneto-turca nel 1463*, în "Archivio veneto", anno LXIV, V^a serie, vol. XV, no. 29-30, Venezia, 1934, pp. 45-131.

⁵⁰ Ștefan S. Gorovei, *art. cit.*, p. 641.

⁵¹ J. Długosz, *op. cit.*, II, col. 345.

⁵² Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 149-151.

fortificații în Bosnia⁵³, el punându-i, practic, capăt, dar a fost suficient de lung pentru a-l împiedica pe regele Ungariei să reacționeze în vreun fel la ocuparea Chilieii de către Ștefan cel Mare. În aceste condiții, conflictul domnitorului Moldovei cu Ungaria a luat o pauză destul de lungă, până în 1467, timp în care el și-a ajutat suzeranul, pe Cazimir al IV-lea, trimițând un detașament înarmat care a participat la luptele cu teutonii și astfel numele său a apărut în tratatul de la Toruń din 1466⁵⁴, tratat care a pus capăt războiului și care a consacrat o victorie definitivă a Poloniei.

Dacă nu a reacționat la cucerirea Chilieii de către Ștefan cel Mare, în schimb Matia Corvin a reacționat cu multă duritate la amestecul acestuia în Transilvania, în vara anului 1467, atunci când domnul Moldovei a sprijinit o răscoală a stărilor privilegiate îndreptată împotriva politicii sale centralizatoare⁵⁵. Printre conducătorii acestei răscoale s-au numărat frații Zápolya, voievozii Transilvaniei, Sigismund și Ioan de Szentgyörgy, Berthold Ellerbach, Benedict Roth, Laurențiu, judele Brașovului, Ladislau Olah, judele Bistriței și mulți alții. Ei erau nemulțumiți, așa cum am mai spus, de politica centralizatoare promovată de regele Matia Corvin, care mărea fiscalitatea și le diminua privilegiile. În consecință, au proclamat independența Transilvaniei și au ales un rege provizoriu în persoana lui Ioan de Szentgyörgy. Lipsiți însă de o bază de masă puternică, răsculații nu au putut face față armatei regelui Ungariei⁵⁶, care spre sfârșitul verii anului 1467 a venit în Transilvania și a restabilit ordinea cu multă ușurință. De aici, el a hotărât să declanșeze un atac decisiv împotriva Moldovei, să-l alunge pe Ștefan din domnie și să-și subordoneze strict țara.

Pentru atingerea acestui obiectiv a pătruns în Moldova, prin trecătoarea Oituz, după care s-a îndreptat spre Trotuș, Bacău, Roman, Neamț și s-a oprit la Baia, în vederea atacului decisiv împotriva Sucevei. Campania regelui Matia Corvin în Moldova a fost o campanie dură, de iarnă, desfășurată sub atacurile permanente ale moldovenilor. Despre desfășurarea ei suntem informați chiar de Ștefan cel Mare care, la 1 ianuarie

⁵³ Lajos Elekes, *La politica estera di Re Matia e gli stati italiani nella seconda metà del secolo XV*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, Budapeșt, 1975, p. 249; I. Căzan, *art. cit.*, p. 772.

⁵⁴ Maksymilian Grzegorz, *Analiza dyplomatyczna sfragistyczna dokumentow traktatu Toruńskiego 1466 r.*, Toruń, 1970, p. 171, apud Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teuton*, p. 479.

⁵⁵ V. Pârvan, *art. cit.*, p. 142; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 172-175; Ș. Papacostea, *Un episod al rivalității...*, p. 188; Fraknói Vilmos, *Mathias Corvinus, König von Ungarn (1458-1490)*, Freiburg im Breisgau, 1891, pp. 125-126; Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București*, 1956, p. 227.

⁵⁶ Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 109.

1468, după obținerea victoriei, i-a scris regelui polon Cazimir al IV-lea, arătându-i cât de mult a avut de suferit țara sa.⁵⁷ Ștefan arăta că armatele maghiare au "...înnaintat în dreapta munților, prădând țara, nimicind și arzând cu cruzime, prefăcând în cenușă orașele și satele, ucigând copiii și necinstind bisericile și săvârșind multe nelegiuiri, pe care nu se cuvine nu numai a le spune, dar nici a le gândi și pe care nu le-au făptuit în veci nici păgânii, nici turcii, nici tătarii"⁵⁸. El îi comunica regelui că Matia a fost rănit "...cu trei răni mortale și nu va scăpa cu viață"⁵⁹. Ceea ce nu scria Ștefan era faptul că, deși obținuse o victorie decisivă, ea ar fi putut să ducă și la capturarea regelui Ungariei, dacă nu ar fi intervenit trădarea unui grup important de boieri care i-au facilitat ieșirea din încercuire. Pentru acest act de trădare, imediat ce a revenit la Suceava, Ștefan a ordonat decapitarea unui număr de 20 de boieri mari, printre care se aflau vornicul Crasnăș, Șandru de la Dorohoi și Lazea Pitic⁶⁰, și tragerea în țeapă a 40 de boieri de rang inferior⁶¹. Oricum, bătălia de la Baia, din noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467 a reprezentat o mare victorie pentru Ștefan cel Mare și a fost ultima încercare serioasă întreprinsă de un rege maghiar în vederea subordonării stricte a Moldovei. Odată cu această bătălie, starea conflictuală dintre Moldova lui Ștefan cel Mare și Ungaria lui Matia Corvin se va diminua treptat și va dispărea, fiind înlocuită cu relații din ce în ce mai bune, care vor culmina cu tratatul din 1475, încheiat în condiții de deplină egalitate între părți, deși avea forma, specific feudală, a unei suzeranități protectoare oferite de Ungaria.

Pentru moment însă, cel puțin până în 1470, starea de tensiune se va menține între cele două țări. Regele Cazimir al IV-lea, deranjat de campania lui Matia Corvin împotriva unuia dintre vasalii săi, l-a felicitat pe Ștefan cel Mare, a deschis o anchetă proprie în legătură cu întâmplările din 1467 și a promis ajutor în eventualitatea repetării lor⁶². La 16 martie 1468, nobilii și prelații poloni i-au scris lui Matia Corvin, protestând împotriva campaniei

⁵⁷ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XV, 1934, pp. 65-66; Maria Magdalena Székely, "Dixit Wajwoda", în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 48. Despre bătălia de la Baia a se vedea, printre altele, V. Pârvan, *art. cit.*, pp. 144-148; Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în idem, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 309-326; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 109-116; A. V. Boldur, *op. cit.*, pp. 181-192; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, pp. 43-69.

⁵⁸ M. Magdalena Székely, "Dixit Wajwoda", p. 44.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, I, București, 1913, pp. 126-130; Al. I. Gonța, *art. cit.*, p. 322; Ș. Papacostea, *Un episod al rivalității...*, p. 192.

⁶¹ Ș. Papacostea, *Un episod al rivalității...*, p. 192.

⁶² *Ibidem*, p. 190.

sale din Moldova⁶³. Răspunsul acestuia, din luna aprilie, care reafirmă pretențiile sale asupra Moldovei⁶⁴, este interesant și prin faptul că regele Ungariei dă dovadă că a descifrat politica lui Ștefan cel Mare, dar acest lucru s-a întâmplat prea târziu. Mînjind, insultându-l pe domnitorul Moldovei și revărsându-și furia neputincioasă asupra sa, Matia Corvin scria: "Dar noi știm că el, după mărturia lui însuși, este supusul nostru. Și dacă și față de voi se lungește tot sub acest nume așa-i felul lui. Căci și turcilor și tătarilor tot așa se recomandă, evident, pentru ca între atâția stăpâni perfidia lui să rămână mai multă vreme nepedepsită"⁶⁵. Ceea ce pentru Matia Corvin reprezenta perfidie și duplicitate, era, de fapt, talentul lui Ștefan cel Mare de a nu se afla niciodată singur în fața mai multor adversari, de a nu fi obligat să lupte pe mai multe fronturi, de a folosi toate mijloacele necesare pentru a-și apăra țara și poporul în fața tendințelor expansioniste ale marilor puteri vecine.

Dar pentru că atenția îi era atrasă de evenimentele din Europa centrală, de dorința de a pune mîna pe coroana boemă, fapt pentru care nu a ezitat să-l atace, în 1468, pe regele Boemiei, Gheorghe de Podiebrad⁶⁶, fostul său socru, după ce în prealabil încheiase o pace cu turcii⁶⁷, Matia Corvin, la fel cum a renunțat la Chilia, a fost nevoit să renunțe, *de facto*, și la orice pretenții asupra Moldovei. Războiul pentru Boemia va continua și după moartea lui Podiebrad, survenită în 1471, împotriva noului rege al acestei țări, Vladislav al II-lea Jagiello, până în 1479, când se va încheia prin pacea de la Olomouc.

Această angajare a lui Matia Corvin într-un război ce se desfășura departe de granițele Moldovei, i-a permis lui Ștefan cel Mare să-și impună punctul de vedere în relațiile cu Ungaria și în Transilvania. Pentru a fi sigur că nu va întâmpina nici un fel de rezistență, el a acceptat un nou tratat cu Polonia, și mai restrictiv decât cel din 1462, tratat pe care l-a semnat la 28

⁶³ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, I, ed. A. Sokolowski, J. Szujski, în *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, II, Cracoviae, 1876, pp. 241-242, apud *ibidem*, p. 190, a se vedea și V. Pârvan, *art. cit.*, p. 149.

⁶⁴ Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, I, 1468-1540*, Budapast, 1914, pp. 5-6; V. Pârvan, *art. cit.*, p. 150; D. Ciurea, *Ștefan cel Mare – marele european*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, pp. 177-181; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 188-189.

⁶⁵ A. Veress, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁶ *Histoire de la Hongrie*, publié sous la direction de E. Pamlényi, Budapest, 1974, p. 129; Ernest Denis, *Fin de l'indépendance bohême. Georges de Podiébrad. Les Jagellons*, Paris, 1890, p. 152.

⁶⁷ Pentru pacea dintre Matia Corvin și sultanul Mehmed al II-lea din 1468, a se vedea Ileana Căzan, *art. cit.*, p. 776.

1468, după obținerea victoriei, i-a scris regelui polon Cazimir al IV-lea, arătându-i cât de mult a avut de suferit țara sa.⁵⁷ Ștefan arăta că armatele maghiare au "...înaintat în dreapta munților, prădând țara, nimicind și arzând cu cruzime, prefăcând în cenușă orașele și satele, ucigând copiii și necinstind bisericile și săvârșind multe nelegiuiri, pe care nu se cuvine nu numai a le spune, dar nici a le gândi și pe care nu le-au făptuit în veci nici păgânii, nici turcii, nici tătarii"⁵⁸. El îi comunica regelui că Matia a fost rănit "...cu trei răni mortale și nu va scăpa cu viață"⁵⁹. Ceea ce nu scria Ștefan era faptul că, deși obținuse o victorie decisivă, ea ar fi putut să ducă și la capturarea regelui Ungariei, dacă nu ar fi intervenit trădarea unui grup important de boieri care i-au facilitat ieșirea din încercuire. Pentru acest act de trădare, imediat ce a revenit la Suceava, Ștefan a ordonat decapitarea unui număr de 20 de boieri mari, printre care se aflau vornicul Crasnăș, Șandru de la Dorohoi și Lazea Pitic⁶⁰, și tragerea în țeapă a 40 de boieri de rang inferior⁶¹. Oricum, bătălia de la Baia, din noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467 a reprezentat o mare victorie pentru Ștefan cel Mare și a fost ultima încercare serioasă întreprinsă de un rege maghiar în vederea subordonării stricte a Moldovei. Odată cu această bătălie, starea conflictuală dintre Moldova lui Ștefan cel Mare și Ungaria lui Matia Corvin se va diminua treptat și va dispărea, fiind înlocuită cu relații din ce în ce mai bune, care vor culmina cu tratatul din 1475, încheiat în condiții de deplină egalitate între părți, deși avea forma, specific feudală, a unei suzeranități protectoare oferite de Ungaria.

Pentru moment însă, cel puțin până în 1470, starea de tensiune se va menține între cele două țări. Regele Cazimir al IV-lea, deranjat de campania lui Matia Corvin împotriva unuia dintre vasalii săi, l-a felicitat pe Ștefan cel Mare, a deschis o anchetă proprie în legătură cu întâmplările din 1467 și a promis ajutor în eventualitatea repetării lor⁶². La 16 martie 1468, nobilii și prelații poloni i-au scris lui Matia Corvin, protestând împotriva campaniei

⁵⁷ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XV, 1934, pp. 65-66; Maria Magdalena Székely, "Dixit Wajwoda", în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 48. Despre bătălia de la Baia a se vedea, printre altele, V. Pârvan, *art. cit.*, pp. 144-148; Al. I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în idem, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 309-326; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 109-116; A. V. Boldur, *op. cit.*, pp. 181-192; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, pp. 43-69.

⁵⁸ M. Magdalena Székely, "Dixit Wajeoda", p. 44.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, I, București, 1913, pp. 126-130; Al. I. Gonța, *art. cit.*, p. 322; Ș. Papacostea, *Un episod al rivalității...*, p. 192.

⁶¹ Ș. Papacostea, *Un episod al rivalității...*, p. 192.

⁶² *Ibidem*, p. 190.

sale din Moldova⁶³. Răspunsul acestuia, din luna aprilie, care reafirmă pretențiile sale asupra Moldovei⁶⁴, este interesant și prin faptul că regele Ungariei dă dovadă că a descifrat politica lui Ștefan cel Mare, dar acest lucru s-a întâmplat prea târziu. Mințind, insultându-l pe domnitorul Moldovei și revărsându-și furia neputincioasă asupra sa, Matia Corvin scria: "Dar noi știm că el, după mărturia lui însuși, este supusul nostru. Și dacă și față de voi se linguește tot sub acest nume așa-i felul lui. Căci și turcilor și tătarilor tot așa se recomandă, evident, pentru ca între atâția stăpâni perfidia lui să rămână mai multă vreme nepedepsită"⁶⁵. Ceea ce pentru Matia Corvin reprezenta perfidie și duplicitate, era, de fapt, talentul lui Ștefan cel Mare de a nu se afla niciodată singur în fața mai multor adversari, de a nu fi obligat să lupte pe mai multe fronturi, de a folosi toate mijloacele necesare pentru a-și apăra țara și poporul în fața tendințelor expansioniste ale marilor puteri vecine.

Dar pentru că atenția îi era atrasă de evenimentele din Europa centrală, de dorința de a pune mâna pe coroana boemă, fapt pentru care nu a ezitat să-l atace, în 1468, pe regele Boemiei, Gheorghe de Podiebrad⁶⁶, fostul său socru, după ce în prealabil încheiase o pace cu turcii⁶⁷, Matia Corvin, la fel cum a renunțat la Chilia, a fost nevoit să renunțe, *de facto*, și la orice pretenții asupra Moldovei. Războiul pentru Boemia va continua și după moartea lui Podiebrad, survenită în 1471, împotriva noului rege al acestei țări, Vladislav al II-lea Jagiello, până în 1479, când se va încheia prin pacea de la Olomouc.

Această angajare a lui Matia Corvin într-un război ce se desfășura departe de granițele Moldovei, i-a permis lui Ștefan cel Mare să-și impună punctul de vedere în relațiile cu Ungaria și în Transilvania. Pentru a fi sigur că nu va întâmpina nici un fel de rezistență, el a acceptat un nou tratat cu Polonia, și mai restrictiv decât cel din 1462, tratat pe care l-a semnat la 28

⁶³ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, I, ed. A. Sokolowski, J. Szujski, în *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, II, Cracoviae, 1876, pp. 241-242, apud *ibidem*, p. 190, a se vedea și V. Pârvan, *art. cit.*, p. 149.

⁶⁴ Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, I, 1468-1540*, Budapast, 1914, pp. 5-6; V. Pârvan, *art. cit.*, p. 150; D. Ciurea, *Ștefan cel Mare – marele european*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, pp. 177-181; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 188-189.

⁶⁵ A. Veress, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁶ *Histoire de la Hongrie*, publié sous la direction de E. Pamlényi, Budapest, 1974, p. 129; Ernest Denis, *Fin de l'indépendance bohême. Georges de Podiebrad. Les Jagellons*, Paris, 1890, p. 152.

⁶⁷ Pentru pacea dintre Matia Corvin și sultanul Mehmed al II-lea din 1468, a se vedea Ileana Căzan, *art. cit.*, p. 776.

iulie 1468, la Suceava⁶⁸. Astfel, Ștefan promitea regelui Cazimir că îi va fi vasal credincios, la fel ca și predecesorii săi, și că nu se va supune nici unui alt suzeran. În caz de nevoie va ajuta Polonia cu toate puterile sale și împotriva oricui, va fi prieten prietenilor și dușman dușmanilor ei, neexceptând pe nimeni, fie păgân, fie creștin. Cu prima ocazie, promitea Ștefan, când regele va veni în părțile de sud ale țării, la Camenița, Colomeea sau Sniatin, el îi va presta omagiul de vasalitate în persoană. De asemenea, își lua obligația să nu poarte război împotriva nimănui fără consimțământul regelui polon. La rândul său, acesta trebuia să-l ocrotească și să-l apere pe Ștefan împotriva oricărui dușman, a turcilor, tătarilor și ungarilor, fie prin intervenție diplomatică, fie cu puterea armelor. În situații grave, Cazimir al IV-lea trebuia să-l apere în persoană pe Ștefan și să nu accepte nici un fel de претенții la tronul Moldovei pe teritoriul său.

Având garanțiile de securitate oferite de Polonia, dar în ciuda prevederilor restrictive ale tratatului, Ștefan cel Mare nu a ezitat să poarte războaiele pe care le dorea, să atace Transilvania în mai multe rânduri, ca represalii la campania din 1467 și pentru a-și extinde influența în ținuturile secuiești. Astfel, în 1468 el a organizat, probabil, două expediții, una în secuime⁶⁹ și alta, condusă de Filip Pop, în Maramureș, prin Bistrița și Rodna⁷⁰, iar în 1469 a atacat din nou zona locuită de secui⁷¹, pe care și-a și subordonat-o din punct de vedere politic. În fine, ultima confruntare militară importantă în direcția Ungariei a fost provocată de pretendentul Petru Aron. Dându-și seama că pierde sprijinul politic și militar din partea lui Matia Corvin și ispitit de Ștefan cel Mare prin niște scrisori care-i creau iluzia posibilității de a reveni în scaunul domnesc de la Suceava, Petru Aron, cu o oaste formată, în principal, din secui, a pătruns în Moldova, la începutul lui decembrie 1470, probabil pe la Trotuș. A fost însă înfrânt, după o luptă grea, la Orbic – Buhuși, în ținutul Neamț, la 14 decembrie, capturat și decapitat din porunca lui Ștefan⁷². Boierii care l-au trădat pe

⁶⁸ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 300-304.

⁶⁹ V. Pârvan, *art. cit.*, p. 151; I. Sabău, *art. cit.*, p. 229.

⁷⁰ *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, adunate și comentate prin Ioan Mihalyi de Apșa, Maramureș, Sighet, 1900, pp. 516-517, 628-630; Al. I. Gonta, *art. cit.*, p. 324; S. Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, p. 55.

⁷¹ V. Pârvan, *art. cit.*, p. 151; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 88. Istoricii Leon Șimanski și Dumitru Agache consideră că Ștefan a atacat în Transilvania simultan, în mai 1469, zona locuită de secui și regiunea din jurul orașului Baia Mare (*Un deceniu de ostilitate moldo-ungară, 1460-1469*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt. 1504-2004. Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 365).

⁷² Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 534.

domn în luptă, Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul, Alexa stolnicul și alți câțiva, au fost decapitați din porunca sa, la Vaslui, la 16 ianuarie 1471⁷³.

În acest fel, în anul 1471, Ștefan așezase țara, își consolidase domnia astfel încât nimeni să nu o poată contesta, se afla sub protecția regală polonă, scăpase de amenințarea reprezentată de Petru Aron, începea să-și îmbunătățească relațiile cu regele Ungariei, Matia Corvin, și era pregătit pentru marea confruntare care se întrezărea la orizont cu Imperiul otoman⁷⁴. Pentru a readuce Moldova la situația de dinainte de 1455-1456, el nu a ezitat, ca în aceste condiții, să provoace pe cuceritorul Constantinopolului la o confruntare decisivă, care se va desfășura în mai multe etape.

⁷³ *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 8, 17.

⁷⁴ Pentru această perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare a se vedea și Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *art. cit.*, pp. 365-368.

CAPITOLUL IV

Primele trei războaie moldo-otomane și contextul internațional al desfășurării lor

Cu toate că în 1465, după ce a cucerit Chilia, Ștefan cel Mare, ajutat și de împrejurările momentului, a reușit să împiedice o reacție otomană pe scară largă, domnul Moldovei era conștient însă de faptul că adevărata confruntare, aceea care urma să decidă soarta țării sale, se va desfășura tocmai cu această uriașă putere, care avea obiective clare în Europa, unul dintre acestea fiind cucerirea întregului bazin pontic.

Dincolo de plata tributului, care nu afecta independența Moldovei, ci reprezenta doar o răscumpărare a păcii, expansiunea otomană conținea o primejdie mult mai gravă și anume, dorința Porții de a transforma Marea Neagră într-o anexă a sa și de a subordona produsele țărilor pontice necesităților sale economice și militare, mai ales necesităților capitalei Constantinopol¹. Încercarea de a împiedica, în alianță cu celelalte puteri antiotomane, transformarea acestei perspective în realitate a fost mobilul principal al intrării lui Ștefan cel Mare în lupta împotriva turcilor². Strâns legat de acest aspect a fost acela, mai evident, al luptei pentru controlul Dunării de Jos³. Tensiunea din relațiile moldo-otomane a crescut în anii

¹ Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 134; Carl Max Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation. Europe and the Caucasus*, London, New York, 1973, pp. 3-4.

² Nu putem fi de acord cu punctul de vedere exprimat de istoricul Mihnea Berindei că, deoarece drumul moldovenesc era deja parte integrantă a sistemului economic otoman, ceea ce credem că nu este adevărat, politica antiotomană a lui Ștefan cel Mare s-a dovedit contrară nu numai intereselor Imperiului otoman și Poloniei, ci chiar și propriului său stat. Dovadă lipsa aproape totală de rezistență a Chiliei și Cetății Albe în 1484 (Mihnea Berindei, *L'Empire ottoman et la "route moldave" avant la conquête de Chilia et de Cetatea Alba (1484)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXX, no. 3-4, 1991, p. 187). Dacă nu ar fi luptat, Ștefan cel Mare risca să-și vadă transformată țara în pașalâc. El nu avea de unde să știe ceea ce știu istoricii din vremea noastră și anume, că Imperiul otoman avea motive întemeiate de a nu dori transformarea Țărilor Române în pașalâcuri (P. P. Panaitescu, *De ce n-au cucerit turcii țările române*, în idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, pp. 149-159; T. Gemil, *op. cit.*, p. 39). Riscul de a nu lupta era în acele vremuri mult mai mare decât acela de a lupta și domnul Moldovei nu putea să și-l asume. De altfel, una din cauzele majore pentru care turcii au ezitat să transforme Țările Române în pașalâcuri a fost tocmai rezistența lor îndârjită, uneori chiar disperată, în fața oricărei tentative de acest gen.

³ Șerban Papcoștea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 1, 1975, p. 22; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque*

1468 și 1469. Din 1470, datorită ciocnirilor dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, domnul vasal al turcilor din Țara Românească, această tensiune cunoaște o amplificare constantă, dar abia în anii 1473, atunci când Ștefan a refuzat să mai plătească tribut turcilor, și 1474, când sultanul Mehmed al II-lea, furios, a ordonat o campanie de iarnă împotriva Moldovei, conflictul a izbucnit în mod deschis. Este greu de precizat cui i-a aparținut inițiativa acestui conflict, deoarece interesele aflate în joc erau mari pentru ambele părți. El a cunoscut însă o escaladare treptată, iar ruptura deschisă din 1473-1474 s-a produs ca urmare a acumulării unor tensiuni anterioare⁴. Ea s-a produs într-un moment oarecum nepotrivit atât pentru Moldova, cât și pentru Imperiul otoman, contextul internațional nefavorizând nici una din părți.

Din punctul de vedere al contextului internațional, Imperiul otoman nu se afla în cea mai bună situație pentru a desfășura un război pe scară largă, cu șanse reale de succes, împotriva Moldovei. Turcii se aflau în război cu Veneția din 1463⁵, un război decisiv pentru supremația în Marea Egee, iar în părțile răsăritene ale imperiului erau amenințați de statul turcoman al Oii Albe (Akkoionlu) condus de Uzun Hasan (1453-1478). Creată pe ruinele imperiului timurid și cuprinzând vestul Iranului, nordul Irakului, estul Anatoliei și o parte din Georgia, formațiunea politică în fruntea căreia se afla Uzun Hasan manifesta vădite tendințe de hegemonie asupra întregului Orient musulman. Sfătuit și de venețieni, Uzun Hasan a urmărit în mod real cucerirea Constantinopolului și distrugerea Imperiului otoman⁶. În 1467, Uzun Hasan a învins hoarda rivală Karakoiunlu (Oaia Neagră) și a cucerit Azerbaidjanul și Armenia⁷, iar în 1469 a cucerit și statul timuridului Abu Said⁸.

Pentru a lichida acest pericol, sultanul Mehmed al II-lea a fost obligat, în vara anului 1473, să mobilizeze o mare armată, să o trimită în

d'Étienne le Grand: *points de repère*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIV, no. 3, 1975, pp. 430-431.

⁴ Pentru evoluția conflictului dintre Ștefan cel Mare și turci a se vedea, printre altele, Eugen Denize, *Ștefan cel Mare și luptele cu turcii. O nouă abordare*, în "Studii și materiale de istorie medie", XIX, 2001, pp. 115-128.

⁵ Roberto Lopez, *Il principio della guerra veneto-turca nel 1463*, în "Archivio veneto", anno LXIV, V^a serie, vol. XV, no. 29-30, Venezia, 1934, pp. 45-131.

⁶ John Andrew Boyle, *The Evolution of Iran as National State*, în "Belleten", XXXIX, Ankara, 1975, nr. 156, p. 641, apud T. Gemil, *op. cit.*, p. 145.

⁷ R. Grousset, *L'Empire des steppes. Attila, Genghis-han, Tamerlan*, Paris, 1939, p. 543; Ș Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre (1453-1484)*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 10, nr. 1-2, 1999, p. 27.

⁸ Ș. Papacostea, *Premisele politice...*, p. 27.

Anatolia răsăriteană și să obțină victoria decisivă de la Otlukbeli, din 11 august⁹. Această victorie a marcat nu numai eliminarea celui mai puternic dușman al otomanilor din Răsărit, dar și asigurarea supremației Porții în Orientul musulman, întărită și prin lichidarea definitivă a rămășițelor de rezistență ale karamanizilor în anul 1474.

Pe de altă parte, în Europa, deși turcii obținuseră victoria decisivă din Eubeea, în 1470, războiul cu Veneția continua și sultanul trebuia să-i acorde cea mai mare atenție. În 1472 și 1473, el a trebuit să facă față la atacurile flotelor venețiene și papale pe coastele Asiei Mici, iar în 1473 se aștepta la formarea unei noi coaliții creștine îndreptată împotriva sa, deoarece în acest an papa Sixt al IV-lea lansase un nou apel către principii creștini pentru a se coaliza împotriva turcilor¹⁰. Astfel se explică de ce Mehmed al II-lea a trebuit să nu ia în seamă neplata tributului de către Ștefan cel Mare în 1473 și să-și trimită armatele, în anul următor, sub conducerea lui Soliman Pașa, împotriva orașului Scutari¹¹, stăpânit de venețieni în Albania. Prins pe fronturile asiatice și europene, având armatele angajate în bătălii îndepărtate, Mehmed al II-lea era puțin dispus să răspundă provocării lui Ștefan cel Mare, iar atunci când a făcut-o, spre sfârșitul anului 1474, a făcut-o într-un mod necugetat, într-un moment de furie, riscând și pierzând o armată întreagă.

Dacă pentru turci contextul internațional era puțin favorabil, la fel stăteau lucrurile și în ceea ce-l privește pe Ștefan cel Mare. El a luat decizia de a nu mai plăti tribut turcilor într-un moment nepotrivit, după ce aceștia cuceriseră insula Eubeea, în 1470, și preluaseră definitiv inițiativa în războiul cu Veneția din Marea Egee, când cetatea lagunelor nu mai lupta decât pentru a obține un tratat de pace onorabil cu sultanul și când principalul inamic al turcilor din Asia, Uzun Hasan, fusese definitiv înfrânt la Otlukbeli, în 1473. Șanse de a primi ajutoare importante din partea Poloniei și a Ungariei erau, practic, inexistente, deoarece cele două țări se aflau în conflict pentru coroana boemă, Țara Românească era instabilă, iar

⁹ T. Gemil, *op. cit.*, p. 146.

¹⁰ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, tome IV, Bucarest, 1915, pp. 375-376; Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, p. 22; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Étienne le Grand*, p. 431; idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, pp. 614-615.

¹¹ Gazmend Shpuza, *La lutte pour la défense de Shkodër dans les années 1474 et 1478-1479*, în "Studia Albanica", V.1, 1968, p. 186.

¹² Mustafa Ali Mehmed, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 13, nr. 5, 1960, p. 169.

¹³ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 296-299.

amenințarea tătară plana asupra Moldovei. Cu toate acestea, nu putem susține că Ștefan cel Mare a greșit atunci când a refuzat să mai plătească haraci Porții otomane în 1473. El a luat această hotărâre în virtutea dinamicii conflictului nedeclarat pe care-l purta cu turcii de mai mulți ani. Dându-și seama că acest conflict se intensifica și lua proporții, Ștefan a hotărât să acționeze decisiv pentru atragerea Țării Românești în sfera sa de influență și pentru formarea, pe această cale, a unui front românesc unit de luptă antiotomană. Alungarea lui Radu cel Frumos din domnie, în toamna anului 1473, însemna, de fapt, și lichidarea influenței otomane la nord de Dunăre¹², ceea ce Ștefan era sigur că sultanul nu va accepta. În aceste condiții, când reacția otomană era sigură și putea veni oricând, domnul Moldovei a hotărât că nu mai avea rost să plătească cei 3 000 de zloți roșii, care oricum nu mai puteau răscumpăra pacea, ci să-i folosească mai bine pentru nevoile armatei sale și ale țării. În acest fel, dinamica proprie a conflictului moldo-otoman l-a obligat pe Ștefan cel Mare să nu mai plătească haraciul în 1473, iar pe sultanul Mehmed al II-lea să reacționeze cu mânie și în mod necugetat abia spre sfârșitul anului 1474, ceea ce va transforma conflictul latent într-unul deschis și deosebit de violent, care se va întinde pe parcursul a patru războaie, dintre care primele trei vor fi abordate în acest capitol.

Dacă momentul în care s-a hotărât să nu mai plătească haraci Porții a fost nepotrivit, nu același lucru se poate spune despre pregătirile lui Ștefan cel Mare în vederea conflictului decisiv cu Imperiul otoman, conflict pe care acesta îl aștepta și îl dorea pentru a încerca să readucă Moldova la statutul ei anterior anilor 1455-1456 și pentru a lichida asimetria din relațiile moldo-otomane.

Pentru aceasta, încă din 1467, înainte de bătălia de la Baia, cu regele Ungariei, Matia Corvin, Ștefan cel Mare a început, aproape imperceptibil, să se desprindă din axa polono-otomană care obligase Moldova să plătească haraci sultanului. În acest an, la 9 octombrie, la Hotin¹³, s-au întâlnit delegați moldoveni și poloni pentru a rezolva anumite probleme aflate în litigiu, dar nu au luat nici o decizie și au hotărât să se întâlnească în anul următor în același loc. Deși documentul nu ne spune nimic despre problemele aflate în litigiu, suntem, totuși, convinși că, printre acestea, se afla și problema Pocuției. Această convingere este întărită și de faptul că în anul următor, în 1468, Ștefan a trimis o solie la Cazimir al IV-lea cu scopul

de a reglementa problema acestui teritoriu.¹⁴ Apoi, Ștefan cel Mare a refuzat, în 1469 și 1470, să meargă în persoană și să depună omagiul de vasalitate față de regele Cazimir al IV-lea¹⁵, invocând starea conflictuală cu Radu cel Frumos. Acest conflict, la fel ca și expedițiile din secuime și din Maramureș, din 1468 și 1469, anulau, *de facto*¹⁶, clauza restrictivă din tratatul moldo-polon din 1468, care interzicea domnului Moldovei să poarte război fără acordul lui Cazimir al IV-lea, și puneau sub semnul întrebării stabilitatea raporturilor polono-otomane. În fine, în 1471, la solicitarea regelui Cazimir al IV-lea de a trimite 1 000 de călăreți în ajutorul fiului său, Cazimir, care se pregătea să atace Ungaria, Ștefan a răspuns cu un refuz, la 13 iulie, din Vaslui¹⁷, unde se afla pentru a-și apăra țara în fața unor eventuale atacuri venite din sud. El îi scria regelui polon arătându-i că este amenințat de turci, de tătari și de munteni, de secui și de unguri, ceea ce nu mai era adevărat, iar fiul său care ar fi trebuit să conducă cei 1 000 de călăreți este încă prea tânăr și neexperimentat. Mai arăta că Radu cel Frumos ridică o cetate la granița de sud a Moldovei, cetatea Crăciuna¹⁸, și că din această cauză a fost nevoit să-și folosească oamenii la construirea altor cetăți în fața celei muntene și la devierea cursului Siretului. În consecință, îl ruga pe rege să trimită soli la Radu cel Frumos pentru a-l face să păstreze pacea.

Îndepărtarea evidentă de Polonia și de axa polono-otomană a fost însă dublată de începutul unei apropieri față de Ungaria și Matia Corvin, apropiere ce va culmina cu tratatul din 1475. Astfel, în 1470 Ștefan cumpăra arme de la brașoveni¹⁹, la 7 august îl trimitea pe diacul Grigore în Transilvania pentru a stabili legături de prietenie cu Matia Corvin, prin

¹⁴ Ș. Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: la campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467), à la lumière d'une source inédite*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome VIII, no. 6, 1969, p. 971; Marian Maliwist, *Kaffa. Kolonia Genueńska na Krymie i problem Wschodni w latach 1453-1475* (Caffa. Colonie geneveză în Crimeea și problema Orientului în anii 1453-1475), Warszawa, 1947, p. 206; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 69.

¹⁵ Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în "Romanoslavica", XVII, București, 1970, p. 532; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 69.

¹⁶ V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 69.

¹⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 311-314.

¹⁸ Lucian Chițescu, *Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 10, 1975, p. 1542.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 127; idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, p. XXXIX; Vasile Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în idem, *Studii de istorie medievală și modernă*, ediție îngrijită note și indici de Lucian Nastasă, cuvânt înainte și studiu introductiv de Al. Zub, București, 1990, p. 152.

intermediul lui Albert, administratorul ocnelor regale de acolo²⁰, iar în 1471-1472 și-a subordonat țara secuiască din punct de vedere politic, militar și economic, secuii fiind obligați să-i plătească bir și el urmând să depună jurământ de credință regelui polon în numele lor²¹. Tot pe această cale a apropierei de Ungaria, Ștefan cel Mare a reînnoit privilegiile comerciale ale negustorilor brașoveni, la 3 ianuarie 1472²², garantându-le libertatea deplină a negoțului, siguranța întoarcerii și interzicerea confiscărilor, iar ca răspuns, Matia Corvin a acordat și el, la 25 ianuarie 1473²³, un privilegiu comercial negustorilor moldoveni. În ciuda acestei apropieri față de regele Ungariei, Ștefan nu putea conta, totuși, pe un ajutor direct al acestuia în cazul unei confruntări majore cu turcii, ci doar pe ajutorul secuilor care-i deveniseră vasali.

Ștefan cel Mare a pregătit însă confruntarea cu Imperiul otoman și în alte direcții de unde ar fi putu primi, eventual, ajutoare. Astfel, el deținea în părțile sudice și sud-estice ale țării controlul asupra cetăților Chilia și Cetatea Albă, iar la vărsarea Niprului în Marea Neagră asupra castelului Lerici sau Illice, cucerit de moldovenii din Cetatea Albă, în 1454 sau 1455²⁴, de la frații genovezi Senarega²⁵. Castelul nu a fost retrocedat niciodată genovezilor, ceea ce a constituit una din cauzele neînțelegerilor și conflictelor dintre Ștefan cel Mare și locuitorii din Caffa. De altfel, între 1468 și 1473, cu întreruperi, a avut loc un conflict în toată regula între Moldova și Caffa²⁶, conflict care a împiedicat realizarea unei alianțe antiotomane eficiente. Oricum, stăpânind Lerici (Illice), Ștefan cel Mare a putut să stabilească legături cu Mangopul, la 14 septembrie 1472

²⁰ Hurmuzaki, *Documente*, XV,1, pp. 77-78; Ileana Căzan, *Matia Corvin, asigurarea frontierei dunărene și armistițiul turco-ungar din 1468*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 3, nr. 7-8, 1992, p. 780.

²¹ V. Pârvan, *art. cit.*, p. 154; Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 230.

²² I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 315-317.

²³ Hurmuzaki, *Documente*, XV,1, p. 80; V. Pârvan, *art. cit.*, p. 154; I. Căzan, *art. cit.*, p. 780.

²⁴ Șerban Papacostea, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane (1453-1484)*, în *Colocviul româno-italian "Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XIV"*, București, 27-28 martie 1975, București, 1977, p. 136; M. Malowist, *op. cit.*, pp. 175-179; Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'ufficio di S. Giorgio (1453-1475)*, tomo III, Genova 1879, p. 479; Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, pp. 116-118; Ștefan Andreescu, *Politiica pontică a Moldovei: Ștefan cel Mare și castelul "Illice"*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 7, nr. 7-8, 1996, pp. 511-520.

²⁵ În vara anului 1455 o galeră din Caffa a încercat să recucerească Lerici, dar nu a reușit (Ștefan Andreescu, *art. cit.*, p. 512).

²⁶ Șerban Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, pp. 71-72.

căsătorindu-se cu Maria de Mangop²⁷, descendentă din Asani, Paleologi și Comneni, a putut să încerce, după 1473, să atragă Caffa la lupta antiotomană, să intervină la Mangop, în 1475, să stabilească legături cu Uzun Hasan, într-un cuvânt, a construit o strategie pontică²⁸ ce viza, în ultimă instanță, lupta împotriva Imperiului otoman. Tot în această fază premergătoare conflictului deschis cu Poarta, Ștefan cel Mare a stabilit, în toamna anului 1472, după opinia lui Nicolae Iorga, primele relații cu Veneția, probabil prin intermediul solului lui Uzun Hasan, Isac beg²⁹.

Constatăm din toate cele spuse până aici, că Ștefan cel Mare făcuse tot ce-i stătea în puteri pentru a pregăti cât mai bine marea confruntare cu Imperiul otoman și, prin urmare, deși refuzul de a mai plăti tributul s-a făcut într-un moment nepotrivit din punctul de vedere al contextului politic internațional, el a fost rezultatul unei gândiri politice consecvente și al unei acțiuni diplomatice inteligente.

Războiul cu turcii, așa cum am mai spus, nu a izbucnit dintr-o dată, ci s-a desfășurat timp de patru sau cinci ani într-o formă latentă, constând mai ales din încercările lui Ștefan cel Mare de a atrage Țara Românească într-un front comun românesc de luptă antiotomană, și din răspunsurile lui Radu cel Frumos, ajutat, uneori, și de forțe otomane.

Cucerirea Chilieii de către Ștefan cel Mare în 1465 a fost primul semn exterior clar al divergențelor dintre Moldova și Imperiul otoman, înțeles ca atare de turci. În ciuda acestui fapt, sultanul, ale cărui forțe militare, navale și terestre, erau angajate pe mai multe fronturi, împotriva

²⁷ I. C. Filitti, *Marie Paléologue (+1477), épouse d'Étienne le Grand, prince de Moldavie*, Bucarest, 1937; Marcel Romanescu, *Albizzi și Paleologii. Studii genealogice cuprinzând neamurile Doamnei Maria de Mangop*, în "Hrisovul", III, 1943, pp. 93-100; Virginia Vasiliu, *Sur la seigneurie de "Teodoro" en Crimée au XVe siècle, à l'occasion d'un nouveau document*, în "Mélanges de l'École roumaine en France", première partie, Paris, 1929, pp. 299-336; Petre Ș. Năsturel, *Din legăturile dintre Moldova și Crimeea în secolul al XV-lea. Pe marginea unei inscripții grecești*, în vol. *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, pp. 261-266; Ștefan S. Gorovei, *1473 – un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XVI, 1979, p. 149; Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, în ibidem, XXXV, 1998, pp. 13-14.

²⁸ Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare – coordonate de strategie pontică*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, pp. 639-653.

²⁹ Nicolae Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, în "Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", II, no. 2-4, Bucarest, 1914, p. 342; idem, *Veneția în Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria II, tomul XXXVII, București, 1914, p. 7. În altă parte, Iorga arată că: "Luptele lui cu turcii și comunitatea de interese cu creștinătatea apuseană amenințată de o nouă năvălire de barbari puseră pe Ștefan în relații cu Veneția și cu Sfântul Scaun". (Idem, *Studii și documente*, vol. I-II, București, 1901, p. XXXVII). Pentru Isac beg a se vedea Mayer A. Halevy, *Le rôle d'Isac – beg, médecin et ambassadeur de Uzun Hasan en Moldavie et dans les pays voisines*, Madrid, 1956, 19p.

Veneției, a lui Skanderbeg, a Karamaniei și a lui Uzun Hasan, pentru a nu aminti decât pe principalii săi inamici din această perioadă, nu a întreprins timp de câțiva ani nimic concret împotriva Moldovei. Aceasta nu însemna însă că atât Mehmed al II-lea, cât și Ștefan cel Mare nu erau conștienți de faptul că diferendul dintre ei se apropia de faza hotărâtoare și că nu putea fi rezolvat altfel decât pe calea armelor. Pentru Ștefan cel Mare, care preluase domnia unei țări supuse numai cu foarte puțin timp înainte suzeranității otomane, se punea problema ruperii definitive a acestei legături, a acestei asimetrii în relațiile bilaterale, lucru posibil încă în vremea domniei sale, în timp ce pentru turci problema principală în relațiile cu Moldova era aceea de a-și consolida suzeranitatea asupra ei și de a o elimina de la Marea Neagră, care trebuia transformată într-o zonă economică de interes exclusiv otoman. Toate aceste contradicții politice și economice nu puteau fi rezolvate decât pe calea armelor, deoarece Moldova celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea era un stat prea puternic, inclusiv sub aspect militar³⁰, pentru a ceda fără luptă în fața pretențiilor otomane.

Prima acțiune militară ostilă a turcilor la adresa Moldovei a avut loc, după opinia noastră, în iarna dintre 1468 și 1469 și nu în cea anterioară, așa cum consideră Nicolae Iorga. Este adevărat că documentul care vorbește despre aceste întâmplări, o scrisoare expediată din Veneția de către Gerardo de Collis către ducele Milanului, Galeazzo Maria Sforza, este datat 14 februarie 1468, dar bănuim că este vorba de stilul venețian, deci 1469, deoarece editorii, Nagy Iván și B. Nyáry Albert, o plasează în volum după documente datate în toamna anului 1468³¹. Oricum, în scrisoare se arăta că sultanul a plecat spre Nicopole, lângă Dunăre, dar că a trimis o grupare armată și spre Cetatea Albă, deoarece pe fluviul înghețat trupele de azapi puteau pătrunde spre Transilvania și Moldova³².

În vara anului 1469, probabil că și la îndemnul sultanului Mehmed al II-lea, tătarii de pe Volga, conduși de Mamak, au întreprins o mare expediție de jaf împotriva Lituaniei, Podoliei și Moldovei. Gruparea care a atacat Moldova a fost însă surprinsă și zdrobită de oastea lui Ștefan cel Mare, la Lipnic, la 20 august³³, fiul lui Mamak fiind capturat și executat³⁴. În timp

³⁰ L. Șimanschi, D. Agache, *art. cit.*, p. 12.

³¹ *Monumenta Hungariae Historica. Acta exte:a*, vol. V, Budapest, 1877, p. 95; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 131.

³² A. Vigna, *op. cit.*, II, Genova, 1871, pp. 589, 592; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. III, București, 1897, pp. 45-46; idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 131.

³³ Jan Dlugosz, *Historie Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 449-451; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 50-51; idem, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 122; Dimitrie Urzică, *Bătălia din*

ce se desfășurau luptele cu tătarii au apărut din nou zvonurile despre o flotă otomană care trebuia să vină în Marea Neagră. În iulie, Ștefan a trimis soli la Caffa pentru a culege informații și a cere ajutor³⁵, după care flota otomană va apărea, într-adevăr, în apele Mării Negre, comandată de un oarecare Iacob, și va ataca țărmurile Crimei, inclusiv Caffa³⁶.

Tot acum, relațiile dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, domnul Țării Românești vasal turcilor, devin din ce în ce mai încordate și mai ostile. Astfel, în cursul anului 1468, în Transilvania circula zvonul despre un iminent conflict între Moldova și Țara Românească³⁷. Aici se știa că Radu cel Frumos era vasalul credincios al turcilor, că nu ieșea din cuvântul lor și, cu ajutorul Porții, s-ar fi încumetat să atace oricând Moldova. Se pare că acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul anului 1469, când o armată munteană, având sprijinul beilor din Dobrogea, a încercat, fără a reuși, să recucerească cetatea Chilieii³⁸. Replica lui Ștefan cel Mare a fost fulgerătoare și devastatoare. El nu dorea și nici nu putea aștepta ca turcii să preia inițiativa strategică și, cunoscând faptul că ei erau prinși în crâncena încheștare cu Veneția, s-a hotărât să facă el acest lucru. Astfel a început războiul latent, nedeclarat, dintre Moldova și Imperiul otoman, desfășurat în principal pe teritoriul Țării Românești și având ca miză influența politică asupra acestei țări.

La 27 februarie 1470, Ștefan cel Mare a atacat, prădat și nimicit Brăila³⁹, cel mai important port al Țării Românești din acea vreme⁴⁰ și,

Dumbrava de la Lipniți, Iași, 1937, pp. 21-23; Nicolae Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, pp. 92-94; L. Șimanschi, D. Agache, *art. cit.*, p. 2. În istoriografia noastră există puncte de vedere care plasează această bătălie în anul 1470 și, de curând, a apărut și părerea că această bătălie nici nu a existat și că izvoarele o confundă cu marea campanie tătară din 1471, părere susținută de turcologul Nagy Pienaru în studiul *Moldova și hanatul Crimei. Relațiile lui Ștefan cel Mare cu tătarii crâmleni*, aflat sub tipar la "Revista Istorică".

³⁴ *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 30, 50, 62 și 179.

³⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 46; idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, pp. 131-132.

³⁶ A se vedea scrisoarea hanului Mengli Ghiray adresată sultanului Mehmed al II-lea, la 25 octombrie 1469. (B. D. Grecov, A. I. Iacobovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 394).

³⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 303-304.

³⁸ *Istoria României în date*, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, București, 1971, p. 102; Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei. 1457-1504*, București, 1990, pp. 40-41.

³⁹ "În anul 6978 (1470 - n.n.), luna februarie 27, marțea brânzei, a fost prădată și nimicită Brăila de către Ștefan voievod". (*Letopiseșul anonim al Moldovei*, în *Cronici slavo-române*, p. 16). "6978 (1470 - n.n.). În luna februarie în ziua de 27, a pornit Ștefan voievod asupra Brăilei, în Muntenia și a vărsat mare și mult sânge și a ars târgul cu totul și nu a lăsat în viață nici copiii din mame și a despicat sânul mamelor și a scos pe copii din el". (*Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 30; a se vedea și Olgierd Gorka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare (1457-1499)*, traducere de Em. Biedrzycki, în "Revista Istorică Română", V-VII, 1935-1936, p. 78; Ioan Const. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel mare*

implicit, concurent al Chilieii, după care, probabil pe 28 februarie, a distrus și Târgul de Floci de pe Ialomița⁴¹. Acțiunea a fost deosebit de dură și de sângeroasă, pentru a provoca groaza inamicului și a arăta turcilor că Moldova va lupta cu toate mijloacele și cu toată hotărârea pentru a-și apăra independența. De asemenea, atacul lui Ștefan cel Mare viza distrugerea capacităților comerciale ale Țării Românești și asigurarea monopolului comercial al Moldovei la gurile Dunării. În același timp, această acțiune militară a marcat începutul politicii de atragere a Țării Românești într-un front comun de luptă antiotomană⁴², politică dusă cu tenacitate mai bine de un deceniu, dar și începutul luptei cu Imperiul otoman, al cărui prea supus vasal era Radu cel Frumos⁴³. Era însă, așa cum am mai spus, un conflict nedeclarat ca atare, dar ruptura cu turcii era foarte clară, cu toate că Ștefan a continuat, timp de câțiva ani, să plătească haraciul anual Porții otomane. Turcii nu interveniseră, pentru moment, direct și pe scară mare în conflict, preferând să se lupte prin intermediul vasalului lor din Țara Românească, Radu cel Frumos.

Se poate aprecia că acțiunea, plină de curaj, a lui Ștefan cel Mare din 1470 a încadrat Moldova într-una din cele mai mari încercări de îndiguire și respingere a Imperiului otoman la care au participat puteri europene și asiatice. Încetând de a mai fi un simplu obiect al rivalității polono-ungare, Moldova devenea un factor activ, de importanță considerabilă, pe scena politică europeană.

Anii care au urmat au fost ani de lupte crâncene între cele două Țări Românești de la sud și est de Carpați. Încercarea de mediere a regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei, din 1470⁴⁴, conștient de faptul că

(*Versiunea germană a lui Schedel*), București, 1942, pp. 61-62). În termeni asemănători ne vorbesc și alte cronicile cum ar fi *Letopiseșul de la Putna Nr. 1*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 50; *Letopiseșul de la Putna Nr. 2*, în *ibidem*, p. 62 și *Traducerea românească a Letopiseșului de la Putna*, în *ibidem*, p. 71. *Cronica moldo-polonă* arată că în 1470, Ștefan cel Mare "...s-a certat cu Radul voievodul muntenesc și i-a ars Brăila și alte ținuturi". (*ibidem*, p. 179).

⁴⁰ Despre importanța economică a Brăilei în secolul al XV-lea elocvent este un pasaj din cronica lui Laonic Chalcocondil, care spune: "Brăila, oraș al dacilor, în care fac un comerț mai mare decât în toate orașele țării". (Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, traducere de Vasile Grecu, București, 1958, p. 285). A se vedea și Constantin C Giurescu, *Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968, p. 49.

⁴¹ *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 179; Mihai Costăchescu, *Arderea Târgului de Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Iași, 1935, pp. 151-152; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 65; L. Șimanschi, D. Agache, *art. cit.*, pp. 4-5.

⁴² P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 12, nr. 5, 1959, pp. 20-21.

⁴³ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, II,1, ed. a III-a, București, 1940, p. 58; T. Gemil, *op. cit.*, p. 147; Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare*, p. 42.

⁴⁴ J. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 458.

intensificarea războiului dintre Moldova și Țara Românească ar fi dus, în cele din urmă, la un conflict de anvergură între Moldova și Imperiul otoman, a rămas fără nici un rezultat. În același an, Ștefan cel Mare a cumpărat însemnate cantități de arme din Transilvania⁴⁵ și a reușit să primească informații detaliate despre cele ce se petreceau în Țara Românească, precum și despre planurile sultanului Mehmed al II-lea⁴⁶. Dar nici domnul Țării Românești nu a rămas inactiv. În înțelegere cu un grup de boieri moldoveni, Radu cel Frumos a încercat să organizeze un complot, care ar fi dus, dacă ar fi reușit, la asasinarea sau la îndepărtarea lui Ștefan din scaun. Marii boieri dregători complotiști au crezut că ocazia de a acționa s-a ivit odată cu încercarea lui Petru Aron de a pătrunde în țară, a-l alunga pe Ștefan și a prelua domnia. Trădarea lor din timpul bătăliei de la Orbic (14 decembrie 1470) a fost însă descoperită și, peste o lună, la 16 ianuarie 1471, la Vaslui, capetele lui Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul și Alexa stolnicul cădeau sub securea călăului⁴⁷.

În aceste condiții, în octombrie 1470, Radu cel Frumos se afla la Buzău⁴⁸, unde-și strângea armata în vederea unei campanii împotriva Moldovei. Dar Ștefan a fost mai iute, a atacat primul și, la 7 martie 1471, la Soci, în apropiere de Râmnicul Sărat, l-a înfrânt pe Radu cel Frumos⁴⁹, care avea sprijinul politic al turcilor, dar nu beneficia de ajutorul lor militar. Ștefan cel Mare, gândindu-se, probabil, să nu-l provoace prea mult pe sultan, nu a fructificat până la capăt posibilitățile rezultate în urma acestei victorii și s-a retras lăsându-l în domnie pe Radu cel Frumos. Retragerea lui Ștefan după victoria de la Soci a fost însă determinată și de atacul tătarilor conduși de Eminek Mârza care, îndemnați probabil de turci la cererea lui Radu cel

⁴⁵ Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, 1413-1508, București, 1905, pp. 325-329.

⁴⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 75.

⁴⁷ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 534; *Cronicele slavo-române*, ed. cit., pp. 8, 17, 29-30, 57, 62, 71, 169, 179; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, București, 1958, p. 96.

⁴⁸ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești...*, pp. 328-329; Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 75.

⁴⁹ "În anul 6979 (1471 - n.n.), luna martie 7, joi, a fost război cu Radu voievod, din mila lui Dumnezeu și cu ajutorul puternicului Savaoth dumnezeu. Și a ucis dintre dâșșii mulțime mare. Și toate steagurile lui au fost luate și schiptrul cel mare al lui Radul voievod a fost luat. Și mulți viteji au fost prinși atunci, care au și fost tăiați. A lăsat vii numai pe doi boieri mari, Mircea comis și Stan logofăt". (*Cronicle slavo-române*, ed. cit., pp. 17, 30, 63, 78-79; Ion Const. Chișimia, *op. cit.*, p. 62; Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 97; Constantin C. Giurescu, *Târgul Soci*, în "Revista Istorică Română", XIII, fasc. 1, 1943, pp. 97-98; idem, *Despre lupta de la Soci*, în "Studii și materiale de istorie medie", IV, 1960, pp. 423-430; Al. Gh. Savu, *Ștefan cel Mare. Campanii*, București, 1982, p. 89; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 101.

Frumos, au ajuns în luna martie până la târgul Siret⁵⁰. Contraatacul lui Ștefan i-a obligat să se retragă până la 16 mai 1471⁵¹, Eminek Mârza fiind capturat de moldoveni și închis în Cetatea Albă⁵², de unde va evada în 1473⁵³. În vara anului 1471, într-o încercare zadarnică de a opri incursiunile lui Ștefan cel Mare, Radu cel Frumos a început să ridice cetatea Crăciuna⁵⁴, la granița dintre cele două țări.

Nevoia de liniște în vederea pregătirii cât mai bune a marii confruntări cu turcii pe care o simțea Ștefan cel Mare și incapacitatea lui Radu cel Frumos de a întreprinde ceva împotriva Moldovei au făcut ca anul 1472 să marcheze un moment de pauză în confruntarea dintre cei doi voievozi. Profitând de această acalmie, Ștefan cel Mare a intrat în legătură cu Veneția prin intermediul solului lui Uzun Hasan, Isac beg. Oricum, în Italia, la Milano, se știa, în 1471, că românii sunt gata să se ridice la luptă împotriva turcilor⁵⁵, ceea ce făcea ca demersurile domnului Moldovei să aibă șanse de reușită. În ceea ce-l privește pe Isac beg, el a ajuns, în septembrie 1472, la Veneția, fiind purtătorul unei scrisori a lui Uzun Hasan cu data de 30 mai⁵⁶. Sosirea lui Isac beg în Europa, după ce a trecut prin Caffa și Cetatea Albă, a marcat, pe de o parte, începutul relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Uzun Hasan⁵⁷, iar pe de altă parte și începutul relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Veneția, pentru că este imposibil să credem că domnul Moldovei nu s-a folosit de această ocazie pentru a trimite un mesaj în cetatea lagunelor, în care să-și arate disponibilitatea pentru o alianță antiotomană. Este foarte probabil ca, pe drumul de întoarcere, deci spre

⁵⁰ A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 779 și 783; Virginia Vasiliu, *Les Tatars et la Moldavie au temps d'Étienne le Grand*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen", VII, 1931, no. 7-9, p. 189; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și a Cetății Albe*, p. 133; L. Șimanschi, D. Agache, *art. cit.*, p. 14; Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, în idem, *România și Hoarda de Aur. 1241-1502*, München, 1983, p. 181.

⁵¹ Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 181.

⁵² N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 50-51; idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 137.

⁵³ Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 181.

⁵⁴ C. Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, p. 625.

⁵⁵ Este vorba de un proiect de cruciadă antiotomană, de care se vorbea la Milano, în 1471, și unde se spunea, printre altele: "Po ancora el e de Ungaria sollicitareli Valachi, li quali voluntere se levano contro el Turco, quando vedano el Re d'Ungheria havere uno exercito". (*Monumenta Hungariae Historica, Acta extera*, V, p. 233).

⁵⁶ Enrico Cornet, *Le guerre dei veneti nell'Asia. 1470-1474. Documenti cavati dall'archivio ai Frari in Venezia*, Vienna, 1856, p. 39; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III...*, pp. 6-7.

⁵⁷ Pentru aceste relații a se vedea și P. Cancél, *Data epistolei lui Uzun-Hasan către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isak-beg*, București, 1912; Arthur A. Vaisman, *O pagină glorioasă a prieteniei româno-iraniene. Relațiile politico-diplomatice ale lui Ștefan cel Mare cu șahul turcoman al Persiei, Uzun Hasan*, în "Revista Română de Studii Internaționale", VII, 1 (19), 1973, pp. 83-87.

sfârșitul anului 1472 și începutul lui 1473, Isac beg să se fi oprit la Buda, Cracovia, Suceava și Vaslui, să-i fi adus lui Ștefan un răspuns de la Veneția și, foarte posibil, să fi stat mai mult timp pe lângă domnul Moldovei pentru a-i îngriji rana de la picior⁵⁸, căpătată în timpul atacului asupra Chilie, din 22 iunie 1462.

Cunoscând, prin intermediul lui Isac beg, atât pregătirile de război ale lui Uzun Hasan, cât și pe cele ale venețienilor care sperau să realizeze o acțiune concertată, pe două fronturi, împotriva Imperiului otoman, Ștefan cel Mare a hotărât să rupă definitiv și în mod deschis relațiile de vasalitate față de Poartă, prin refuzul de a mai plăti tributul și prin prima încercare serioasă de a-l scoate pe Radu cel Frumos din domnie și a-l înlocui cu un domn aliat al Moldovei, astfel încât cele două țări să formeze un front comun antiotoman la Dunărea de Jos și, în acest fel, să devină un al treilea element major al coaliției antiotomane. Evident, Ștefan cel Mare nu avea de unde să știe că, între timp, la 11 august 1473, la Otlukbeli, Uzun Hasan suferise o înfrângere decisivă în fața sultanului Mehmed al II-lea⁵⁹ și că, pe de altă parte, Veneția se afla la capătul puterilor și nu mai lupta decât pentru a limita proporțiile înfrângerii și nicidecum pentru a mai câștiga războiul. El considera că tensiunile cu Imperiul otoman ajunseseră la un punct culminant, de la care nu mai exista întoarcere și, prin urmare, nu mai avea rost plata unui haraci care oricum nu mai putea răscumpăra pacea. S-a hotărât, astfel, să nu mai plătească haraciul și să încerce înlocuirea lui Radu cel Frumos din domnia Țării Românești. În adoptarea acestor decizii este posibil să fi jucat un rol, așa cum susține istoricul Ștefan S. Gorovei⁶⁰, și asumarea titlului imperial⁶¹ de către Ștefan cel Mare în 1473. În orice caz, se ajunsese la un moment de cumpănă și Ștefan cel Mare nu era omul care să fugă și să dea înapoi din calea greutăților.

Toate izvoarele epocii care au ajuns până la noi arată că, la 8 noiembrie 1473, Ștefan cel Mare a împărțit oastei sale steaguri în apropiere de Milcov, după care, însoțit de Basarab cel Bătrân (Laiotă Basarab), a declanșat campania împotriva lui Radu cel Frumos. Bătălia decisivă s-a dat între 18 și 20 noiembrie pe râul Vodnăului sau al Vodnei, nu departe de Prahova și de orașul Gherghița, cam la 45 de kilometri nord-est de

⁵⁸ M. A. Halevy, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁹ T. Gemil, *op. cit.*, p. 146.

⁶⁰ Ștefan S. Gorovei, *art. cit.*, pp. 146-149.

⁶¹ Pentru concepția imperială a lui Ștefan cel Mare a se vedea Dumitru Năstase, *Ștefan cel Mare împărat*, în "Studii și materiale de istorie medie", XVI, 1998, pp. 65-102.

peste altul, în număr ca la 2 300. Și a stat acolo în mijlocul lor, 2 zile. Și oastea lui s-a desfăcut⁶⁹.

Această problemă a unei singure sau a două campanii turcești împotriva lui Ștefan cel Mare, desigur că nu este pe deplin rezolvată și va mai necesita investigații minuțioase pe care noi nu ni le propunem în lucrarea de față. Pentru noi, important este faptul că, indiferent dacă a fost o singură expediție sau două, turcii au reacționat cu întârziere și pe scară redusă, evitând să se angajeze într-un conflict de mare anvergură cu Moldova lui Ștefan cel Mare. Mai mult, se pare că spre sfârșitul anului 1473, după reinstalarea lui Radu cel Frumos în scaunul Țării Românești, sultanul a trimis soli la Ștefan cu misiunea de a cere tributul restant⁷⁰, deci a ales o cale diplomatică de rezolvare a conflictului.

Cu toate că în 1474 situația militară a Imperiului otoman se îmbunătățise, dacă avem în vedere faptul că Uzun Hasan fusese înfrânt decisiv, că Veneția se afla pe poziții defensive, iar la chemarea papei Sixt al IV-lea în vederea formării unei coaliții antiotomane nu răspunsese nimeni, sultanul a continuat să nu-l considere pe Ștefan cel Mare un rebel și să încerce rezolvarea conflictului cu Moldova pe cale diplomatică, aceasta în ciuda unor noi expediții ale domnitorului moldovean în Țara Românească. Dacă în martie 1474 campania lui Ștefan cel Mare, însoțit de Basarab cel Bătrân, s-a încheiat cu un eșec, datorită condițiilor atmosferice care i-au obligat să se retragă⁷¹, în schimb, la 10 august același an, Radu cel Frumos se refugiase deja la Giurgiu, sub protecția turcilor, lăsându-și scaunul în seama lui Basarab cel Bătrân⁷². După 4 septembrie, când se afla încă în domnie⁷³, Basarab cel Bătrân a fost, la rândul său, alungat, probabil de turci, și s-a retras în Moldova⁷⁴, la protectorul său.

Atitudinea sultanului în privința conflictului cu Moldova se reflectă foarte clar în cronicile otomane, cronici care pentru anul 1473 îl considerau pe Ștefan cel Mare a fi încă un supus credincios al Porții. Pretextul pentru război pe care-l invocă aceste cronici îl constituie refuzul lui Ștefan de a se

⁶⁹ *Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 31; O. Gorka, *op. cit.*, pp. 79-80; Ion Const. Chițimia, *op. cit.*, p. 63.

⁷⁰ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 56; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 50.

⁷¹ *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 32; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 109.

⁷² C. A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea (Contribuții)*, în "Studii și cercetări științifice", Iași, VII,1, 1956, pp. 63-64 și 71-72; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 109.

⁷³ D. Năstase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Atena, 1987, p. 15.

⁷⁴ *Cronicile slavo-române*, ed. cit., pp. 9, 17.

prezenta în persoană cu tributul la Poartă, așa cum obișnuia Radu cel Frumos, deși sultanul îi poruncise să procedeze astfel. Oricum, toate aceste cronici subliniază dorința lui Mehmed al II-lea de a rezolva diferendul cu Moldova pe cale pașnică, diplomatică, și chiar în condițiile în care toți inamicii săi fuseseră învinși.

Astfel, *Aşîk Paşa Zade* arată că: "Padişahul, cu ajutorul lui Allah cel preaînalt, după ce a supus vilaieturile tuturor beilor necredincioși și pe ei înșiși, l-a chemat la Poartă pe domnul Moldovei, zicându-i: "De astă dată să aduci tu însuși haraciul, după cum îl aduce cel din vilaietul Țării Românești, și să fii cu noi ca și beiful Țării Românești"⁷⁵, ca să știm în ce chip trăiești cu noi". Cu aceste cuvinte i-au dat de știre necredinciosului, care însă n-a venit și nu le-a luat deloc în seamă"⁷⁶.

La rândul său, *Mehmed Neşri* ne spune: "Când padişahul Mehmed i-a slăbit pe regii din împrejurimi, a trimis om domnului Moldovei zicându-i: "Ca să avem încredere în prietenia ta cu noi, de data aceasta să aduci tu însuși haraciul țării, așa cum îl aduce Eflak-oglu". Dar moldoveanul nu s-a supus poruncii sultanului"⁷⁷.

În fine, *Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade* ne arată și el: "Îndată ce a venit la cuibul aducător de fericire (Soliman Paşa – n.n.), mărirea sa padişahul i-a poruncit, și el, strângând din nou oastea, a pregătit armele pentru expediția împotriva Țării Moldovei. Beilerbeifului Moldovei îi fusese trimisă o înaltă poruncă glorioasă în care i se spunea: "Să nu trimiți cu omul tău haraciul tău la Curtea cea ocrotitoare a lumii, ci să-l aduci tu însuși ca și beiful Țării Românești". Necredinciosul acela era un afurisit plin de trufie. Din revolta sa prea mare, neluând în seamă firmanul care cere ascultare, el și-a arătat răzvrătirea față de sultanul lumii. De aceea s-a aprins flacăra mâniei de răz bunare a padişahului. Aceasta a fost pricina trimiterii numaidecât a oștii asupra celui răzvrătit"⁷⁸.

Această poruncă a sultanului i-a fost transmisă lui Ștefan cel Mare, probabil după luna iunie a anului 1474⁷⁹, și tot după luna iunie izvoarele

⁷⁵ Aşîk Paşa Zade, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcești privind Țările Române*, Extrase, vol. I, Sec. XV-mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 95, nota 62. Editorii consideră că domnul Țării Românești era deja Basarab cel Bătrân atunci când Ștefan cel Mare a fost somat să vină în persoană cu haraciul la Poartă.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Mehmed Neşri, *Djihannuma. Tarih al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 127.

⁷⁸ Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 209.

⁷⁹ I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 50.

amintesc niște soli ai domnitorului Moldovei care se duceau la sultan⁸⁰ cu o misiune ce ne-a rămas necunoscută. În aceste condiții în care tratativele moldo-otomane erau în curs, dar condițiile impuse de sultan erau imposibil de acceptat de către Ștefan cel Mare, acesta s-a hotărât să dea el prima lovitură și, la 1 octombrie 1474, a pătruns din nou în Țara Românească, a distrus cetatea Teleajen, l-a alungat pe Radu cel Frumos și l-a reinstalat în scaun pe Basarab cel Bătrân⁸¹.

Refuzul de a veni în persoană cu haraciul la Poartă și campania victorioasă din Țara Românească au reprezentat picătura care a umplut paharul și care l-a înfuriat pe sultan, fapt ce explică precipitarea sa, mânia care i-a întunecat judecata și ordinul pe care l-a dat lui Soliman Pașa de a se îndrepta cu toate forțele, într-o campanie de iarnă puțin obișnuită pentru turci, împotriva Moldovei⁸². Această grabă necugetată a sultanului de a-l alunga pe Ștefan cel Mare din Moldova a fost una din cauzele principale ale dezastrului de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, armata otomană fiind obosită după un lung asediu asupra orașului Scutari din Albania (17 mai-15 august 1474) și neobișnuită să lupte în condiții aspre de iarnă.

Cronicarii otomani au observat foarte corect acest aspect și l-au consemnat în cronicile lor ca atare. Astfel, *Orudji bin Adil* scrie următoarele: "De acolo Suleiman – pașa mergând cu oastea aceea în Moldova (*Kara – Bogdan*), și întâlnindu-se cu oastea moldovenească, tare s-au războit. Era o iarnă aspră, cu zile farte geroase. Oastea turcească era și obosită, căci îndurase tocmai greutățile expediției împotriva Iskenderiei (Scutari - n.n.). De aceea, neputând ține piept oștii Moldovei (*Kara – Bogdan*), oastea musulmană a fost înfrântă și nimicită"⁸³. Cronicile anonime intitulate *Istoriile dinastiei otomane* (Tevarih-i al-i Osman) ne spun și ele că: "În această parte, Suleiman – pașa, neputând lua Alexandria (Iskenderie) (Scutari – n.n.) și pornind de acolo, a făcut o expediție împotriva Moldovei. Întâlnindu-se cu moldoveanul, s-au războit. Oastea islamică era slabă,

⁸⁰ O scrisoare a lui Basarab cel Bătrân către brașoveni, datată de Ioan Bogdan în a doua jumătate a anului 1474, spune următoarele: "...Turcii că sunt turci, nu sunt creștini, și tot se duc acum solii lui Ștefan voievod la ei și nu-i opresc". (Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească...*, vol. I, pp. 116-117). A se vedea și C. Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001, p. 212.

⁸¹ *Cronicile slavo-române*, ed. cit., pp. 17, 32; O. Gorka, *op. cit.*, p. 80; Ion Const. Chițimia, *op. cit.*, pp. 64-65; Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 99; C. Rezachevici, *Cronologia...*, I, p. 110.

⁸² J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, traduit de l'allemand par J. J. Hellert, tome III, Paris, 1836, pp. 190-191; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 120; G. Shpuza, *art. cit.*, pp. 181-186.

⁸³ Orudji bin Adil, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, p. 61.

deoarece îndurase expediția împotriva Alexandriei, iar pe de altă parte era o iarnă foarte grea. Din cauza gerului oastea n-a putut să reziste și a suferit o înfrângere în anul 879 al Hegirei”⁸⁴. *Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade* era și el de acord că: “Într-adevăr, nu erau zile bune pentru expediție, se apropia iarna. Ierburile se uscaseră, legumele se veștejiseră, iar frunzele copacilor căzuseră...Dar, întrucât sosise firmanul care cerea supunere, beii dădură ascultare”⁸⁵. *Lütfi Paşa* consemnează că: “...pe de altă parte (în anul 787, 1474-1475), Suleiman – paşa, neputând cuceri Alexandria (Iskenderie) (Scutari – n.n.), a plecat de aici împotriva Moldovei. Oastea islamică fiind obosită din cauza expediției împotriva cetății Iskenderie și suferind din pricina gerului, ea a fost înfrântă în ciocnire (de armata moldovenească)”⁸⁶.

O mențiune interesantă și oarecum diferită a evenimentelor este prezentată de cronicarul *Sa’adeddin Mehmed Hodja Efendi*. Pentru acesta, Soliman Paşa, neputând cuceri Scutari, s-a întors la Constantinopol, timp în care a ajuns aici și vestea despre răscoala lui Ștefan cel Mare. În aceste împrejurări, sultanul a hotărât trimiterea lui împotriva Moldovei, pentru a-și recăpăta onoarea militară. Dar iată cuvintele cronicarului: “Pentru cucerirea cetății *Iskenderie* din Albania, l-a numit dintre toți pe Hadîm Suleiman – paşa, beilerbeiu de Rumelia, și l-a trimis în acele părți cu o oaste aleasă. Tăria acelei cetăți împiedicând o cucerire ușoară, oastea mai-sus numită s-a mulțumit numai cu pradă și s-a întors la Poarta fericirii cu avuții. În acest timp răscolându-se domnul Moldovei, faptele sale au fost arătate înaltului tron. Deoarece Suleiman – paşa nu obținuse victorie în cucerirea cetății *Iskenderie*, arătându-se nedemn de (această) slujbă, atunci, pentru ca ceata aceasta să nu fie desființată, i s-a trimis poruncă prin firman împărătesc să plece cu oastea sa împotriva Moldovei fără nici un fel de întârziere. Dar oastea lui Suleiman – paşa era obosită de luptele și eforturile depuse la *Iskenderie* și cea mai mare parte era frântă din pricina căldurilor din acele ținuturi (Albania). De asemenea, între *Iskenderie* și Moldova este cale de o lună de mers. Aceste greutăți erau cunoscute atât de pașă, cât și de emirii din jurul său. Dar, neavând nici o putere să judece firmanul plin de înțelepciune (al sultanului), el a pornit de nevoie în ținuturile mai-sus amintite și au trecut fluviul Dunărea în Țara Românească”⁸⁷. Acestea sunt, după părerea noastră, cele mai plauzibile afirmații, deoarece altfel nu s-ar

⁸⁴ *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 186.

⁸⁵ *Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade*, *op. cit.*, p. 209.

⁸⁶ *Lütfi Paşa*, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, p. 244.

⁸⁷ *Sa’adeddin Mehmed Hodja Efendi*, *Tadj-üt Tevarih* (Coroana istoriilor), în *ibidem*, p. 321.

putea explica timpul, destul de lung, scurs între ridicarea asediului de la Scutari și bătălia de la Vaslui⁸⁸. Dacă Soliman Pașa ar fi primit ordinul de deplasare în Moldova la 15 august 1474, aflându-se la Scutari, întrebarea care s-ar pune ar fi aceea referitoare la timpul necesar parcurgerii acestei distanțe. Cum ea putea fi parcursă într-o lună, este aproape sigur că sultanul a dat ordinul în jurul datei de 1 decembrie, deci după intervenția lui Ștefan cel Mare în Țara Românească. Prin urmare, armata lui Soliman Pașa nu a ridicat asediul orașului Scutari din cauza răscoalei lui Ștefan cel Mare, ci pentru că după trei luni de asalturi inutile (17 mai-15 august) și-a dat seama că nu va putea cuceri orașul. Ea nu a plecat direct de la Scutari, din Albania, spre Moldova, ci s-a retras mai întâi în interiorul Imperiului otoman, probabil undeva între Constantinopol și Adrianopol. După ce sultanul a hotărât, intempestiv, atacarea Moldovei și declanșarea războiului pe scară largă împotriva acestei țări, el s-a folosit, bineînțeles, de această armată pe care o avea la dispoziție și asupra căreia plana rușinea insuccesului din Albania. Aceste evoluții nu schimbă, evident, nimic în ceea ce privește oboseala armatei lui Soliman Pașa și faptul că ea a fost aruncată în luptă în plină iarnă, lucru mai puțin obișnuit în practica militară otomană. Mânia sultanului, după mai bine de un an de ofensă suportată din cauza neplății tributului de către Ștefan cel Mare, era însă mare și îi reducea capacitatea de a lua deciziile cele mai corecte. În acest sens, cele spuse de Sa'adeddin sunt confirmate și de *Kodja Husein*, care scrie: "Sultanul cel luptător pentru islam, după expediția asupra pământurilor din Iran (bătălia de la Otlukbeli, din 11 august 1473 - n.n.) și-a răspândit oștile în toate părțile pentru a-și lărgi țara. Pe pașa Hadîm Suleiman, beilerbeiu Rumeliei, l-au trimis mai întâi asupra Iskenderiei albaneze. Acesta, mulțumindu-se cu pradă, s-a întors la Poarta împărăției cu avuții fără socoteală. În același timp s-a făcut *arz* că domnul Moldovei, răsculându-se, a depășit orice măsură. (Suleiman care nu făcuse nici o ispravă la Iskenderia) a primit firman ca, mergând cu oastea feudei sale asupra Moldovei, să subjuge acea țară și să o ocupe cu forța"⁸⁹.

Astfel, toate aceste fapte, precum și mărturiile otomane pe care le avem la dispoziție, ne indică, foarte clar, după părerea noastră, că primul război dintre Ștefan cel Mare și turci a început în anul 1474 și nu în 1473, odată cu expediția de amplexare a lui Soliman Pașa împotriva domnitorului

⁸⁸ Eugen Denize, *Românii între leu și semilună. Războaiele turco-venețiene și influența lor asupra Țărilor Române (secolele XV-XVI)*, Târgoviște, 2003, pp. 106-107.

⁸⁹ Kodja Husein, *Beda'i ul - veka'i* (Evenimentele minunate), în *Cronici turcești*, I, p. 457.

considerat rebel. Dacă expediția otomană din iarna dintre anii 1468 și 1469 îndreptată împotriva Moldovei poate fi considerată ca marcând începutul războiului nedeclarat dintre cele două părți, cea condusă de Soliman Pașa spre sfârșitul anului 1474, terminată cu dezastrul de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, marchează începutul războiului declarat dintre Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare.

Războiul cu turcii nu numai că nu l-a surprins pe Ștefan cel Mare, dar l-a găsit pregătit chiar din toate punctele de vedere, el fiind acela care a făcut ca evenimentele să se precipite în această direcție. Intervenția sa în Țara Românească, având ca obiectiv crearea unui front comun de luptă antiotomană prin alungarea lui Radu cel Frumos și înlocuirea lui cu Basarab cel Bătrân (Laiotă Basarab), a avut efecte de scurtă durată, deoarece acesta va pierde domnia în favoarea lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș)⁹⁰, alungat și el după numai câteva zile, de Radu cel Frumos ajutat de turci⁹¹. Astfel, în timpul bătăliei de la Vaslui, Basarab cel Bătrân se va afla în tabăra lui Ștefan⁹², iar Radu cel Frumos în cea a turcilor⁹³.

În ceea ce-i privește pe genovezii din Caffa, ei erau conștienți de pericolul reprezentat de expansiunea otomană în zona bazinului pontic și au trimis o solie la Ștefan, în septembrie 1474⁹⁴, dar au refuzat să se alieze cu acesta împotriva turcilor. Concluziile finale la care a ajuns conducerea Caffei în această problemă, la puțin timp după bătălia de la Vaslui, au fost rezumate de Oberto Squarciafico într-o scrisoare expedită la Genova, la data de 10 februarie 1475, deci numai cu puține luni înainte de cucerirea orașului de către turci. El arăta, printre altele, că în port s-a refugiat o corabie din Cetatea Albă, oraș asediat de turci. Apoi spunea că Ștefan cel Mare dorește pacea cu genovezii din Caffa și se oferea să plătească 1 300 de ducați venețieni pentru daunele produse negustorilor genovezi, dar oferta sa a fost respinsă, deoarece punea condiții care ar fi împins Caffa în război contra turcilor⁹⁵. Genovezii din Caffa încercau să salveze ce se mai putea, căutau să nu-i provoace cu nimic pe turci în speranța că aceștia le vor

⁹⁰ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 112; *Cronicele slavo-române*, pp. 32, 110.

⁹¹ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 112.

⁹² Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 8; Iacob Unrest, *Chronicon Austriacum*, la Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 96-98; idem, *O cronică nunteană în grecește pentru secolul al XV-lea*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XIX, 1937, pp. 147-151; C. A. Stoide, *art. cit.*, pp. 67-68.

⁹³ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 112; *Cronicele slavo-române*, p. 33; Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 100.

⁹⁴ Ș. Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, p. 72.

⁹⁵ A. Vigna, *op. cit.*, III, p. 140, doc. MCXVII, p. 195. A se vedea și Ș. Papacostea, *Caffa et la Moldavie...*, p. 149; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 51-52.

accepta prezența în continuare în apele Mării Negre și pe coastele ei. Evident că se înșelau amarnic, turcii având nevoie numai de șase zile pentru a cuceri orașul atunci când vor hotărî să facă aceasta.

Ștefan cel Mare nu a uitat nici Polonia din planurile sale. El a cerut ajutorul acestei țări, scriindu-i lui Cazimir al IV-lea că turcii pot trimite oricând o armată împotriva sa⁹⁶. Răspunsul regelui polon a fost acela de a deplasa spre sud oastea Podoliei, condusă de Mihail Buczacki, castelanul Sniatinului, probabil pentru a împiedica o eventuală pătrundere a turcilor pe teritoriul polon în cadrul unei campanii de proporții împotriva Moldovei. Dar pentru a împiedica acest atac, polonii au încercat să folosească și armele diplomației cu scopul de a împăca pe Ștefan cel Mare cu Radu cel Frumos ca, pe această cale, să aplaneze și conflictul moldo-otoman. Ei au trimis doi soli la Ștefan cel Mare, pe Dobeslaw Biszowski, castelanul de Belz, și pe Egidius Suhodalski. Dar, ne spune Dlugosz: "...aceștia găsind pe Ștefan la curtea din Vaslui și arătându-i hotărârile regelui, care lui i-au fost spre bucurie, au înțeles că el n-are de gând să facă pace cu Radul. Și aceasta nu pentru că n-ar vrea să primească o învoială dreaptă, ci pentru că Radul, dând toate cetățile sale turcilor și atârând de voia și de placul lor, nu putea sau nu cuteza să facă nimic de capul lui fiind sub stăpânire străină. Ștefan vodă cu toată oastea sa, cu soția, cu fiul și cu fiica sa, stând la curtea din Vaslui, care nu era apărat nici de la natură și nici prin întărituri, veghea cu puternică împotrivire să nu năvălească turcii cu Radul în țara sa"⁹⁷. Din acest pasaj, care aparține unuia dintre cei mai bine informați cronicari ai timpului, reies două lucruri foarte importante. În primul rând, hotărârea de nestrămutat a lui Ștefan cel Mare de a lupta cu turcii pentru libertatea țării sale și, în al doilea rând, intenția sa de a atrage Țara Românească într-o alianță antiotomană. În lupta sa cu Radu cel Frumos el nu era mânat de ură sau de dorința de mărire personală, ci de faptul că, știindu-l pe acesta supus în toate turcilor, își dădea seama că pentru a-și atinge obiectivul era neapărată nevoie de a-l înlocui cu un domn fidel lui și decis să se angajeze în lupta cu Imperiul otoman. Oricum, în cele din urmă, regele Cazimir al IV-lea va trimite un contingent de 2 000 de poloni, care se vor afla alături de moldoveni în bătălia de la Vaslui⁹⁸, dar credem că aceștia aveau mai mult

⁹⁶ Andrei Rădulescu, *Luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii*, București, 1908, p. 6.

⁹⁷ J. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 508. A se vedea și *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, traduceri de N. Orghidan, Craiova, 1915, pp. 14-15; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chinei și Cetății Albe*, p. 138; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 224-225.

⁹⁸ M. Malowist, *op. cit.*, pp. 246, 298; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 72.

misiunea de a observa mișcările armatei otomane, decât de a sprijini efectiv efortul militar al lui Ștefan.

În ceea ce privește Ungaria, deși nu avem izvoare clare în această direcție, considerăm că Ștefan, în virtutea relațiilor sale din ce în ce mai bune cu Matia Corvin, nu a ezitat să-i ceară ajutorul. Martor ne este un document din 1474, o scrisoare pe care Matia Corvin a adresat-o unui anume Mihail Fancsy⁹⁹, secui din Transilvania, în care-i arăta că, pentru a-și răscumpăra vina de a fi răspândit zvonuri răuvoitoare la adresa regelui, trebuia să pornească, împreună cu 300 de secui, în ajutorul voievodului Ștefan al Moldovei. Până la urmă, la Vaslui au luptat, alături de moldoveni, 5 000 de secui și 1 800 de unguri¹⁰⁰, aceasta dacă avem în vedere și faptul, amintit ceva mai sus, că zona secuiască era, probabil și la această dată, subordonată politic, economic și militar domnului Moldovei.

Înainte de bătălia de la Vaslui, la sfârșitul lunii noiembrie 1474, Ștefan cel Mare a primit, chiar în acest oraș, vizita solului venețian Paolo Ognibene, care se întorcea dintr-o misiune pe lângă Uzun Hasan¹⁰¹, aducând chiar o scrisoare din partea acestuia pentru domnul Moldovei¹⁰². În scrisoare, care era asemănătoare, probabil, cu celelalte trimise altor principii creștini, Uzun Hasan își exprima hotărârea, în ciuda înfrângerii suferite din partea turcilor, pe care o minimaliza, de a continua lupta și de a reface coaliția cu puterile creștine¹⁰³. Era o iluzie, dar Ștefan, forțat de împrejurări, a crezut în ea. Profitând de prezența lui Ognibene, domnul Moldovei l-a rugat să-i caute un medic pentru suferința sa de la picior, i-a înmânat, probabil, o scrisoare adresată conducerii Veneției și o alta, datată la 29 noiembrie 1474, adresată papei Sixt al IV-lea¹⁰⁴. Această din urmă scrisoare

⁹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 228; *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, Monografie și culegere de texte. Ed. Manole Neagoe, Olimpia Guțu, Mihail Guboglu, Radu Constantinescu, Constantin Vlad, pp. 124-125.

¹⁰⁰ V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 72.

¹⁰¹ În 1474 și 1475, după înfrângerea lui Uzun Hasan de la Otlukbeli, Veneția, ajunsă la capătul puterilor, a lansat o nouă și viguroasă ofensivă diplomatică în Persia, unde a trimis, pe rând, pe Paolo Ognibene, Giosafat Barbaro și Ambrogio Contarini (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 6; Vladimir Minorsky, *La Perse au XVe siècle entre la Turquie et Venise*, în "Publications de la Société des études iraniennes", no. 7, Paris, 1933, p. 15; Lajos Tardy, *Il ruolo di Venezia nei rapporti persiani e giorgiani dell'Ungheria*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, pp. 264-265.

¹⁰² *Războieni...*, pp. 121-123.

¹⁰³ C. Esarcu, *Scrisoarea inedită a șahului Persiei Uzun Hasan către Ștefan cel Mare. 1476*, în "Columna lui Traian", VII, 1876, octombrie, pp. 464-466; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 211-212; *Războieni...*, pp. 122-123.

¹⁰⁴ Pentru misiunea lui Paolo Ognibene a se vedea N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 19; M. A. Halevy, *Les guerres d'Étienne le Grand et de Uzun-Hasan contre Mehmet II d'après la "Chronique de la Turquie" du candiote Elie Capsali (1523)*, în "Studia et acta orientalia", I, 1957, Bucarest, p. 194; G.

marchează debutul relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Suveranul Pontif. În ea, Ștefan comunica faptul că șahul turcoman al Persiei, Uzun Hasan, are de gând să pornească împotriva turcilor și solicita papei să-i îndemne pe regii și principii creștini să facă la fel¹⁰⁵. Paolo Ognibene a primit, din partea domnului Moldovei, misiunea de a-i prezenta și susține cauza pe lângă Sfântul Scaun, devenind, astfel, primul sol al lui Ștefan pe lângă papă.

Ajutat de Ungaria și, în mai mică măsură, de Polonia, Ștefan cel Mare a așteptat armata otomană condusă de Soliman Pașa în apropiere de Vaslui, pe un teren ales, din vreme, cu multă grijă, și i-a provocat o înfrângere totală¹⁰⁶. Cea mai frumoasă și mai elocventă descriere a acestei mari victorii este făcută de însuși domnul Moldovei în scrisoarea circulară adresată principilor creștini la 25 ianuarie 1475, din Suceava. În primul rând, Ștefan atrăgea atenția asupra faptului că turcii reprezintă o amenințare gravă și permanentă pentru toate statele creștine: "...și vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al Turcilor a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fiecare zi se gândește cum ar putea să supune și să nimicească toată creștinătatea"¹⁰⁷. Apoi, el atrăgea atenția asupra mărimii armatei otomane care-i atacase țara: "...mai sus numitul Turc a trimis în țara noastră o mare oștire în număr de 120 000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman Pașa"¹⁰⁸ și asupra felului în care a învins-o: "Auzind și văzând noi acestea, am luat sabia în mână și cu ajutorul domnului Dumnezeuului nostru atotputernic am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre, pentru care lucru lăudat să fie domnul Dumnezeuul nostru"¹⁰⁹. În încheierea scrisorii¹¹⁰, Ștefan arăta că în luna mai sultanul va trimite o nouă armată împotriva sa, că Moldova este o adevărată

Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 86; Ș. Papcoștea, *Venise et les Pays Roumains au Moyen Âge*, în vol. *Venezia e il Levante fino al sec. XV*, Firenze, 1973, p. 613.

¹⁰⁵ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, pp. 23-24; idem, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, în "Columna lui Traian", IV, 12, octombrie 1873, p. 228; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 5; II,2, pp. 224-225; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 318-319; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, III, p. 33, doc. VI; *Războieni...*, pp. 125-126.

¹⁰⁶ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare...*, pp. 153-160; Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, pp. 202-207; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, pp. 90-113; Al. I. Gonța, *Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Vaslui*, în idem, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 327-342.

¹⁰⁷ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 320.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 321.

¹¹⁰ *Ibidem*.

“poartă a creștinătății” și, dacă ea va fi cucerită, toată creștinătatea va fi în mare primejdie, fapt pentru care cerea conducătorilor statelor creștine să se pregătească de luptă împotriva turcilor.

În legătură cu expediția otomană împotriva Moldovei, din iarna dintre anii 1474 și 1475, trebuie să arătăm că ea nu a avut numai o componentă terestră, ci a avut și una navală. Siguri de victorie, turcii au atacat și cetățile din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă, pe care le-au cucerit pentru scurt timp, dar dezastrul de la Vaslui i-a obligat să se retragă în mare grabă¹¹¹, astfel încât cetățile au rămas în mâna moldovenilor.

Victoria lui Ștefan cel Mare era totală, dar el își dădea seama că această campanie nu însemna altceva decât începutul unui război, hotărâtor pentru soarta țării sale, cu Imperiul otoman. Din această cauză a acționat rapid și cu hotărâre pentru crearea unor alianțe care să-i permită să reziste în fața amenințărilor otomane și a unei eventuale campanii de proporții conduse de sultan în persoană.

Prima sa acțiune a fost, așa cum am constatat deja, trimiterea scrisorii circulare către principii creștini, la 25 ianuarie 1475, din Suceava, în care aceștia erau avertizați asupra pericolului otoman și li se cerea să lupte împotriva lui. Apoi, Ștefan a intervenit din nou în Țara Românească, înainte de 1 iunie 1475, și l-a înlocuit încă o dată pe Radu cel Frumos cu Basarab cel Bătrân¹¹². Tot în mai, a trimis, din portul Lerici (Illice), trupe care l-au ajutat pe cumnatul său Alexandru să-l înlăture pe Isac, alt cumnat de-al său, și să preia puterea la Mangop¹¹³. Cu genovezii din Caffa, așa cum am putut vedea mai sus, nu a reușit să ajungă la nici o înțelegere, aceștia fiind convinși că astfel vor găsi îngăduință din partea sultanului, care le va crușa orașul.

În ceea ce privește Italia, nici de aici Ștefan cel Mare nu a reușit să obțină nimic concret, deși frontul antiotoman pe care-l deschisese la Dunărea de Jos ajuta foarte mult efortul de război al Veneției. Ambasadorul venețian Paolo Ognibene a auzit la Buda, probabil la sfârșitul lui ianuarie sau începutul lui februarie 1475, despre marea victorie a lui Ștefan de la Vaslui și a dus această informație în cetatea lagunelor, unde a ajuns la 17

¹¹¹ A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 195-196; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 140; Eugen Denize, *Începuturile problemei Basarabiei. Ștefan cel Mare*, în “Studii și materiale de istorie medie”, XVI, 1998, p. 39.

¹¹² C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 113.

¹¹³ Șt. Andreescu, *art. cit.*, pp. 517-518; Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre*, p. 29.

februarie¹¹⁴. El nu uita să precizeze că această înfrângere îl va obliga, probabil, pe sultan să-și îndrepte toate forțele împotriva acestei țări, ceea ce va oferi Veneției un moment de respiro. Această perspectivă este consemnată și de cronicarul venețian Domenico Malipiero, care arată că solul Geronimo Giorgi (Zozzi), trimis la Poartă, a aflat că marea înfrângere din Moldova l-ar face pe sultan mai dispus să negocieze cu Veneția¹¹⁵. Dar, cu toate acestea, cetatea lagunelor nu a întreprins nimic pentru a-l ajuta pe Ștefan, deși spera ca acesta să-l poată obliga pe Mehmed al II-lea să încheie o pace onorabilă pentru ea.

Adevărul este că Veneția, de la începutul războiului cu turcii, deci din 1463, pentru a face față necesităților militare pe mare și pe uscat, a cheltuit sume enorme, de aproximativ 1 200 000 de ducaci pe an, astfel încât în anii 1474-1475, după ce pierduse insula Eubeea și după costisitoarea expediție navală din 1473, era amenințată cu totala ruină economică¹¹⁶. Din această cauză era dispusă oricând, cu orice ocazie, să ajungă la o înțelegere, bineînțeles cât mai onorabilă cu putință, cu Imperiul otoman. Și o ofertă în acest sens, datorită evenimentelor de la Dunărea de Jos, nu s-a lăsat așteptată prea mult timp, deoarece, la 6 ianuarie 1475, a venit la Veneția un sol al turcilor care a propus tratative în vederea încheierii unui armistițiu¹¹⁷. Cei care au încercat să se opună începerii tratativelor, în minoritate, au folosit, printre alte argumente, și pe acela că Moldova a intrat în luptă împotriva turcilor¹¹⁸. Totuși, Senatul a hotărât, destul de repede, trimiterea la Constantiopol pentru tratative a lui Geronimo Giorgi (Zorzi)¹¹⁹, care va reuși să realizeze un armistițiu de câteva luni, acceptat de otomani, doritori să ocupe Caffa și celelalte colonii genoveze din Marea Neagră. După atingerea acestui obiectiv, pretențiile turcilor au crescut brusc și venețienii au respins definitiv pacea, la 5 octombrie 1475¹²⁰, dar luptele care se vor relua peste puțin timp vor fi de mică intensitate și de mică importanță¹²¹. Veneția era conștientă de faptul că nu mai putea obține victoria, ci doar o pace care să fie cât mai puțin dăunătoare pentru interesele sale comerciale și,

¹¹⁴ Domenico Malipiero, *Annali veneti dell'anno 1457 al 1500*, în "Archivio Storico Italiano", tomo VII, parte I, Firenze, 1843, pp. 110-111; C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, p. 25; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 20.

¹¹⁵ D. Malipiero, *op. cit.*, p. 112.

¹¹⁶ Eugenio Musatti, *Storia di Venezia*, quarta edizione, vol. I, Milano, 1937, pp. 344-345.

¹¹⁷ Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II-a edizione, vol. IV, Venezia, 1913, p. 375.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 376.

¹¹⁹ *Ibidem*; N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 363.

¹²⁰ S. Romanin, *op. cit.*, p. 377.

¹²¹ Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 103-104.

din această cauză, era pregătită să-și abandoneze toți aliații, inclusiv pe Ștefan cel Mare.

Neputând să facă nimic concret pentru Ștefan cel Mare, Veneția dorea, totuși, să prelungească războiul său cu Imperiul otoman și, din această cauză, și-a pus în funcțiune vastul său aparat diplomatic cu scopul de a-i crea acestuia impresia falsă că este ajutat. Astfel, la 6 martie 1475, Senatul a hotărât ca Paolo Ognibene, ambasador al Republicii în Persia, să-l reprezinte pe Ștefan cel Mare în fața papei Sixt al IV-lea, să insiste pentru trimiterea unui legat apostolic în Moldova și să pledeze, alături de ambasadorul de pe lângă Sfântul Scaun, Paolo Morosini, în favoarea domnitorului român. De asemenea, s-a hotărât trimiterea unei scrisori către Ștefan cel Mare în care acesta să fie felicitat pentru victoria obținută împotriva turcilor și, în același timp, îndemnat să continue lupta¹²². Se pare că, împreună cu această scrisoare, venețienii au trimis și un doctor, pe Baldassare de Perusino¹²³, pentru îngrijirea rănii pe care domnitorul o avea la picior.

Papa Sixt al IV-lea, la fel de prompt ca și Senatul venețian, i-a trimis o scrisoare lui Ștefan cel Mare, la 31 ianuarie 1475, în care-l lauda pentru eforturile și sacrificiile făcute în folosul creștinătății, dar îi arăta, în același timp, că pentru moment, nu putea trimite nici un ajutor financiar, deoarece tezaurul pontifical era secătuit de cheltuielile anterioare și de ajutoarele acordate cavalerilor din Rodos și regelui Ungariei. Adevărul este că papa prefera să sprijine puterile catolice și nu pe domnitorul ortodox al Moldovei. Pentru a îndulci refuzul, în finalul scrisorii se spunea că: "Avem totuși în cuget, lucru pe care îl cunosc deja toți, să nu pregetăm a da, cât ne privește, partea noastră, la care s-au adăugat și daniile celorlalți principii creștini și pe acestea ne silim a le strânge în toate zilele, cinstindu-ți vrednicia și slăvindu-te cu mari laude"¹²⁴. Scrisoarea nu era, prin urmare, un refuz categoric de ajutor, dar era un refuz prin amânare, menit să creeze și să întrețină aparențe și iluzii deșarte.

Evenimentele din zona Dunării de Jos și a Mării Negre nu stăteau însă pe loc în așteptarea ajutoarelor din Apus. În luna mai 1475, în timp ce o flotă impresionantă se îndrepta spre Caffa, turcii au atacat și Moldova. Niște bei de graniță, cu trupe însumând între 15 000 și 20 000 de soldați au

¹²² Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 6-7; *Războieni...*, pp. 133-136.

¹²³ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite...*, pp. 25-29; idem, *Ștefan cel Mare. Documente inedite...*, pp. 228-229; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 20-21, 35-37, doc. XVI.

¹²⁴ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Ștefan cel Mare și Italia*, în "Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 12, p. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 8; *Războieni...*, pp. 136-137.

atacat Moldova pentru jaf, dar și cu scopul de a o împiedica să trimită vreun ajutor coloniei genoveze din Crimeea¹²⁵. În legătură cu această expediție, informații provenite din Corfu la data de 14 iunie arătau că: "Sultanul trimisese niște sangeacbei în Valahia, la locul zis Chilia, pentru a lua o trecere unde trebuie să meargă flota sa; aflând aceasta Carabogdanul merse de-i atacă, așa că nu scăpă nimeni"¹²⁶. Turcii se temeau de o posibilă coaliție a statelor pontice condusă de domnitorul Moldovei și aveau motive întemeiate în acest sens, dacă avem în vedere intervenția lui Ștefan cel Mare în favoarea cumnatului său Alexandru, amintită mai sus, precum și contactele sale cu Uzun Hasan stabilite prin intermediul ambasadorului Paolo Ognibene. Din această cauză, acțiunea combinată, navală și terestră, turco-tătară împotriva Caffei a fost fulgerătoare¹²⁷, la temerile sultanului amintite mai sus adăugându-se și aceea că Ștefan cel Mare ar putea interveni în luptele pentru putere ce se desfășurau în hanatul Crimeii¹²⁸. Încheind un armistițiu cu Veneția în aprilie sau mai 1475¹²⁹, pentru o perioadă de șase luni, sultanul a trimis, la 20 mai, cea mai mare flotă din vremea domniei sale, formată din 120 de galere și 160 de tipuri de alte nave¹³⁰, sub conducerea lui Ghedik Ahmed Pașa să atace și să cucerească Caffa și întregul sistem de colonii genoveze din bazinul pontic. La 31 mai, trupele otomane au debarcat în Crimeea, la 1 iunie a început asediul Caffei, iar la 6 iunie aceasta a capitulat¹³¹. A fost o adevărată demonstrație de forță navală, dar și de exactitate în gândirea politică și militară a factorilor de decizie de la Constantinopol. Alianța cu tătarii a funcționat perfect, iar structurile de apărare ale Caffei s-au prăbușit ca un castel de nisip. Cucerirea Caffei, în 1475, a fost, indiscutabil, una din inițiativele cele mai importante și cele mai bogate în consecințe ale sultanului Mehmed al II-lea¹³². Supunerea

¹²⁵ N. Iorga, *Acte și Fragmente*, III, pp. 88-89; idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 143.

¹²⁶ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 265-266; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 143.

¹²⁷ W. Heyd, *Le colonie commerciali degli italiani in Oriente nel Medio Evo*, traducere de Giuseppe Müller, vol. II, Venezia, 1868, pp. 155-160.

¹²⁸ M. Malowist, *op. cit.*, pp. 328-329; T. Gemil, *op. cit.*, p. 140.

¹²⁹ N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 363; M. Malowist, *op. cit.*, pp. XXI-XXII.

¹³⁰ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, pp. 142-143; *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, p. 268; Geo Pitarino, *La caduta di Caffa: diaspora in Oriente*, în idem, *Genovesi d'Oriente*, Genova, 1990, p. 479.

¹³¹ Arhivele Naționale Istoric Centrale, fond Microfilme Italia, rola 53, cadrele 371-376; A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 53-68; *Histoire de l'Empire ottoman*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1989, p. 101; *Les grandes dates de l'Islam*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1990, p. 97.

¹³² Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from earliest Times to the End of the Sixteenth Century*, Leiden, 1972, p. 97; Ș. Papacostea, *Caffa et la Moldavie...*, p. 131.

Caffei și a celorlalte colonii genoveze a adus și hanatul Crimeii în vasalitatea otomană¹³³ și a început să facă posibilă funcționarea cleștelui turco-tătar împotriva Moldovei¹³⁴, aceasta întâmplându-se pentru prima dată în timpul campaniei din 1476¹³⁵. Pentru moment însă, după ce a cucerit Caffa flota turcă a încercat să cucerească și Chilia și Cetatea Albă, dar nu a reușit și a renunțat¹³⁶, deoarece își îndeplinise principala misiune.

Vestea căderii Caffei a fost primită cu multă îngrijorare de către Ștefan cel Mare. El își dădea seama că una din consecințele acestui eveniment va fi îngreunarea situației externe a Moldovei, stat aflat în război cu Poarta otomană și rămas singurul posesor al unei ieșiri la Marea Neagră în afara Imperiului otoman. În aceste condiții era firesc ca Ștefan cel Mare să se aștepte la o puternică presiune din partea otomanilor care, pe lângă dorința de a răzbuna înfrângerea de la Vaslui, nu puteau lăsa un stat creștin să aibe ieșire la Marea Neagră și, în acest fel, să fie o potențială amenințare permanentă la adresa dominației lor în zonă. Conștient de această gravă și foarte apropiată amenințare, Ștefan cel Mare a trecut la adoptarea măsurilor necesare contracarării ei.

Astfel, la 20 iunie 1475¹³⁷, el își informa solii din Ungaria, pe Stanciul, Duma și Mihău, că Alexandru, cumnatul său, a ocupat Mangopul, că turcii, cu ajutorul tătarilor, au cucerit Caffa și că pregătesc o expediție navală împotriva Moldovei, cu obiectivul de a cuceri Chilia și Cetatea Albă, și alta, pe uscat, condusă de sultan în persoană, ajutat de domnul Țării Românești. În consecință, el cerea solilor să-l informeze pe regele Matia Corvin și să-i solicite trimiterea neîntârziată a unor ajutoare armate. La 25 iunie¹³⁸ aceste informații au ajuns la solii unguri aflați la Bistrița, în drum spre Moldova pentru a încheia un tratat cu Ștefan, care l-au înștiințat pe regele lor despre căderea Caffei și despre intenția sultanului de a ataca Moldova în aceeași vară. Pentru a-și atrage și mai mult bunăvoința lui Matia

¹³³ T. Gemil, *op. cit.*, p. 148.

¹³⁴ Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, p. 170; Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman...*, p. 30.

¹³⁵ Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, pp. 170-173; idem, *La politique ottomane à l'égard de la Moldavie et du Khanat de Crimée vers la fin du règne du sultan Mehmed II "le Conquérant"*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIII, no. 3, 1974, p. 526; Tahsin Gemil, *Două documente iatărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", V, 1968, pp. 185-194.

¹³⁶ *Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, V, p. 268; A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 480-481; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 39; idem, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, pp. 143-145. Pericolul otoman în ceea ce privește Cetatea Albă a continuat să se manifeste pe tot parcursul verii anului 1475 (A. Vigna, *op. cit.*, III, p. 182).

¹³⁷ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 324-329; *Războieni...*, pp. 137-139.

¹³⁸ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 327-329; *Războieni...*, pp. 139-141.

Cirvin, Ștefan cel Mare a acordat, la 10 iulie 1475, din Suceava¹³⁹, prin intermediul brașovenilor, un privilegiu comercial pentru toți negustorii unguri. Cuvintele folosite de Ștefan în acest act de privilegii demonstrează marea apropiere la care se ajunsese în relațiile moldo-ungare în anul 1475 și speranțele pe care le punea în alianța cu Matia Corvin. Dar iată ce spunea domnul Moldovei:¹⁴⁰ "Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, dăm și am dat această scrisoare a noastră, făgăduim și am făgăduit tuturor neguțătorilor din sfânta coroană Ungurească acestea: să fie slobozi să vină în bună voie și fără zăbavă la țara noastră cu toată marfa lor; și să vândă și să cumpere slobozi și în bună voie și fără piedică și fără pagubă, fie pe vreme de pace, fie pe vreme de război. Tot așa să fie slobozi a se întoarce la țara Ungurească cu toată marfa lor, fără nici o zăbavă sau pagubă. Toate acestea mai sus scrise le făgăduim tuturor neguțătorilor din coroană a le ținea și a le împlini, pe cinstea și pe credința noastră creștinească, fără înșelăciune și fără vicleșug. Iar spre aceasta este credința domniei mele și credința tuturor boierilor noștri, mari și mici".

Dacă din partea regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei, Ștefan a întâlnit numai și numai indiferență¹⁴¹, altfel au stat lucrurile în privința lui Matia Corvin. La 12 iulie 1475¹⁴², la Iași, Ștefan a reușit să încheie un tratat cu solii acestuia, confirmat de Matia Corvin, la Buda, la 15 august¹⁴³, tratat care, deși marca instaurarea suzeranității protectoare din partea Ungariei¹⁴⁴, a fost realizat în condiții de deplină egalitate între cele două părți, a pus capăt diferendelor dintre cele două țări și, cu foarte scurte perioade de întrerupere, a deschis drumul unei strânse cooperări antiotomane, care va dura până la prăbușirea Ungariei după bătălia de la Mohács, din 1526. Prin acest tratat, Ștefan cel Mare se recunoștea vasalul lui Matia Corvin, asumându-și și obligația să presteze acele servicii pe care le prestaseră și predecesorii săi. Dacă Matia Corvin îi va ataca personal pe turci în Țara Românească, Ștefan avea obligația să-l ajute personal sau să-și trimită numai oștile în cazul în care ar fi împiedicat de boală sau de dușmani puternici. De

¹³⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 329-330.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 330.

¹⁴¹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 141-142.

¹⁴² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 330-336; Anatol Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III, în *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomus XIV, Cracoviae, 1894, pp. 219-220; *Războieni...*, pp. 142-144.

¹⁴³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 334-336; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 8-10; *Războieni...*, pp. 145-148.

¹⁴⁴ Veniamin Ciobanu, *Idee și faptă politică la Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 40.

asemenea, Ștefan se obliga să-l ajute pe rege cu oști împotriva tuturor dușmanilor, în afară de regele Poloniei, cu care întreținea relații pașnice și de alianță, și se obliga să nu adăpostească în țara sa nici un magnat sau nobil care s-ar răscula împotriva regelui. Cazurile aflate în litigiu urmau a fi rezolvate prin instituirea unor comisii la graniță, iar procesele dintre negustori trebuiau să fie rezolvate de judecătorii obișnuiți, fără arestarea persoanelor în cauză. Matia Corvin își asuma față de Ștefan obligații asemănătoare și promitea să-i acorde adăpost și ajutor dacă va fi obligat de dușmani să-și părăsească domnia și țara.

Mergând pe linia alianței cu Ștefan cel Mare, Matia Corvin se simțea obligat să-i scrie papei Sixt al IV-lea, la 3 noiembrie 1475, din Petrovaradin¹⁴⁵, explicându-i motivele care l-au împiedicat să trimită ajutor militar domnului Moldovei, mai ales din cauza războiului pentru coroana Boemiei, și promitea să pornească împotriva turcilor cât de curând posibil.

În ceea ce privește Veneția, aici s-a aflat despre căderea Caffei prin intermediul scrisorii ambasadorului ei de la Buda, Sebastiano Badoer, din 30 iunie 1475¹⁴⁶, care anunța evenimentul dogelui, îi vorbea despre temerile domnitorului Moldovei, precum și despre îndreptățitele sale cereri de ajutor. La rândul său, papa Sixt al IV-lea a avertizat imediat principii creștini despre creșterea pericolului otoman și a încercat să reconstituie un front antiotoman¹⁴⁷, dar fără nici un rezultat.

Norocul lui Ștefan cel Mare în 1475 a fost că sultanul s-a îmbolnăvit de gută¹⁴⁸ și nu a mai putut să conducă în persoană o campanie de represalii împotriva sa, lăsându-i, astfel, un timp mai îndelungat pentru pregătirea apărării în fața invaziei otomane din anul următor.

Aici credem că se impun câteva precizări care ni se par importante și care țin de realitățile epocii, a celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea. În primul rând, Veneția se afla la capătul puterilor, era complet epuizată, astfel încât nu avea nici un mijloc de a-l ajuta în mod concret pe Ștefan cel Mare. Nu putea trimite flota în Marea Neagră deoarece strâmtorile erau închise de turci. Cât despre trupele de uscat de abia îi ajungeau ca să-și apere propriile poziții și nu aveau, și să fi vrut, posibilitatea de a ajunge în

¹⁴⁵ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, pp. 310-311; A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 16-17; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 18; *Războieni...*, pp. 148-150.

¹⁴⁶ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, p. 267; A. Vigna, *op. cit.*, III, p. 474.

¹⁴⁷ Geo Pistarino, *Elogio di papa Sisto IV*, în vol. *L'età dei Rovere*, V Convegno storico savonese, Savona, 7-10 novembre 1985. *Atti e memorie della Società savonese di storia patria*, XXIV, 1988, vol. I, pp. 28-80; idem, *La caduta di Caffa...*, pp. 480-481.

¹⁴⁸ A se vedea raportul trimis de Francesco Maletta, la 23 iunie 1475, din Neapole, ducelui Milanului, Galeazzo Maria Sforza, în *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 266-267.

Moldova, la Ștefan cel Mare. Singurul ajutor eficient era acela de a căuta aliați pentru Ștefan dintre vecinii săi, ceea ce Veneția va face și va reuși să-i arunce împotriva turcilor atât pe Matia Corvin, cât și pe tătarii din hoarda mare de pe Volga care, la momentul oportun, îi vor ataca pe tătarii din Crimeea, aliați ai sultanului. Puterile catolice care ar fi putut să-l sprijine pe Ștefan, Veneția, papalitatea, Ungaria, Polonia, Lituania, nu dispuneau de mijloacele și nici de voința necesară pentru a-l ajuta eficient, militar sau cu bani. Faptul că Ștefan aparținea bisericii ortodoxe, pe care întotdeauna a sprijinit-o și care, la rândul ei, a fost unul din pilonii principali ai puterii sale, făcea ca aceste puteri să-l considere un schismatic¹⁴⁹, demn de laude pentru victoriile sale antiotomane, dar care nu putea înlocui un principe catolic în fruntea unei coaliții creștine formată cu scopul de a lupta împotriva sultanului din Constantinopol.

La rândul său, domnitorul Moldovei, datorită abilității sale politice și datorită cunoașterii exacte a situației din cadrul relațiilor internaționale ale vremii, nu acorda prea multă importanță ideologiei de cruciadă, dându-și perfect de bine seama că acesta dispăruse din practica politică sau era pe cale de dispariție¹⁵⁰, dar apela la ea cu înverșunare pentru a smulge ceva ajutoare din partea puterilor apusene.

Este foarte adevărat că, din punctul de vedere al strategiei politice, domnitorii Țărilor Române au inclus de la început rezistența lor antiotomană în curentul cruciadei târzii, atribuindu-și astfel și îndeplinind în realitate o misiune istorică la Dunărea de Jos¹⁵¹. Ideii cruciate i s-a adăugat, totodată, conștiința timpuriu atestată, încă de la începutul secolului al XV-lea, a romanității, argument specific românilor în același sens al misiunii istorice¹⁵². Dar, după părerea noastră, ultimul mare cruciat din

¹⁴⁹ Gheorghe Duzinchevici, *Amănunte asupra legăturilor moldo-polone în timpul lui Cazimir al IV-lea (1447-1492)*, în "Revista arhivelor", an LXII, vol. XLVII, nr. 2, 1985, p. 140.

¹⁵⁰ Pe la mijlocul secolului al XV-lea, problema orientală, aceea a înaintării otomane, a căpătat în Europa un caracter tot mai pronunțat politic, care nu mai lăsa loc sentimentelor religioase ale vechilor cruciați. Putem susține, prin urmare, că motivele inacțiunii puterilor occidentale în fața înaintării turcești rezidă în dezvoltarea solidaritate naționale moderne și în slăbirea sentimentelor religioase, inclusiv a sentimentului de unitate și solidaritate creștină (Cherles Bémont, Roger Doucet, *Histoire de l'Europe au Moyen Âge (1270-1493)*, Paris, 1931, p. 352; Luigi Salvatorelli, *Histoire de l'Italie des origines à nos jours*, traduit de l'italien par Angelo Santoro, Paris, 1973, p. 298).

¹⁵¹ N. Iorga, *Ideile conducătoare ale poporului român*, în idem, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, pp. 117-125; G. I. Brătianu, *Origines et formations de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943, pp. 127-159; Sergiu Iosipescu, *Invăzii otomane în ținuturile carpato-dunăreano-pontice (sec. XIV-XIV)*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", 13, 1980, p. 162.

¹⁵² Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome IV, no. 1, 1965, pp. 15-24; S. Iosipescu, *Viziunea românească asupra*

istoria românilor, ca și din istoria continentului nostru, a fost Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, atât prin acțiunile sale militare, cât și prin concepția generală care i-a ghidat aceste acțiuni, concepție care se baza pe unitatea lumii creștine, fără distincție de religie, între catolici și ortodocși, și fără distincție de apartenență etnică, între unguri și români. Mai mult, la Iancu de Hunedoara apare evidentă încercarea de a realiza unitatea de luptă a tuturor popoarelor balcanice. După el însă, marii noștri voievozi care s-au luptat cu turcii, fără a abandona ideologia cruciadei, ca modalitate de a obține ajutoare din apus, s-au comportat, în primul rând, ca oameni politici și comandanți militari de tip modern, pentru care interesul de stat prima și pentru care lupta cu turcii, fără a-și pierde din caracterul ei religios, era o luptă de la stat la stat, politică și militară, o luptă pentru apărarea independenței, a integrității teritoriale și a supraviețuirii statale și etnice. Din această perspectivă este evident faptul că Ștefan cel Mare a luptat împotriva turcilor nu ca un cruciat, ci ca un apărător al țării sale¹⁵³. El nu era mânat de idealul feudal al cruciadelor, ci de tendința monarhică, unificatoare a fărâmițării feudale. În acest sens, Moldova lui Ștefan cel Mare era o țară asemănătoare cu cele mai multe de pe continentul nostru din a doua jumătate a secolului al XV-lea¹⁵⁴, avea un sistem de valori, de practică politică și militară, o cultură și o civilizație asemănătoare cu cele din centrul și apusul continentului.

Având în vedere toate cele spuse mai sus nu trebuie să ne mire faptul că fiecare putere creștină, catolică sau ortodoxă, își promova propria ei politică, în conformitate cu interesele sale, și că realizarea unor coaliții antiotomane era foarte dificilă, iar atunci când se realizau, funcționarea lor era foarte greoaie, lipsită de coordonare, fiecare membru al coaliției făcea cam ceea ce dorea și ceea ce putea, ceea ce-i dictau propriile interese. În aceste condiții, cu atât mai mare este meritul lui Ștefan cel Mare, care a reușit să reziste cu succes enormei presiuni otomane cu foarte puțin sprijin din exterior, de cele mai multe ori fără nici un sprijin.

După ce scăpase, ca prin minune, de o campanie sultanală în anul 1475, Ștefan cel Mare știa că acest lucru nu se va mai putea repeta și în anul

războiului de cruciadă (sfârșitul sec. al XIV-lea – începutul sec. al XVI-lea), în vol. *Studii de istorie și teorie militară (Retrospective istorice)*, București, 1980, pp. 19-41.

¹⁵³ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, în "Studii și cercetări științifice", Istorie, XI, fasc. 2, Iași, 1960, p. 199.

¹⁵⁴ Corina Nicolescu, *Arta epocii lui Ștefan cel Mare. Relații cu lumea occidentală*, în "Studii și materiale de istorie medie", VIII, 1975, pp. 63-99; Alexandru Andronic, *Aspecte occidentale ale civilizației moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XVI, 1979, pp. 151-154.

următor. În februarie 1476, el cumpăra arme de la Braşov¹⁵⁵ şi afla de la locuitorii oraşului că turcii se pregătesc să-l atace¹⁵⁶, ceea ce, evident, îi provoacă îngrijorarea. În acelaşi timp, el afluase, probabil, că aliatul său, regele Matia Corvin, îl pusese în libertate pe Vlad Ţepeş, la sfârşitul lui 1475¹⁵⁷, şi împreună cu acesta declanşase o ofensivă antiotomană încheiată prin cucerirea localităţii Sabać, la 16 februarie 1476¹⁵⁸. După această dată, Matia Corvin s-a retras şi a lăsat lupta contra turcilor pe seama lui Vlad Ţepeş şi a lui Vuc Brancovici¹⁵⁹, care vor înainta până în apropiere de Srebrenica. Adevărul este că regele Ungariei a declanşat acest scurt război de iarnă împotriva turcilor nu pentru a-l ajuta cu ceva pe Ştefan cel Mare, ci doar pentru a arăta statelor italiene că are dorinţa de a apăra creştinătatea şi, în primul rând, peninsula, în condiţiile proiectatei sale călătorii cu Beatrice de Aragon¹⁶⁰. Matia Corvin nu dorea să altereze echilibrul militar¹⁶¹ stabilit cu Imperiul otoman, mai ales în condiţiile în care războiul său cu Polonia pentru coroana boemă era în plină desfăşurare, dar Ştefan nu ştia încă acest lucru. Ceea ce ştia el la începutul anului 1476 era faptul că Mangopul fusese cucerit de turci, în decembrie anul anterior¹⁶², iar cei 300 de moldoveni lăsaţi aici pentru protecţia cumnatului său Alexandru, fuseseră ucişi, că nu mai putea conta pe ajutorul Ţării Româneşti, deoarece Basarab cel Bătrân, pentru a-şi păstra domnia, trecuse de partea turcilor, că Polonia şi Lituania nu vor face nimic pentru a-l ajuta în cazul unei expediţii sultanale şi că exista pericolul ca atacul otoman să fie însoţit şi de atacuri ale tătarilor din Crimeea, astfel încât Moldova să fie prinsă într-un cleşte turco-tătar ce-i putea fi fatal. Anumite speranţe de ajutor, este adevărat că foarte vagi,

¹⁵⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, pp. 337-338.

¹⁵⁶ *Ibidem*, pp. 338-339.

¹⁵⁷ Vlad Ţepeş, domn al Ţării Româneşti de trei ori (1448. 1456-1462, 1476), îl ajutase pe Ştefan cel Mare să preia domnia în 1457, arestat şi acuzat de Matia Corvin de cele mai abominabile crime în toamna anului 1462, care astfel încerca să-şi scuze inactivitatea din timpul campaniei sultanale din acelaşi an în faţa papalităţii (Şerban Papacostea, *Cu privire la geneza şi răspândirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Ţepeş*, în "Romanoslavica", XIII, Bucureşti, 1966, pp. 159-166).

¹⁵⁸ I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, pp. 109-114.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ Albert de Berzeviczy, *Beatrice d'Aragon, reine de Hongrie (1457-1508)*, tome I, Paris, 1911, pp. 252-256; idem, *Le nozze di Beatrice d'Aragon nel 1476*, extras din "Nuova antologia", 16, aprilie 1911, Roma, 1911, 19p.; idem, *Rapporti storici fra Napoli e l'Ungheria nell'epoca degli Aragonesi (1442-1501)*, Napoli, 1928, p. 22; Lajos Elekes, *La politica estera di re Mattia e gli Stati italiani nella seconda metà del secolo XV*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, pp. 251-255.

¹⁶¹ Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasc. 1, 1979, p. 109.

¹⁶² Ş. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spaţiul Mării Negre*, p. 30.

existau însă din direcția Veneției, aflată încă în război cu Imperiul otoman, și a papalității.

Veneția, așa cum am mai arătat, a aflat de căderea Caffei de la ambasadorul ei la Buda, Sebastiano Badoer, care i-a scris dogelui la 30 iunie 1475, informându-l despre eveniment¹⁶³. Știrea a produs emoție în cetatea lagunelor, venețienii, cu recunoscutul lor fler politic și diplomatic, dându-și seama că intrarea tătarilor din Crimeea în sfera de influență a Porții reprezenta un mare pericol pentru Moldova, care risca, astfel, să fie scoasă din luptă și, o dată cu aceasta, ei înșiși puteau pierde un prețios aliat. Starea lor de neliniște reiese din scrisoarea adresată ambasadorului de la Buda, Badoer, căruia i se cerea să informeze despre situația lui Ștefan și a regelui Poloniei, precum și din cea adresată papei, în care acesta era îndemnat să apeleze la ajutorul principilor creștini pentru a sprijini Moldova și să împiedice cu mijloacele lui proprii asaltul posibil al turcilor asupra Italiei¹⁶⁴. De asemenea, în decembrie 1475, unul din secretarii lui Sebastiano Badoer, Bartolomeo de Brandis, a fost trimis în Moldova¹⁶⁵, unde, datorită lipsei de informații, nu știm exact ce a făcut, dar putem bănuși că una din principalele lui sarcini era aceea de a-l îndemna pe Ștefan să continue lupta antiotomană. Acesta, bineînțeles că nu avea nevoie de îndemnuri pentru a continua această luptă, în situația dată neputând alege o altă cale, dar avea nevoie de ceva ajutoare concrete care, din păcate, nu au sosit. Oricum, trebuie să menționăm că, simultan, Veneția a desfășurat o la fel de intensă activitate diplomatică pe lângă marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea, și pe lângă tătarii din hoarda mare de pe Volga, pe care încerca să-i ridice împotriva turcilor¹⁶⁶.

Dar toată această intensă și meritorie activitate diplomatică nu putea să înlocuiască ajutoarele bănești sau militare de care avea nevoie Moldova pentru a putea face față imensului pericol care se apropia tot mai mult. La 18 februarie 1476¹⁶⁷, Consiliul Raguzei aducea și el la cunoștința dogelui Veneției cucerirea Caffei, dar mai ales faptul că turcii pregăteau o mare expediție împotriva Moldovei sub comanda directă a sultanului.

¹⁶³ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 268-270; Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumains*, p. 616, n. 1.

¹⁶⁴ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 21; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 360-361.

¹⁶⁵ Idem, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 21.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 22.

¹⁶⁷ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, p. 345; A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 488-489; *Războieni...*, pp. 155-156.

Pentru a obține ajutoare din Italia, Ștefan cel Mare a hotărât să trimită o solie la Roma și la Veneția¹⁶⁸. Probabil că el urmărea o coordonare a eventualelor acțiuni militare și obținerea anumitor sume de bani. Fapt este că papa Sixt al IV-lea, în cele două scrisori, din 20 martie și 3 aprilie 1476, adresate lui Ștefan îi arăta că apreciază vitejia sa și râvna în folosul creștinătății, că a dat curs cererii sale, numind în fruntea episcopiei din Moldova pe un anume Petru, poate chiar unul din soli, căruia i-a acordat și annata în semn de prețuire, dar că ajutorul pecuniar solicitat s-a hotărât să fie trimis regelui Matia Corvin, urmând ca în viitor, din colecta realizată de la principii creștini, să i se rezerve o parte direct și lui¹⁶⁹. Cum se vede, de la Roma solii lui Ștefan cel Mare nu au obținut nimic în afară de promisiuni și cuvinte frumoase, Suveranul Pontif nedorind, evident, să treacă peste voința lui Matia Corvin, care se considera suzeranul domnitorului Moldovei și cerea, în consecință, ca orice ajutoare pentru lupta antiotomană să fie îndreptate, în primul rând, spre el. De altfel, nu era absolut nimic nou în această poziție a papalității, care prefera Ungaria catolică, Moldovei ortodoxe și pe Matia Corvin lui Ștefan cel Mare. Totuși, peste numai câteva zile, Sixt al IV-lea se gândea că ar fi bine să-i acorde și lui Ștefan un oarecare ajutor financiar, chiar dacă foarte mic, ca un semn de sprijin în lupta sa antiotomană. Astfel, la 9 aprilie 1476, a dat bula *Pastoris aeterni*¹⁷⁰, prin care acorda iertarea păcatelor lui Ștefan și tuturor locuitorilor Moldovei care vor vizita biserica cea mare, catedrala Moldovei de la Baia, și vor depune daruri. Bani ce se vor aduna pe această cale puteau fi folosiți de Ștefan pentru războaiele sale cu turcii.

Puțin diferit s-au petrecut lucrurile la Veneția, care avea tot interesul ca Ștefan să reziste în fața uriașei armate otomane ce se pregătea să-l atace, sperând ca, pe această cale, propriul ei efort militar să fie ceva mai redus, la fel ca și cheltuielile necesitate de el. Factorii de conducere ai Republicii erau hotărâți să meargă mai departe decât papa, dar numai de o manieră formală, adică să treacă peste voința regelui Ungariei și să trimită o solie direct în Moldova, fără a acorda însă nici un fel de ajutor militar sau pecuniar, ci doar

¹⁶⁸ Se pare că cei doi soli erau preoți catolici, Petru de Insula, bacalaureat în decrete, și Cataneo Genovezul (A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 337; N. Iorga, *Studii și documente*, I-II, pp. XXXVII-XXXVIII).

¹⁶⁹ B. P. Hasdeu, *art. cit.*, p. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 13-15; *Războieni...*, pp. 156-157 și 159-160.

¹⁷⁰ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 237-240; Aloisie L. Tăutu, *Spirit "ecumenic" între papalitate și români pe vremea lui Ștefan cel Mare (1476)*, în "Bună Vestire", XIV, 1976, (*Omagiu canonicului Aloisie Ludovic Tăutu. Opere*, vol. I, *Istorice*), pp. 338-341; Ștefan S. Gorovei, *1473 – Ștefan, Moldova și lumea catolică*, p. 81.

să insiste la curtea din Buda pentru a i se trimite și lui Ștefan o parte din banii adunați de Sfântul Scaun.

Solia moldoveană, care trecuse mai întâi prin Roma, a ajuns la Veneția în mai 1476, deci cu foarte puțin timp înainte de declanșarea expediției sultanale împotriva lui Ștefan. În cetatea lagunelor, solii moldoveni și-au exprimat regretul că toți banii au fost dați lui Matia Corvin, urmând ca acesta să acorde o parte din ei pretinsului său vasal. Solii afirmau cu putere că domnitorul lor: "...a pornit războiul din propria lui voință și că e stăpân liber al statului și al oamenilor săi"¹⁷¹, cerând, în același timp, ca Veneția să trimită un sol la Ștefan cel Mare, care să constate situația lui adevărată și, astfel, să-l poată prețui mai bine¹⁷².

Hotărârea Veneției, a cărei situație pe diferitele fronturi de luptă cu turcii devenea tot mai precară, de a trimite o solie direct la Ștefan cel Mare, trecând peste obiecțiile nejustificate ale lui Matia Corvin, exprimă un pas important înainte față de atitudinea pe care cetatea lagunelor o avusese la adresa lui Vlad Țepeș¹⁷³, cu care nu a întreținut nici un fel de relații directe, dar, pe de altă parte, ea continua să acorde o importanță disproporționată alianței cu Ungaria, în problemele esențiale, cum ar fi cea a subsidiilor bănești ce trebuiau acordate Moldovei, nedorind să treacă peste dorințele lui Matia Corvin. Din această cauză și dorința ei de a-l ajuta pe Ștefan cel Mare într-un fel oarecare va rămâne doar în fază de proiect, Matia Corvin acordând o atenție destul de limitată frontului antiotoman. Oricum, important pentru noi este faptul că, atât Veneția, cât și Moldova lui Ștefan cel Mare s-au aflat, în această epocă, de aceeași parte a baricadei, elementul care le-a unit sub aspect politic, diplomatic și militar fiind lupta antiotomană. Și, indiscutabil, Veneția a avut de profitat de pe urma luptei lui Ștefan, la fel cum și acesta s-a hotărât să-i atace deschis pe turci, între altele, și datorită faptului că ei erau prinși în îndelungatul război cu cetatea lagunelor.

La 6 mai 1476, Senatul venețian, după ce a primit pe solii lui Ștefan, care au arătat că de la curia papală nu au obținut altceva decât vorbe, a hotărât trimiterea unui sol în Moldova pentru a-l asigura pe domnitor că

¹⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 19-20; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*. III, pp. 22-23.

¹⁷² N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*. III, p. 23; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 363-364.

¹⁷³ Eugen Denize, *Vlad Țepeș, lupta antiotomană și Veneția. Câteva considerații*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4, 1995, pp. 371-387.

Republica îi va acorda mereu sprijin¹⁷⁴. În virtutea acestei hotărâri, la 17 mai, dogele Andrea Vendramin, i-a ordonat lui Emanuele Gerardo să plece, împreună cu solii lui Ștefan, în Moldova și i-a indicat principalele obiective ale misiunii sale¹⁷⁵. El trebuia să-l asigure pe domnitorul român de sprijinul neprecupețit al Republicii, încercând să obțină pentru aceasta o parte din banii trimiși prin intermediul solului din Ungaria. Trebuia, de asemenea, să trimită date cu privire la planurile voievodului, la situația demografică, la capacitatea militară, la condițiile de politică internă, la relațiile externe și, în primul rând, la cele cu Ungaria. În același timp, ambasadorul trebuia să împiedice orice tentative de conciliere între Moldova și Imperiul otoman și să informeze imediat Republica în acest sens. Simultan, diplomația venețiană a încercat să influențeze și Polonia și pe tătarii din hoarda mare de pe Volga în favoarea lui Ștefan cel Mare¹⁷⁶, dar succesul va fi doar parțial.

Venețienii au reușit să-i determine pe tătarii de pe Volga să intervină în favoarea Moldovei, deoarece aceștia doreau să-și subordoneze hanatul Crimeii. În schimb, Polonia a fost de neclintit. Este adevărat că ea fusese amenințată de tătarii din Crimeea că dacă va interveni în favoarea lui Ștefan, aceștia vor organiza expediții de represalii pe teritoriul ei¹⁷⁷, dar nu acest lucru a speriat-o cel mai mult. Angajată într-o politică externă ce viza cu predilecție teritoriile baltice și confruntarea cu Ungaria pentru coroana boemă, Polonia dorea cu orice preț să evite o confruntare cu Imperiul otoman, să evite chiar expediția sultanului Mehmed al II-lea împotriva Moldovei lui Ștefan cel Mare. Din această cauză, Cazimir al IV-lea l-a trimis pe Martin Wrocimowski în solie la Mehmed al II-lea, dar întâlnirea dintre cei doi, de la Varna, nu a dus la nici un rezultat¹⁷⁸, sultanul spunând că-l atacă pe Ștefan și ca urmare a cererii tătarilor din Crimeea. Totuși, Polonia ar fi fost dispusă să ajungă la o înțelegere cu Veneția și cu papalitatea pentru a facilita intervenția tătarilor de pe Volga împotriva celor din Crimeea, dacă acestea ar fi abandonat Ungaria și ar fi recunoscut legitimitatea domniei lui

¹⁷⁴ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, pp. 229-230; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 30-32; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 10; *Războieni...*, pp. 161-163 și 163-165.

¹⁷⁵ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, pp. 230-232; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 35-42; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 11-14; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 55-56; idem, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 45-48; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, p. 364; *Războieni...*, pp. 165-172; A. D. Xenopol, *op. cit.*, II, pp. 340-341; Ș. Papacostea, *Venise et le Pays Roumains*, p. 617.

¹⁷⁶ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 23; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 363-364.

¹⁷⁷ T. Gemil, *Două documente tătărăști...*, p. 187; Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, p. 183.

¹⁷⁸ Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile...*, p. 183.

Vladislav Jagiello în Boemia, precum și suzeranitatea polonă asupra Moldovei¹⁷⁹. Refuzul Veneției și al lui Sixt al IV-lea de a-l sacrifica pe Matia Corvin a sporit ostilitatea Poloniei față de “proiectul tătar” și, mai târziu, în 1477-1478, ea a condus la o înrăutățire a relațiilor moldo-polone, până la punctul la care s-a luat în discuție o intervenție militară polonă împotriva Moldovei¹⁸⁰. Conjunctura politică internațională, evoluțiile cunoscute de ea, vor împiedica însă producerea unui astfel de eveniment, mai bine zis îl vor amâna cu două decenii.

În timp ce Veneția îl trimitea pe Emanuele Gerardo la Ștefan cel Mare și încerca să realizeze așa-numitul “proiect tătăresc”, domnitorul Moldovei a încercat și el, pe căi diplomatice, să evite campania sultanală care se anunța împotriva țării sale. Scrisoarea genovezului Antonio Bonfilio, din Pera, din data de 20 mai 1476, adresată unui alt genovez, Azio Gentile, ne dezvăluie ce a făcut Ștefan cel Mare în această direcție¹⁸¹. El a trimis o solie la Constantinopol pentru a încheia o pace și a cere eliberarea cumnatului său Alexandru și a altor prizonieri din Mangop. Sultanul, care îi omorâse pe toți aceștia, a încercat să-l înșele pe solul lui Ștefan, dar acesta și-a dat seama, s-a prefăcut a avea încredere în turci și s-a întors în Moldova împreună cu ambasadorul sultanului. Aici, Ștefan, aflând cele petrecute la Constantinopol, i-a executat pe toți prizonierii turci și a rupt orice discuții de pace. În aceste condiții, sultanul Mehmed al II-lea, care mai cerea de la Ștefan și plata tributului pe ultimii trei ani, precum și abandonarea cetății Chilia¹⁸², a hotărât, la 23 mai 1476, declanșarea campaniei împotriva Moldovei.

Revenind la misiunea diplomatică a lui Emanuele Gerardo trebuie să spunem că semnificația ei primordială nu este dată de rezultatele pe care le-a produs, de altfel aproape inexistente, ci de faptul că ea a reprezentat prima misiune diplomatică de lungă durată trimisă în Țările Române, cu alte cuvinte, recunoașterea, venită din partea uneia din marile puteri ale vremii, a rolului important pe care Moldova lui Ștefan cel Mare începuse să-l joace în cadrul relațiilor internaționale de pe continentul nostru. De asemenea, este semnificativ faptul că Veneția și-a luat libertatea să trateze direct cu Ștefan, trecând peste pretențiile de suzeranitate ale regelui

¹⁷⁹ V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 75.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 76; Ș. Papacostea, *La guerre ajournée: les relations polono-moldaves en 1478. Reflexions en marge d'un texte de Filippo Buonaccorsi – Calimachus*, în “Revue Roumaine d'Histoire”, tome XI, no. 1, 1972, pp. 3-21.

¹⁸¹ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 55; *Războieni...*, pp. 172-173.

¹⁸² N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 56; *Răzbiueni...*, pp. 173-174.

Ungariei, ceea ce demonstrează caracterul nou al relației dintre acesta și domnul Moldovei, o relație de egalitate în esența ei, deși îmbrăcând o formă feudală.

În ceea ce privește misiunea ca atare a lui Emanuele Gerardo, fapt este că acesta nu s-a grăbit prea tare să ajungă în Moldova, evitând, astfel, să se afle acolo tocmai în momentele de mare cumpănă ale încleștării din vara anului 1476. La 25 iunie, Senatul îi trimitea noi instrucțiuni prin care-i cerea să se străduiască să ajungă la hanul tătarilor de pe Volga, Seid Ahmed, cu care, de altfel, Veneția avusese deja contacte, pentru a obține făgăduiala că va veni în ajutorul lui Ștefan dacă acesta va fi în primejdie¹⁸³. În același sens, de a-i face pe tătarii din hoarda mare să lupte împotriva turcilor, se situează și scrisoarea dogelui Vendramin, din 18 iulie¹⁸⁴, prin care-i ordona lui Giovanni Battista, aflat în solie la han, să-l convingă pe acesta să meargă în ajutorul voievodului Moldovei, amenințat de năvălirea turcilor, ori să atace cetatea Caffa și celelalte locuri ocupate de turci. În acest context, abia la 16 august, Emanuele Gerardo ajunsese, în fine, la granițele Moldovei¹⁸⁵.

Între timp însă, invazia armatelor otomane în Moldova s-a produs. La 5 iunie 1476, de la Bârlad, Ștefan cel Mare scria brașovenilor că se pregătește să meargă împotriva turcilor și se află în tabără cu toată oastea sa, cerându-le să-i trimită informațiile pe care le vor căpăta despre mișcările turcilor¹⁸⁶. Peste alte câteva zile, la 11 iunie, de pe valea Berheciului, Ștefan mulțumea acelorași brașoveni pentru informațiile primite, le cerea altele noi și-i ruga să nu permită exportul de cereale sau de alte alimente în Țara Românească, care era supusă și aliată turcilor și vrăjmașă lui și creștinătății¹⁸⁷. Între 10 și 25 iunie, armata sultanului a trecut Dunărea, fără a întâmpina vreo rezistență, și a început să înainteze spre nord, pe valea Siretului. Simultan cu ofensiva otomană, Moldova a fost atacată și de tătarii conduși de Eminek Mârza. Aceștia au atacat pe direcții divergente, o grupare în sudul țării și alta în părțile sale nordice. Prima grupare, care a atacat în sud, era formată din 10 000 de oameni, a trecut Nistrul pe la Tighina¹⁸⁸, dar a fost zdrobită de moldoveni chiar lângă Cetatea Albă¹⁸⁹. Cea

¹⁸³ A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 18-19; *Războieni...*, pp. 177-179.

¹⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 14-15; *Războieni...*, pp. 180-182.

¹⁸⁵ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, p. 323.

¹⁸⁶ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 339-340; Hurmuzaki, *Documente*, XV, I, p. 91; *Războieni...*, p. 175.

¹⁸⁷ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 340-341; Hurmuzaki, *Documente*, XV, I, p. 91; *Războieni...*, pp. 175-176.

¹⁸⁸ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 149.

de-a doua grupare tătară, condusă de Eminek Mârza în persoană și formată din 3 000 de oameni, a trecut Nistrul pe la Vadu-Rașlu și, prin Ștefănești din ținutul Soroca, a pătruns pe văile Răutului și Ciuhurului până la Prut, pe care l-a trecut la Costești și a fost oprită de moldoveni la Ștefănești, pe dreapta Prutului¹⁹⁰. Aici tătarii au fost complet zdrobiți, fugind în dezordine până la Nipru¹⁹¹. La aceste înfrângeri s-a adăugat și atacul hoardei mari de pe Volga asupra Crimeii¹⁹², astfel încât tătarii crâmleni nu au mai putut continua campania alături de Mehmed al II-lea. Cu toate acestea, prin cele două atacuri ale lor, ei au reușit să disperseze armata lui Ștefan cel Mare și au determinat schimbarea planurilor sale de luptă. Obligat să lupte numai cu oastea de curteni, care nu depășea 12 000 de oameni, Ștefan a adoptat o strategie defensivă, reușind, la 25 iulie 1476, să zdrobească avangarda otomană condusă de Soliman Pașa, dar fiind înfrânt a doua zi, 26 iulie, la Războieni, și obligat să se retragă.

Deși stăpâni pe teritoriul Moldovei, turcii sufereau de foame și de boli, erau hărțuiți în permanență de detașamente de călăreți moldoveni, iar atacurile lor asupra principalelor cetăți ale țării, Suceava, Neamț, Hotin, Chilia și Cetatea Albă, nu au avut nici un rezultat. Construcția statală a Moldovei a rezistat cu succes la această grea încercare.

Între timp, Ștefan a fost obligat, pentru scurt timp, să ia drumul pribegiei și să se retragă în sudul Poloniei, unde a fost văzut la Sniatin "...mâncând într-un han cu pușini boieri"¹⁹³. Balthasar de Piscia, cel care a transmis aceste informații, arată în continuare că, de aici, Ștefan a plecat la Camenița, oraș polon aproape de Hotin, unde a început să strângă oaste¹⁹⁴ și să pregătească o contraofensivă împotriva turcilor din Moldova.

Neputând cuceri cetățile Moldovei, amenințat cu intervenția unei armate transilvănene condusă de comitele Ștefan Báthory, știind Crimeea

¹⁸⁹ A. Veress, *op. cit.*, I, p. 21; I. Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă*, București, 1908, p. 21; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 127; Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, pp. 183-184.

¹⁹⁰ Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, p. 184.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 184; J. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 545-546; Războieni..., pp. 202-206.

¹⁹² Războieni..., p. 205; Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre*, p. 31. Pentru acest atac al hoardei mari de pe Volga asupra Crimeii și pentru consecințele sale a se vedea și B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *op. cit.*, pp. 394-396; K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, pp. 100-103; Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, p. 185.

¹⁹³ Este vorba de scrisoarea lui Balthasar de Piscia, trimisă papei Sixt al IV-lea, la 16 septembrie 1476, din Breslau (Wrocław), pe baza relatărilor a cinci tineri genovezi ținuti în robie de Ștefan în cetatea Sucevei (C. Esarcu, *O relațiune contimpurană inedită despre Ștefan cel Mare. 1476. Din Biblioteca Marciană din Veneția*, în "Columna lui Traian", serie nouă, VII, tom I, București, 1876, pp. 376-380; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 150; Războieni..., pp. 190-195).

¹⁹⁴ C. Esarcu, *O relațiune contimpurană inedită...*, p. 379; Războieni..., p. 195.

ocupată, cu excepția cetăților, de tătarii din hoarda mare de pe Volga și în fața unei iminente contraofensive a lui Ștefan cel Mare¹⁹⁵, sultanul Mehmed al II-lea a dat ordinul de retragere al armatelor sale din Moldova. La 8 septembrie, la Buda se știa deja că turcii se retrăseseră din Moldova și din Țara Românească¹⁹⁶, meritele acestei mari înfrângerii a lor revenind în întregime lui Ștefan cel Mare.

Întorcându-ne la ambasadorul venețian Emanuele Gerardo, trebuie să spunem că, la 8 octombrie 1476, el a primit noi instrucțiuni din partea Senatului prin care i se cerea să-l vestească pe Ștefan cel Mare că papa și regele Ungariei au convenit să-i trimită ajutoare pecuniare și să-l îndemne să continue lupta împotriva turcilor. Din această scrisoare aflăm că, în august, solul se mai afla încă la Brașov, dar se spera că ajunsese de mult în Moldova, deoarece turcii fuseseră obligați să se retragă. În fine, tot de aici, pe lângă instrucțiunile menționate mai sus, aflăm că lui Gerardo i se trimisese o scrisoare deschisă cu scopul ca el să obțină de la Ștefan 200 de ducați, adică exact suma împrumutată de Republică solilor moldoveni în luna mai a aceluiași an¹⁹⁷. Iată deci o dovadă clară a faptului că Veneția nu numai că nu putea, sau nu dorea, să-l ajute direct pe Ștefan, dar ajungea până acolo încât să-i ceară și rambursarea unui mic împrumut de 200 de ducați.

Dacă ajutorul concret lipsea cu desăvârșire, în schimb nu lipseau vorbele frumoase, laudele pentru victoriile obținute și îndemnul de a continua lupta cu turcii. În această privință este sigur că Emanuele Gerardo nu a făcut economie, mai ales că, la 10 ianuarie 1477, Senatul îi cerea să-l felicite pe Ștefan pentru victoria din anul precedent și să-l asigure de sprijinul perpetuu al Veneției. De asemenea, i se cerea să se afle în permanență în preajma voievodului pentru a-i cunoaște intențiile și a se informa asupra relațiilor acestuia cu tătarii¹⁹⁸. Dar scrisoarea adresată de Senat lui Gerardo a fost trimisă prea târziu, deoarece, tocmai la 10 ianuarie 1477, acesta părăsea Moldova, deși Ștefan ar fi dorit să-l mai rețină pe lângă

¹⁹⁵ Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre*, p. 31.

¹⁹⁶ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 325-326; A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 24-25; *Războieni...*, p. 190.

¹⁹⁷ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, p. 232; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 45-46; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 15; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 51-53; idem, *Istoria Românilor*, IV, București, 1937, p. 189; *Războieni...*, pp. 199-202.

¹⁹⁸ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, p. 236; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 47-50; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 8-9; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 56-58; *Războieni...*, pp. 213-215.

el¹⁹⁹. După toate probabilitățile, el a ajuns la Veneția, însoțit de un sol al domnului Moldovei, în februarie 1477²⁰⁰.

Oricum, misiunea ambasadorului venețian în Moldova a durat ceva mai mult de patru luni, probabil de la sfârșitul lui august sau începutul lui septembrie 1476, până după 10 ianuarie 1477, și a constat, în principal, în informațiile pe care el le-a trimis Senatului, informații apreciate de acesta ca fiind valoroase, așa cum rezultă din scrisorile din 8 octombrie 1476 și din 10 ianuarie 1477. Valoarea acestor informații consta în caracterul lor pozitiv, ele vorbind despre victoriile lui Ștefan împotriva turcilor, și în faptul că venețienii puteau cunoaște, cu amănunte importante, situația de pe frontul antiotoman de la Dunărea de Jos. Din păcate, ele nu au contribuit cu nimic la ajutorarea directă și concretă a lui Ștefan cel Mare. Dar cu toate acestea, Veneția a desfășurat o activitate diplomatică destul de intensă, în special la Roma și la Buda, pentru a-i determina măcar pe Suveranul Pontif și pe regele Matia Corvin să facă ceea ce ea însăși nu putea.

Astfel, la 17 martie 1477, deci după ce pericolul cel mai grav pentru Moldova trecuse, Senatul a trimis două scrisori ambasadorului său de la Roma, Jacobo de Medio, cuprinzând instrucțiuni în problema obținerii unui ajutor pecuniar, de cel puțin 10 000 de ducăți, pentru Ștefan cel Mare, astfel încât acesta să vadă că o parte din promisiuni sunt îndeplinite și că celelalte vor putea fi și ele îndeplinite în viitor²⁰¹. La 10 aprilie, o altă scrisoare îi cerea ambasadorului să dea de veste papei despre toate pregătirile pe care le fac turcii și despre expedițiile de cucerire din provinciile Grecia, Albania, Dalmația și Istria, insistând, în același timp, și pentru trimiterea unui legat papal în Moldova²⁰², iar la 18 aprilie i se cerea din nou să arate necesitatea trimiterii unui ajutor lui Ștefan cel Mare²⁰³.

În ceea ce privește Ungaria, la 18 martie 1477²⁰⁴, Senatul cerea lui Antonio Victuri, ambasador al Republicii la Buda, să stăruie pe lângă regele

¹⁹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23-25.

²⁰⁰ Stefano Magno, *Annali veneti (1453-1477)*, la N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 91.

²⁰¹ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, în "Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 13, noiembrie, pp. 236-237; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 51-56; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 19-20; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 61-64; *Războieni...*, pp. 217-222.

²⁰² C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, pp. 232, 238; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 59-61; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 21; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 66-67; *Războieni...*, pp. 224-226.

²⁰³ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, p. 238; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 57-58; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 22; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 67-68; *Războieni...*, pp. 226-228.

²⁰⁴ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, în "Columna lui Traian", IV, nr. 14, decembrie 1873, p. 249; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 65-72; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp.

Matia Corvin pentru a se trimite ajutoare lui Ștefan cel Mare și, în același timp, să-i convingă pe solii domnului român, sosiți acolo, că Veneția susține în permanență cauza Moldovei. Din această scrisoare se desprind și alte câteva lucruri importante. În primul rând, faptul că, din informațiile primite atât de la Victuri, cât și de la Emanuele Gerardo, Veneția și-a dat seama de importanța pe care o reprezenta Moldova lui Ștefan cel Mare și de neajunsurile care ar fi rezultat pentru creștinătate și pentru propriile interese dacă ea ar fi fost înfrântă de turci. În al doilea rând însă, reiese și faptul că Veneția dorea să diminueze suspiciunile lui Matia Corvin provocate de solia lui Emanuele Gerardo la Ștefan cel Mare, spunându-i că a făcut acest lucru numai gândindu-se la binele regatului său, primul amenințat în cazul unei defecțiuni a Moldovei.

Dar tot acest efort diplomatic remarcabil depus de venețieni nu a avut nici un rezultat concret. În ciuda victoriei categorice din campania anului 1476, a eșecului sultanului Mehmed al II-lea de a mai organiza o astfel de campanie în toamna aceluiași an²⁰⁵ și a impunerii în scaunul Țării Românești, între 7 octombrie și 8 noiembrie 1476, a lui Vlad Țepeș²⁰⁶, dar a cărui domnie nu va dura decât până cel mult la 10 ianuarie 1477²⁰⁷, Ștefan cel Mare se simțea, pe bună dreptate, izolat și părăsit de aliații săi creștini. Matia Corvin nu făcuse absolut nimic pentru a-l ajuta în timpul campaniei sultanale, deoarece se afla în conflict cu Polonia pentru coroana boemă. La rândul ei, Polonia nu numai că nu-l ajutase pe Ștefan, dar începea să se gândească la o campanie militară împotriva sa²⁰⁸. Veneția și papa mai mult decât vorbe frumoase și încurajări nu-i trimiseseră nimic, nici un ban, nici un soldat, nici o corabie, nu reușiseră să creeze nici măcar o diversiune pe un alt front antiotoman. Țara Românească, la începutul anului 1477, așa cum am mai spus, se afla din nou în sfera de influență a Porții otomane care-l reinstalase aici pe Basarab cel Bătrân

16-17. A se vedea și N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, III, pp. 43-44 și 73-74 și Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumains*, pp. 618-619.

²⁰⁵ Nagy Pienaru, *Un document otoman necunoscut din 1476*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 13, nr. 12, 2002, pp. 229-241.

²⁰⁶ A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 26-27; Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603)*, București, 1931, pp. 95-97; C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 115.

²⁰⁷ Jan Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 551; A. Veress, *op. cit.*, I, p. 30; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 99; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1976, pp. 169-172; Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, pp. 142-144.

²⁰⁸ Ș. Papacostea, *La guerre ajournée...*, pp. 3-21.

Bula papală din 13 ianuarie 1477, *Redemptor noster*²⁰⁹, prin care Sixt al IV-lea îi permitea lui Ștefan cel Mare să folosească banii adunați de cele două catedrale din Cetatea Albă și în care îl numea “adevărat atlet al credinței creștine”, nu avea darul să amelioreze cu nimic această situație.

Dezamăgirea profundă a lui Ștefan cel Mare față de felul în care s-au desfășurat evenimentele anului 1476 și față de perspectivele care se întrezăreau rezultă cu toată puterea din expunerea făcută de solul său, Ioan Țamblac²¹⁰, la 8 mai 1477, în fața Senatului venețian²¹¹. Aici se arăta, cu toată claritatea, faptul că Moldova nu a primit nici un fel de ajutoare din partea vecinilor, deși avea, totuși, încheiate cu aceștia tratate în acest sens, că domnul ei spera în continuare să fie ajutat de venețieni, că turcii îl vor ataca în viitor mai ales pentru cele două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă, care, dacă vor fi păstrate, vor putea deveni baze pentru recucerirea Caffei și a întregii Crimei: “Luminăția Voastră trebuie să aibă în vedere că aceste două ținuturi sunt Moldova toată și că Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria și pentru Polonia. Afară de aceasta, eu zic și mai mult, că dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca turcii să piardă și Caffa și Chersonesul”²¹². Ștefan arăta limpede care era importanța țării sale și a celor două cetăți în cadrul relațiilor internaționale și ce se putea face pentru a evita, de fapt, transformarea Mării Negre într-un lac închis otoman. Din păcate, puterile catolice interesate, teoretic, în stoparea acestei evoluții, în special Veneția, căreia i se adresa direct, dar și Ungaria și Polonia, nu aveau voința, dar mai ales capacitatea necesară pentru a întreprinde acțiuni hotărâte de împiedicare a înaintării otomane în zona Mării Negre și a Dunării de Jos. Ștefan, conștient de această tristă realitate, pe care nu o putea schimba, își încheia mesajul adresat Senatului venețian pe o notă foarte realistă: “Și dacă Dumnezeu va vrea ca eu să nu fiu ajutat, din două lucruri unul se va întâmpla: ori această țară va pieri desigur, ori voi

²⁰⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 241-243; Ștefan S. Gorovei, *1473 – Ștefan, Moldova și lumea catolică*, p. 81.

²¹⁰ Ioan Țamblac (Tzemplakon), era fratele Mariei de Mangop și, prin urmare, cumnatul lui Ștefan cel Mare (N. Iorga, “Unchiul” lui Ștefan cel Mare, în “Revista Istorică”, V, 1919, pp. 267-270; Sergiu Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în “Anuarul Institutului de Istorie “A. D. Xenopol”, XXIX, 1992, p. 56).

²¹¹ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite*, pp. 62-68; idem, *Ștefan cel Mare. Documente inedite*, pp. 258-259; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23-25; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 343-347; G. Mihăilă, *Importanța politică și literară a corespondenței lui Ștefan cel Mare cu Veneția*, în idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, pp. 176-179; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, III, pp. 68-69; idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, pp. 169-173; *Războieni...*, pp. 228-232.

²¹² *Războieni...*, p. 232.

fi silit, de nevoie, să mă supun păgânilor”²¹³. Evident că, în cele din urmă, el va alege cea de-a doua soluție, dar nu neapărat în forma unei supunerii propriu-zise.

Oricum însă, după eșecul mării expediții sultanale din 1476, Moldova se va bucura de o perioadă de câțiva ani de liniște, războiul său antiotoman desfășurându-se pe o scară redusă, limitat, practic, la lupta pentru influență în Țara Românească. Aici, Ștefan va interveni spre sfârșitul anului 1477 și, în jurul datei de 10 decembrie, îl va alunga pe Basarab cel Bătrân²¹⁴, înlocuindu-l cu Basarab cel Tânăr sau Țepeluș. Acesta nu va rămâne însă fidel lui Ștefan pentru multă vreme, în ianuarie 1478, încheind o pace cu turcii²¹⁵. În replică, Ștefan a atacat din nou Țara Românească și, în iunie 1480, l-a alungat pe Basarab cel Tânăr, înlocuindu-l cu Mircea²¹⁶. Dar nici Mircea nu va rămâne mult timp alături de domnul Moldovei. El a recunoscut suzeranitatea turcilor, fapt care nu i-a folosit însă prea mult, deoarece Basarab cel Tânăr, cu ajutorul acestora, îl va alunga din domnie înainte de 7 noiembrie 1480²¹⁷. Împreună cu o armată otomană condusă de Ali beg și Skender beg, el a atacat Moldova în primăvara anului 1481, dar contraofensivă lui Ștefan și victoria sa de la Râmnic, din 8 iulie, l-au făcut să piardă domnia²¹⁸. Pretendentul instalat de Ștefan în scaunul Țării Românești, Vlad Călugărul²¹⁹, nu se va putea menține în domnie decât o lună, fiind înlocuit de același Basarab cel Tânăr²²⁰. Peste un an, la 13 iulie 1482, Ștefan cel Mare l-a sprijinit din nou pe Vlad Călugărul să preia domnia, Basarab cel Tânăr fiind ucis în satul Glagova din Mehedinți²²¹. Aceasta a fost ultima intervenție a lui Ștefan în Țara Românească, deoarece, prin trecerea lui Vlad Călugărul de partea turcilor, el și-a dat seama că în competiția cu Poarta otomană pentru controlul asupra acestei țării nu avea șanse de reușită. În aceste condiții, el a fost obligat să întărească granița de sud a Moldovei prin cucerirea cetății Crăciuna, în 1482²²², și prin așezarea curții fiului său Alexandru la Bacău²²³.

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ J. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 562; Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 98.

²¹⁵ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 121.

²¹⁶ A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 34-35.

²¹⁷ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 123.

²¹⁸ *Cronicele slavo-române*, ed. cit., pp. 11, 19, 34; A. Veress, *op. cit.*, I, pp. 37-38.

²¹⁹ *Cronicele slavo-române*, ed. cit., pp. 10, 19, 34, 46, 51, 58, 64, 72.

²²⁰ C. Rezachevici, *Cronologia*, I, p. 126.

²²¹ *Ibidem*, pp. 127-128; *Cronicele slavo-române*, ed. cit., p. 10, 19.

²²² L. Chișescu, *art. cit.*, p. 1542.

²²³ *Istoria României în date*, ed. cit., p. 107.

Pentru turci, această surdină pe care au pus-o războiului cu Moldova era convenabilă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, sultanul Mehmed al II-lea, care era, indiscutabil, unul dintre cei mai mari comandanți militari ai epocii și-a dat, probabil, seama că Moldova nu putea fi îngenuncheată printr-un atac direct, indiferent de proporțiile sale. În al doilea rând, el a ajuns, probabil, la concluzia că pentru a supune cu adevărat această țară, asupra ei trebuia exercitată o presiune constantă, economică, politică și militară, care să-i slăbească, treptat, capacitatea de rezistență, ceea ce explică intervențiile otomane constante din Țara Românească. În fine, în al treilea rând, sultanul și-a îndreptat atenția spre alte zone geografice, acolo unde credea că ar fi putut lupta cu mai mult succes.

Astfel, în toamna anului 1477, turcii au atacat în Friul și au devastat toată regiunea cuprinsă între Isonzo și Tagliamento²²⁴. În 1478, Veneția a pierdut, în Albania, Croia, Alessio și Drivasto²²⁵, ca urmare a unei mari campanii sultanale²²⁶. În aceste condiții, Republica a fost obligată să accepte pacea cu Imperiul otoman, acordată de sultanul Mehmed al II-lea, la 25 ianuarie 1479, și confirmată de doge, la 25 aprilie același an. Pentru această pace Veneția ceda Scutari, Negroponte, Argos, Lemnos și alte posesiuni, se angaja să retrocedeze toate orașele și cetățile cucerite în timpul războiului, să plătească despăgubiri de război în valoare de 100 000 de ducăți în timp de doi ani, își păstra dreptul de a avea un bail la Constantinopol și trebuia să plătească încă 10 000 de ducăți anual pentru a putea face comerț în Imperiul otoman²²⁷. Termenii acordului de pace erau foarte nefavorabili Veneției, dar aceasta nu a avut de ales și a trebuit să cedeze turcilor hegemonia în Marea Egee. Mai mult decât atât, pentru a nu atrage suspiciunile sultanului, Veneția și-a retras ambasadorul de la Buda²²⁸, iar apoi a trimis la Poartă specialiști în prelucrarea cuprului, zidari și chiar pictori²²⁹. În aceeași ani 1478 și 1479, turcii au preluat controlul asupra Crimeii, de unde au alungat

²²⁴ S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 378.

²²⁵ *Ibidem*, pp. 379-380.

²²⁶ D. E. Pitcher, *op. cit.*, pp. 75, 89.

²²⁷ S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 382-383; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 103-104; Freddy Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Paris, 1959, pp. 389-391; Frederic C. Lane, *Storia di Venezia*, traduzione di Franco Salvatorelli, terza edizione, Torino, 1978, p. 279; Alvise Zorzi, *La République du Lion. Histoire de Venise*, traduit de l'italien par Jacques Roque, Paris, 1988, p. 162.

²²⁸ *Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, V, pp. 387-389; N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 368-369.

²²⁹ N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, p. 369; L. Thuasne, *Gentile Bellini et sultan Mahomet II. Notes sur le séjour du peintre vénitien à Constantinople (1479-1480)*, Paris, 1888.

pe tătării din hoarda mare de pe Volga și l-au reinstalat pe Mengli Ghiray²³⁰. În 1479 și 1480 a fost atacată insula Rodos²³¹, iar în 1480 a avut loc debarcarea de la Otranto²³², care a înspăimântat statele italiene, dar și alte puteri creștine apusene.

În acest context internațional, când nu mai putea conta, practic, pe nici un ajutor din partea nimănui, Ștefan cel Mare a fost obligat să reîntre, chiar dacă pentru scurtă vreme, în axa de interese polono-otomană. Atitudinea amenințătoare a Poloniei, despre care am vorbit ceva mai sus, l-a obligat pe Ștefan să încheie un tratat cu regele Cazimir al IV-lea, la 22 ianuarie 1479, la Roman²³³. Acest tratat conținea, practic, o singură clauză și anume, promisiunea solemnă făcută de domnul Moldovei regelui Poloniei că va presta personal jurământul de credință, conform vechiului obicei, la Colomeea. Singura condiție pusă de Ștefan era aceea de a fi anunțat cu șase luni mai înainte de venirea regelui în părțile de sud ale Poloniei. Evident, el nu se va duce să presteze jurământul de vasalitate în persoană decât atunci când va fi constrâns de împrejurări foarte grave, adică abia peste mai bine de șase ani, dar prin acest tratat a reușit să potolească mânia și nerăbdarea regelui polon.

Tratatul de pace cu Imperiul otoman a fost încheiat de Ștefan cel Mare între bătălia de la Câmpul Pâinii, din 13 octombrie 1479, unde o armată otomană de 40.000 de oameni și un contingent muntean de 5.000 de oameni au fost distruse de Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, și de Pavel Chinezu, comitele Timișoarei²³⁴, și 3 mai 1481, data morții sultanului Mehmed al II-lea, foarte probabil, după opinia noastră, la sfârșitul anului 1479 sau în prima jumătate a anului 1480. Acest tratat de pace, care marca revenirea deplină a lui Ștefan cel Mare în axa de interese polono-otomană și care, în viziunea otomană, era acordat de sultan domnului Moldovei, a îngreunat considerabil situația țării, dar nu a făcut-o insuportabilă. În tratat se arăta că: "...haraciul pus de mine (de sultan – n.n.) odinioară, care era de trei mii de bani franțești în fiecare an, dublându-l, l-am făcut să fie în fiecare

²³⁰ M. A. Mehmed, *La politique ottomane à l'égard...*, p. 533; B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland (1223-1502)*, 2. erweiterte Auflage, Wiesbaden, 1965, p. 180; Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre (1453-1484)*, p. 34.

²³¹ D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 85.

²³² *Ibidem*, p. 99.

²³³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 351-353; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 262.

²³⁴ Pentru această bătălie a se vedea I. Ursu, *Bătălia de pe Câmpul Pâinii (1479)*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", vol. XIV, 1913, București, 1914, pp. 138-150; Ioan Hațegan, *Bătălia de pe Câmpul Pâinii (13 octombrie 1479)*, în "Apulum", XVI, 1978, pp. 261-264; idem, *Pavel Chinezu – un conducător al luptei antiotomane*, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 10, 1979, pp. 1897-1899.

an de șase mii de bani, și să se considere prieten prietenului și dușman dușmanului, să nu mai iasă din drumul dreptății ca în vremurile trecute”²³⁵, iar puțin mai departe, spre sfârșitul textului, se spune că: “Deoarece Ștefan s-a apropiat și s-a legat cu adevărat, conform condițiilor acestora amintite, de pragul acoperișului sultanului meu, el și averea și țara lui nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sangeacurilor și din partea celorlalți robi ai mei”²³⁶. Ștefan nu putea să obțină mai mult și toate aceste condiții erau preferabile unor eventuale pierderi teritoriale, care ar fi survenit neapărat dacă el ar fi continuat lupta de unul singur împotriva turcilor. În acest fel s-a încheiat primul război moldo-otoman din vremea lui Ștefan ce Mare. Domnitorul moldovean era dispus să respecte prevederile tratatului, așa cum se întâmpla în primăvara anului 1481, când se achita de obligația de “consilium” față de sultan, anunțându-l despre anumite inițiative agresive ale lui Matia Corvin²³⁷, până în momentul în care contextul politic european s-ar fi schimbat și i-ar fi oferit posibilitatea să înceapă un nou conflict cu Poarta, pentru a elimina, așa cum am mai spus, asimetria din relațiile cu aceasta. O astfel de schimbare s-a produs foarte curând, evoluția în această direcție începând chiar înainte de încheierea păcii cu turcii.

Planul debarcării de la Otranto a fost conceput de Ghedik Ahmed Pașa, cuceritorul Caffei, și a fost făcut cunoscut la 29 august 1479²³⁸. Baza de operațiuni a fost stabilită la Valona (Avlona, Vlorë), pe litoralul albanez al Mării Adriatice²³⁹. La 28 iulie 1480, turcii au debarcat în Apulia și, după

²³⁵ Aurel Decei, *Tratatul de pace – sulhnâme – încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare, la 1479*, în “*Revista Istorică Română*”, XV, fasc. IV, 1945, p. 476. În legătură cu haraciul Moldovei din această perioadă a se vedea Barbu T. Cămpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 92, n. 2; Mustafa A. Mehmed, *Un document turc concernant le Kharatch de la Moldavie et de la Valachie au XVe-XVIe siècles*, în “*Revue des Études Sud-Est Européennes*”, tome V, no. 1-2, 1967, pp. 265-274; idem, *La politique ottomane à l'égard...*, p. 533; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în “Casa Păcii”...*, pp. 640-641; T. Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, p. 150.

²³⁶ A. Decei, *Tratatul de pace...*, p. 476; Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, (1455-1774), București, 1976, pp. 5-6; idem, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman...*, pp. 173-176.

²³⁷ Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolul XV și XVI*, în “*Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*”, IV, 1926-1927, pp. 18-19; S. Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, pp. 56-57.

²³⁸ Ștefan Andreescu, *Autour de la dernière phase des rapports entre la Moldavie et Gênes*, în “*Revue Roumaine d'Histoire*”, tome XXI, no. 2, 1982, p. 273.

²³⁹ *Ibidem*. Pentru importanța Valonei a se vedea Alain Decellier, *La façade maritime de l'Albanie au Moyen Âge (Durazzo et Valona du XIe au XVe siècles)*, Salonique, 1981.

lupte crâncene, au reușit să cucerească Otranto, la 11 august²⁴⁰, după care au atacat, dar fără să aibă același succes, Lecce, Brindisi și Taranto²⁴¹. Este posibil ca la această debarcare a turcilor un anumit rol să fi revenit și Veneției, care ar fi solicitat, după anumite informații greu de controlat, acest lucru prin intermediul senatorului Sebastiano Gritti²⁴². Sigur este că Republica s-a opus la încercările papei Sixt al IV-lea de a realiza o ligă antiotomană²⁴³, dar se pare că a făcut acest lucru nu datorită unei alianțe secrete cu Poarta, ci pentru că dorea să opună Imperiul otoman, regatul napolitan, ambele puteri amenințându-i interesele²⁴⁴. Oricum, în aceste momente rolul Veneției rămâne destul de nebulos, dar acest lucru nu trebuie să ne mire dacă avem în vedere faptul că ea abia încheiase pace cu sultanul (1479), după un lung război în timpul căruia puterile italiene, la fel ca și alte puteri apusene, nu făcuseră nimic ca s-o ajute, și nu putea să riște un nou război care i-ar fi adus alte pierderi teritoriale și comerciale.

În acest context politic și militar deosebit de amenințător pentru statele italiene, dar și pentru alte puteri creștine mediteraneene, când turcii reușiseră, prin cucerirea orașului Otranto, să-și creeze un important cap de pod în regatul napolitan, și amenințau să cucerească și insula Rodos²⁴⁵, o poziție creștină cheie în Mediterana orientală, s-au remarcat inițiativele Genovei, Spaniei și Moldovei, care nu au fost rezultatul unei coincidențe, ci au făcut parte dintr-un proiect comun²⁴⁶ patronat de papa Sixt al IV-lea.

²⁴⁰ J. de Hammer, *op. cit.*, III, pp. 260-261; P. Coco, *La guerra contro i Turchi in Otranto. Fatti e persone. 1480-1481*, Lecce, 1915; S. La Sorsa, *Lo sbarco dei Turchi in Puglia e le guerre*, Roma, 1945; D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 99; S. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I, *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 1978, pp. 69-70.

²⁴¹ Dorothy M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances. 1350-1700*, Liverpool, 1954, p. 85; Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300-1600*, London, 1973, p. 29; Franz Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps. 1432-1481. La grande peur du monde au tourant de l'histoire*, Paris, 1954, pp. 478-483; *Histoire de l'Empire Ottoman*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1989, pp. 102-103; *Les grandes dates de l'Islam*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1990, p. 97.

²⁴² J. de Hammer, *op. cit.*, III, p. 260; M. Bresch, *Julius II*, Gotha, 1878, pp. 17-20; Ernesto Pontieri, *Per la storia del regno di Ferrante I d'Aragona, re di Napoli*, Napoli, 1947, pp. 232 și urm.; Fr. Babinger, *Maometto II il Conquistatore e l'Italia*, în "Rivista Storica Italiana", LXIII, fascicolo I, Napoli, 1951, p. 487.

²⁴³ S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 396-397; G. Piva, *L'opposizione diplomatica di Venezia alle mire di Sisto IV su Pesaro e ai tentativi di una crociata contro i Turchi (2480-1481)*, în "Nuovo Archivio Veneto", nuova serie, II, t. V, I parte, Venezia, 1903, pp. 72-76; Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, p. 273.

²⁴⁴ Alessio Bombaci, *Venezia e l'impresa turca di Otranto*, în "Rivista Storica Italiana", LXVI, fasc. II, 1954, pp. 159-203.

²⁴⁵ J. de Hammer, *op. cit.*, III, pp. 279-280.

²⁴⁶ Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, pp. 272-282.

De fapt, încă de la sfârșitul anului 1479 sau începutul lui 1480, cunoscând intențiile turcilor, Martin Segono, episcop de Dulcigno (Ulcinj, Ulcum), a propus, probabil lui Sixt al IV-lea însuși, un plan de măsuri, printre care se număra și o intervenție la Dunăre a armatelor țărilor din sud-estul Europei, sub conducerea regelui Ungariei, Matia Corvin²⁴⁷. Era o încercare de reluare a unor planuri mai vechi, de a ataca simultan, pe mai multe fronturi, Imperiul otoman, unul din aceste fronturi fiind cel de la Dunărea de Jos. Nu știm în ce măsură Suveranul Pontif a acordat atenție acestor informații și propuneri dar, imediat după ce turcii au cucerit Otranto, a intrat în panică și a ordonat să se facă pregătiri pentru o eventuală retragere la Avignon²⁴⁸. Odată depășită prima impresie, Sixt al IV-lea a trecut la acțiuni concrete de respingere a turcilor de pe pământul italian.

Astfel, a trimis bani regelui napolitan Ferrante I (1458-1494), a autorizat ridicarea decimei asupra întregului cler din regat, a promis iertarea tuturor păcatelor acelor creștini care vor merge să lupte împotriva turcilor și a făcut apel la toate statele italiene²⁴⁹. La 18 august 1480, cardinalul Gabriele Rangoni a fost numit legat apostolic la Napoli. Apoi papa a încheiat un tratat cu Florența, prin care aceasta se obliga să armeze 15 galere. La 4 decembrie, cardinalul Savelli a fost trimis la Genova cu dubla misiune de a pacifica orașul dezbinat de luptele dintre facțiunile aristocratice și să supravegheze armarea flotei cruciate pontificale, care avea loc în acest oraș. Sixt al IV-lea plănuia construirea unei flote de 25 de galere la Genova și la Ancona²⁵⁰.

În aceste condiții, la sfârșitul anului 1480, congresul statelor italiene, reunit la Roma, a adoptat mai multe hotărâri și anume: papa urma să contribuie la cruciadă cu o sumă de 150 000 de ducați, dintre care 100 000 erau destinați flotei, iar 50 000 urmau să fie trimiși regelui Ungariei, se obliga să trimită, pe cheltuiala lui, 3 000 de soldați regelui napolitan, flota trebuia să fie formată din 100 de galere și, tot acum, s-a hotărât ca anual să fie trimisă regelui Ungariei, Matia Corvin, o sumă de 20 000 de ducați²⁵¹. Se observă, prin urmare, că papa, deși cunoștea marile merite ale lui Ștefan cel

²⁴⁷ Agostino Pertusi, *I primi studi in Occidente sull'origine e la potenza dei Turchi*, în "Studi Veneziani", XII, 1970, Firenze, 1971, p. 522.

²⁴⁸ Louis Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, traduit de l'allemand par Furcy Raynaud, tome IV, Paris, 1924, p. 307.

²⁴⁹ *Ibidem*, pp. 308-309.

²⁵⁰ *Ibidem*, pp. 310-311.

²⁵¹ *Ibidem*, pp. 311-312.

Mare în lupta antiotomană, nici nu pomenea de Moldova, toată atenția fiind îndreptată asupra Ungariei și a lui Matia Corvin, dispus să primească sume de bani oricât de mari, dar să nu întreprindă aproape nimic împotriva turcilor. În mintea papei însă acționau aceleași considerente care-l făcuseră pe predecesorul său, Pius al II-lea, să accepte sacrificarea lui Vlad Țepeș în 1462, în primul rând faptul că Matia Corvin era catolic, la care se mai adăuga unul și anume, acela că el era căsătorit cu Beatrice de Aragon²⁵², înrundindu-se, prin urmare, cu regele napolitan. Încurajat și de o solie a regelui Franței, Ludovic al XI-lea, din martie 1481, care venise cu alte propuneri concrete de cruciadă²⁵³, Sixt al IV-lea a publicat, la 8 aprilie, o enciclică prin care chema pe toți principii Europei la război împotriva turcilor²⁵⁴. Singura putere italiană importantă care nu a participat la discuțiile și la tratativele pentru cruciadă a fost Veneția, care, așa cum am mai spus, abia încheiase pace cu turcii, dar în cele din urmă diferența dintre ea și celelalte state a constat numai în vorbe și promisiuni, pentru că nimeni din Italia nu se gândea să înceapă un adevărat război împotriva turcilor, cu toate că aceștia ajunseseră pe pământ italian.

Cu toate acestea, cele trei state de care am amintit mai sus, Genova, Spania și Moldova, profitând de hotărârea papei au încercat fiecare să facă ceva, atât cât le-a stat în putere. Ele nu au reușit să acționeze unitar și după un plan bine stabilit împotriva turcilor, dar toate au întreprins acțiuni concrete și, dacă nu ar fi intervenit moartea sultanului Mehmed al II-lea (3 mai 1481), care a dus la retragerea turcilor atât de la Otranto, cât și din insula Rodos²⁵⁵, este posibil să se fi realizat o coaliție antiotomană sub patronajul Suveranului Pontif, care a rămas însă doar în fază de proiect, în stadiul unor acțiuni incipiente.

Dar să vedem ce s-a făcut, totuși, în mod concret. Genova a contribuit activ la armarea flotei pontificale, punându-și mari speranțe în realizarea proiectului de cruciadă conceput de papa Sixt al IV-lea, crezând că pe această cale va putea să-și recupereze coloniile pierdute din Marea

²⁵² Probabil în virtutea acestor legături de rudenie, Matia Corvin l-a ajutat pe regele Ferrante I al Neapolelui cu un detașament de câteva sute de soldați, care au luptat la Otranto (*Ibidem*, p. 311; Nicolae Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches, nach den Quellen dargestellt*, II, Gotha, 1909, pp. 192-193; Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, pp. 275-276).

²⁵³ L. Pastor, *op. cit.*, IV, p. 313.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 314.

²⁵⁵ S. Shaw, *op. cit.*, p. 70.

Neagră²⁵⁶. Tot cu acest scop, ea a trimis o ambasadă, condusă de Bartolomeo de Campofregoso și Lodisio de Fieschi, în Polonia și la hanul tătarilor din Crimeea, Mengli Ghiray²⁵⁷, care era nemulțumit de suzeranitatea otomană. Dar rivalitatea care se profila tot mai clar între marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea, și regele Poloniei, Cazimir al IV-lea, mai ales după cucerirea Novgorodului de către primul, în 1478, precum și politica de menajare a Porții, au făcut ca Polonia să refuze hotărât participarea la o coaliție antiotomană²⁵⁸, ceea ce a dus la prăbușirea planurilor orientale genoveze. Aceasta nu micșorează însă cu nimic interesul față de raportul celor doi ambasadori genovezi, din 30 septembrie 1481, în care se arată că Ștefan cel Mare făcea intense pregătiri militare și că primea chiar ajutoare din Polonia, probabil, bănuim noi, în mod neoficial, de la nobilii din sudul regatului, pregătiri care, spuneau ei, vor da bune rezultate²⁵⁹. Se pare, de asemenea, că Genova, în ciuda opoziției venețienilor, încheiase și un acord cu papa pentru recuperarea coloniilor pierdute²⁶⁰, dar în cele din urmă acțiunea ei s-a limitat doar la apărarea Italiei, prin cele 20 de galere pe care le-a pus la dispoziția lui Sixt al IV-lea²⁶¹. O ultimă încercare mai serioasă a genovezilor pentru a reveni în Marea Neagră au constituit-o tratativele purtate, în 1484, cu tătarii și polonii în vederea realizării unei coaliții antiotomane²⁶², dar și acestea s-au încheiat cu un eșec.

În ceea ce privește Spania Regilor Catolici, aceasta devenise una din principalele puteri mediteraneene²⁶³ și nu putea privi pasivă la acțiunile agresive ale otomanilor care-i afectau grav interesele, mai ales în regatul napolitan, unde se afla pe tron o ramură bastardă a dinastiei aragoneze. Astfel, la 1 august 1480, Ferdinand Catolicul a declarat ordinul cavalerilor

²⁵⁶ Gian Giacom Musso, *Le ultime speranze dei Genovesi per il Levante. Ricerche d'archivio*, în vol. *Genova, la Liguria e l'Oltremare tra Medioevo ed Età Moderna. Studi e ricerche d'archivio*, I, Genova, 1974, pp. 3-39.

²⁵⁷ *Ibidem*, pp. 31-32; G. Grasso, *Documenti riguardanti la costituzione di una lega contro il Turco nel 1481*, în "Giornale ligustico", VI, 1879, pp. 366-367, 409-414, 419, 482, 484, 488-489, apud Ș. Papacostea, *Caffa et la Moldavie...*, pp. 152-153. Solia genoveză avea ca misiune, printre altele, să urmărească cu atenție și acțiunile lui Ștefan cel Mare.

²⁵⁸ G. Grasso, *op. cit.*, pp. 321-494; Oscar Hakecki, *op. cit.*, pp. 257-259; G. G. Musso, *op. cit.*, pp. 31-32; Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, p. 276-277.

²⁵⁹ G. Grasso, *op. cit.*, p. 484, apud Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, p. 277.

²⁶⁰ C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 116 și urm.; idem, *Le relazioni fra Genova, l'Impero bizantino e i Turchi*, Genova, 1898, p. 754.

²⁶¹ G. Grasso, *op. cit.*, p. 325, apud C. Manfroni, *Le relazioni fra Genova...*, p. 754.

²⁶² G. G. Musso, *op. cit.*, pp. 37-39; Ș. Papacostea, *Caffa et la Moldavie...*, p. 153; W. Heyd, *Le colonie commerciali degli italiani in Oriente nel Medio Evo*, traduzione di Giuseppe Müller, vol. I, Venezia, 1868, p. 164.

²⁶³ J. H. Elliot, *Imperial Spain. 1469-1716*, London, 1966, pp. 38-60; Joseph Pérez, *Isabelle et Ferdinand. Rois Catholiques d'Espagne*, Paris, 1988.

ioaniți din Rodos sub protecția sa și a hotărât trimiterea de ajutoare, care vor ajunge aici în 1481, sub comanda lui Ramón Císcar, Jaime Despuig și Hugo de Pachas²⁶⁴. În privința regatului napolitan, după o tentativă eșuată de a încheia o alianță cu Venetia, același Ferdinand a pus la dispoziția regelui Ferrante I flota spaniolă din Sicilia și Sardinia, condusă de Bernardo de Vilamarí, întărită cu câteva galere conduse de Carlos de Torellas, iar la 22 iunie 1481 a trimis o altă flotă, direct din Spania, formată din 30 de vase, condusă de Francisco Enríquez, care a ajuns la Napoli la 2 octombrie, după ce, în prealabil, trupele napolitane reușiseră să recucerească Otranto, la 10 septembrie²⁶⁵. Această adevărată efervescentă antiotomană a lui Ferdinand Catholicul credem că se explică și prin faptul că, în 1481, întreaga Spanie se pregătea pentru războiul cu emiratul maur al Granadei, ultima rămășiță a dominației musulmane pe pământ iberic. În acest sens atitudinea antiotomană avea un dublu obiectiv²⁶⁶ să consolideze moral forțele spaniole care se pregăteau de luptă și să împiedice cucerirea întregului regat napolitan de către turci, de unde aceștia puteau amenința direct Spania și puteau sprijini pe coreligionarii lor din Granada.

Ce a făcut, la rândul său, Ștefan cel Mare în acești ani de cumpănă și nesiguranță? În 1480, în plină perioadă de ofensivă otomană, el nu a ezitat ca, în iunie, să-l atace pe Basarab cel Tânăr, deoarece acesta trecuse de partea turcilor, și să-l înlocuiască, așa cum am mai spus, cu Mircea²⁶⁷. În replică, Basarab cel Tânăr, ajutat de turci, a atacat Moldova, dar vestea morții lui Mehmed al II-lea a provocat o retragere precipitată și un contraatac viguros al lui Ștefan cel Mare, care i-a înfrânt pe munteni și pe turci la Râmnic, la 8 iulie 1481, și, se pare, a ocupat și pozițiile fortificate ale otomanilor de pe malul Dunării, după ce în prealabil îl instalase în domnia Țării Românești pe Vlad Călugărul²⁶⁸. Este posibil ca această intervenție a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească, din 1481, să se fi produs, pe lângă dorința sa de a atrage statul românesc de la sud de Carpați într-o alianță antiotomană, și ca urmare a unei cereri a regelui Ungariei, Matia Corvin, cerere bazată pe

²⁶⁴ Luis Suárez Fernández, Manuel Fernández Álvarez, *La España de los Reyes Católicos*, în *Historia de España*, dirijida por Ramón Menéndez Pidal, tomo XVII, vol. II, Madrid, 1968, pp. 16-17.

²⁶⁵ *Ibidem*, pp. 17-20.

²⁶⁶ Pericolul unei alianțe între maurii din Spania și turci va fi o realitate atât la sfârșitul secolului al XV-lea, cât și în întregul secol al XVI-lea (Andrew C. Hess, *The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth Century Spain*, în "The America Historical Review", LXXII, 1, 1968, pp. 1-25).

²⁶⁷ A se vedea mai sus nota 216.

²⁶⁸ A se vedea mai sus nota 218, dar și *Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, V, pp. 436-440; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, III, p. XXXIX; Alexandru Lapedatu, *Vlad Vodă Călugărul*, București, 1905, p. 25; Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, pp. 279-280.

tratatul de alianță antiotomană încheiat între cele două țări în 1475, precum și la insistențele papei Sixt al IV-lea²⁶⁹. Oricum, campania lui Ștefan din 1481 a coincis cu începutul, la 4 iulie, al operațiunilor navale împotriva turcilor de la Otranto²⁷⁰, și a fost singura acțiune militară declanșată în sud-estul Europei în strânsă corelație cu așa-numita "cruciadă de la Otranto", cruciadă încheiată, de altfel, foarte repede datorită retragerii turcilor. Pentru domnul Moldovei însă, această expediție a marcat începutul celui de-al doilea război al său cu Imperiul otoman.

Declanșând acest război, Ștefan cel Mare miza pe câțiva factori favorizanți importanți. În primul rând, el avea sprijinul, cel puțin politic, al regelui Matia Corvin și al papei Sixt al IV-lea, așa cum am arătat mai sus. În al doilea rând, el ceruse, încă din 1480²⁷¹, ajutor regelui polon Cazimir al IV-lea și stabilise contacte diplomatice cu marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea. În al treilea rând, Ștefan știa că noul sultan, Baiazid al II-lea (1481-1512), întâmpina dificultăți importante datorită mișcărilor de eliberare din Balcani²⁷², datorită atacurilor ungarilor în Serbia²⁷³ și datorită conflictului cu fratele său Djem Sultan²⁷⁴. Din păcate, el nu a primit ajutor de nicăieri, turcii l-au reinstalat pe Basarab cel Tânăr în scaunul Țării Românești²⁷⁵, dar nu au avut capacitatea militară necesară unui atac împotriva Moldovei.

În aceste condiții, sultanul Baiazid al II-lea a fost obligat, probabil, să-i acorde pacea lui Ștefan cel Mare și, mai mult decât atât, să accepte o reducere a haraciului plătit de acesta. La 31 octombrie 1481, Ștefan cel Mare plătea un haraci de 5 000 de florini²⁷⁶ cu 1 000 de florini mai puțin decât cel stabilit prin pacea din 1479-1480 acordată de sultanul Mehmed al II-lea.

²⁶⁹ Vilmos Fraknói, *Mátyás király levelei* (Correspondența regelui Matia), II, Budapest, 1895, p. 156; Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, p. 278.

²⁷⁰ Șt. Andreescu, *Autour de la dernière phase...*, p. 279.

²⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 266.

²⁷² V. Makušev, *Monumenta historica slavorum meridionalium vicinorumque populorum*, vol. II, Belgrad, 1882, pp. 101-102 și 103-105; Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre*, p. 34.

²⁷³ Antonii Bonfinius, *Historia Pannonica sive Hungaricorum decades IV et dimidia*, Coloniae Agrippinae, 1690, p. 450.

²⁷⁴ L. Thuasne, *Djem – sultan, fils de Mahommed II, frère de Bayezid II (1459-1512) d'après les documents originaux en grande partie inédits. Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, Paris, 1892, pp. 31-66.

²⁷⁵ A se vedea mai sus nota 220.

²⁷⁶ M. A. Mehmed, *Un document turc...*, p. 273; Mihail Guboglu, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*, în "Revue des Études Islamiques", 1969, 1, pp. 77. 79; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii"...*, p. 642; S. Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, p. 60.

Dacă tratatul de pace moldo-otoman din 1481 nu s-a găsit încă și nu avem nici o informație despre el în afară de această scădere a haraciului, care considerăm că nu putea să se facă decât într-un astfel de cadru, mult mai multe lucruri se știu despre tratatul ungaro-otoman din 1483, al cărui text nu a fost nici el găsit, dar se consideră că este identic cu cel din 1488²⁷⁷. Tratatul ungaro-otoman din 1483, încheiat la o dată rămasă necunoscută, reprezenta punctul culminant al echilibrului politic dintre cele două state în regiunea Dunării de Jos²⁷⁸. Regele Ungariei dorea să demarcheze propria sa zonă de influență de cea otomană prin gurile Dunării și litoralul pontic românesc, astfel încât Moldova era încadrată juridic în acest tratat de partea sa²⁷⁹. În textul tratatului ungaro-otoman din 1488 se arată că Țările Române rămâneau în sfera de influență politică maghiară prin următoarea prevedere: "Aceasta este (prevăzut) că armata mea preaglorioasă nu va porni lupta împotriva ghiaurilor din alte țări, fără a-i aduce la cunoștință regelui și nici nu va putea ataca prin țara regelui, fratelui meu, și nici prin Moldova și Țara Românească"²⁸⁰. Ceea ce nu știa Ștefan cel Mare despre acest tratat era faptul că el nu cuprindea în mod explicit cele două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă, lăsând, astfel, deschisă o poartă pentru încălcarea lui "legală" de către sultan. Oricum, adevărul este că Ungaria lui Matia Corvin nu mai putea să protejeze Moldova în eventualitatea unui atac otoman și, din această cauză, probabil cu bună știință, regele a omis să includă în tratat cetățile din sudul țării. Pe de o parte Ungaria nu mai avea forța necesară pentru a susține cu succes o confruntare deschisă cu Imperiul otoman, iar pe de altă parte Matia Corvin se pregătea să-și îndrepte toate forțele împotriva Habsburgilor, în Europa centrală, și doar să aibă liniște la granițele sale sudice și estice, acolo unde turcii i-ar fi putut crea probleme. La rândul său, Ștefan cel Mare avea nevoie de suzeranitatea lui Matia Corvin numai în măsura în care regele Ungariei îl putea proteja împotriva unor inamici externi, mai ales împotriva Imperiului otoman. Altfel, suzeranitatea sa nu avea nici un fel de valoare și domnitorul Moldovei va

²⁷⁷ Ileana Căzan, *Formule de protocol și clauzele tratatelor de pace otomano-maghiare între 1484-1520*, în "Universitatea creștină "Dimitrie Cantemir", Seria istorie, nr. 2, 1998, p. 78.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 76.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 77. Scrisoarea lui Matia Corvin către Baiazid al II-lea după ce acesta a cucerit Chilia și Cetatea Albă în 1484, este elocventă în acest sens: "Vestra tamen potentissima Maiestas fidem pro nihilo reputando terram transalpinam et duo castra in finibus Moldaviae existentia, ad Regnum Nostrum Hungariae iuridice pertinentia interim expugnari fecit." (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 16, doc. XIX).

²⁸⁰ G. Hazai, *Urkunde des Friedensvertrages zwischen König Mathias Corvinus und dem türkischen sultan 1488*, în "Beiträge zur Sprachwissenschaft Volkskunde und Literaturforschung", Berlin, 1965, p. 143, apud I. Căzan, *art. cit.*, p. 79.

demonstra cu ușurință acest lucru, atunci când, după ce va pierde cetățile din sud sub privirile impasibile ale lui Matia Corvin, se va îndrepta spre Cazimir al IV-lea și-i va depune omagiul de vasalitate de la Colomeea.

Până atunci însă, pacea probabilă moldo-otomană din 1481, de dinainte de 31 octombrie acest an, și în mod sigur pacea ungaro-otomană din 1483, au pus capăt celui de-al doilea război purtat de Ștefan cel Mare împotriva Imperiului otoman. A fost un război de scurtă durată, purtat pe teritoriul Țării Românești, în urma căruia ambii combatanți au câștigat câte ceva. Ștefan a reușit să-l determine pe Baiazid al II-lea să accepte o micșorare a haraciului cu 1 000 de florini, dar, la rândul său, și-a dat seama că nu poate atrage Țara Românească de partea sa și, în 1482, a renunțat definitiv la astfel de încercări.

Pe cât de scurt a fost acest al doilea război purtat de Ștefan împotriva turcilor, pe atât de scurtă a fost și pacea care i-a urmat. Profitând de omiterea Chilie și a Cetății Albe din tratatul încheiat în 1483 cu Matia Corvin și având liniște pe alte fronturi, Baiazid al II-lea a hotărât să organizeze o mare expediție împotriva Moldovei, dar având ca unic scop cucerirea celor două cetăți. Expediția condusă de sultan în persoană a fost fulgerătoare și cele două cetăți au fost cucerite foarte repede, Chilia la 14 iulie și Cetatea Albă la 5 august 1484²⁸¹. Această cucerire rapidă s-a făcut și cu ajutorul tătarilor, care au împiedicat mișcările armatei lui Ștefan²⁸². Domnul Moldovei se afla cu oastea la Oblucița²⁸³ și nu se aștepta la un atac din partea tătarilor din Crimeea conduși de Mengli Ghiray, el neputând interveni în stepa Bugeacului fără a se expune unei lovituri din flanc sau din spate dată de Baiazid al II-lea.

Acest al treilea război cu turcii a fost și el scurt, dar foarte dur pentru Moldova și domnitorul ei, o dovadă în acest sens fiind lipsa totală a actelor domnești de cancelarie în intervalul iunie 1484-septembrie 1486. După ce a pierdut cele două cetăți, Ștefan s-a adresat lui Matia Corvin cerându-i explicații. Acesta, la rândul său, i-a scris sultanului, atrăgându-i

²⁸¹ Andrei Antalfy, *Două documente din Biblioteca Egipteană de la Cairo despre cucerirea Chilie și Cetății Albe în 1484*, în "Revista Istorică", XX, nr. 1-3, 1934, pp. 33-42; Nicoară Beldiceanu, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în "Revue des Études Roumaines", V-VII, Paris, 1960, pp. 67-77; idem, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Alba par Bayezid II*, în "Südost-Forschungen", XXIII, München, 1964, pp. 36-90; L. Chițescu, *art. cit.*, p. 1543.

²⁸² Al. I. Goța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, p. 186.

²⁸³ Ioan Bogdan, *Manuscrise slavo-române în Kiev. Notițe de pe un octoih din secolul al XVI-lea*, în "Convorbiri literare", XV, 1891, pp. 507-508; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 157.

atenția că a încălcat tratatul existent între ei²⁸⁴, ceea ce nu era adevărat, și atunci, pentru a se disculpa în fața domnului Moldovei, l-a aruncat în închisoare pe negociatorul maghiar din 1483, arhiepiscopul Petru de Kalocsa²⁸⁵. Evident că acesta nu era răspunsul la care se aștepta Ștefan. El avea nevoie de ajutor militar și nu de scuze sau vinovați întemnițați care nu mai puteau să facă nimic.

Între timp, turcii nu s-au limitat doar la simpla cucerire a celor două cetăți și la transformarea lor în kazale, dependente de sangeacbeii de Silistra. Ei au anexat și teritoriul lor înconjurător, împreună cu fortificația Iurgheci din apropiere de Cetatea Albă²⁸⁶. Anexarea acestui teritoriu era necesară atât pentru folosința celor două cetăți, cât și pentru asigurarea unui culoar terestru, de legătură cu tătarii din Crimeea. Kazaua Cetății Albe se întindea de la limanul Nistrului spre vest, până la apa Cogâlnicului, și de la mare până la linia care, plecând de la valea Cogâlnicului, atingea Nistrul la satul Purcari. Hotarul kazalei Chilia pleca de la Cogâlnic spre vest și atingea la vest de Cătlăbuga, prin Tașbunar, Dunărea²⁸⁷. Mai mult decât atât, după ce a cucerit cele două cetăți, sultanul a lăsat în sudul Moldovei trupe ale tătarilor de pe Volga, conduse de Murtaza han, care au pustiit și au jefuit în așa măsură acest teritoriu încât, după cum o recunosc chiar cronicile otomane²⁸⁸, a devenit aproape de nelocuit, ceea ce i-a obligat pe tătari să ceară permisiunea Porții de a se reîntoarce în țara lor. De asemenea, turcii au început să împingă încet, dar permanent, hotarul Moldovei din apropierea țărmlui Mării Negre tot mai departe²⁸⁹, spre nord, silind pe

²⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 19.

²⁸⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 63-65; idem, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 166.

²⁸⁶ T. Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontière*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXII, no. 3, 1983, pp. 136-138.

²⁸⁷ I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova transpruteană*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tomul XXVI, 1943-1944, pp. 11-12; idem, *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale*, în ibidem, seria III, tomul XXVI, 1943-1944, pp. 237-239; idem, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, pp. 89-90; V. Veliman, *Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", 1984, nr. 2, p. 211.

²⁸⁸ Iată ce ne spune în acest sens o cronică anonimă a sultanului Baiazid al II-lea: "...lasă acolo oaste tătarească împreună cu hanul lor numit Murtaza, pentru ca aceștia, ca unii ce hălăduiră între aceste două cetăți, să le păzească și să împiedice apropierea ghiaurului... Acești tătari, în răstimp de trei sau patru ani cât au petrecut aici, în această țară, au pustiit-o și au jefuit-o în așa măsură, încât a devenit aproape de nelocuit. În cele din urmă, când nu mai găsiră nimic de prădat, cerură sultanului Baiazid învoire pentru a se întoarce în țara lor. O obținură și plecară, după ce pustiiră cu desăvârșire această țară." (*Menakib-i sultan Bayezid-han Muhammed han* (Cronica sultanului Baiazid, fiul lui Mehmed), în *Cronici turcești*, I, p. 137). Informații asemănătoare găsim și la Orudji bin Adil în *Tevarih-i al-i Osman* (Cronicile dinastiei otomane), în ibidem, p. 63. A se vedea și Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, p. 187.

²⁸⁹ I. Chirtoagă, *Sud-estul țării Moldovei și stânga Nistrului în anii 1484-1699*, Chișinău, 1999, p. 3.

moldoveni să formeze o nouă linie de hotar mai jos de Ciubărciu, pe Nistru, unde s-a instalat vechea pârcălăbie de Cetatea Albă²⁹⁰. Probabil că acest hotar a fost stabilit în vara anului 1486, după încheierea păcii moldo-otomane din aprilie același an, în urma unei misiuni conduse de cadiul de Aidos, Mustafa. "Atunci creștinii s-au necăjit"²⁹¹ aflăm din documentul otoman referitor la această misiune, dar nu se mai putea face aproape nimic.

În ceea ce privește situația Chilieii și a Cetății Albe după cucerire, informații interesante avem despre prima dintre ele. Astfel, după ce a cucerit Chilia, sultanul, considerând-o drept o poziție cheie, ceea ce și era de fapt, a dat ordin comandantului turc nou numit să repare turnurile și zidurile dărâmate în timpul asediului. Baiazid a mai ordonat locuitorilor din Chilia, rămași pe loc, să refacă vechea cetate genoveză de la Licostomo, așezată pe o insulă a Dunării²⁹². În cea ce privește administrația otomană, trebuie spus că cetățile erau supravegheate de către *dizdari* (comandanți), în fruntea administrației se afla un *subaş*, iar litigiile erau judecate de un *cadiu*.

Prin ocuparea celor două cetăți din sudul Moldovei, turcii au încheiat procesul de cucerire a Mării Negre. De acum înainte nimeni nu mai putea să o străbată decât cu aprobarea lor și în condițiile impuse de ei. Pentru Moldova, în schimb, pierderea celor două cetăți, la care se mai adăuga și distrugerea Crăciunei, în 1485²⁹³, a însemnat o lovitură economică nimicitoare, deoarece a privat-o de cele mai importante venituri vamale și de ieșirea la Dunăre și Marea Neagră. Lovită economic a fost însă și Țara Românească prin obstrucționarea comerțului Brăilei. În 1485, nouăzeci de corăbii otomane au venit la Chilia pentru a construi un castel care să închidă trecerea spre Țara Românească²⁹⁴. Este vorba, probabil, de cetatea Eski Kili, pe zidurile căreia turcii au amplasat tunuri, astfel încât nici o corabie nu mai putea trece dacă nu avea pașapoarte imperiale²⁹⁵. Din punct de vedere militar, sistemul de fortificații al Moldovei a fost grav dezorganizat, iar țara nu mai putea fi apărată dinspre sud, turcii având drumul deschis pentru pradă și război oricând ar fi dorit. Pierzând cetățile și o importantă fâșie de teren din sud-estul țării, Moldova pierdea, poate,

²⁹⁰ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, pp. 90-94.

²⁹¹ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, pp. 10-11; T. Gemil, *Quelques observations...*, pp. 225-226 și 235.

²⁹² N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 85.

²⁹³ L. Chișescu, *art. cit.*, p. 1543.

²⁹⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 86.

²⁹⁵ Maria Mathilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, *Date asupra cetății și orașului Chilia sub stăpânire otomană (sec. XV-XVII)*, în "Peuce", VI, Tucea, 1977, p. 249.

regiunea cea mai importantă sub aspect economic și militar, riscând, astfel, o degradare permanentă a statutului ei în relațiile cu Poarta, aflată acum într-o poziție extrem de favorabilă pentru a-și impune condițiile.

În același timp însă, cucerirea Chilei și a Cetății Albe a fost urmată de o creștere a tensiunilor existente în relațiile dintre Moldova și Polonia, pe de o parte, și Imperiul otoman, pe de altă parte²⁹⁶. Bineînțeles că Ștefan cel Mare nu a asistat pasiv la pierderea celor două cetăți. Fără a aștepta ajutor de la aliații săi, el a încercat să le recucerească în 1485, prin surprindere, printr-un atac fulgerător și cu sprijinul unor forțe din interiorul lor²⁹⁷, dar încercarea a eșuat. În aceste condiții, domnul Moldovei a apelat la aliați, la Ungaria, Polonia și marele cneaz al Moscovei.

De la Ungaria, în ciuda tratatelor existente, nu a reușit să obțină mare lucru. Matia Corvin, așa cum am mai spus, l-a aruncat în temniță pe arhiepiscopul Petru de Kalocsa, acuzat de neglijență nepermisă în negocierea tratatului cu turcii din 1483, a cedat Moldovei cetățile transilvănene Ciceul și Cetatea de Baltă ca un fel de compensație pentru cele două cetăți din sud, și a trimis o misiune diplomatică la Poartă care, evident, nu a obținut absolut nimic. Adevărul este că Matia Corvin, așa cum am mai spus-o, încheiase tratatul cu turcii deoarece avea nevoie de pace la granițele sudice ale regatului, pentru a-și putea îndrepta întreaga atenție asupra Europei centrale și nu mai putea, sub nici o formă, să revină asupra prevederilor sale. Nu întâmplător, în vara anului 1484, el a declanșat o campanie, de mare anvergură, împotriva împăratului Frederic al III-lea, campanie care s-a soldat cu ocuparea Vienei, în anul următor, 1485, oraș unde regele maghiar va rămâne până la moartea sa, survenită surprinzător în aprilie 1490²⁹⁸. În concluzie, din partea Ungariei nu se putea aștepta nici un fel de ajutor serios pentru recuperarea celor două cetăți.

La fel stăteau lucrurile și cu marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea. Ștefan cel Mare avea cu acesta un tratat pecetluit prin căsătoria fiicei sale Elena (Olena) cu Ivan cel Tânăr, moștenitorul tronului de la Moscova,

²⁹⁶ Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, pp. 627-629.

²⁹⁷ *Tevarih-i al-i Osman* (Cronicile dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, pp. 100-101; Mehmed Neşri, *op. cit.*, ed. cit., pp. 132-133; Sergiu Columbeanu, *Achiziuni navale în Marea Neagră în timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 1, 1975, p. 87; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilei și Cetății Albe*, p. 167; N. Beldiceanu, *La conquête cités marchandes...*, p. 86; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, p. 212.

²⁹⁸ Pentru acest conflict major între Matia Corvin și Frederic al III-lea a se vedea, printre altele, Vilmos Fraknói, *Mathias Corvinus König von Ungarn. 1458-1490*, Freiburg im Breisgau, 1891, pp. 208-212; Peter Rassow, *Histoire de l'Allemagne des origines à nos jours*, vol. I, Lyon, 1969, p. 285; Karl Nehring, *Mathias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum hunyadisch habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1975, pp. 163-168.

celebrată la 12 ianuarie 1483²⁹⁹. Dar Ivan al III-lea, departe de a duce o politică ostilă turcilor, avea nevoie de pace din partea acestora pentru a-i putea folosi pe tătarii din Crimeea împotriva Lituaniei și Poloniei cu care se afla în conflict³⁰⁰ și, prin urmare, nu dorea, dar nici nu putea să-i ofere ajutor lui Ștefan. Nu dorea, evident, din cauza bunelor relații cu turcii, dar nu putea deoarece nu dispunea de forțele militare necesare desfășurării unei campanii la mare distanță, pe teritoriul Moldovei, în zona gurilor Dunării. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, Moscova era încă departe de a avea capacitatea de proiectare a propriei puteri militare la o distanță așa de mare.

În aceste condiții, Ștefan s-a văzut obligat să caute sprijin la regele polon Cazimir al IV-lea, cu care avea un tratat, din ianuarie 1479, dar ale cărei prevederi încă nu le respectase. Este vorba, evident, de prestarea jurământului de credință vasalică în fața regelui polon și în cadrul unei ceremonii publice. Pe de altă parte, Polonia, deși a evitat cu multă consecvență să intre în conflict cu turcii, deși le-a menajat cu mare grijă interesele începând cu mijlocul secolului al XV-lea, din momentul în care și-a îndreptat întreaga atenție dinspre spațiul pontic spre cel baltic, nu încheiase, totuși, nici un tratat cu aceștia și nu avea, prin urmare, nici un angajament de respectat.

Atitudinea Poloniei față de cucerirea celor două cetăți din sudul Moldovei de către turci a fost diferită de cea a Ungariei. În ciuda politicii amicale pe care o ducea în raporturile cu Imperiul otoman, Cazimir al IV-lea nu putea să asiste pasiv la încercările turcilor de a modifica echilibrul strategic la nord de Marea Neagră. Din această cauză, el s-a oferit să-l ajute pe Ștefan cel Mare cu condiția ca acesta să depună personal jurământul de vasalitate, ceea ce domnul Moldovei evitase cu multă abilitate până în acel moment.

Interesul strategic al Poloniei în privința opririi înaintării otomane spre nord după cucerirea Chilie și a Cetății Albe este scos în evidență cu multă claritate de cronicile românești. Astfel, Grigore Ureche spune că turcii: "...ar fi vrut apuca și alte cetăți, că Ștefan vodă la gol n-a îndrăznit să iasă, ci numai la strâmtori nevoia de le făcea zmințeală. Că și turcii văzându ajutorul ce venise de la Țara Leșească și Ștefan vodă, sau însuși craiul, cum

²⁹⁹ Valeria Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 181; G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962, p. 37; V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 77; Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în evul mediu*, București, 1998, p. 449.

³⁰⁰ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 35, 96, 421; V. Costăchel, *art. cit.*, pp. 188-189.

scriu unii că au tras de la ruși și de la Litva țara toată, de se strânsese oamenii de treabă mai mult de 20 000 de oameni și trecând Nistrul Craiul cu dânșii suptu Haliciu, au venit la Colomâia...”³⁰¹. Mai clar decât Ureche este Axinte Uricariul, care afirmă următoarele: “Iară mai cu de dânșul au intrat în grijă Cazimir, craiul leșăscu, și toți leășii, pentru Ștefan vodă, văzând slăbită țara Moldovei de turci, să nu să închine Ștefan vodă la turci, și să se lase de prieteșugul liașilor. Că nu fiește ce domn era Ștefan vodă, ce vestit între domnii creștinești pentru multe războaie cu noroc ce au făcut asupra tătarilor și a turcilor și a ungurilor. Socotit-au, dar, Cazimir craiul și au trimis ajutor lui Ștefan vodă, mai mult apărând de oști hotarul Țării Leșești, năvălind oștile turcești și tătărăști. Măcar că craiul Cazimir siliia nice o pricină să nu aibă despre turci asupra sa, ce socotiia că având încă părete pre țara Moldovei, totuși are nevoie Podolia, Țara Rusească și Litva. Iară de odată au socotit craiul să să auză de pogorârea sa cu oști la marginea Țării Moldovei, pentru că și turcii atunce ar avia grijă de nu ar supăra țara ades. Și adevărat că pre acia vreme avia turcii grijă de crăiile leșăști”³⁰².

În fața amenințării otomane tot mai grave și cu speranța că polonii îl vor ajuta să recupereze cetățile pierdute, Ștefan cel Mare și-a călcat pe mândrie și s-a dus în Polonia unde, la 15 septembrie 1485, la Colomeea, a depus personal jurământul de credință față de Cazimir al IV-lea³⁰³. Este posibil ca Ștefan să fi fost împins la acest gest și de nevoia presantă de a-i scoate pe turci din Moldova, trupele acestora, însoțite de un pretendent la tron, pe nume Petru Hronoda sau Hruet, pătrunzând adânc în țară și ajungând până la Suceava, pe care au jefuit-o și au ars-o la 19 septembrie 1485³⁰⁴, deci în timp ce el se afla în Polonia.

Prin închinarea de la Colomeea și tratatul care a însoțit-o, Ștefan cel Mare făgăduia regelui Cazimir că, deși e domn al Moldovei numai din voia lui Dumnezeu, va păstra, totuși, lui și coroanei polone aceeași credință și supunere ca și predecesorii săi. Se obliga să nu recunoască niciodată un alt suzeran, să-l ajute pe Cazimir împotriva tuturor dușmanilor, în persoană,

³⁰¹ Grigore Ureche, *op. cit.*, pp. 106-107.

³⁰² Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Șteмпel, București, 1993, p. 76.

³⁰³ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 288-289; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 370-378; Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în “Romanoslavica”, XVII, 1970, pp. 524-553; Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A. D. Xenopol”, XX, Iași, 1983, pp. 257-267; V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 78.

³⁰⁴ *Cronicile slavo-române*, ed. cit., pp. 19, 35, 51, 64, 72; Tursun-bei, *Tarih-i Ebu-l Feih-i Sultan Mehmed-han* (Istoria sultanului Mehmed han, părintele cuceritor), în *Cronici turcești*, I, p. 77.

cu armata și cu sfatul său, să fie prieten prietenilor și dușman dușmanilor lui, să nu încheie nici o alianță împotriva lui și a coroanei polone, să declare nule alianțele încheiate până în acel moment, să nu poarte niciodată război împotriva Poloniei și să nu tolereze în Moldova nici un dușman al acesteia, să-l înștiințeze pe rege de orice primejdie va afla că-l amenință și să nu pornească nici un război și nici să încheie pace fără știrea regelui. La rândul său, regele Cazimir al IV-lea al Polonia se obliga să apere Moldova în hotarele ei vechi, să-l înștiințeze pe Ștefan despre toate actele ostile față de țara sa, din partea altor state, de care va avea cunoștință și să nu încheie pace cu nici unul din dușmanii comuni înainte de a-l anunța și pe el. De asemenea, prin acest tratat se anula *de jure* alianța lui Ștefan cel Mare cu Ungaria din 1475, fapt pentru care Matia Corvin a protestat, la 7 iunie 1486, pe lângă papa Inocențiu al VIII-lea, acesta promițându-i că-i va apăra drepturile³⁰⁵, dar nu l-a împiedicat pe regele Ungariei să încheie un tratat de pace cu Imperiul otoman, la 9 iulie același an³⁰⁶, tratat care-i asigura libertatea de acțiune împotriva lui Frederic al III-lea de Habsburg.

Acceptând închinarea de la Colomea și alianța cu Polonia, Ștefan cel Mare nu mai reintra însă în axa de interese polono-otomană, deoarece în acea perioadă relațiile polono-otomane se răciseră mult, căpătaseră un caracter conflictual și, pentru reglementarea lor, va fi nevoie de încheierea primului tratat dintre cele două state în anul 1489.

Până atunci însă, presiunea otomană s-a intensificat nu numai asupra Moldovei, ci și asupra Poloniei. În septembrie 1486, Ioan Albert, fiul lui Cazimir al IV-lea și viitor rege al Poloniei, se lupta cu tătarii în părțile de sud ale regatului³⁰⁷. În martie 1487, reprezentanții stărilor Prusiei aflau de la Cazimir al IV-lea că turcii "...au întărit câteva orașe și fortărețe și au provocat mari pagube..., și acolo unde ajung, nu numai că iau tot ce găesc, dar întăresc orașele și fortărețele pe care le cuceresc și le ocupă definitiv"³⁰⁸. După dieta de la Elbina, ținută la 5 septembrie 1487, deputații prusieni au primit știrea că turcii "...în puțin timp au cucerit numeroase orașe în

³⁰⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 291-293.

³⁰⁶ Nagy Pienaru, *O misiune diplomatică otomană în Ungaria (1486)*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 13, nr. 3-4, pp. 141-148.

³⁰⁷ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chinei și Cetății Albe*, pp. 169-170; idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches...*, II, Gotha, 1909, p. 271; Nicoară Beldiceanu, Jean Louis Baqué-Grammont, Matei Cazacu, *Recherches sur les otomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1484 et 1520*, în "Bulletin of the School of Oriental and African Studies", University of London, vol. XLV, part 1, 1982, p. 52.

³⁰⁸ *Akta Stanów Prus Królewskich (Acta Statutum Terrarum Prussiae Regalis)*, ed. K. Gorski, M. M. Biskup, Torun, vol. I, 1955, p. 425.

Moldova și în fiecare zi întăresc o nouă cetate. Din Moldova (partea dominată de turci), turcii întreprind incursiuni în Podolia, unde pradă și iau sclavi. Cazimir al IV-lea a trimis trupe comandate de fiul său, Ioan Albert, spre Cămenița, cu misiunea de a recuceri o cetate pe care turcii o fortificaseră”³⁰⁹. Incursiuni turco-tătare în Podolia și Lituania sunt menționate în mai multe rânduri, în anii 1488 și 1489³¹⁰, în 1489, Lituania pierzând controlul asupra “Câmpurilor Sălbatice”, în porțiunea dintre Nistru și Nipru³¹¹, în favoarea tătarilor din Crimeea, vasali ai Porții. Astfel, uniunea polono-lituaniană avea închis accesul la Marea Neagră și va încerca să-l redeschidă în 1497, atunci când Ioan Albert va considera necesar să atace mai întâi Moldova și abia apoi pe turci și pe tătari.

În ciuda acestei situații, Cazimir al IV-lea a înțeles, în 1485, necesitatea ajutorării lui Ștefan cel Mare, astfel încât acesta să se poată apăra pe el și, implicit, regatul polon. Ajutorul pe care l-a trimis³¹² însă, 3 000 de soldați conduși de Jan Krnkowski, era suficient pentru îndeplinirea acestui obiectiv, dar insuficient pentru recucerirea cetăților din sud, fapt ce ar fi putut duce la o confruntare majoră polono-otomană, lucru nedorit de rege. În aceste condiții, obiectivele lui Ștefan cel Mare au fost atinse doar parțial, el reușind să-i scoată pe turci din Moldova prin bătăliile victorioase de la Cătlăbuga (16 noiembrie 1485) și Șcheia (6 martie 1486), dar nereușind să recucerească Chilia și Cetatea Albă. Ureche ne spune că “...cetățile carele le-au luat turcii, Chilia și Cetatea Albă, n-au putut să le dobândească, că ei mai nainte de ce-au ieșitu, le-au grijitu cu oamenii, cu puști și cu bucate de ajunsu și au rămas pre mâna turcilor, până în zioa de astăzi”³¹³.

Evident că polonii, dorind să oprească ofensiva otomană, nu doreau și, probabil, nici nu puteau să declanșeze un război pe scară largă necesar pentru redobândirea celor două cetăți din sudul Moldovei. Neavând forța necesară pentru a continua confruntarea cu Imperiul otoman și neprimind sprijin suficient din partea Poloniei pentru recucerirea celor două cetăți din sud, Ștefan cel Mare nu putea face altceva decât să încheie pace cu sultanul, în primăvara lui 1486³¹⁴, pace care consfințea pierderea definitivă a Chiliei

³⁰⁹ *Ibidem*, p. 466.

³¹⁰ *Ibidem*, vol. II, Torun, 1957, pp. 15, 31, 37, 135, 137.

³¹¹ C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc...*, p. 103.

³¹² S. Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, p. 61.

³¹³ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 107. A se vede și Axinte Uricariul, *op. cit.*, p. 77.

³¹⁴ A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare într-o lumină nouă*, în “Studii și cercetări istorice”, XVIII, 1943, p. 42; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în “Casa Păcii”...*, p. 650; idem, *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în “Revista de istorie”, tom 35, nr. 7,

și a Cetății Albe și punea capăt celui de-al treilea război moldo-otoman din timpul îndelungatei sale domnii.

Această pace din 1486, urmată de pacea turco-ungară din 1488³¹⁵ și de cea turco-polonă din 1489³¹⁶, au consfințit dominația otomană deplină asupra Mării Negre. Pentru Moldova ea însemna, așa cum am mai spus, pierderea Chiliei și a Cetății Albe, reducerea haraciului de la 5.000 de florini francești la 4.000 de bani ungurești³¹⁷, ca o recunoaștere din partea sultanului a diminuării capacităților ei economice și financiare, și obligația de a trimite, anual, la Constantinopol, 40 de cai și 24 de șoimi³¹⁸. În ciuda acestei păci și a prevederilor ei, Ștefan cel Mare păstra speranța unei posibile recuperări a sudului țării și, în ultima parte a domniei sale, va face tot ce-i va sta în puteri pentru atingerea acestui obiectiv.

1982, pp. 807-821; S. Iosipescu, *Ștefan cel Mare – coordonate de strategie pontică*, pp. 650-651; T. Gemil, *Quelques observations concernant...*, pp. 225-238.

³¹⁵ S. Iosipescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 61.

³¹⁶ Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei*, p. 26; idem, *De la Colomeea la Codrul Cosminului*, p. 536, n. 3; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 213; V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 81; Viorel Panaite, *Comerț și negustori în tratatele osmano-polone: 1489-1607*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4, 1995, p. 219.

³¹⁷ S. Iosipescu, *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare*, p. 65; Mihail Guboglu, *Le tribut payé par les principautés roumaines*, pp. 77, 79.

³¹⁸ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii"...*, p. 650.

CAPITOLUL V

Ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare: între Polonia și Imperiul otoman

Trebuie să spunem de la început că ultima fază a politicii externe a lui Ștefan cel Mare, cea care ne interesează în capitolul de față, a fost, după opinia noastră, și cea mai complexă, în care personalitatea politică, diplomatică și militară a marelui voievod, ajunsă la deplina maturitate, la apogeu, a strălucit cel mai mult. Această ultimă fază, caracterizată de istoriografia noastră ca fiind aceea a confruntării cu Polonia¹, credem că este mult mai complexă și determinată și de alți factori la fel de importanți care, în esență, izvorau din obiectivul principal al întregii politici externe a lui Ștefan, acela al luptei antiotomane.

Ștefan cel Mare, în lunga sa domnie, a trebuit să facă față pe plan extern, așa cum am mai arătat, unei situații deosebit de complicate și periculoase, generată de vecinătatea cu trei mari puteri ale vremii, Imperiul otoman, Ungaria și Polonia, toate urmărind să-și extindă influența și chiar dominația asupra Moldovei. Dintre acestea, cea care amenința în cel mai înalt grad integritatea teritorială și chiar ființa statală a țării era Imperiul otoman, lucru de care domnul Moldovei a fost conștient tot timpul. Poarta otomană, în timpul domniilor sultanilor Mehmed al II-lea și Baiazid al II-lea, a reușit să transforme Marea Neagră într-un adevărat lac închis turcesc², și-a impus controlul asupra Dunării de Jos, ca prelungire economică, politică și militară a Mării Negre, a încercat, în mai multe rânduri, să pătrundă spre Europa centrală, a întreprins două expediții sultanale de mare anvergură

¹ Pentru periodizarea politicii externe a lui Ștefan cel Mare a se vedea A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare într-o nouă lumină*, în "Studii și cercetări istorice", XVIII, Iași, 1943, pp. 33-68; idem, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970, p. 168; Șerban Papacostea, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare și marile etape ale dezvoltării ei*, în vol. *Vaslui. Ștefan cel Mare. 1475*, Vaslui, 1975, pp. 64-73; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Étienne le Grand: points de repère*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIV, no. 3, 1975, pp. 423-440; idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, pp. 607-638.

² Gh. I. Brătianu, *La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen", tome XXI, 1944, pp. 67-68; idem, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969, pp. 314-328; Șerban Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre (1453-1484)*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom. 10, nr. 1-2, 1999, pp. 13-39.

împotriva Țării Românești (1462) și Moldovei (1476), într-un cuvânt, se afla într-o perioadă de viguroasă expansiune militară, ceea ce nu era cazul celorlalte puteri cu care se învecina Moldova.

În privința Poloniei, începând de pe la mijlocul secolului al XV-lea, ea și-a deplasat, cum am amintit în alt capitol al lucrării de față, centrul de greutate al politicii sale externe din zona Mării Nege în cea a Mării Baltice, era confruntată cu amenințarea Ordinului teuton și, ceva mai târziu, cu aceea a marelui cnezat al Moscovei, își disputa cu Ungaria supremația asupra Boemiei și, din toate aceste cauze, prefera să mențină o atitudine de neutralitate și bunăvoință față de Imperiul otoman³.

În același timp, Ungaria, amenințată mult mai direct de către turci, și-a îndreptat, în principal, atenția, în timpul domniei lui Matia Corvin, către problemele Europei centrale, lupta pentru coroana boemă și confruntarea cu Frederic al III-lea de Habsburg, iar mai târziu, după moartea acestuia, slăbirea puterii centrale și anarhia feudală tot mai pronunțată au făcut-o să fie incapabilă de a mai trece la acțiuni ofensive de amploare, limitându-se numai la apărarea propriului teritoriu⁴. În final însă și acest lucru a devenit imposibil de realizat, statul feudal maghiar prăbușindu-se definitiv odată cu dezastrul de la Mohács (29 august 1526).

Astfel, din momentul declanșării primului război moldo-otoman, raporturile Moldovei cu Ungaria și Polonia au evoluat și s-au modificat în funcție de atitudinea pe care aceste două puteri au adoptat-o, într-un moment sau altul, față de Poartă, precum și în funcție de rivalitatea dintre ele în privința pretențiilor de suzeranitate asupra țării românești de la răsărit de Carpați.

Schimbarea politicii externe a Moldovei după 1469-1470, ieșirea ei din axa de interese polono-otomană, a provocat o îndepărtare progresivă de Polonia și a creat chiar o tensiune gravă între cele două țări. În același timp a avut loc o apropiere între Moldova și Ungaria, consfințită de tratatul din

³ Încă din 1486, Polonia a cerut Veneției să-i medieze la Poartă a eventuală pace (J. Garbacik, *Materiały do dziejów dyplomacji Polskiej z lat 1486-1516 (Kodeks Zagrzebski)* (Materiale pentru istoria diplomației Poloniei în anii 1486-1516 (Codicele din Zagreb), Wrocław, Kraków, 1966, pp. 1-6, 6-9; idem, *Kallimach jako dyplomata i polityk* (Callimachus ca diplomat și om politic), Kraków, 1948, pp. 94-95), pe care o va și obține în 1489 (*Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XIV,3, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti. 1392-1501*, ed. Anatol Lewicki, Cracoviae, 1894, pp. 293, 348-349; Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în "Romanoslavica", XVII, București, 1970, p. 535).

⁴ Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasc. 1, 1979, pp. 65-111.

1475⁵, adevărată alianță antiotomană, încheiată, practic, în condiții de egalitate a celor două părți. Dar alianța cu Ungaria s-a dovedit ineficace, mai ales în 1484, când Moldova a fost atacată de turci și a pierdut cele mai importante cetăți din sud, Chilia și Cetatea Albă⁶. Pacea dintre Ungaria și Imperiul otoman, încheiată la scurt timp după pierderea celor două cetăți, pe care o și consfințează⁷, lipsa totală de ajutor din partea lui Matia Corvin precum și războiul cu Frederic al III-lea de Habsburg în care era angajat acesta l-au obligat pe Ștefan să caute din nou sprijin la regele Poloniei, Cazimir al IV-lea și, călcându-și pe mândrie, să accepte chiar depunerea personală a jurământului de vasalitate, la Colomeea, la 15 septembrie 1485⁸. Din păcate însă, nici Polonia nu putea și nici nu dorea să ofere, în împrejurările de atunci, un ajutor eficient pentru recuperarea celor două cetăți. Pacea din 1489, dintre poloni și turci, l-a obligat din nou pe Ștefan cel Mare să se apropie de Ungaria, interesată, totuși, în mod real de lupta antiotomană, în ciuda potențialului ei militar tot mai redus. Dar apropierea Moldovei de Ungaria însemna, la fel ca și în 1469-1470, o distanțare de axa polono-otomană⁹, putea duce la o ciocnire cu Polonia datorită anulării închinării vasalice de la Colomeea și prelungea starea conflictuală cu Poarta, în ciuda tratatului încheiat de Ștefan cu aceasta în 1486¹⁰.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 8-10; Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 330-336; *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XIV,3, pp. 412-413.

⁶ Pentru această problemă a se vedea capitolul al IV-lea al lucrării de față precum și György Hazai, *A Topkapı Szereji Muzeum leveltanak Magyar vonathozasa török iratai* (Documente turcești referitoare la maghiari păstrate în Arhiva Muzeului Topkapı Saray), în "Leveltari közlemenyek", 26, 1955, pp. 294-295, 298; idem, *Eine türkischen Beziehungen im XV. Jahrhundert*, în "Ural-Altäische Jahrbücher", XXXVI, 3-4, Wiesbaden, 1965, pp. 336-339; Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 151.

⁷ *Monumenta Hungariae Historica, Acta externa*, Vol. VI, Budapest, 1877, p. 123; Vasile Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, în "Convorbiri literare", XXXIX, nr. 11 și 12, 1905, p. 1043; Nagy Pienaru, *O misiune diplomatică otomană în Ungaria (1486)*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 13, nr. 3-4, 2002, pp. 141-148.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 288-289; I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 370-378; Ș. Papacoste, *De la Colomeea la Codrul Cosminului...*, pp. 534-535; Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XX, Iași, 1983, pp. 257-267.

⁹ Ș. Papacoste, *La guerre ajournée: les relations polono-moldaves en 1478. Reflexions en marge d'un texte de Filippo Buonacorsi-Callimachus*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XI, no. 1, 1972, pp. 11-12; idem, *De la Colomeea la Codrul Cosminului...*, p. 537; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 71.

¹⁰ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, p. 645; idem, *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 7, 1982, pp. 807-821; Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontière*, în "Revue Roumaine

Constatăm prin urmare că, în ultimă instanță, problema pericolului otoman și cea a recuperării celor două cetăți, care aveau o pondere foarte importantă tocmai în relațiile cu Poarta, au constituit factorul hotărâtor care a determinat politica externă și alianțele lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei sale. Încheierea tratatului de pace cu Imperiul otoman și apropierea de Ungaria au fost evenimente care s-au desfășurat, practic, în același timp și dacă primul dintre ele îi era impus lui Ștefan de situația politică generală a momentului, cel de-al doilea îi deschidea perspectiva unei eventuale contestări a stării de fapt creată ca urmare a primului.

Dar să vedem care au fost acțiunile lui Ștefan cel Mare pe linia continuării unei politici mai mult sau mai puțin ostile față de Poartă în condițiile în care el plătea, totuși, tributul anual și în condițiile în care cronologia faptelor ca atare poate fi repusă oricând în discuție pe baza unor eventuale noi descoperiri documentare.

Încă din 1488 apar semne clare că Ștefan se apropia de Ungaria lui Matia Corvin, acesta aprobând vânzarea de arme către domnul Moldovei¹¹ și acordând brașovenilor privilegiul de a nu mai presta serviciul militar în alte țări, cu excepția Moldovei și a Țării Românești¹². În anul următor, 1489, anul păcii polono-otomane, apropierea moldo-ungară s-a intensificat, cele două țări au reluat o strânsă colaborare fie pe baza tratatului din 1475, fie pe baza altuia nou, dar care nu ni s-a păstrat. Semnificativ este faptul că, la 29 iunie 1489, Matia Corvin trimitea 500 de ducăți ca dar de nuntă unui fiu al lui Ștefan¹³. În același an, justificarea juridică pe care o dădea Ștefan în privința ruperii tratatului feudo-vasalic cu Polonia avea la bază faptul că nu a primit ajutor din partea regelui Cazimir al IV-lea și că, prin urmare, a trebuit să plătească tribut turcilor¹⁴. Acest lucru nu-l împiedica însă pe regele Cazimir al IV-lea să se plângă, la 26 iulie 1489, papei Inocențiu al

d'Histoire", tome XXII, no. 3, 1983, pp. 225-238; idem, *op. cit.*, p. 153. Această pace a fost încheiată în 1486 deoarece sultanul își atinsese principalele obiective în Moldova, iar din 1485 se afla în război cu mameliucii din Egipt (Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from earliest Times to the End of the sixteenth Century*, Leiden, 1972, pp. 82-83) și dorea să-și concentreze toate forțele împotriva acestora.

¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 130; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1046; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, p. 224.

¹² N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 224.

¹³ A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468-1540, în *Fontes Rerum Transylvanicarum*, tomus IV, Budapeșt, 1914, pp. 41-42.

¹⁴ Liborius Naker, *Tagebuch über den Kriegszug des Hochmeisters Johann von Preussen gegen die Türken im Jahre 1497*, în *Scriptores Rerum Prussicarum*, vol. V, Leipzig, 1874, p. 307; Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului...*, p. 536.

VIII-lea împotriva apropierii moldo-ungare și a ruperii tratatului feudo-vasalic ce-l lega de Ștefan cel Mare¹⁵.

Apropierea dintre Moldova și Ungaria convenea intereselor ambelor țări, punând, teoretic, Moldova la adăpost de eventuale atacuri din partea Imperiului otoman și a Poloniei și oferind Ungariei importantul sprijin militar pe care-l constituia armata lui Ștefan cel Mare. Trebuie remarcat și faptul că relațiile dintre cele două țări erau reluate, practic, în condiții de deplină egalitate, pretențiile de suzeranitate ale coroanei maghiare rămânând doar la un nivel pur teoretic, regele de la Buda dându-și seama că era imposibilă o subordonare strictă a Moldovei, ci doar o colaborare care să fie în interesul ambelor părți.

Ștefan cel Mare a știut să profite de noua încordare din relațiile ungaro-polone, cauzată de pretențiile jagiellone la coroana Sfântului Ștefan, pentru a încheia, în 1489, alianța feudo-vasalică, al cărui act nu ni s-a păstrat, cu Matia Corvin¹⁶. Noul tratat, construit, probabil, pe scheletul celui din 1475, anula închinarea vasalică de la Colomeea și recunoștea ca aparținând Moldovei, sub formă de feude, Ciceul și Cetatea de Baltă, acordate acesteia de către Matia Corvin, după 1484, în compensație pentru pierderea Chilieii și a Cetății Albe. Aceste două cetăți vor constitui pentru Ștefan și urmașii săi, principalul punct de sprijin pentru exercitarea influenței lor în Transilvania. În același timp, noua orientare a politicii externe a lui Ștefan cel Mare a integrat Moldova într-un sistem de alianțe menit să îngrădească tendințele hegemonice ale Jagiellonilor în Europa centrală și să bareze dezvoltarea expansiunii otomane înspre aceeași regiune geografică. În acest sens¹⁷, interesant de remarcat este faptul că, în 1489, Matia Corvin, bazându-se și pe prezența lui Djem-Sultan în Occident, a propus organizarea unei cruciade antiotomane la care trebuiau să participe papa, statele italiene, Franța, Spania, Anglia, Imperiul german și Polonia. Bineînțeles, nu s-a putut realiza nimic.

Noua orientare a politicii externe a Moldovei a fost pusă la încercare chiar de la început, dar a reușit să reziste presiunilor venite atât dinspre Polonia, cât și dinspre Imperiul otoman. Moartea neașteptată a lui Matia Corvin, la Viena, în aprilie 1490, a deschis problema succesiunii la tronul

¹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 316-317.

¹⁶ T. Gemil, *Românii și otomanii*, p. 154.

¹⁷ Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey. 1481-1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948, p. 33; L. Thuasne, *Djem-sultan, fils de Mahommed II, frère de Bayezid II (1459-1495) d'après les documents originaux en grande partie inédits. Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, Paris, 1892, pp. 250, 254-255, 265-268.

maghiar, problemă de rezolvarea căreia depindea, în mare măsură, și situația politică internațională din jurul Moldovei. Din cei trei candidați care aveau șanse să ocupe tronul, Maximilian de Habsburg, Vladislav Jagiello, regele Boemiei, și fratele său, Ioan Albert, moștenitorul tronului polon, preferabil pentru Ștefan era primul, care putea împiedica o uniune dinastică între Ungaria și Polonia, și domnul Moldovei nu a ezitat să intre în legătură cu acesta și să-i ofere sprijinul său¹⁸. Observând însă că șansele lui Maximilian sunt compromise, Ștefan și-a oferit sprijinul lui Vladislav Jagiello, care beneficia și de acordul mării nobilimi și a reușit finalmente să devină rege al Ungariei, în 1490, fără a provoca o uniune dinastică cu Polonia.

Situația tulbure din Ungaria, generată de criza dinastică, a fost favorabilă pentru inițierea unor intervenții din afară, polone și otomane. În aceste împrejurări s-a putut constata cu toată claritatea atitudinea lui Ștefan cel Mare îndreptată împotriva axei de interese polono-otomană, consolidată prin tratatul din 1489. După ce a respins, în primăvara și vara lui 1490, cererile de ajutor venite din partea lui Ioan Albert¹⁹, Ștefan a întreprins, în același an, o campanie militară în sudul Poloniei, în Pocușia²⁰, contribuind astfel la eșecul încercării lui Ioan Albert de a dobândi cu forța armelor coroana Ungariei. Confruntarea lui Ștefan cu polonii a început, de altfel, încă de la sfârșitul anului 1489, când el a încercat, fără succes, să cucerească Camenița²¹. În august 1490 a cucerit Colomeea, castelul Halici și a bombardat Sniatinul²², iar în 1491 a întreprins noi atacuri asupra a cinci castele, pe care le-a ars²³.

Acțiunile militare ale lui Ștefan cel Mare erau destinate să prevină uniunea personală dintre cele două regate vecine, uniune care ar fi oferit Poloniei mijlocul cel mai sigur pentru rezolvarea în sensul veleităților ei tradiționale, a raporturilor cu Moldova. Încercarea de a preveni această

¹⁸ Pentru relațiile lui Ștefan cel Mare cu Maximilian de Habsburg a se vedea Ilie Minea, *Ștefan cel Mare și împăratul Maximilian*, în "Cercetări istorice", V-VII, 1929-1931, pp. 354-355; Ștefana Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 1, 1975, pp. 91-98; Ștefana Simionescu-Dăscălescu, *Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg*, în *ibidem*, tom 33, nr. 10, 1980, pp. 1981-1986; Al. I. Gonța, *Relațiile moldo-germane din secolul al XIII-lea și până în prima jumătate a celui de-al XVI-lea*, în *idem*, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 295-296.

¹⁹ Jozef Garbacik, *op. cit.*, pp. 12-17.

²⁰ V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 1046-1047; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 213.

²¹ I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900, p. 133.

²² *Monumeta medii aevei historica res gestas Poloniae illustrantia*, XIV,3, p. 368.

²³ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 324.

primejdie oferă sensul principal al campaniei întreprinse de Ștefan în Pocuția. În același timp, domnitorul Moldovei a încercat să limiteze pericolul polon înjghebând o coaliție cu marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea, și cu hanul tătarilor din Crimeea, Mengli Ghiray²⁴. Războiul dintre marele cneaz al Moscovei și Lituania (1487-1494) și permanentele incursiuni ale tătarilor crâmleni pe teritoriul polono-lituanian au fost conjugate cu acțiunile militare ale Moldovei. Soliile repetate schimbate între cele trei state erau menite să le coordoneze eforturile militare.

Dar simultan cu amenințarea Poloniei la adresa Ungariei și Moldovei, s-a făcut simțită și o amenințare dinspre sud, mult mai puternică, venită din partea Imperiului otoman. Turcii au căutat să profite de frământările din Ungaria pentru a-și extinde stăpânirile în dauna acestei țări. Astfel, în septembrie 1490, trupe otomane au atacat sudul Ungariei, în zona Srem²⁵, în octombrie a fost atacată Bosnia²⁶, în februarie 1491 au avut loc noi atacuri otomane în părțile Macivei și Belgradului²⁷, în toamnă turcii au atacat în Banat și au ajuns până în apropiere de Oradea²⁸, iar în decembrie 1491 și ianuarie 1492 au avut loc puternice lupte în Bosnia și în jurul Belgradului, Pavel Chinezu reușind, cu mari eforturi, să-i respingă pe atacatori²⁹.

Care erau în această situație relațiile dintre Moldova și Poarta otomană, prima fiind aliata Ungariei pe care turcii o atacau cu înverșunare? Bineînțeles că ele nu puteau fi decât de neîncredere și încordare și, în ciuda existenței unui tratat de pace, puteau degenera ușor în ciocniri armate, de amploare mai mică sau mai mare, așa cum s-a și întâmplat de altfel. Astfel, dintr-o scrisoare trimisă de hanul Crimeii, Mengli Ghiray, lui Ivan al III-lea,

²⁴ A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare...*, pp. 15-20; K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, pp. 205-233; Valeria Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 190-191; Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului...*, p. 539; idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 632.

²⁵ Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades libri XLV comprehensae ab origine gentis ad annum MCCCCXCX*, Lipsiae, 1771, p. 690; Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu - un conducător al luptei antiotomane*, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 10, 1979, pp. 1905-1906.

²⁶ Vilmos Fraknoi, *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440-1526)* (Epoca Huniazilor și Jagiellonilor), în *A Magyar nemzet története* (Istoria națiunii maghiare), vol. IV, Budapest, 1896, p. 355.

²⁷ I. Hațegan, *art. cit.*, p. 1906.

²⁸ *Ibidem*; A. Bonfinius, *op. cit.*, pp. 696-697; V. Fraknoi, *op. cit.*, p. 355; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 143.

²⁹ Stephano Katona, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, tomus X, ordine XVII, Budae, 1793, p. 279; L. Thallóczy, *Jajca (Bánság, vár és város) története. 1450-1527* (Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jajca), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XL, Budapest, 1915, p. 157; I. Hațegan, *art. cit.*, pp. 1906-1907.

în mai 1491, aflăm că sultanul deplasase în zona Cetății Albe, deci în sudul Moldovei, trupe însumând între 40 000 și 70 000 de soldați³⁰, și chiar dacă această cifră ni se pare destul de exagerată, totuși ea dovedește importanța strategică a Moldovei în raporturile de putere din sud-estul Europei și atenția pe care Imperiul otoman o acorda țării românești de la răsărit de Carpați.

În vara anului 1492, sultanul Baiazid al II-lea a adunat o mare armată pe care a concentrat-o la Sofia, cu gândul de a cuceri Belgradul și a da, astfel, o puternică lovitură Ungariei³¹. În fața acestei situații deosebit de periculoase, care le putea amenința direct, Țările Române nu au ezitat să acționeze în comun, Ștefan cel Mare, Vlad Călugărul și Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, promițând lui Vladislav al II-lea al Ungariei un ajutor de 20 000 de oameni³². Mai mult decât atât, așa cum reiese dintr-un raport al bailului venețian de la Constantinopol, Geronimo Marcello, din 15 iunie 1492, Ștefan a refuzat să acorde liberă trecere prin Moldova hoardelor tătare pe care sultanul dorea să le arunce asupra Transilvaniei și Ungariei³³. Poate tocmai din această cauză Baiazid al II-lea, după ce a renunțat la intenția de a ataca Ungaria și și-a licențiat armata, a trimis trei grupări armate să atace Moldova, Albania și cetatea Severinului, expediția din Moldova terminându-se cu un dezastru³⁴.

De fapt, această atitudine antiotomană a lui Ștefan cel Mare, într-un moment în care Ungaria se afla în mare pericol, explică și împrejurarea că Vladislav al II-lea a confirmat domnului Moldovei, la 18 aprilie 1492, stăpânirea asupra cetăților Ciceul și Cetatea de Baltă³⁵.

³⁰ *Pamiatniki diplomaticheskei snoženii arevnei Rosii s derjavami*, tom I, (1474-1505), ed. T. Th. Karpov, Sankt Petersburg, 1884, în *Sbornik Imperatorskago ruskogo istoriceskago obščestva*, vol. XLI, pp. 110-114.

³¹ *Ibidem*, p. 112; Lajos Thallóczy, Antal Aldásy, *Magyarország mellék tartományainak okléváltára*, vol. II, *A magyarország és Szerbia közti összeköttetések okléváltára* (Arhiva statelor anexe ale Ungariei, vol. II, Arhiva legăturilor dintre unguri și sârbi), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XXXIII, Budapest, 1907, pp. 288-289; Donado da Lezze, *Historia turchesca (1300-1514)*, publicată, adnotată împreună cu o introducere de I. Ursu, București, 1909, pp. 190-191; J. de Hamner, *Histoire de l'Empire ottoman*, traduit par J. J. Hellert, tome IV, Paris, 1836, pp. 32-33; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 33-34.

³² A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 723; S. Katona, *op. cit.*, pp. 485-486; *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, traduceri de N. Orghidan, Craiova, 1915, p. 77; Al. Lapedatu, *Vlad Vodă Călugărul. 1482-1496. Monografie istorică*, București, 1903, p. 43.

³³ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 28; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1052.

³⁴ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 723; *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, p. 77; S. Katona, *op. cit.*, p. 486.

³⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 327, 364; A. Veress, *op. cit.*, pp. 43-45; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, pp. 133-134; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 232.

În 1493 luptele dintre turci și unguri au continuat și au apărut chiar informații despre o posibilă nouă năvală otomană în Moldova³⁶. În aceste condiții, Ștefan, la fel ca și Vlad Călugărul, a continuat să acorde ajutor lui Vladislav al II-lea, mai ales în luptele din jurul Belgradului, desfășurate în decembrie 1493 și ianuarie 1494³⁷, dar a început și o importantă ofensivă diplomatică pentru a atrage Lituania marelui duce Alexandru (1492-1501) la lupta antiotomană. Ștefan considera că despărțirea Lituaniei de Polonia petrecută în 1492, la moartea lui Cazimir al IV-lea, ca rezultat al politicii acestuia de neglijare a intereselor lituaniene, în ciuda faptului că ambele continuau să fie conduse de exponenți ai dinastiei Jagiellone, constituia o premisă favorabilă pentru o eventuală cooperare moldo-lituană. Aceasta explică numeroasele solii schimbate între Ștefan și Alexandru, între anii 1493 și 1496³⁸, cu scopul de a încheia o alianță antiotomană, dar rezultatul nu a fost cel așteptat, deoarece marele duce nu dorea să ducă o politică diferită de cea a fratelui său, Ioan Albert, regele Poloniei, în situația în care se afla într-o stare de permanent conflict cu Ivan al III-lea al Moscovei și cu tătarii din Crimeea.

În anii următori, în 1494 și 1495, Ștefan a continuat politica de alianță cu Vladislav al II-lea, aflat încă în război cu turcii³⁹, fapt ce explică și sumele de bani pe care vistieria ungară le plătea acum domnului Moldovei⁴⁰. În același timp, Ștefan cel Mare, deși se afla în raporturi destul de bune cu tătarii din Crimeea⁴¹, nu înțelegea să le permită acestora, care la rândul lor erau vasalii Porții otomane, să lovească în puterile creștine, mai ales în Lituania care, potențial, puteau deveni aliați prețioși în lupta antiotomană. Astfel, se pare că în 1495 trupele sale au apărut de un atac tătar orașul

³⁶ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1052.

³⁷ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 29.

³⁸ *Ibidem*, II,2, pp. 354, 380, 381-382; I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 383-390, 390-396, 396-401, 401-408; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, București, 1937, pp. 225-226; A. Boldur, *Ștefan cel Mare...*, pp. 259, 264-265; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 84, 87.

³⁹ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, pp. 228-229; idem, *Istoria Românilor*, IV, p. 224; A. Decei, *op. cit.*, p. 143; I. Hațegan, *art. cit.*, pp. 1909-1912.

⁴⁰ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 364-365.

⁴¹ Alianța cu tătarii din Crimeea și cu marele cneaz al Moscovei pe care Ștefan cel Mare încerca să o realizeze în jurul anului 1490, a devenit realitate în 1492 și avea menirea de a bara pericolul reprezentat de blocul polono-lituanian (*Sbornik*, vol. XLI, p. 166; V. A. Ulianițki, *Materiali dlia istorii vzaimnih osmoženii Rosii, Polski, Moldavii, Valahii i Turții v XIV-XVI vv.*, Moscova, 1887, pp. 122, 131, 134; K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 217; A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare...*, p. 50; idem, *Ștefan cel Mare*, pp. 255-257; V. Costăchel, *art. cit.*, pp. 180-181, 189-192; Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în "Studii și materiale de istorie medie", VIII, 1975, p. 22; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 632; Al. I. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, în idem, *România și Hoarda de Aur. 1241-1502*, München, 1983, pp. 187-188.

Braclaw (Breaslavl), așa cum rezultă din spusele unui sol al lui Ivan al III-lea la curtea marelui duce Alexandru⁴².

Dar tot în acești ani, în jurul Moldovei încep să se adune tot mai mulți nori amenințători ca urmare a complicațiilor politice internaționale și a ciocnirilor de interese din această zonă. Dacă Imperiul otoman era oarecum inhibat în încercarea de a întreprinde o mare campanie la nord de Dunăre, deoarece se temea de o posibilă expediție a regelui Franței, Carol al VIII-lea (1483-1498), însoțit de Djem-Sultan, fratele lui Baiazid al II-lea, împotriva sa, în schimb aspirațiile politice ale fraților Jagielloni se profilau contradictorii și destul de periculoase la adresa Moldovei.

Acest lucru a ieșit în evidență cu ocazia congresului de la Lewocza, din aprilie 1494, la care au participat exponenți ai dinastiei Jagiellone: Vladislav al II-lea, regele Boemiei și Ungariei, Ioan Albert, regele Poloniei, Alexandru, marele duce al Lituaniei,, cardinalul Frederic și Sigismund, singurul dintre cei cinci frați care nu avea nici o posesiune în acel moment.. Două probleme majore au fost discutate aici, și anume: organizarea unei campanii antiotomane, mai ales în condițiile în care era posibilă și o colaborare cu regele Franței⁴³, Carol al VIII-lea, care preconiza, după cucerirea regatului napolitan, o debarcare în Peninsula Balcanică⁴⁴, obiectiv care a întrunit acordul tuturor participanților la congres, și dorința lui Ioan Albert de a readuce Moldova într-o situație de strictă vasalitate față de coroana polonă, prin înscăunarea aici, în locul lui Ștefan cel Mare, a fratelui său Sigismund, rămas, cum am mai arătat, fără nici o coroană. Acest al doilea obiectiv venea în contradicție flagrantă cu primul, lupta antiotomană fiind imposibilă fără concursul Moldovei lui Ștefan și, în același timp, a resuscitat vechea rivalitate polono-ungară în legătură cu Moldova, Vladislav al II-lea opunându-se categoric veleităților fratelui său.

Intenția regelui polon de a-l înscăuna pe Sigismund în Moldova constituia, în concepția sa, primul pas în direcția declanșării unei vaste campanii antiotomane, dar era total lipsită de realism și putea duce la o catastrofă, care să anuleze din nou și pentru multă vreme, revenirea Poloniei la direcția pontică a politicii sale externe. Aceasta din două motive, și anume: pentru că Ștefan cel Mare, ajuns la apogeul capacității sale de comandant de oști, de om politic și de diplomat, nu s-ar fi lăsat ușor alungat,

⁴² *Sbornik*, vol. XXXV, p. 258; A. Boldur, *Ștefan cel Mare...*, pp. 274-275.

⁴³ Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei. 1457-1502*, București, 1990, p. 61.

⁴⁴ L. Thuasne, *op. cit.*, p. 333; Dorothy M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances. 1350-1700*, Liverpool, 1954, pp. 88-90; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 633; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85.

ci dimpotrivă, ar fi reacționat cu toată energia pentru apărarea libertății țării și a propriei domnii, îngropând înainte de a se naște expediția antiotomană a lui Ioan Albert, iar pe de altă parte pentru că Vladislav al II-lea, ca exponent, în principal, al intereselor Ungariei și nu al celor ale dinastiei Jagiellone, nu ar fi acceptat ca Moldova să fie dependentă în mod strict de Polonia. De fapt, tocmai datorită acestor intenții nerealiste, vechea rivalitate polono-ungară în legătură cu Moldova a reapărut la Lewocza și se va manifesta cu toată puterea în momentul campaniei din 1497, iar dorința de luptă antiotomană nu se va putea realiza decât ceva mai târziu, dar fără participarea Poloniei și a Lituaniei⁴⁵. În fine, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că Imperiul otoman ne ar fi acceptat niciodată ca Moldova să intre într-o vasalitate strictă față de Polonia, lucru care ar fi însemnat o alterare a raporturilor de forțe din această zonă geografică în detrimentul său.

Deocamdată însă, atât Polonia, cât și Ungaria nu erau deloc hotărâte să se lupte cu turcii, ci dimpotrivă, căutau să ajungă la o pace cu ei, ceea ce prima va și realiza în 1494⁴⁶, iar cea de-a doua în 1495⁴⁷.

Dar liniștea care se stabilise pe această cale la Dunărea de Jos era doar o aparență, era o liniște încărcată de amenințări și zvonuri, o liniște care anunță dezlănțuirea furtunii. Astfel, în 1496 otomanii au atacat părțile

⁴⁵ Pentru congresul fraților Jagielloni de la Lewocza, a se vedea, printre altele, J. Garbacik, *op. cit.*, p. 27; Bernard Wapowski, *Chronicorum Bernardii Vapovii partem posteriorem. 1480-1535*, în *Scriptores Rerum Polonicarum*, tomus II, Cracoviae, 1874, pp. 19-20; Matei de Miechow (Miechowski), *Chronicae Polonorum*, în *ibidem*, p. 259; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 374; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, pp. 138-139; Ludwik Finkel, *Tiażd Jagiellonow w Lewoczy r. 1494* (Congresul Jagiellonilor de la Lewocza din anul 1494), în "Kwartalnik historyczny", XXVIII, 3-4, 1914, pp. 317, 329 și urm.; Fr. Papée, *Jan Olbracht*, Krakow, 1936, pp. 65-69; Olgierd Górka, *Białograd i Kilia a wyprawa r. 1497* (Cetatea Albă și Chilia și expediția din anul 1497), extras din "Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego", 25, 1932, p. 11; Zdzisław Spieralski, *Po kleńsce bukowinskiej 1497 roku. Pierwsze najazdy Turkówna Polsce* (După înfrângerea din Bucovina din anul 1497. Primele invazii ale turcilor în Polonia), în "Studia i materiały do historii wojskowości", 9, 1963, I, p. 46-47; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, 1, ed. a III-a, București, 1940, pp. 74-75; Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului...*, pp. 540-541; idem, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497): un nou izvor*, în "Revista de istorie", tom 27, nr. 2, 1974, p. 262; idem, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în *ibidem*, tom 28, nr. 1, 1975, p. 28; Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 12; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85.

⁴⁶ *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XIV, 3, pp. 416-418; Joanes Herbertus de Fulstina, *Chronica sive historiae Polonicae compendiosa*, Basileae, 1571, p. 338; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 139; Ioan Petrică, *Relațiile politico-economice între Moldova și Polonia în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, în "Romanoslavica", X, 1964, p. 352; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, pp. 228-229; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85; Viorel Panaite, *Comerț și negustori în tratatele osmano-polone: 1489-1607*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4, 1995, p. 219.

⁴⁷ A. Bonfinius, *op. cit.*, pp. 749-750; S. Katona, *op. cit.*, pp. 708-709; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 40-41; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 34; A. Decei, *op. cit.*, p. 144.

ungurești din Bosnia⁴⁸, dar în același an au pierdut 3 000 de oameni într-o ciocnire de graniță cu ungurii⁴⁹, tot acum au oprit exporturile de cereale spre Veneția⁵⁰ și și-au intensificat înarmările navale⁵¹ și pirateria⁵² și au reușit să ocupe Muntenegru⁵³, mărin, astfel, pericolul pentru posesiunile venețiene din Albania și Dalmația.

În această situație, din ce în ce mai presantă pentru Veneția, în cetatea lagunelor apar tot felul de zvonuri, care nu sunt altceva decât un amestec de dorință și de realitate. Astfel, la sfârșitul verii anului 1496 s-a răspândit vestea că regele Ungariei, Vladislav al II-lea, va trimite o armată pentru a recuceri Chilia, în timp ce Baiazid al II-lea a trimis deja 1 000 de ieniceri și pregătește și el o mare armată, veste consemnată de cronicarii contemporani Marino Sanuto și Domenico Malipiero⁵⁴. Deși această știre era falsă, ea avea totuși un sâmbure de adevăr prin faptul că relațiile ungaro-otomane continuau să fie încordate, iar problema celor două cetăți din sudul Moldovei nu fusese încă definitiv rezolvată, dorința lui Ștefan cel Mare de a le redobândi fiind, probabil, cunoscută și în cetatea lagunelor.

În ceea ce-l privește pe Ștefan cel Mare, acesta a adoptat o atitudine de expectativă, continuând însă să se pregătească atât pe plan diplomatic, cât și militar pentru o eventuală confruntare în care ar fi putut fi implicate, simultan sau separat, Polonia și Imperiul otoman. Astfel, ultima solie trimisă în 1496 la marele duce Alexandru al Lituaniei, condusă de Giurgea vornicul și Matiaș diacul, a recurs chiar la amenințarea cu o posibilă colaborare între moldoveni și turci, cu scopul de a obține adeziunea acestuia la lupta antiotomană. Ștefan arăta că a trimis o mare solie la turci și că aceștia fac intense pregătiri militare la sudul Dunării⁵⁵, lovitura lor putând fi îndreptată împotriva Moldovei, a Poloniei și chiar a Lituaniei. El spunea, de asemenea, că există timpul necesar, în cazul încheierii unui tratat moldo-lituan, ca solia trimisă la turci să fie întoarsă din drum, dar că altfel este foarte posibil ca trupele otomane să atace numai Polonia și Lituania⁵⁶.

⁴⁸ L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, traduit de l'allemand par Furcy Raynaud, tome VI, Paris, 1924, p. 80.

⁴⁹ Marino Sanuto, *I Diarii*, tomo I, Venezia, 1879, col. 295; Domenico Malipiero, *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500*, în "Archivio Storico Italiano", tomo VII, parte I, Firenze, 1843, p. 152.

⁵⁰ S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 52.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 52-53; Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300-1600*, London, 1973, p. 31.

⁵² S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 54.

⁵³ D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 90.

⁵⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 295; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 152.

⁵⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 295; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 152.

⁵⁶ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 396-401.

Dar și în ciuda acestei clare amenințări, Alexandru, așa cum am mai arătat, nu a putut fi atras la lupta antiotomană.

Situația politică, deosebit de complicată, creată în jurul Moldovei ca urmare a tendințelor expansioniste ale marilor puteri vecine ale vremii, a cunoscut un moment de maximă intensitate în anul 1497, atunci când țara românească de la răsărit de Carpați s-a aflat într-o conjunctură foarte asemănătoare doar cu cele din anii 1467 și 1475-1476, cu o deosebire totuși, și anume, posibilitatea de a se afla, pentru prima dată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, atacată simultan pe două fronturi. Moldova putea deveni teatrul de confruntare dintre poloni și otomani, confruntare ce se întrezărea încă din 1494 și care ar fi aruncat țara în vârtoarea unor evenimente al căror final era greu de prevăzut.

Pe de o parte, turcii începuseră, încă din 1496, concentrarea unor forțe militare destul de importante la Dunărea de Jos, având cunoștință de intențiile regelui polon, iar pe de altă parte, acesta începuse pregătiri militare și diplomatice de mare anvergură, cu scopul declarat de a elibera Câmpiile Sălbatiche în porțiunea dintre Nistru și Nipru, ocupate de tătari în 1489⁵⁷, Chilia, Cetatea Albă și Caffa⁵⁸. În fine, Ștefan cel Mare primise informații de la anumiți nobili maghiari⁵⁹, conform cărora Ioan Albert se pregătea ca, înainte de a-i ataca pe turci, să pornească împotriva Moldovei pentru a-l înlocui din domnie cu fratele său, Sigismund.

Așa cum consideră istoricul Șerban Papacostea⁶⁰, dacă pentru noi pare a fi de domeniul evidenței faptul că primul obiectiv al lui Ioan Albert a fost acela de a readuce Moldova în sfera de influență a Poloniei, nu este mai puțin adevărat că acțiunea regelui polon s-a înscris într-un plan mai larg, care depășea raporturile directe dintre cele două țări. Ea s-a legat nemijlocit de problema Mării Negre și de aceea a luptei antiotomane, în general, la sfârșitul secolului al XV-lea. Ioan Albert a urmărit, prin urmare, în primul rând să readucă Moldova în sfera sa de influență, dar restabilirea unei suzeranități stricte asupra acestei țări, într-o formulă mult mai strictă chiar decât în trecut, nu putea să reprezinte decât începutul unei noi confruntări, de mari proporții, cu Imperiul otoman. Din această perspectivă, campania

⁵⁷ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în evul mediu*, București, 1998, p. 103.

⁵⁸ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum takzwanego bernardynskiego w Lwowie*, tom IX, Lwow, 1883, p. 152.

⁵⁹ B. Wapowski, *op. cit.*, p. 25; Nicolae Costin, *Războiul lui Ștefan Vodă cu Albrecht, Craiul leșesc*, la Mihail Kogălniceanu, *Cronicle României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, tom I, București, 1872, p. 392; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, p. 147.

⁶⁰ Ș. Papacostea, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert...*, pp. 260-261.

din 1497 a fost ultima mare încercare a Poloniei, până la sfârșitul secolului al XVI-lea, până la încercarea lui Jan Zamoyski, de a redeveni un factor politic cu pondere la Marea Neagră.

Oricum, în situația foarte periculoasă care se crease, Ștefan cel Mare urmărea cu interes, dar și cu îngrijorare, măsurile adoptate de Ioan Albert în vederea expediției anunțate. Cu interes, deoarece nu-i putea fi indiferentă ideea înlăturării stăpânirii otomane de la gurile Dunării și de la țărmul moldovenesc al Mării Negre și, prin urmare, era hotărât să contribuie efectiv la succesul acestei întreprinderi. Îngrijorarea față de proiectele regelui polon este trădată de faptul că el se angaja să participe la expediția antiotomană numai atunci când armatele polone ar fi ajuns la Chilia și Cetatea Albă și cerea lui Ioan Albert să parcurgă un drum care să ocolească Moldova prin stânga Nistrului până la atingerea obiectivelor propuse⁶¹. Era o măsură de precauție absolut necesară, pentru a evita consecințele ruperii premature a păcii cu otomanii, pentru că Ștefan avea motive să pună la îndoială caracterul pur antiotoman al planurilor lui Ioan Albert și pentru că trecerea unei armate numeroase pe teritoriul Moldovei, chiar în condiții pașnice, ar fi provocat daune țării.

Dar, în ciuda îndoielilor și chiar a bănuielilor pe care Ștefan le avea în privința planurilor lui Ioan Albert, el spera că acesta va porni, totuși, numai împotriva turcilor și era hotărât să participe cu toate forțele sale la această campanie, de reușita căreia ar fi depins și redobândirea celor două cetăți din sudul Moldovei⁶². De fapt, un atac polon împotriva Moldovei în acele împrejurări ar fi reprezentat o greșeală enormă, cu grave repercusiuni asupra Poloniei, și Ștefan cel Mare, la fel ca și mulți dintre nobilii poloni, putea cu greu să-și imagineze că Ioan Albert ar săvârși, în mod deliberat, o astfel de eroare. De aceea, pe lângă măsurile de precauție absolut necesare adoptate de Ștefan față de Polonia, el a avut, după opinia noastră, și o atitudine antiotomană destul de clară, care s-a manifestat până în vara anului 1497. Probele pe care le vom aduce în sprijinul acestei afirmații credem că vor dovedi constanța politicii antiotomane a lui Ștefan cel Mare

⁶¹ B. Wapowski, *op. cit.*, pp. 22-23; Martin Cromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Coloniae Agrippinae, 1589, pp. 440 și urm.; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, București, 1958, p. 109; N. Costin, *op. cit.*, p. 392; N. Densușianu, *Războaiele lui Ștefan cel Mare după istoricii poloni Dlugosz și Cromer*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", an XII, vol. VIII, 1902, pp. 198-199; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 139; Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 27; idem, *Ștefan cel Mare și epoca sa*, București, 1973, pp. 68-69; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 86.

⁶² Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, București, 1970, p. 232; Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 19.

chiar în momente de mare cumpănă, când un atac masiv din partea Poloniei era foarte posibil și, de fapt, s-a și declanșat

În primul rând, trebuie subliniat faptul că tratativele asupra alegerii drumului de înaintare al oștii polone și a condițiilor în care domnitorul Moldovei înțelegea să colaboreze cu regele polon erau încheiate în deplină înțelegere înainte de a se pune în marș, de la Liov (Lwow), armata polonă⁶³. De asemenea, demn de remarcat este și faptul că Ștefan, în primele luni ale anului 1497, a inspectat taberele din sudul Moldovei⁶⁴ și a rămas aproape o lună la Vaslui, între 25 februarie și 20 martie, fapt atestat de documentele pe care le-a emis din această localitate⁶⁵. Aici trebuie arătat că Vasluiul medieval a jucat, datorită poziției sale geografice în zona central-sudică a Moldovei, încă înainte de Ștefan cel Mare, un însemnat rol politic și militar. Vasluiul a fost loc de concentrare, în repetate rânduri, a oștirii, care de aici putea să manevreze ușor pe direcții interioare. Ștefan cel Mare s-a aflat aici ori de câte ori se prevedeau posibile evenimente militare la granițele de sud ale Moldovei⁶⁶. În același timp, așa cum arată cronicarul Wapowski, Ștefan "...își întocmi oaste moldovenească cât putu mai mare din boieri și din țărani. Dete poruncă să prindă fiecare armele pentru scăparea moșiei, soțiilor și copiilor. Patruzeci de mii de oșteni își adună"⁶⁷.

Atitudinea amenințătoare pe care Ștefan o adoptase față de turci, sperând că Ioan Albert nu va comite enorma greșală de a-l ataca pe el, ci se va hotărî să respecte înțelegerile convenite în cursul tratativelor și va porni numai împotriva otomanilor, este dovedită și de afirmația pe care o întâlnim în *Cronica moldo-polonă*, și anume: "În anul 7005 (1497 - n.n.) au venit Albert craiul leșesc cu oștile sale asupra lui Ștefan Voievod, carele se

⁶³ Fr. Czerny, *Panowanie Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyków (1492-1506)* (Domnia Jagiellonilor Ioan Albert și Alexandru...), Krakow, 1871, p. 64, apud Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 29.

⁶⁴ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 230; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 235; Al. Gh. Savu, *Ștefan cel Mare. Campanii*, București, 1982, p. 187.

⁶⁵ I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 102-122; *Documente privind istoria României. Veacul XV, A. Moldova* vol. II, (1476-1500). Comitetul de redacție: Ion Ionașcu, G. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller, București, 1954, pp. 263-281; *Documenta Romaniae Historica A, Moldova*, vol. III, (1487-1504), ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, pp. 373-405. În total este vorba de 21 de documente emise de Ștefan cel Mare din Vaslui, între 25 februarie și 20 martie 1497.

⁶⁶ Pentru rolul Vasluiului în vremea lui Ștefan cel Mare și, mai ales, pentru poziția sa de bastion în fața unor amenințări venite din sud, a se vedea Aurel Zugravu, *Vasluiul în cronică luptelor poporului român pentru libertate și neatrănare, pentru progres social*, în vol. *Vaslui. Ștefan cel Mare. 1475*, Vaslui, 1975, pp. 113 și urm.; Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Vaslui - reședință voievodală în secolele XV-XVI*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, pp. 585-589; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 101.

⁶⁷ B. Wapowski, *op. cit.*, p. 27; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 187.

dusese împotriva turcilor...⁶⁸ (subl. n.). Această afirmație a fost observată în istoriografia noastră doar de Gheorghe Duzinchevici, care afirmă că atacul lui Ioan Albert l-a surprins pe Ștefan, nu atât ca hotărâre militară, el fiind pregătit în acest sens, cât ca decizie politică, decizie care schimba în întregime datele situației strategice⁶⁹. Oricum, chiar înainte de atacul polon, Ștefan își concentrase armata la Roman⁷⁰, în centrul Moldovei, de unde avea posibilitatea să manevreze pe direcții interioare, deci și împotriva unei eventuale agresiuni otomane, care ar fi avut ca pretext tocmai atacul polon.

Poziția antiotomană adoptată de Ștefan cel Mare este dovedită, printre altele, și de informațiile cu privire la pregătirile militare febrile desfășurate de turci la sud de Dunăre și în zona celor două cetăți, Chilia și Cetatea Albă⁷¹. Turcii, în primăvara și vara anului 1497, aveau în mod sigur cunoștință despre planurile, care acum începuseră să devină realitate, ale regelui polon, cunoșteau atitudinea ostilă lor a domnitorului Moldovei și dorința acestuia de a recupera cele două cetăți și, de aceea, se pregăteau pentru o eventuală ciocnire de mari proporții. Ei trebuiau să fie pregătiți indiferent dacă Ioan Albert și Ștefan cel Mare ar fi acționat unit împotriva lor sau dacă primul l-ar fi atacat pe al doilea, în ambele cazuri interesele Imperiului otoman fiind puse în joc.

Astfel, la 13 iunie 1497, marele duce Alexandru al Lituaniei, cerând ajutorul lui Ivan al III-lea al Moscovei, arăta că turcii au trimis trupe numeroase la Cetatea Albă⁷², iar în vara aceluiași an, Radu cel Mare (1495-1508), domnul Țării Românești, vorbind, într-o scrisoare adresată brașovenilor, despre concentrările de trupe otomane de la sud de Dunăre, arăta că ele nu erau îndreptate împotriva lor, ci aveau drept scop ajutorarea lui Ștefan cel Mare⁷³, ajutorare care vom vedea în ce condiții s-a împlinit.

⁶⁸ *Arhiva istorică a României*, tomul III, București, 1867, p. 9; *Vechile cronică moldovenești până la Ureche*, texte slave, cu studiu, traduceri și note de Ioan Bogdan, București, 1891, pp. 177 și 277; *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, adunate și publicate cu traduceri și adnotări de Ioan Bogdan, București, 1895, p. 125; *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, pp. 171 și 181.

⁶⁹ Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 25.

⁷⁰ Constantin Rezachevici, Dan Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrul Cosminului*, în *File de istorie militară a poporului român*, vol. 3, București, 1975, p. 56; M. D. Matei, L. Chișescu, *Probleme istorice în legătură cu fortificația mușatină și cu așezarea orășenească dela Roman*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", I, 1968., p. 39; C. Andreescu, *Cetatea Nouă în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Cercetări istorice", I, 1925, pp. 159 și urm.; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, pp. 133-134.

⁷¹ S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 55-56.

⁷² A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 267.

⁷³ Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV-XVI*, București, 1902, p. 131; Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din*

Deosebit de interesante sunt și informațiile cu privire la situația de la Dunărea de Jos ajunse la Veneția și consemnate de Marino Sanuto și Domenico Malipiero, informații care, la fel ca și cele anterioare, reprezintă un amestec de realitate și de zvonuri neconfirmate, clădite, totuși, pe o situație concretă de încordare, pe o situație devenită chiar explozivă. Astfel, Marino Sanuto consemnează informații, datând din iunie 1497, conform cărora sultanul a trimis trupe, mai ales unități de ieniceri, la Chilia și Cetatea Albă⁷⁴, iar în august arăta că Ștefan cel Mare, ajutat de poloni, a cucerit Cetatea Albă, că trupe otomane din Moreea și Albania se îndreaptă spre Constantinopol, de unde vor pleca să recucerească orașul, vorbește, de asemenea, despre o ligă antiotomană la care participă Moldova, Polonia, Ungaria și Boemia și nu uită să arate că această situație ar fi deosebit de favorabilă pentru Veneția și pentru Italia întregă, deoarece ar ocupa principalele forțe otomane în cu totul alte direcții de acțiune⁷⁵. Este clar că, pe realitatea unei situații încordate, amenințătoare chiar pentru Imperiul otoman, știrile culese de diferiți reprezentanți ai Republicii lui San Marco, pe lângă adevărurile pe care le conțineau, cuprindeau și multe zvonuri și informații false sau exagerate, rezultat fie al temerii manifestată față de turci, fie al propriilor dorințe de a vedea Poarta implicată în conflicte care să aducă liniștea pentru posesiunile venețiene din Levant. Același Sanuto consemnează informații, datând din iunie, octombrie și decembrie 1497⁷⁶, conform cărora sultanul a trimis unități de ieniceri la Chilia și Cetatea Albă, precum și o flotă de 17 vase de luptă.

O știre interesantă, deși greu de clarificat pe deplin, este aceea consemnată, tot pentru luna iunie, atât de Sanuto, cât și de Malipiero. Ei arată că, la 19 iunie 1497, a venit la Veneția un sol al sultanului care a informat că turcii au obținut o importantă victorie în Persia și un pașă de-ai lor a cucerit mai multe locuri "în Valahia"⁷⁷. Este adevărat că la sfârșitul secolului al XV-lea sau la începutul secolului al XVI-lea pașalele turcești de la graniță au copleșit câteva părți din teritoriul Țării Românești⁷⁸, de fapt niște rășluisiri de-a lungul Dunării, dar probabil că acest lucru nu s-a întâmplat în 1497, pentru că altfel Radu cel Mare nu ar fi scris, în vara

Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603, București, 1931, pp. 178-180; Alexandru Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare. 1495-1508*, în vol. *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 197.

⁷⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 756-757.

⁷⁵ *Ibidem*, col. 740 și 744.

⁷⁶ *Ibidem*, col. 756-757, 800, 809 și 846.

⁷⁷ *Ibidem*, col. 844-846; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 154.

⁷⁸ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 619.

aceluiași an, brașovenilor, liniștindu-i cu privire la intențiile otomanilor⁷⁹, iar pe de altă parte, în cele două cronici venețiene pe care le-am amintit mai sus, termenul de Valahia este folosit pentru Moldova și numai cel de Transalpina pentru Țara Românească. Cu titlu de ipoteză, considerăm, prin urmare, că aceste rășluri, dacă au avut loc cu adevărat în prima parte a anului 1497, nu s-au putut face decât în dauna Moldovei, și chiar dacă ele nu s-au făcut, informația denotă, totuși, puternica stare de încordare de la Dunărea de Jos și chiar existența unor eventuale ciocniri între moldoveni și turci.

O altă știre, consemnată în octombrie 1497 de ambii cronicari, este aceea că Ioan Albert și Vladislav al II-lea se pregăteau să-i atace pe turci în direcția Caffei și aminteau, în acest sens, promisiunea lui Ștefan cel Mare de a acorda ajutor⁸⁰. Ea nu este altceva decât un ecou a informațiilor venite în prima parte a anului cu privire la intențiile regelui polon de a-i ataca pe turci, pentru că în octombrie era în plină desfășurare campania lui Ștefan de alungare din țară tocmai a acestui rege care se pretindea apărător al creștinătății. În sfârșit, Marino Sanuto consemnează în repetate rânduri, în lunile octombrie și decembrie 1497⁸¹, pregătirile militare ale turcilor la Dunărea de Jos și în zona orașelor Chilia și Cetatea Albă, arătând că sultanul a trimis aici trupe numeroase și chiar nave de luptă.

Iată, prin urmare, că și informațiile consemnate de două din cele mai importante izvoare narrative venețiene contemporane indică, erorile nefiind decât o exagerare a unei realități existente, o situație de încordare destul de mare între Moldova lui Ștefan cel Mare și Imperiul otoman, valabilă, mai ales, pentru prima jumătate a anului 1497.

Dar atitudinea antiotomană a lui Ștefan cel Mare este dovedită și de starea de permanentă neîncredere și bănuială existentă între el și turci chiar și după ce Ioan Albert a atacat în mod deschis Moldova⁸². În acest sens sunt semnificative informațiile oferite chiar de câteva cronici otomane. Astfel, *Cronica anonimă a sultanului Baiazid* îl acuză pe Ștefan cel Mare că a indus în eroare în mod voit pe poloni⁸³, de unde temerea că putea face același lucru și cu turcii, iar cronicile lui Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi,

⁷⁹ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 180.

⁸⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 846; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 158.

⁸¹ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 800, 809 și 846.

⁸² Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, pp. 13, 18, 34-35; idem, *op. cit.*, pp. 71-72.

⁸³ *Menakib-i Sultan Bayezid-han ibn-i Muhammed-han* (Cronica anonimă a sultanului Baiazid, fiul sultanului Mehmed), în *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I, Sec. XV - mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed, București, 1966, pp. 137-138.

Deosebit de interesante sunt și informațiile cu privire la situația de la Dunărea de Jos ajunse la Veneția și consemnate de Marino Sanuto și Domenico Malipiero, informații care, la fel ca și cele anterioare, reprezintă un amestec de realitate și de zvonuri neconfirmate, clădite, totuși, pe o situație concretă de încordare, pe o situație devenită chiar explozivă. Astfel, Marino Sanuto consemnează informații, datând din iunie 1497, conform cărora sultanul a trimis trupe, mai ales unitați de ieniceri, la Chilia și Cetatea Albă⁷⁴, iar în august arăta că Ștefan cel Mare, ajutat de poloni, a cucerit Cetatea Albă, că trupe otomane din Moreea și Albania se îndreaptă spre Constantinopol, de unde vor pleca să recucerească orașul, vorbește, de asemenea, despre o ligă antiotomană la care participă Moldova, Polonia, Ungaria și Boemia și nu uită să arate că această situație ar fi deosebit de favorabilă pentru Veneția și pentru Italia întregă, deoarece ar ocupa principalele forțe otomane în cu totul alte direcții de acțiune⁷⁵. Este clar că, pe realitatea unei situații încordate, amenințătoare chiar pentru Imperiul otoman, știrile culese de diferiți reprezentanți ai Republicii lui San Marco, pe lângă adevărurile pe care le conțineau, cuprindeau și multe zvonuri și informații false sau exagerate, rezultat fie al temerii manifestată față de turci, fie al propriilor dorințe de a vedea Poarta implicată în conflicte care să aducă liniștea pentru posesiunile venețiene din Levant. Același Sanuto consemnează informații, datând din iunie, octombrie și decembrie 1497⁷⁶, conform cărora sultanul a trimis unitați de ieniceri la Chilia și Cetatea Albă, precum și o flotă de 17 vase de luptă.

O știre interesantă, deși greu de clarificat pe deplin, este aceea consemnată, tot pentru luna iunie, atât de Sanuto, cât și de Malipiero. Ei arată că, la 19 iunie 1497, a venit la Veneția un sol al sultanului care a informat că turcii au obținut o importantă victorie în Persia și un pașă de-ai lor a cucerit mai multe locuri "în Valahia"⁷⁷. Este adevărat că la sfârșitul secolului al XV-lea sau la începutul secolului al XVI-lea pașalele turcești de la graniță au cucerit câteva părți din teritoriul Țării Românești⁷⁸, de fapt niște rășluri de-a lungul Dunării, dar probabil că acest lucru nu s-a întâmplat în 1497, pentru că altfel Radu cel Mare nu ar fi scris, în vara

Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346-1603, București, 1931, pp. 178-180; Alexandru Lapedatu, *Politică lui Radu cel Mare. 1495-1508*, în vol. *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 197.

⁷⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 756-757.

⁷⁵ *Ibidem*, col. 740 și 744.

⁷⁶ *Ibidem*, col. 756-757, 800, 809 și 846.

⁷⁷ *Ibidem*, col. 844-846; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 154.

⁷⁸ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 619.

trimis în Moldova un corp de oaste mic, mai mult cu rol de supraveghere decât de oaste luptătoare, rămânând să intervină, în caz de nevoie, cu forțele pe care le avea masate la sudul Dunării.

Primejdia în care se afla Moldova în anul 1497 era mare nu numai din cauza invaziei pe teritoriul ei a unei oștiri mari, cum era cea polonă, dar și din cauză că Poarta îl bănuia pe Ștefan de complicitate cu regele polon. Cu toate acestea, turcii, nedorind să și-l înstrăineze pe Ștefan, dar nici acordându-i deplină încredere, i-au dat un ajutor cuprins între 600 și 2 000 de oameni, așa cum am amintit mai sus, în fruntea căruia se afla Nasuch-benoglu⁸⁸. Acest corp restrâns a avut rolul de supraveghetor permanent al domnului Moldovei și de observator la fața locului al evenimentelor, pentru ca Poarta să știe din timp ce măsuri să adopte în vederea stăvilirii înaintării oștilor creștine spre Marea Neagră, dacă s-ar fi ivit această eventualitate. Ceea ce venea să întărească bănuielile turcilor era și faptul că oastea polonă care a intrat în Moldova a înaintat foarte lent, a parcurs un drum aproape în zig-zag, cu o mare buclă spre est, ceea ce putea indica și intenția de a o apuca pe drumul din stânga Nistrului spre Marea Neagră. Această înaintare lentă a făcut ca armata polonă să parcurgă drumul de la Sniatin la Suceava în aproape 40 de zile, între 14 august și 24 septembrie 1497⁸⁹. Ea s-a datorat, în bună măsură, dorinței regelui polon de a determina țara să i se supună de bunăvoie, speranței sale că o parte a boierimii moldovene va trece de partea sa, dar și greutăților inerente în a-și aduna propria armată. Acestea toate la un loc au făcut ca prima etapă de înaintare a oastei polone să fie și mai îndelungată, de la 26 iunie până la 14 august, dată la care ostilitățile moldo-polone au fost, practic, declanșate. Evident, neavând de unde să știe toate aceste lucruri și aflându-se în așteptarea desfășurării evenimentelor, turcii au întărit cu oaste și armament Chilia și Cetatea Albă și au concentrat la Dunărea de Jos numeroase unități militare gata, în orice moment, de intervenție în Moldova.

Dar dacă, așa cum am văzut, turcii îl bănuiau pe Ștefan cel Mare că le era dușman și, în fond, nu se înșelau prea tare, la rândul său și Ștefan, în ciuda ajutorului pe care-l ceruse și-l primise, parțial, din partea Porții, îi bănuia pe aceștia de intenții dușmănoase la adresa sa, gata oricând să profite

⁸⁸ Joannes Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, Francofurti, 1596, p. 188; *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, pp. 103-104; Nicolaus Schmitth, *Imperatoris ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum turcarum*, tomus I, Tynaviae, 1760, p. 64; Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, pp. 34-35.

⁸⁹ *Acta expeditionum bellicialium palatinatus Callisiensis et Posnaniensis in Valachos et in turcos a. 1497-1498 in Archivo regio Posnaniensi asservata*, ed. Michal Bobrzyński, Cracoviae, 1882, pp. 4-28.

de orice situație favorabilă pentru a lovi în Moldova. Din această cauză, în perioada urmării armatei lui Ioan Albert aflată în retragere, Ștefan a lăsat importante unități militare în sudul țării pentru a face față unui eventual atac masiv și prin surprindere al otomanilor⁹⁰. Starea de neîncredere și ostilitate dintre Ștefan și turci, care s-a făcut simțită în cursul anului 1497, rezultă și din cererea pe care el a făcut-o principalului său aliat din acea vreme, lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, de a insista, la dieta imperială care trebuia să aibă loc la Freiburg, în vederea trimiterii unor ajutoare Țărilor Române, amenințate în continuare, în modul cel mai grav, de Imperiul otoman. Satisfăcând această cerere a domnitorului Moldovei, Vladislav al II-lea a dat instrucțiuni solilor săi, trimiși la împăratul Maximilian I (1493-1519) și la electorii imperiali întruniți în dietă, să arate pericolele la care erau expuse Țările Române din partea turcilor și, mai ales, paguba suferită de Moldova prin pierderea Chiliei și a Cetății Albe⁹¹.

În ciuda amenințărilor la care a fost supusă Moldova în anul 1497, Ștefan a reușit și de această dată să-și salveze țara de la dezastru. Turcii, în ciuda tuturor suspiciunilor și a ocaziei favorabile pe care au avut-o pentru a ataca Moldova, au ezitat să facă acest lucru. Ungaria lui Vladislav al II-lea s-a situat cu hotărâre de partea sa și, în septembrie sau octombrie, a trimis în Moldova pe voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy cu o armată de 12 000 de oameni, care a reușit să-i convingă pe poloni să ridice asediul Sucevei și să se retragă.

Armata lui Ioan Albert, una din cele mai mari pe care le adunase vreodată Polonia medievală, după ce a pătruns în Moldova, în luna august, a început asediul cetății Suceava, la 26 septembrie, dar aceasta a rezistat și polonii au fost obligați să renunțe la asediu pe data de 19 octombrie și să înceapă retragerea. Aflată în retragere, armata lui Ioan Albert a fost complet zdrobită de Ștefan, la 26 octombrie 1497, în bătălia din Codrii Cosminului, la 29 octombrie, la Lențești, vornicul Boldur a respins un detașament de cavaleri mazuri, iar la 30 octombrie, ultimele elemente polone de rezistență au fost zdrobite la Cernăuți. Întreaga campanie se încheia cu o strălucită victorie a lui Ștefan cel Mare și cu una din cele mai mari înfrângeri suferite vreodată de Polonia medievală. Ea a făcut încă o dată dovada marilor calități militare ale domnitorului român, dar mai ales a calităților sale de diplomat. El a reușit, cu multă măiestrie, să obțină neutralitatea binevoitoare a turcilor și alianța cu Ungaria, eliminând astfel posibilitatea unui război pe

⁹⁰ Gh. Duzinchevici, *art. cit.*, p. 56.

⁹¹ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 389-391.

două fronturi. Rămas cu un singur adversar în față, cu Polonia lui Ioan Albert, Ștefan nu a avut mari dificultăți în a-l zdrobi cu desăvârșire.

Cu toate acestea, nu trebuie să uităm faptul că în ciuda confruntării majore cu Polonia regelui Ioan Albert, atmosfera de neîncredere și încordare dintre Ștefan cel Mare și Imperiul otoman a continuat să se manifeste cu mai mică sau mai mare intensitate, că Ștefan a continuat să considere ca principal inamic al țării sale Poarta otomană, spre această concluzie făcându-ne să ne îndreptăm atât evenimentele anterioare, cât și cele care au urmat campaniei din 1497, evenimente care demonstrează dorința domnitorului Moldovei de a lupta, în primul rând, împotriva turcilor. Chiar și atunci când va ataca Polonia sau va permite trupelor turco-tătare să o devasteze, Ștefan va face acest lucru cu intenția de a demonstra regelui și principalilor factori politici poloni că lupta împotriva pericolului otoman, care-i amenința pe toți deopotrivă, era cea mai importantă și că această luptă nu putea fi dusă decât cu ajutorul Moldovei și nicidecum prin înșenuncherea ei.

Grăitoare în acest sens sunt tocmai evenimentele care au urmat. Astfel, după ce în prima parte a anului 1498, Ștefan a permis turcilor și tătarilor să atace sudul Poloniei, pe care, de altfel, l-a atacat și el⁹², fapt pentru care se pare că a primit toate însemnele pe care în mod obișnuit le dădea Poarta pentru investitură sau recunoașterea domniei⁹³, el a revenit foarte repede la atitudinea sa tradițională, în a doua jumătate a aceluiași an aderând, *de facto*⁹⁴, la tratatul polono-ungar încheiat la 13 iulie la Cracovia, tratat care prevedea formarea unei ligi antiotomane⁹⁵. Tot prin acest tratat, regele polon declara că acordă pace lui Ștefan cel Mare și se obligă să-l ajute dacă va fi atacat de turci. Ștefan, la rândul său, de îndată ce afla că turcii doresc să atace Ungaria sau Polonia trebuia să înștiințeze pe regii acestor

⁹² În mai 1498, Polonia a fost atacată de turci (I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, pp. 247-252; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 235; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, p. 79; *Istoria României*, II, p. 545; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, pp. 292-295), în iunie însuși Ștefan a atacat-o și a ajuns până la Liov (I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, pp. 250-252; A. D. Xenopol, *op. cit.*, II, p. 383; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, pp. 235-236; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, p. 79), iar în iulie a fost rândul tătarilor să atace (I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 252; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, p. 79).

⁹³ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii"...*, p. 650.

⁹⁴ I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 162; Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 235; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 90-91.

⁹⁵ Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, vol. I, Vilnae, 1758, pp. 86-89; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 406-409; S. Katona, *op. cit.*, tom XVIII, 1793, Buda, p. 163; J. Garbaciuk, *op. cit.*, pp. 49-55; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, pp. 159-161; idem, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 159; idem, *Ștefan cel Mare*, pp. 252-255; *Istoria României*, II, p. 545; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 297.

țări și să împiedice, cât va putea, ca turcii să treacă prin țara sa și nici să nu le dea ajutor sau provizii. Nu știm în ce măsură domnitorul Moldovei participase, prin solii săi, la elaborarea acestui tratat care-l privea direct, dar este sigur că astfel de clauze îi conveneau în împrejurările politice internaționale din acea perioadă. O dovadă în acest sens o constituie faptul că el a trecut la executarea unor acțiuni militare concrete, la începutul anului 1499 zdrobind resturile unei armate otomane care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali beg⁹⁶, iar la puțin timp după aceasta nimicind și o grupare tătară de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova⁹⁷. Ca răspuns la aceste acțiuni, sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau începutul verii anului 1499, câteva atacuri, de mică amploare, împotriva Moldovei și a trimis chiar o flotă în această direcție⁹⁸, probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate.

Ștefan cel Mare, pe baza evoluției situației politice din centrul și sud-estul Europei, unde se crease un bloc al fraților Jagielloni cu intenții declarat antiotomane, care căuta să-l includă și pe el, ca aliat și nu ca subordonat, precum și pe baza informațiilor cu privire la pregătirile militare otomane și a ciocnirilor tot mai dese dintre turci și venețieni⁹⁹, care anunțau declanșarea unei confruntări de proporții, cu toate că venețienii făceau tot ce le stătea în putință pentru a o evita, s-a hotărât să adere, *de jure*, la alianța jagiellonă prin încheierea unui tratat de pace cu Polonia. După ce, în aprilie 1499, s-a încheiat un tratat între Țara Românească și Ungaria¹⁰⁰, iar la 14 ale aceleiași luni se realizase un tratat între Polonia, Lituania și Ungaria¹⁰¹, solii lui Ștefan cel Mare, Hărman pârcălabul și Ivanco pitarul, au primit, la 16 aprilie 1499, la Cracovia, condițiile tratatului de pace dintre

⁹⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, II, Venezia, 1879, col. 394-395, 562; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 163; M. Miechowski, *op. cit.*, p. 263; B. Wapowski, *op. cit.*, p. 36; Johannes de Komorowo, *Tractatus chronicae fratrum minorum observantiae a tempore Constanciensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, ed. Heinrich Zeissberg, în "Archiv für österreichische Geschichte", XLIX, 1872, nr. 2, pp. 471-471; J. Leunclavius, *Historiae Musulmanicae libri XVIII*, Francofurti, 1595, p. 30; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 245-246; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 254; M. Neagoe, *op. cit.*, pp. 255-256; Ion Cupșa, *Ștefan cel Mare*, București, 1974, p. 135; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, pp. 305-308; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, p. 91; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 91-92; *Istoria României*, II, p. 547; Ion Const. Chișimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană lui Schedel)*, București, 1942, p. 70.

⁹⁷ Această ciocnire este amintită de Andrea Gritti, cel mai bogat negustor venețian din Constantinopol, într-o scrisoare trimisă guvernului venețian, la 26 martie 1499 (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 30).

⁹⁸ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 871 și 929.

⁹⁹ În Imperiul otoman se făceau, în anul 1498, intense pregătiri militare, terestre și navale (M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 916-917; II, col. 233, 248 și 256), în timp ce incidentele turco-venețiene se intensificau în Munteneștii și în golful Cattaro (S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 53).

¹⁰⁰ Al. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare. 1495-1508*, pp. 204-207 și 209-211.

¹⁰¹ M. Dogiel, *op. cit.*, I, pp. 96-99.

Moldova și Polonia, condiții ratificate de Ștefan, la 12 iulie același an, la Hârlău¹⁰². Tratatul scris de domnul Moldovei era, în același timp, un tratat de pace și de alianță sau, după expresia deosebit de reușită a lui Nicolae Iorga, era un "...act de *eliberare din vasalitate și de reîncepere a cruciatei*"¹⁰³. Moldova, pe de o parte, Polonia, Lituania și principele Sigismund, pe de altă parte, prin mijlocirea lui Vladislav al II-lea, regele Ungariei, încheiau o pace perpetuă și stabileau condiții reciproce de comportament ce trebuiau respectate în viitor. Astfel, regele Ioan Albert îl ierta pe Ștefan pentru pagubele suferite de regatul polon în ultimul război și-l asigura că atât el, cât și urmașii lui vor stăpâni Moldova fără nici o piedică din partea sa și a frașilor săi. În schimb, Ștefan cel Mare, înaltele fețe bisericești, boierii sftnici și supușii săi jurau regelui polon că vor da uitării toate neînțelegerile și pagubele din trecut și vor păstra pace perpetuă cu el, cu frașii săi și cu țările lor, pe care îi vor ajuta cu sfatul și cu puterea împotriva tuturor dușmanilor. Sfat și ajutor, în aceleași condiții, urma să primească și Ștefan cel Mare din partea tuturor frașilor Jagielloni. Fiecare din părțile contractante se angaja să fie prieten prietenilor și dușman dușmanilor comuni. Regele polon și frașii săi își asumau obligația de a nu primi și ocroti în țările lor pe nici un pretendent la tronul Moldovei. La rândul său, Ștefan cel Mare se obliga să nu primească în Moldova nici un magnat sau curtean de-ai regelui care și-ar căuta refugiul aici. În caz de nevoie, Ștefan putea să ceară și să primească protecția Poloniei sau a Ungariei pentru el, familia lui și curtenii lui credincioși. El se mai obliga să nu facă nici o pagubă regatului polon, nici cu fapta și nici cu vorba, nici pe față și nici pe ascuns, și se angaja să-l anunțe pe rege în legătură cu orice amenințare la adresa sa dacă va avea cunoștință despre așa ceva. Regele polon trebuia să procedeze și el la fel. Dacă Vladislav al II-lea și Ioan Albert s-ar gândi să-i atace pe turci, atunci primul trebuia să treacă Dunărea prin Țara Românească, iar al doilea numai prin vadul de la Oblucița. Alte locuri de trecere nu puteau fi stabilite decât în urma unei înțelegeri prealabile între aliați, cu știrea și consimțământul lui Ștefan cel Mare. Dacă cei doi regi ar fi dorit să meargă la război în persoană, atunci și Ștefan trebuia să facă la fel. Dacă însă nu ar putea veni personal, trebuia să-l trimită pe fiul său Bogdan sau pe altcineva înzestrat cu toate puterile necesare. Până atunci însă, regii Ungariei, Poloniei și frașii lor se obligau să-l ajute pe Ștefan împotriva

¹⁰² Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 439-445; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 415-441; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, p. 166; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei*, p. 636; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 92.

¹⁰³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 239.

turcilor, dacă se va ivi prilejul, iar el trebuia să-i înștiințeze despre orice atac al acestora și să refuze orice ajutor pentru necredincioși. Dar dacă, împotriva voinței sale, marea putere a sultanului îl va obliga să meargă alături de acesta, să nu fie considerat vinovat de încălcarea tratatului. Erau, de asemenea, reglementate o serie de detalii referitoare la comerțul reciproc și la eventualele litigii ce vor apărea între părțile contractante.

După cum se poate observa, tratatul era încheiat, de fapt, între Ștefan cel Mare, pe de o parte, și toți ceilalți frați Jagielloni, pe de altă parte. El demonstrează puterea și prestigiul de care se bucura Moldova pe plan internațional la cumpăna veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, faptul că orice coalitție antiotomană nu putea să aibă sorți de izbândă în lipsa participării și a cooperării statului românesc de la răsărit de Carpați. Marea uniune a fraților Jagielloni, din care făceau parte Polonia, Lituania, Boemia, Ungaria, Luzacia, Moravia, Silezia și, cu aproximație, actualele teritorii ale statelor Ucraina și Belarus, cea mai mare construcție politică a vremii din Europa, trebuia să accepte un tratat în condiții de deplină egalitate cu Moldova lui Ștefan cel Mare, să recunoască rolul acesteia pe plan internațional nu ca pe o favoare, ci ca pe o realitate impusă de necesitatea de a beneficia de capacitățile politice și militare ale acestei țări. Necesitatea era atât de mare, încât regi puternici, precum cei ai Ungariei și ai Poloniei, se vedeau obligați să accepte ca itinerariile armatelor lor, în cazul unei expediții antiotomane, să fie stabilite de Ștefan cel Mare. Era perioada de apogeu a lui Ștefan și a Moldovei medievale, niciodată atinsă în trecut și niciodată repetată în viitor.

După încheierea acestui tratat, marele duce lituanian Alexandru, i-a comunicat, în august, lui Ivan al III-lea al Moscovei, faptul că s-a reușit încheierea unei ligi antiotomane¹⁰⁴ și i-a cerut să participe la ea¹⁰⁵, dar răspunsul primit a fost foarte evaziv, de fapt un refuz, rivalitatea dintre cele două țări fiind mai puternică decât considerentele care le puteau îndemna să lupte în comun împotriva turcilor. Moscova lui Ivan al III-lea, departe de a fi ostilă turcilor, avea nevoie de pace din partea acestora pentru a-i putea folosi pe tătarii crâmleni împotriva Poloniei și Lituaniei, cu care se afla în conflict¹⁰⁶. În ciuda acestui eșec, Lituania a hotărât să completeze tratatul de la Hârlău prin încheierea unui tratat propriu cu Moldova, ceea ce s-a și întâmplat la 14 septembrie 1499, la Suceava¹⁰⁷, prevederile sale referindu-se,

¹⁰⁴ *Sbornik*, XXXV, pp. 281, 284; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 274.

¹⁰⁵ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 373.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pp. 96, 421; V. Costăchel, *art. cit.*, pp. 188-189.

¹⁰⁷ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 442-446.

de asemenea, la lupta antiotomană. Prin acest tratat, Ștefan și Alexandru își făgăduiau reciproc prietenie, promiteau să aibă aceiași prieteni și aceiași dușmani, să se înștiințeze unul pe celălalt în legătură cu primejdiile ce-i pân-deau, să-și extrădeze pribegii trădători, reglementau probleme comerciale și alte câteva proceduri de stingere a litigiilor din zona frontierei.

Având încheiate aceste tratate de colaborare în lupta antiotomană, Ștefan cel Mare, pe lângă o intensă activitate diplomatică, și-a continuat și acțiunile militare, profitând de data aceasta de conjunctura internațională care se crease, adică de confruntarea turco-venețiană dintre 1499 și 1503, confruntare în care au fost implicate, pe rând, și alte puteri creștine ca Spania, Franța și Ungaria. Înainte însă de a ne ocupa pe larg de această perioadă a domniei sale, credem că punctul în care am ajuns cu expunerea noastră impune câteva indispensabile concluzii¹⁰⁸.

Astfel, considerăm că politica externă a lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei sale s-a caracterizat prin situarea, în continuare, pe primul plan, a contradicției cu Imperiul otoman, așa cum am mai arătat, cea mai viguroasă și mai amenințătoare putere din sud-estul Europei în acel moment, contradicția cu Polonia, dacă exceptăm anul 1497 și prima jumătate a anului următor, datorându-se în principal faptului că aceasta ajunsese la un compromis cu Poarta, care prevedea o menajare reciprocă a intereselor. În această situație, Polonia nu numai că nu era dispusă să ajute Moldova pentru recuperarea celor două cetăți din sud, Chilia și Cetatea Albă, dar apropierea ei față de Poarta otomană amenința țara cu prinderea într-o adevărată rețea de interese ostile și foarte periculoase. Din această cauză, Ștefan cel Mare a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a contrabalansa această axă polono-otomană, alianța cu Ungaria lui Vladislav al II-lea, dar mai ales talentul său diplomatic și militar, asigurându-i succesul final, consfințit prin tratatul de pace ungaro-otoman din 20 august 1503¹⁰⁹. Fiind inclus în acest tratat ca aliat al lui Vladislav al II-lea, Ștefan cel Mare, deși renunța definitiv la speranța de a putea recupera Chilia și Cetatea Albă, își reglementa raporturile cu Poarta pe baza situației antebelice, fără a avea de suferit nici o nouă pierdere teritorială și fără a fi obligat să mărească haraciul datorat sultanului. Dar despre împrejurările încheierii acestui tratat și despre prevederile sale vom vorbi mai amănunțit ceva mai departe în acest capitol.

¹⁰⁸ A se vedea și Eugen Denize, *Aspecte noi cu privire la politica externă a lui Ștefan cel Mare în ultima parte a domniei (1490-1504)*, în "Studii și materiale de istorie medie", XI, *Evul mediu românesc. O nouă abordare*, București, 1992, pp. 95-108.

¹⁰⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II, I, pp. 20-21; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, Venezia, 1880, col. 879-884.

Din această perspectivă considerăm că și ciocnirile moldo-polone din acești ani capătă o semnificație aparte. Astfel, în 1490-1492, Ștefan a atacat Polonia pentru a-l împiedica pe Ioan Albert să devină și rege al Ungariei și, pe această cale, să realizeze o uniune dinastică a celor două țări, ceea ce ar fi însemnat încercuirea completă a Moldovei și limitarea drastică a posibilităților ei de acțiune diplomatică. În 1497, Ioan Albert a atacat în mod deliberat Moldova, într-un moment în care Ștefan se pregătea pentru o acțiune comună antiotomană, dar și acum, în ciuda ostilităților deschise cu Polonia și a unei anumite colaborări cu turcii, raporturile moldo-otomane au continuat să se caracterizeze prin încordare și suspiciune. În fine, în 1502, atunci când conflictul cu Poarta era, practic, încheiat, Ștefan a reluat ostilitățile cu Polonia, pentru Pocuția¹¹⁰, încercând să se despăgubească, pe această cale, pentru pierderea ireparabilă a celor două cetăți din sudul țării, cetăți pe care regii poloni îi promisese, în repetate rânduri, că-l vor ajuta să le recupereze, dar nu făcuseră nimic în acest sens, ci dimpotrivă, ajunseseră la repetate înțelegeri cu Poarta, acceptând, astfel, *de facto* și *de jure*, dominația otomană asupra lor. Această atitudine a fost una din cauzele esențiale ale ostilității moldo-polone, poate chiar mai importantă decât tendințele expansioniste ale lui Ioan Albert față de statul românesc de la răsărit de Carpați, și se explică, după opinia noastră, prin faptul că și în această perioadă confruntarea lui Ștefan cu Imperiul otoman a continuat să domine politica externă a marelui nostru voievod.

Revenind la politica lui Ștefan cel Mare din anul 1499, la războiul turco-venețian din 1499-1503 și la relațiile directe și indirecte dintre Moldova și cetatea lagunelor în această perioadă¹¹¹, se cuvine a spune câteva cuvinte despre cadrul internațional în care s-au desfășurat toate acestea.

Sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea au marcat o epocă de profunde transformări la nivelul continentului european, transformări care au afectat structurile economice, sociale, politice, culturale și ideologico-religioase, practic, întreaga societate. În vâltoarea evenimentelor generate de Renaștere, Reformă și de marile descoperiri geografice au fost reluate însă și unele idealuri mai vechi, specifice evului mediu, cum ar fi acela al unității lumii creștine și al preponderenței imperiale, precum și acela al cruciadei în forma luptei antiotomane, dar,

¹¹⁰ I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, pp. 168-180; idem, *Ștefan cel Mare*, pp. 270-276; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare...*, pp. 248-260; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 636; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 93-100.

¹¹¹ Eugen Denize, *Ștefan cel Mare și războiul otomano-venețian din 1499-1503*, în "Revista de istorie", tom 41, nr. 10, 1988, pp. 977-991.

bineînțeleș, influențate în mod esențial de realitățile lumii moderne, aflată în plin proces de formare.

În continuare, atenția ne va fi reținută de reluarea, la început în plan teoretic, apoi și practic, a ideii de cruciadă antiotomană, de fapt a repunerii în discuție a problemei orientale, care avea în acest stadiu mai mult un caracter defensiv, decât ofensiv, deși cele două aspecte sunt interdependente și nu pot fi separate. De asemenea, vom încerca să vedem care a fost rolul și poziția Moldovei lui Ștefan cel Mare în cadrul coaliției puterilor creștine îndreptată împotriva Porții otomane, influența pe care această coaliție a avut-o, la rândul ei, asupra marelui voievod în ultimii ani ai domniei sale.

Problema orientală, a luptei împotriva otomanilor, a reapărut, la nivelul principalelor puteri creștine, în primii ani ai ultimului deceniu al secolului al XV-lea, atunci când tânărul rege al Franței, Carol al VIII-lea (1483-1498), a hotărât să reia pretențiile înaintașilor săi asupra coroanei regatului napolitan.

Discuția asupra caracterului necesar sau nu al expediției italiene a tânărului și aventurosului rege al Franței nu-și are locul aici, dar este sigur faptul că în momentul declanșării ei (1494), Carol al VIII-lea și-a manifestat clar intenția ca, după cucerirea sudului peninsulei, să atace Imperiul otoman și să elibereze Grecia și locurile sfinte de sub dominația musulmană¹¹².

În același an, în răsăritul și centrul Europei se prefigura, așa cum am mai spus, o altă importantă alianță a unor puteri creștine îndreptată împotriva Imperiului otoman. În aprilie 1494, la congresul de la Lewocza¹¹³, frații Jagielloni, Vladislav al II-lea, Ioan Albert, Alexandru, Sigismund și cardinalul Frederic, au ajuns la o înțelegere cu privire la lupta împotriva Imperiului otoman, înțelegere care mergea și pe linia intențiilor exprimate de Carol al VIII-lea.

Dar aceste intenții, care erau o reluare a tradițiilor medievale de cruciadă, nu s-au putut materializa tocmai datorită noilor evoluții, specifice epocii moderne, care cuprinseseră, practic, întreaga lume creștină și care

¹¹² D. Malipiero, *op. cit.*, pp. 169-173; De Foncemagne, *Eclaircissement historique sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie*, în "Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres", tome XVII, 1751, pp. 572-578; S. de la Pilargerie, *Campagne et bulletins de la grande armée d'Italie commandée par Charles VIII*, Nantes et Paris, 1866, pp. 101-105; N. François Delaborde, *L'expédition de Charles VIII en Italie. Histoire diplomatique et militaire*, Paris, 1888, p. 215; P. Durrieu, *La délivrance de la Grèce projetée en France à la fin du quinzième siècle*, în "Revue d'histoire diplomatique", XXVI, no. 3, 1912, pp. 333-351; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris, 1914, pp. 46-50. Pentru perioada războaielor italiene lucrarea clasică rămâne cea a lui Edoardo Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932.

¹¹³ A se vedea mai sus notele 43, 44 și, mai ales, 45.

puneau pe primul plan interesele statale individuale, înaintea celor religioase, colective¹¹⁴. Religia devine acum, tot mai mult, o justificare ideologică pentru acțiunile întreprinse de diferitele state creștine, forța ei scade considerabil în fața tendințelor de laicizare și simplificare specifice epocii moderne.

Astfel, Carol al VIII-lea, dorind să atace Imperiul otoman și să elibereze locurile sfinte, a atacat mai întâi regatul creștin al Neapolelui, ceea ce a provocat reacția rapidă a celorlalte puteri creștine, Veneția, Milano, Spania, papalitatea și Imperiul german, care vor încheia alianța din 31 martie 1495 și vor reuși, pe această cale, să-l oblige să părăsească Italia, spre bucuria sultanului Baiazid al II-lea¹¹⁵. Aceasta a fost, în același timp, și prima manifestare concretă a ideii de echilibru european, idee preluată din experiența politică a statelor italiene și care va include, după 1526, după bătălia de la Mohács, și Imperiul otoman, tratat ca partener egal al puterilor creștine.

Destul de asemănător s-au desfășurat lucrurile și cu alianța antiotomană a fraților Jagielloni. În loc să-i atace pe turci, așa cum anunțase, regele polon Ioan Albert a considerat necesar ca, mai înainte de orice, să ocupe Moldova, ceea ce a provocat un devastator război între creștini, de pe urma căruia nu au avut de profitat decât turcii. Și în acest caz a funcționat principiul echilibrului de putere, Ungaria și Imperiul otoman fiind potrivnice acțiunii polone.

Se observă, așadar, destul de clar faptul că în această perioadă acțiunea puterilor europene îndreptată împotriva Porții otomane, deși păstrează un suport ideologic religios, cel al cruciadei, este, de fapt, o acțiune complet laicizată, care ține seama de interesele statale proprii și nu mai are nimic în comun, în ceea ce privește esența, cu idealurile religioase medievale. Pentru puterile europene, Imperiul otoman devenise deja un stat care, indiferent de obiectivele religioase, le putea fi la fel de bine și

¹¹⁴ Din bogata bibliografie referitoare la apariția și importanța statului modern a se vedea G. F. Miglio, *La crisi dell'universalismo politico medievale e la formazione ideologica del particolarismo statale moderno*, în vol. *Marsilio da Padova. Studi raccolti nel VI centenario*, Padova, 1952, p. 234; José Antonio Maravall, *The Origins of Modern State*, în "Cahiers d'histoire mondiale", 1961, p. 789; idem, *Le origini dello Stato moderno*, în vol. *Lo stato moderno*, vol. I, *Dal Medioevo all'età moderna*, a cura di Ettore Rotelli e Pierangelo Schiera, Bologna, 1971, pp. 69-90; Henri Lapeyre, *Les monarchies européennes du XVe siècle. Les relations internationales*, Paris, 1967, pp. 57-58; Edward R. Tannenbaum, *European civilization since the Middle Ages*, New York, 1971, p. 113.

¹¹⁵ *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, în *Monumenti storici dalla r. deputazione veneta di storia patria*, serie prima, *Documenti*, vol. XI, Venezia, 1903, pp. 6-8, nr. 4; C. N. Sathas, *Documnts inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, tome VI, Paris, 1885, p. 243; Philippe de Comynes, *Mémoires*, Paris, 1881, pp. 566-568; Donado da Lezze, *op. cit.*, pp. 201-202.

inamic, dar și aliat. Acest lucru explică și pătrunderea otomanilor în cadrul sistemului de echilibru politic, care începe să se facă tot mai mult simțit în Europa¹¹⁶ odată cu declanșarea războaielor italiene.

Aceste afirmații sunt confirmate și de atitudinea Veneției și a Moldovei față de Imperiul otoman. Atât pentru cetatea lagunelor, cât și pentru țara românească de la răsărit de Carpați, raporturile cu otomanii aveau la bază, în primul rând, aspecte politice și economice, deci laice, învelișul religios, al cruciadei, constituind, de fapt, o modalitate politică și diplomatică de a solicita ajutor celorlalte puteri europene. Veneția a luptat împotriva Porții, atunci când a făcut-o, din considerente politice, teritoriale și economice, Mediterana orientală, Marea Neagră, posesiunile din Albania, Dalmația și Grecia (Romania) și Marea Egee constituind zone de maximă importanță pentru comerțul ei, implicit pentru puterea ei financiară și politică. În ceea ce privește Moldova, lupta antiotomană a avut o semnificație permanentă și profundă, aceea de apărare a independenței și a ființei statale, de fapt a propriei esențe ca stat și ca popor, lucru valabil și pentru celelalte două Țări Românești. Trebuie remarcat, de asemenea, și faptul că Ștefan cel Mare nu a luptat cu turcii ca un cruciat, ci ca un exponent al tendințelor monarhice, unificatoare¹¹⁷, deci al tendințelor noi care se manifestau din ce în ce mai puternic în întreaga societate europeană. Acest lucru explică și faptul că marele domn al Moldovei a îmbinat permanent, în raporturile cu Imperiul otoman, fermitatea cu flexibilitatea, mijloacele militare cu cele politico-diplomatice, toate subordonate obiectivului major al apărării independenței și al integrității teritoriale. Evident că fiind un om al vremurilor moderne, Ștefan cel Mare continua să rămână și un om al evului mediu, profund credincios, cu teamă de Dumnezeu și cu ferma convingere că tot ceea ce se întâmplă este rezultatul voinței divine, al lucrării Providenței.

Semnificativ în cea ce privește raporturile puterilor europene cu Poarta otomană, a raporturilor dintre Moldova, Veneția și Poartă și a raporturilor stabilite, din această perspectivă, între statele creștine îl constituie războiul turco-venețian din 1499-1503¹¹⁸.

¹¹⁶ E. Fueter, *op. cit.*, pp. 7-12; Andrei Oșetea, *Lupta pentru supremație asupra Italiei și formarea sistemului politic european (1494-1559)*, în "Viața Românească", XXXI, nr. 8, 1939, pp. 3-20; idem, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, pp. 106-156.

¹¹⁷ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine*, în "Studii și cercetări științifice - Istorie", XI, fasc. 2, Iași, 1960, p. 199.

¹¹⁸ Pentru problematica acestui război a se vedea Gaetano Cogo, *La guerra di Venezia contro i Turchi (1499-1501)*, în "Nuovo Archivio Veneto", anno IX, num. 35, tomo XVIII, parte I, Venezia, 1899, pp. 5-76; anno IX, num. 36, tomo XVIII, parte II, pp. 348-421; tomo XIX, parte I, 1900, pp. 97-138.

Veneția, una din marile puteri ale vremii, era confruntată, la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul celui următor, cu câteva amenințări majore, care, treptat, de-a lungul timpului, o vor transforma într-o putere de rang inferior. Este vorba de amenințarea, tot mai mare, reprezentată de Imperiul otoman în România, Marea Egee și Mediterana orientală¹¹⁹, de marile descoperiri geografice care au afectat principalele rute comerciale de care beneficia comerțul venețian¹²⁰, de declanșarea războaielor italiene care amenințau direct posesiunile venețiene din *terraferma* și chiar existența cetății înseși, de apariția unor mari puteri teritoriale ca Franța și Spania, superioare sub aspectul capacității economice, al cantității, pe toate planurile, și al puterii militare și, în fine, de apariția unor indicii sigure care prevesteau o criză de structură a înseși flotei venețiene, indicii ce s-au făcut simțite încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea¹²¹.

În această complexă situație, Veneția își dădea perfect de bine seama că un nou război cu Imperiul otoman nu putea fi purtat cu succes decât în coalitție cu alte puteri creștine, coalitție care era însă puțin probabil să se dovedească și eficientă și, în aceste împrejurări, confruntarea s-ar fi terminat în dezavantajul cetății lagunelor, care putea să piardă noi poziții, foarte importante, în România și Mediterana orientală. Din această cauză, Veneția nu a reacționat de aceeași manieră la ostilitatea crescândă venită din partea otomanilor, a căutat să aplaneze pe căi diplomatice orice dispută¹²², a dus chiar o politică de apropiere față de Poartă, evidentă, mai ales, în 1495, când

¹¹⁹ Gh. I. Brătianu, *La Mer Noire, plaque tournante...*, pp. 67-68; idem, *La Mer Noire. Des origines...*, pp. 301-328; Freddy Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIV-XVe siècles)*, Paris, 1959, pp. 383-384.

¹²⁰ Manuel Nunes Dias, *O capitalismo monárquico português (1415-1549)*, 2 vol., Coimbra, 1963-1964; Vitorino Magalhães Godinho, *L'économie de l'Empire portugais au XVe et XVIe siècles*, Paris, 1969; Charles Verlinden, *Navigateurs, marchands et colons italiens au service de la découverte et de la colonisation portugaise sous Henri le Navigateur*, în "Le Moyen Âge", 63, 1958, pp. 467-497; idem, *Venise entre Méditerranée et Atlantique*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI)*, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacos, Agostino Pertusi, vol. I, Firenze, 1977, pp. 51-55.

¹²¹ Jean Alazard, *La Venise et la Renaissance*, Paris, 1956, pp. 47-48; Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore and London, 1973, p. 242; idem, *Naval actions and fleet organization. 1499-1502*, în vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, pp. 146-173; William H. McNeill, *Venice, the hinge of Europe (1081-1797)*, The University of Chicago Press, 1974, pp. 89, 126-127; Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vénitienne au XVe siècle: le problème du retard des Mude*, în "Annales. Économies. Sociétés. Civilisations", 40e anné, no. 3, 1985, pp. 605-623.

¹²² În acest sens, au fost trimiși la Constantinopol, Sagundino, în 1496 și 1497 (Halil Ganem, *Les sultans ottomans*, tome I, Paris, 1901, pp. 155-159; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 53-54) și apoi Andrea Zanchani, în februarie 1499 (S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 62-63). Ambii au eșuat însă în încercarea de a domoli dorința sultanului Baiazid al II-lea, care urmărea declanșarea unui nou război cu Veneția.

a transmis la Constantinopol informații în legătură cu intențiile lui Carol al VIII-lea și a participat activ la alungarea acestuia din Italia¹²³, dar rezultatele acestor acțiuni nu au avut efectul scontat și nu l-au putut împiedica pe sultanul Baiazid al II-lea să declanșeze războiul în vara anului 1499.

Acțiunea sultanului a fost determinată de doi factori importanți, și anume: moartea lui Djem-Sultan, fratele său aflat în mâinile lui Carol al VIII-lea, survenită în februarie 1495, care l-a eliberat de o mare amenințare potențială, precum și de încheierea unor tratate de alianță între puterile creștine care aveau și o semnificație antiotomană destul de clară.

Despre tratatele încheiate între frații Jagielloni în anii 1498 și 1499, deci între Polonia, Ungaria și Lituania, la care a aderat și Moldova lui Ștefan cel Mare și chiar și Țara Românească, am vorbit pe larg ceva mai sus. Ele aveau toate și importante clauze antiotomane și tindeau către formarea unui puternic bloc antiotoman care să includă toate părțile semnatare.

Dar, pe lângă acest bloc antiotoman alcătuit din Țările Române și din state guvernate de reprezentanții dinastiei jagiellone, și în Apus s-a realizat o alianță, periculoasă pentru turci, prin acordul din 15 aprilie 1499, de la Blois, dintre Franța și Veneția¹²⁴. Acordul prevedea dezmembrarea ducatului milanez¹²⁵, dar era îndreptat și împotriva Porții otomane, ceea ce explică încercarea regelui francez Ludovic al XII-lea (1498-1515) de a-l atrage și pe Vladislav al II-lea al Ungariei să adere la prevederile sale¹²⁶.

Amenințat să fie prins ca într-un clește de coaliția incipientă antiotomană, Baiazid al II-lea nu a ezitat să reacționeze imediat, lovitura principală fiind îndreptată împotriva Veneției, ale cărei posesiuni din Balcani constituiau obiective de cea mai mare importanță pentru imperiul său. Cetatea lagunelor, la rândul ei, deși nu mai avea bail la Constantinopol

¹²³ *I libri commemoriali*, VI, pp. 6-8, nr. 4; C. N. Sathas, *op. cit.*, VI, p. 243; Philippe de Comynes, *op. cit.*, pp. 566-568; Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II-a edițiune, tomo V, Venezia, 1913, pp. 65-67; Antonio Batistella, *La repubblica di Venezia nei suoi undici secoli di storia*, Venezia, 1921, p. 411; *Storia d'Italia*, coordonată de Nino Valeri, vol. II, Torino, 1959, pp. 155-156.

¹²⁴ *I libri commemoriali*, VI, p. 39, nr. 149; S. Romanin, *op. cit.*, V, pp. 108-109; A. Batistella, *op. cit.*, p. 416; Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 212-213; E. Fueter, *op. cit.*, p. 391; J. Alazard, *op. cit.*, pp. 46-47.

¹²⁵ Dându-și seama de pericolul care-l amenința, Lodovico Sforza, ducele Milanului, a apelat direct la ajutorul turcilor. În primăvara anului 1499, el a început tratative secrete cu Baiazid al II-lea, oferindu-i 200 000 de ducaci în schimbul unei expediții împotriva venețienilor (M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 912, 958). La rândul său, regele Franței, Ludovic al XII-lea (1498-1515), nutrea speranța că Veneția va ieși slăbită din luptele cu turcii, astfel încât, la împărțirea ducatului de Milano să nu mai poată emite pretenții prea mari (Leon L. Péliissier, *Louis XII et Ludovic Sforza (8 avril 1498-23 juillet 1500)*, tome I, Paris, 1896, p. 164).

¹²⁶ Vilmos Fraknói, *Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France au commencement du XVIe siècle*, în "Revue d'histoire diplomatique", III, no. 2, Paris, 1889, p. 236.

din 1492, când acesta fusese expulzat datorită unor scrisori cifrate interceptate¹²⁷, era, totuși, bine informată despre intențiile turcilor de cel mai bogat negustor venețian de aici, Andrea Gritti. Încă din ianuarie 1498, el scria la Veneția că vizirii nu doreau menținerea păcii cu aceasta și că se pregăteau de război, cu aprobarea lui Baiazid al II-lea¹²⁸. În vara aceluiași an, el anunța că turcii fac mari pregătiri militare, porturile Valona și Butrino de la Adriatică lucrând intens pentru flotă¹²⁹. Astfel, venețienii știau că se pot aștepta oricând să fie atacați de turci.

Prima realizare importantă a sultanului a fost aceea că el a reușit să împiedice funcționarea coaliției ca atare. Astfel, Ungaria, Polonia și chiar Imperiul german, în fața presiunilor și amenințărilor otomane s-au grăbit să reînnoiască armistițiile cu Poarta, în iulie 1499¹³⁰. În vara aceluiași an, într-o singură zi, toți venețienii din Constantinopol au fost arestați¹³¹, iar la 30 iunie flota otomană a pornit la luptă¹³², având ca prim obiectiv Lepanto, atacat simultan și de pe uscat. Flota venețiană condusă de Antonio Grimani și Andrea Loredano a ezitat să se angajeze în luptă cu turcii, în apropiere de Zonchio¹³³, la 12 august 1499, și astfel, Lepanto a fost cucerit de aceștia la 26 august¹³⁴. În anul următor, turcii și-au continuat șirul victoriilor în dauna Veneției, reușind să cucerească Durazzo în Albania¹³⁵, iar apoi pozițiile deosebit de importante de la Modon, Coron și Navarino¹³⁶. Deși în anii care

¹²⁷ S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 58.

¹²⁸ *Ibidem*; M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 916-917.

¹²⁹ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 233, 248, 256; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 59.

¹³⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 699-700 și 735; II, col. 939-940; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 57.

¹³¹ D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 90.

¹³² S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 67-70. Pretextul pe care l-au invocat turcii pentru a declanșa războiul în 1499 a fost scufundarea unei nave de război către venețieni, în apropiere de Mitilene, navă care nu dorise să-i salute (Giovanni Sagredo, *Storia delle guerre che de monarchi ottomani*, Venetia, MDCXCVII (1697), p. 106; V. Sandi, *Principi di storia civile della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino all'anno di N. S. 1700*, Venezia, MDCCLVI (1756), vol. I, lib. IX, pp. 203-204; C. Tentori, *Saggio sulla storia civile, politica, ecclesiastica e sulla corografia degli Stati della Repubblica di Venezia*, Venezia, 1787, vol. IX, p. 11; L. Cappelletti, *Storia della Repubblica di Venezia*, Venezia, 1851, vol. VII, p. 214; G. Cogo, *op. cit.*, num. 35, p. 17).

¹³³ L. Fincati, *La deplorabile battaglia navale eli Zonchio (1499)*, în "Rivista marittima", anno XVI, fasc. II, 1883, pp. 185 și urm.; G. Cogo, *op. cit.*, num. 35, pp. 10-11.

¹³⁴ Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 231; M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1287, 1339 și III, Venezia, 1880, col. 12; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 52-58; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 218; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 81; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 70; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 91; D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 87; G. Cogo, *op. cit.*, num. 35, p. 52.

¹³⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 218, 538-539; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 262; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 76.

¹³⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 690-695, 717, 797-798; Donado da Lezze, *op. cit.*, pp. 241-260; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 62-65; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 150; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 227-229; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 75-76; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 92; D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 89.

au urmat, 1501 și 1502, Veneția a obținut anumite victorii, ea nu a putut schimba soarta războiului și a fost obligată să accepte ofertele de pace ale lui Baiazid II-lea, presat, la rândul său, la granițele răsăritene ale imperiului de o Persie întărită de vigoarea noii dinastii a Safavizilor¹³⁷. Din această cauză Veneția a acceptat pacea jurată de sultan, la 14 octombrie 1502¹³⁸, și confirmată de dogele Leonardo Loredano la 20 mai 1503¹³⁹, pace prin care pierdea Lepanto, Modon, Coron, Navarino și Durazzo, se obliga să restituie insula Santa Maura, dar păstra Cefalonia, cucerită cu ajutorul spaniolilor. Ea păstra, de asemenea, dreptul de a face comerț în Mediterana orientală și Marea Neagră, dar trebuia să respecte regulile impuse de Imperiul otoman, devenit principala putere în aceste zone geografice.

În această situație se pune firesc întrebarea cum a funcționat coaliția antiotomană a puterilor creștine care se prefigura, cu destulă claritate, la mijlocul anului 1499? A funcționat doar parțial, cu mari dificultăți, fiecare membru având în vedere, în primul rând, interesele sale și abia apoi pe cele ale luptei antiotomane.

Astfel, din Apus, Veneția a primit ajutoare numai din partea Franței, Spaniei și a Suveranului Pontif, dar era vorba de ajutoare mai mult formale, decât reale. În cea ce privește Franța și Spania, acestea aveau în vedere, în primul rând, cucerirea Italiei, în momentul acestui război punându-se în mod acut problema împărțirii regatului napolitan. Tratatul de la Granada, din 11 noiembrie 1500, prevedea acțiuni comune împotriva otomanilor, dar ele erau subsumate obiectivului principal, acela al împărțirii sudului Italiei între francezi și spanioli¹⁴⁰. În cazul ambelor puteri, lupta antiotomană era necesară pentru a demonstra statelor italiene că ele își vor asuma apărarea

¹³⁷ E. Denison Ross, *The early years of Shah Isma'il, founder of the Safavi dynasty*, în "Journal of the Royal Asiatic Society", XXVIII, 1896, pp. 297-300, apud S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 81; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 73; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; Percy Sykes, *A History of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 159-166; Raymond Furon, *La Perse*, Paris, 1938, pp. 132-134; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 177; A. Decei, *op. cit.*, p. 145.

¹³⁸ *I libri commemoriali*, VI, p. 65, nr. 9 și 10; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 268; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 72; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 152; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 81-84.

¹³⁹ *I libri commemoriali*, VI, pp. 65-66, nr. 12; M. Sanuto, *op. cit.*, V, Venezia, 1881, col. 42-47; Pietro Bembo, *Historiae venetae libri XII*, în vol. *Degl'istorici delle cose veneziane i quali hanno scritto per Pubblico Decreto*, tomo II, Venezia, 1718, pp. 217-218; *Dokumente për historinë e Shqipërisë (1479-1506)*, ed. Injac Zamputi, Tirana, 1979, pp. 337-338.

¹⁴⁰ Luis Suárez Fernández, Manuel Fernández Álvarez, *La España de los Reyes Católicos (1474-1516)*, vol. II, în *Historia de España*, dirigida por Ramón Menéndez Pidal, tomo XVII, Madrid, 1969, pp. 532-533; Ernesto Pontieri, *Dinastia, regno e capitale del Mezzogiorno aragonese*, în *Storia di Napoli*, vol. IV, tomo I, Firenze, 1974, pp. 291-297.

peninsulei¹⁴¹, dar ea se afla încă pe un plan secundar, depășită ca importanță de lupta propriu-zisă pentru dominația asupra Italiei.

Franța a încercat, din această perspectivă, să sprijine în două rânduri Veneția. În 1499, o flotă franceză a făcut joncțiunea cu cea venețiană dar, după numai cinci zile, s-a retras acuzându-i pe venețieni de lipsă de combativitate¹⁴², iar în 1501 o altă flotă franceză, condusă de contele Ravenstein, a atacat, împreună cu venețienii, insula Lesbos (Mitilene), fără să o poată însă cuceri¹⁴³. Tot pe această linie, regele Franței, Ludovic al XII-lea, pentru a-și demonstra credibilitatea în privința politicii sale antiotomane, a încheiat, la 14 iulie 1500, o alianță cu Polonia și Ungaria, care prevedea ajutor reciproc împotriva pericolului otoman¹⁴⁴. Dar ajutorul acordat de Franța rămânea la bunul plac al lui Ludovic al XII-lea, iar acesta urmărea prin alianța cu Polonia și Ungaria să contracareze mai degrabă politica Habsburgilor în Italia, decât să lupte cu Imperiul otoman. Din această cauză, consecințele practice ale acordului vor fi ca și inexistente.

Spania, având aceleași interese în Italia ca și Franța, nu a ezitat nici ea să ajute Veneția împotriva otomanilor. O puternică flotă comandată de Gonzalo de Córdoba i-a ajutat pe venețieni, în ultimele luni ale anului 1500, să-i alunge pe turci din Corfu¹⁴⁵ și să cucerească Cefalonia¹⁴⁶, dar în ianuarie 1501 s-a retras brusc la Messina¹⁴⁷, pentru a participa, alături de francezi, la împărțirea regatului napolitan.

În ceea ce-l privește pe Suveranul Pontif, Alexandru al VI-lea Borgia (1492-1503)¹⁴⁸, în ciuda legăturilor din trecut cu Baiazid al II-lea, legate de

¹⁴¹ Jakob Burckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*, traducere de N. Balotă și Gh. Ciorogaru, vol. I, București, 1969, p. 117.

¹⁴² C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 214, 218, 220; A. Batistella, *op. cit.*, pp. 429-430. Este adevărat că Antonio Grimani, comandantul flotei venețiene, nu a știut să se folosească și să profite de flota franceză, care i s-a alăturat la 20 august 1499 (D. Malipiero, *op. cit.*, p. 177; M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1238; L. Fincati, *art. cit.*, p. 199; A. Spont, *Les galères royales dans la Méditerranée de 1496 à 1518*, în "Revue des questions historiques", tome XIV, fasc. 1, 1895, p. 395; G. Cogo, *op. cit.*, num. 35, p. 53).

¹⁴³ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 180-181; Ludovico Tuberono, *op. cit.*, pp. 259-261; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 265; P. Bembo, *op. cit.*, p. 201; Francesco Sansovino, *Dell'istoria universale. Dell'origine et imperio de Turchi*, Venetia, 1564, pp. 173-174; *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei osmane), în *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263-1683)*, ed. Mihail Guboglu, București, 1977, pp. 279-280.

¹⁴⁴ M. Dogiel, *op. cit.*, I, pp. 447-452; Stephano Katona, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Illyricarum*, pars II, Budae, 1796, p. 503; V. Fraknoi, *Rapports diplomatiques*, p. 240.

¹⁴⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 960-963; J. Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, p. 193; Vasco Dias Tanco, *Libro dell'origine et successione dell'imperio de Turchi*, Venetia, 1558, p. 88.

¹⁴⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1126-1128; P. Bembo, *op. cit.*, pp. 173-178; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 262; L. S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.*, p. 539.

¹⁴⁷ L. S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.*, p. 540.

¹⁴⁸ Pentru pontificatul lui Alexandru al VI-lea (1492-1503) și pentru rolul politic al familiei Borgia, originară din Spania, a se vedea, printre altele, Giuseppe Portigliotti, *Les Borgia*, traduit de l'italien par

persoana lui Djem-Sultan, el a încercat să sprijine Veneția, dar nu a reușit să facă acest lucru decât într-o măsură foarte mică. A purtat tratative cu Maximilian I de Habsburg, cu Henric al VII-lea, regele Angliei, și cu Ludovic al XII-lea fără să obțină însă nimic¹⁴⁹. În ianuarie 1500 a lansat o bulă de cruciadă antiotomană¹⁵⁰ prin care acorda indulgența pleneră tuturor celor care vor merge să lupte împotriva turcilor, celor care vor muri în această luptă, dar și celor care vor vizita o biserică și se vor ruga pentru cei morți. Tot acum a cedat zece la sută din veniturile bisericii din Ungaria și Polonia pentru lupta cu turcii¹⁵¹, iar în vara și toamna aceluiași an 1500 a desfășurat o intensă activitate în vederea realizării colaborării dintre flotele spaniolă și venețiană¹⁵². Demn de remarcat este și faptul că, în octombrie 1500, el a trimis scrisori în Țările Române prin care acorda iertarea tuturor păcatelor locuitorilor din Moldova care vor lua parte la expediția împotriva turcilor ori vor contribui pentru scopul acesta cu alte ajutoare materiale¹⁵³. Aceasta demonstrează, încă o dată, locul și rolul pe care Țările Române și, în acea vreme, mai cu seamă Moldova lui Ștefan cel Mare, îl dobândiseră în viața politică internațională, faptul că orice coaliție antiotomană trebuia să țină seama de potențialul lor economic, politic și militar în zona Dunării de Jos, a bazinului pontic și a sud-estului european în general.

Nu putem omite faptul, în ceea ce privește intențiile de ajutorare a Veneției în lupta sa împotriva Imperiului otoman, că și regele Portugaliei, Manuel I cel Mare (1495-1521) a încercat să facă ceva. În 1501, în timp ce Spania, Franța și papa nu se mai gândeau să ajute Veneția, Manuel I nu a ezitat să promită ajutorul Portugaliei. Acesta i-a declarat ambasadorului venețian, Domenico Pisani, că a trimis în Levant 35 de nave comandate de Giovanni de Meneses¹⁵⁴, dar cetatea lagunelor se temea că această flotă va supraveghea mai degrabă comerțul ei cu Levantul și, din această cauză, ajutorul portughez nu a putut deveni efectiv. Nu trebuie să uităm că, în

Fernand Hayward, Paris, 1929; Charles Yriarte, *César Borgia. Sa vie. Sa captivité. Sa mort*, 2 vol., Paris, 1930; Gabriele Pepe, *La politica dei Borgia*, Napoli, 1945; Marcel Brion, *Le pape et le prince: les Borgia*, Paris, 1953.

¹⁴⁹ L. Pastor, *op. cit.*, VI, pp. 88-91.

¹⁵⁰ Johannes Burchardi, *Diarium sive rerum urbanorum commentarii. 1483-1505*, ed. L. Thuasne, tomus III, Paris, 1885, pp. 46-56, apud L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 83; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 181; G. Cogo, *op. cit.*, num. 35, pp. 62-63.

¹⁵¹ Augustino Theiner, *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia*, tomus II, Romae, 1860, pp. 550-552; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 472-476.

¹⁵² M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 752-753; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87.

¹⁵³ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, tomus I, Romae, 1863, pp. 542-545; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 476-481; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 879.

¹⁵⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1399; G. Cogo, *op. cit.*, num. 36, p. 418; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 77.

această perioadă, Portugalia, prin descoperirile ei geografice și prin deschiderea unor noi drumuri comerciale pentru mirodeniile din Extremul Orient, era privită de venețieni ca un inamic potențial mai periculos chiar decât Imperiul otoman, cu acesta fiind stabilite deja relații economice de complementaritate.

Dacă aceasta a fost situația coaliției în cea ce privește participarea puterilor apusene, nu cu mult diferită a fost și aceea a participării statelor conduse de frații Jagielloni. Dintre acestea doar Ungaria era interesată în mod real de lupta antiotomană, deoarece se afla direct amenințată de tendințele expansioniste ale Porții, dar ea nu avea capacitatea necesară să ducă o politică hotărâtă de apărare și, cu atât mai puțin, una ofensivă. De fapt, Ungaria era cuprinsă de o anarhie feudală crescândă, de o slăbire tot mai accentuată a puterii centrale, de o incapacitate pronunțată de a se adapta la structurile moderne specifice epocii, toți acești factori având o contribuție decisivă la dispariția acestui stat de pe harta Europei după bătălia de la Mohács din 1526. Cu toate acestea, datorită poziției sale antiotomane, Veneția nu a ezitat să încheie o alianță cu ea, alianță care cuprindea și Sfântul Scaun, definitivată în martie 1501, dar făcută publică abia la 13 mai, atunci când Vladislav al II-lea a declarat război turcilor¹⁵⁵.

Dar intervenția Ungariei era destul de tardivă și ciocnirile cu turcii de la sfârșitul anului 1501 și începutul anului 1502, desfășurate în Bosnia și în zonele Vidin și Nicopole¹⁵⁶, nu au mai putut influența cu nimic desfășurarea generală a războiului. Foarte repede după pacea turco-venețiană, Ungaria va încheia și ea o pace similară, la 22 februarie și 20 august 1503¹⁵⁷, pace prin care se revenea, de fapt, la situația antebelică.

În ceea ce privește Polonia și Lituania, acestea au evitat sistematic să se angajeze într-o confruntare deschisă cu turcii, din două motive principale, și anume: războiul dintre Lituania și marele cnezat al Moscovei, declanșat în 1500¹⁵⁸, și permanentele atacuri ale tătarilor din Crimeea¹⁵⁹. Mai mult decât atât, regele Ioan Albert a încheiat o pace cu Imperiul otoman, la 19

¹⁵⁵ *I libri commemoriali*, VI, pp. 46-47, nr. 177; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1537-1538; J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. II, Gotha, 1843, pp. 515-516; Alfredo Reumont, *Un ambasciata veneziana in Ungheria. 1500-1503*, în "Archivio Storico Italiano", quarta serie, tomo III, 1879, pp. 198-215.

¹⁵⁶ V. Makușev, *Monumenta historica slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis italicis deprompta*, tomus I, Varsaviae, 1874, p. 318; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 71-72; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 241; Ferenc Szakály, *art. cit.*, p. 101.

¹⁵⁷ L. Thálloczy, *Jajcza...*, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XL, pp. 167-170.

¹⁵⁸ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 365-452.

¹⁵⁹ V. Makușev, *op. cit.*, I, p. 315.

ie 1501, pace confirmată de urmașul său, Alexandru (1501-1506), la 9 octombrie¹⁶⁰.

Observăm, prin urmare, că această coaliție a puterilor creștine a funcționat doar parțial și cu foarte multe greutăți, cauza principală fiind diferența destul de apreciabilă dintre suportul ei ideologic și realitatea politică concretă de care trebuia să țină seama fiecare țară în parte. Indiferent însă de acest lucru, Ștefan cel Mare a sesizat, încă înainte de declanșarea războiului turco-venețian, faptul că se putea crea o situație favorabilă pentru o posibilă recuperare a celor două cetăți, foarte importante, din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. Din această cauză, el nu a ezitat, așa cum am mai arătat, să adere *de facto* la tratatul ungaro-polon din 1498 și să încheie în anul următor tratate de pace și colaborare antiotomană cu Polonia și Lituania. Tot pe această linie, Ștefan a încercat, probabil la sfârșitul anului 1498 sau începutul anului 1499, dar fără succes, să-l determine și pe Ivan al III-lea al Moscovei¹⁶¹ să mențină pacea cu Lituania și să se alăture coaliției antiotomane.

Domnitorul Moldovei nu s-a limitat însă numai la activitatea diplomatică antiotomană, ci a trecut și la executarea unor acțiuni concrete, pe plan militar. Astfel, el nu a ezitat să atace și să zdrobească, la începutul lui 1499, o armată otomană care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali beg, iar apoi a distrus o grupare tătară de 6.000 de călăreți care încercau să treacă prin Moldova¹⁶². Așa cum am spus ceva mai sus¹⁶³, drept răspuns, sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau la începutul verii anului 1499, câteva atacuri, de mică anvergură, împotriva Moldovei, după care a trimis și o flotă în direcția acestei țări, probabil cu scopul de a întări Chilia și Cetatea Albă, pozițiile cele mai amenințate în cazul unui conflict deschis cu Ștefan cel Mare. De fapt, Baiazid al II-lea dorea să aibă liniște la Dunărea de Jos pentru a putea să-și îndrepte grosul forțelor împotriva Veneției și va reuși să obțină acest lucru de la toate statele din zonă, cu excepția Moldovei. Însă aceasta, de una singură, nu dispunea de o capacitate ofensivă suficient de puternică pentru a amenința cu adevărat pozițiile turcești din zonă. Totuși, pentru a nu-i crea sentimentul de izolare, Vladislav al II-lea, neputând

¹⁶⁰ *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomus XIX, *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501-1506)*, ed. Frederik Papée, Cracoviae, 1927, pp. 9-11 și 168-170; V. Panaite, *art. cit.*, p. 219.

¹⁶¹ *Arhiva istorică a României*, tom I, partea I, nr. 11, București, 24 octombrie 1864., p. 81; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 409-415.

¹⁶² A se vedea mai sus notele 96 și 97.

¹⁶³ A se vedea mai sus nota 98.

satisface cererile de ajutor ale lui Ștefan cel Mare, dar nedorind să piardă nici prietenia prețioasă a acestuia, ca semn al menținerii bunelor relații dintre cele două țări, i-a reîntărit, la 1 mai 1499¹⁶⁴, stăpânirea asupra celor două cetăți transilvănene, Ciceul și Cetatea de Baltă.

Cu toate că nu avea nici un fel de promisiuni de ajutor din partea Ungariei, Veneției sau a altor state care-și declaraseră intenția de a lupta împotriva turcilor, Ștefan cel Mare s-a hotărât să treacă la acțiune împotriva acestora, considerând că un moment mai favorabil nu se putea ivi pentru dorința sa de a recuceri Chilia și Cetatea Albă. În acest sens, el se baza pe conjunctura internațională din acel moment, care obliga forțele Imperiului otoman să acționeze dispersat pe mai multe fronturi: împotriva forțelor venețiene la Modon, Coron și Navarino, împotriva venețienilor și a spaniolilor în insulele Corfu și Cefalonia, precum și împotriva unui corp de oaste maghiar, de vreo 9 000 de oameni, care, în august 1500, trecuse Dunărea și atacase în Serbia și Bulgaria¹⁶⁵.

Din această cauză, probabil la începutul anului 1500¹⁶⁶, el a refuzat să mai plătească tribut Porții, a ordonat mutilarea solului otoman care venise în acest scop și l-a trimis pe vornicul Boldur să atace Chilia și Cetatea Albă, care au fost incendiate cu această ocazie¹⁶⁷. Ceva mai târziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci și moldoveni, consemnată de Marino Sanuto la data de 31 august, acesta arătând că și ungurii se pregăteau de luptă¹⁶⁸.

Simultan cu aceste acțiuni, Ștefan cel Mare a mobilizat importante forțe militare în regiunea Iașului¹⁶⁹, pentru a putea acționa pe direcții interioare atât împotriva unui eventual atac al turcilor dinspre sud, cât și împotriva unui atac al tătarilor, care prădau deja părțile sud-estice ale regatului polon. Aceste concentrări de trupe din primăvara și vara anului 1501, erau cunoscute și în Italia. Astfel, în luna mai, un număr de scrisori trimise din Buda de solii venețieni Soranzo și Giustiniani, arătau că Ștefan avea armata pregătită¹⁷⁰, iar la 27 iulie, florentinul Octaviano Gucci scria,

¹⁶⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 18-19; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 261.

¹⁶⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 669-670.

¹⁶⁶ Radu Rosetti, *O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XVI, București, 1934-1935, pp. 45-58.

¹⁶⁷ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 288, 567, 635, 684, 714, 879, 1627-1628; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 167; idem, *Ștefan cel Mare*, p. 261; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 240; idem, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 241; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II,1, p. 81; A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare...*, p. 62; idem, *Ștefan cel Mare*, pp. 308-309; I. Cupșa, *op. cit.*, p. 135.

¹⁶⁸ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 713.

¹⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 31; R. Rosetti, *art. cit.*, p. 51.

¹⁷⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 288.

din Cracovia, că Ștefan cel Mare stă pregătit la hotar cu toată oștirea sa și că, în orice caz, trebuie să aștepte de la el ceva însemnat, fiind renumit prin înțelepciune¹⁷¹. Pregătirile militare ale domnitorului Moldovei nu se limitau însă numai la aceste concentrări de forțe, ci aveau în vedere și înzestrarea lor cu armament. Acest lucru este demonstrat de scrisoarea pe care Ștefan a expediat-o, la 13 septembrie 1500, brașovenilor¹⁷², în care-l recomanda pe spătarul Trotușan trimis de el pentru a cumpăra scări de șa, arme, frâie etc.

De fapt, toate aceste preparative întreprinse de Ștefan cel Mare vizau, prin recucerirea Chilie și a Cetății Albe, crearea unei breșe în monopolul otoman instaurat asupra Dunării de Jos și a Mării Negre, breșă care ar fi putut duce la schimbarea raporturilor de putere din această zonă, dar celelalte state europene interesate într-o astfel de evoluție, mai ales Veneția și Ungaria, nu aveau capacitatea necesară pentru a acorda ajutoarele de care Moldova avea nevoie.

Ștefan cel Mare intrase în luptă fără a avea nici o promisiune concretă din partea Veneției sau a Ungariei și, deși spera că aceste țări l-ar putea ajuta, în propriul lor interes, el era hotărât să-și încerce șansele chiar și fără un ajutor direct, bizuindu-se numai pe propriile forțe și pe situația politică generală care-i obliga pe turci să-și disperseze forțele pe mai multe fronturi în același timp. Astfel, deși Marino Sanuto a consemnat informația că regii Ungariei și Poloniei, împreună cu Ștefan cel Mare, se vor uni la Bács, de unde vor trece Dunărea pentru a ataca Semendria¹⁷³, tot el arată că în septembrie numai Ștefan i-a atacat pe turci, reușind să le smulgă trei teritorii¹⁷⁴, probabil capete de pod cucerite la nord de Dunăre sau în zona Cetății Albe¹⁷⁵. Peste puțin timp, probabil în cursul lunii octombrie 1500, Ștefan cel Mare a înfrânt o nouă armată otomană, de data aceasta bănuim că mult mai numeroasă decât celelalte, deoarece era comandată de un fiu al sultanului și de doi sangeacbei, care au și murit în luptă¹⁷⁶. În ansamblu,

¹⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 30-31.

¹⁷² I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI din arhivul Brașovului*, în "Convorbiri literare", XXXIX, nr. 9-10, 1905, p. 853; idem, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 467-468; Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 515.

¹⁷³ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 917; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 263.

¹⁷⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 927.

¹⁷⁵ Această informație credem că vine să confirme, într-o oarecare măsură, ipoteza noastră după care răzluirile teritoriale pe care turcii le-au făcut în 1497 au fost în dauna Moldovei și nu a Țării Românești (A se vedea mai sus notele 77, 78 și 79).

¹⁷⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1240; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 163; *Istoria României*, II, p. 548.

rezultatele campaniei militare duse de Ștefan în anul 1500¹⁷⁷, au fost favorabile, turcii au suferit mai multe înfrângeri, unele ținuturi – probabil capete de pod otomane nord-dunărene din partea de sud-est a Moldovei și hinterlandul Cetății Albe – au fost eliberate de trupele moldovene.

După toate aceste succese însă, pregătirile lui Ștefan cel Mare pentru a respinge o eventuală agresiune otomană de proporții mai însemnate au continuat cu o febrilitate și mai mare. Pe plan diplomatic el a încercat să medieze o înțelegere între Lituania, marele cnezat al Moscovei și tătarii lui Mengli Gheray¹⁷⁸, pentru a permite măcar marelui duce Alexandru să se alăture luptei antiotomane, dar nu a avut succesul dorit, războiul dintre lituanieni și moscoviți (1500-1503)¹⁷⁹ constituind principala piedică nu numai în calea participării Lituaniei la coaliția antiotomană, dar și a Poloniei, interesată, în primul rând, de rezolvarea problemelor de la granițele sale răsăritene. Acest eșec diplomatic nu l-a împiedicat însă pe domnitorul nostru să-și continue cu toată hotărârea preparativele militare, informații semnificative despre acestea ajungând și la Veneția, puterea cea mai interesată în a afla orice știre cu privire la posibile dificultăți ale turcilor.

În noiembrie a ajuns aici, prin Ragusa, știrea că moldovenii sunt gata de luptă cu otomanii și că sunt în stare să adune o oștire de 40.000 de călăreți¹⁸⁰, iar la 28 ale aceleiași luni, secretarul Republicii, Francesco della Zuecca, întors din Ungaria, raportând despre dispozițiile antiotomane ale regelui Vladislav al II-lea, arăta că tot atât de ostili păgânilor sunt și românii, mai ales Ștefan cel Mare¹⁸¹.

Dar Ștefan, în ciuda dorinței sale arzătoare de a recuceri Chilia și Cetatea Albă, își dădea seama că a continua și intensifica luptele cu turcii, fără a primi nici un ajutor din partea Veneției și Ungariei, însemna să-și asume riscul unei confruntări majore, de unul singur, cu marea putere otomană, ceea ce trebuia evitat cu orice preț. Din această cauză, anul 1501 nu a mai fost un an al confruntărilor militare, în ciuda menținerii stării de ostilitate acută între moldoveni și turci, ci al tatonărilor diplomatice în

¹⁷⁷ Starea de război în care s-a aflat Moldova în anii 1500 și 1501 este dovedită, printre altele, și de puținătatea documentelor emise de cancelaria domnească, doar trei, la 5 aprilie 1500, la 25 aprilie și 14 decembrie 1501 (*Documenta Romaniae Historica, A, Moldova*, vol. III, (1487-1504), ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, pp. 463-470). Abia în februarie-martie 1502 numărul de documente revine la normal.

¹⁷⁸ *Sbornik*, XLI, pp. 355-356; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1173; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 310.

¹⁷⁹ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 365-452.

¹⁸⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1055; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 32.

¹⁸¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 32.

vederea unei coordonări generale a acțiunilor antiotomane. Domnitorul Moldovei era pregătit de luptă, dar dorea să știe cu siguranță pe cine mai poate conta, deoarece experiența anului anterior îi demonstrase că Veneția dispunea doar de forțele necesare propriei apărări, nici acestea întotdeauna suficiente, alianța cu Spania avea o valoare redusă, o alianță veneto-ungară nu se realizase încă, alianța franco-ungară se dovedise a fi inoperantă, iar Ungaria ca atare era departe de a avea capacitățile necesare pentru purtarea, cu adevărați sorți de izbândă, a unui război antiotoman.

Din această cauză, chiar la începutul anului 1501, la 24 ianuarie, doi soli moldoveni și unul din Țara Românească, ceea ce confirmă și disponibilitățile lui Radu cel Mare de a se angaja într-un front comun antiotoman, au sosit la Budă pentru a constata care erau intențiile lui Vladislav al II-lea¹⁸². Neputând afla nimic concret aici solii moldoveni au plecat spre Veneția și Roma. Ajunși la Veneția în februarie, solii lui Ștefan cel Mare, care apar la Marino Sanuto cu numele de Raynaldo și Antonio, deși este sigur că erau români, deoarece pentru a se face înțeleși au folosit serviciile unui interpret, au cerut dogelui să le recomande un medic necesar pentru a alina suferințele domnului lor, și-au exprimat dorința de a cumpăra stofe fine și au arătat că Ștefan este gata să lupte cu turcii, dacă Veneția ajunge la o alianță cu Ungaria¹⁸³. Răspunsul a fost și aici, în privința luptei antiotomane și a unui posibil ajutor, probabil destul de evaziv, la fel ca și cel primit din partea curiei romane, unde s-a dus numai unul din cei doi soli ai lui Ștefan cel Mare. În ciuda faptului că Ștefan însuși se declarase de acord să lupte în continuare cu turcii, lucru confirmat și de cardinalului Regino, care comunica, la 11 martie 1501, în Italia, că românii pot aduna 30 000 de călăreți¹⁸⁴, Veneția și papalitatea se plasau pe pozițiile lor tradiționale față de Țările Române, adică de a obține cât mai mult fără a da însă în schimb absolut nimic, sau poate numai încurajări și iertări de păcate.

În această situație nu este de mirare că Ștefan cel Mare a devenit mult mai circumspect, a evitat să se angajeze în noi ciocniri militare cu turcii și, în iunie, a trimis chiar un sol la Poartă¹⁸⁵, pentru a vedea care este atmosfera din capitala Imperiului otoman în privința sa. Această atitudine prudentă s-a menținut în ciuda faptului că Ungaria începuse să se pregătească serios, în 1501, pentru o confruntare cu Imperiul otoman.

¹⁸² M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1453, 1478-1479.

¹⁸³ *Ibidem*, col. 1453, 1465, 1467-1468; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 170; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 249; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 264.

¹⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 33; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1537.

¹⁸⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 105; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 171.

Astfel, la 30 ianuarie au fost luate importante măsuri de apărare la granițele de sud ale regatului maghiar¹⁸⁶, iar după foarte puțin timp, Ioan Corvin, fiul natural al lui Matia Corvin, a înfrânt pe turci și a reușit să cucerească Jaicze¹⁸⁷. În martie, a fost încheiat, după îndelungate negocieri, tratatul dintre Ungaria, Veneția și papalitate, dar el va fi făcut public abia la 13 mai, atunci când Vladislav al II-lea va declara război turcilor¹⁸⁸. Acest tratat prevedea, printre altele, ca Suveranul Pontif să plătească anual regelui Ungariei, pe toată durata războiului, suma de 40 000 de ducați, iar Veneția, 100 000 de ducați, ultima angajându-se să susțină războiul pe mare, în timp ce Ungaria trebuia să-i atace pe turci pe uscat. De asemenea, se prevedea că la acest tratat pot adera și alte puteri, precum Franța, Imperiul german, Spania, Anglia, Portugalia. Cu toate că Ștefan cel Mare, ca aliat al regelui Vladislav al II-lea, era cuprins automat în acest tratat, el a continuat să se mențină în rezervă, o dovadă în plus a politicii sale independente, așteptând să vadă cât de hotărâți erau aliații să lupte cu otomanii. Și a avut dreptate să procedeze astfel, deoarece intervenția Ungariei era destul de tardivă și se va limita doar la acțiuni de "brigandaj pe scară mare"¹⁸⁹. Abia în noiembrie și decembrie 1501 au avut loc mai multe ciocniri ungaro-otomane de-a lungul Dunării¹⁹⁰ și a fost semnalată o incursiune mai importantă, condusă de Ioan Corvin, în Bosnia¹⁹¹.

În același timp, Polonia, preocupată de războiul lituano-moscovit și atacată din nou de tătari¹⁹², a adoptat o atitudine tot mai neutră față de turci. Pentru a ascunde însă adevăratele motive ale acestei poziții, regele polon Ioan Albert nu a ezitat să declare, în martie 1501, unor soli venețieni, că el este gata să-i atace pe turci, dar că Ștefan cel Mare nu va permite trecerea armatei sale prin Moldova, ceea ce-l împiedică să-și transforme gândul în faptă¹⁹³. O afirmație nedreaptă, răuvoitoare, care căuta să inducă în eroare. Bineînțeles că Ștefan nu putea accepta trecerea prin teritoriul țării sale a unei armate care ar fi provocat numai daune și stricăciuni și care în 1497 își manifestase intenția de a-l alunga din domnie, dar regele polon avea și alte

¹⁸⁶ L. Thálloczy, A. Áldasi, *op. cit.*, p. 314.

¹⁸⁷ Nicolaus Isthvanffius, *Regni Hungarici historia...*, Coloniae Agrippinae, 1724, p. 30; V. Fraknói, *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440-1526)*, p. 371.

¹⁸⁸ A se vedea mai sus nota 155.

¹⁸⁹ J. Burchardi, *op. cit.*, III, p. 141, apud L. Pastor, *op. cit.*, p. 92; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 151; A. Huber, *Geschichte Österreichs*, tom III, Gotha, 1888, pp. 427-428.

¹⁹⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 173, 179, 187, 474, 502.

¹⁹¹ V. Makușev, *op. cit.*, I, p. 318; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 171; idem, *Ștefan cel Mare*, p. 263; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 256-257.

¹⁹² V. Makușev, *op. cit.*, I, p. 315.

¹⁹³ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1550.

variante de a-i ataca pe turci, care ocoleau Moldova. Adevărul este însă că el nu dorea să facă acest lucru și, de aceea, l-a trimis la Constantinopol pe Nicolae Lanckoronski, sol care, la 19 iulie 1501, a obținut din partea lui Baiazid al II-lea confirmarea păcii cu Polonia¹⁹⁴, dar moartea prematură a lui Ioan Albert va face necesară o reconfirmare a păcii, pe care sultanul nu va ezita să o facă, la 9 octombrie 1502¹⁹⁵. Explicația rapidității cu care turcii au acceptat încheierea acestor păci este dată și de faptul că, încă din 1501, ei au început să fie amenințați și la hotarele de răsărit de către perși¹⁹⁶ și doreau, pe cât posibil, să evite noi dușmani pe frontul european.

Văzând cum evolua situația din cadrul coaliției antiotomane, Ștefan cel Mare, așa cum am mai arătat, s-a limitat, în 1501, doar la acțiuni diplomatice. După ce solii săi trimiși în Ungaria, la Veneția și la Roma, s-au întors cu mâinile goale, el a încercat, în a doua jumătate a anului, ca printr-o intensă ofensivă diplomatică să determine puterile răsăritene, Polonia, Lituania, Moscova, chiar pe tătarii din Crimeea, să se angajeze în lupta antiotomană, sperând că pe această cale va da un nou impuls și celorlalte state creștine. Astfel, în iulie el a încercat să realizeze o apropiere între Lituania și tătarii lui Mengli Ghiray¹⁹⁷, iar în decembrie a trimis o solie în Polonia cu scopul de a îndemna această țară ca, odată cu urcarea pe tron a lui Alexandru, să intre în luptă cu turcii și de a cere permisiunea tranzitării teritoriului polon pentru un sol de-ai săi care să meargă la Ivan al III-lea spre a-l îndemna să încheie pace cu Polonia și Lituania și a se alătura și el coaliției antiotomane¹⁹⁸. Despre turci, solii lui Ștefan au arătat că încearcă să împace pe tătarii din Crimeea cu cei de pe Volga și că se pregătesc să atace Ungaria anul viitor¹⁹⁹. Rezultatele acestor misiuni diplomatice au fost însă foarte mici, războiul dintre Polonia și Lituania, pe de o parte, și Moscova aliată cu tătarii lui Mengli Ghiray²⁰⁰, pe de altă parte, neputând fi oprit, cea ce a însemnat limitarea coaliției antiotomane numai la Veneția, Ungaria,

¹⁹⁴ *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tom XIX, Cracoviae, 1927, pp. 9-11.

¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 168-170.

¹⁹⁶ S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 151; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 79-80; A. Decei, *op. cit.*, p. 145.

¹⁹⁷ A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare...*, pp. 65-66; V. Costăchel, *art. cit.*, p. 189.

¹⁹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 488-491; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 454-459; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, pp. 241-242; A. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 297.

¹⁹⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 456.

²⁰⁰ Pentru alianța constantă dintre marele cneaz al Moscovei și Mengli Ghiray, hanul tătarilor din Crimeea, a se vedea *Le khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, présenté par Alexandre Benigsen, Petev Naili Borotav, Dilek Desaiive, Chantal Lemerrier-Quelquejai, Paris, 1978, pp. 322-324.

papalitate²⁰¹ și Moldova lui Ștefan cel Mare. La începutul anului 1502, deși situația politică și militară generală nu suferise modificări semnificative, Ștefan cel Mare era totuși pregătit pentru o eventuală confruntare cu turcii, așa cum rezultă din raportul ambasadorului venețian de la Buda, Zacharia Contarini²⁰². De asemenea și Ungaria făcea preparative destul de însemnate pentru declanșarea unei ofensive la sud de Dunăre²⁰³, pe care spera să o poată coordona cu domnul Moldovei. În același timp, Ștefan a trimis o nouă solie la Veneția pentru a cere un medic și, probabil, pentru a afla stadiul pregătirilor militare și intențiile pe care le avea Republica. Aceasta, neputând să trimită și nici măcar să promită un ajutor militar concret, a făgăduit că va trimite un medic și i-a acordat solului lui Ștefan titlul de cavaler auriu²⁰⁴, probabil în semn de prețuire pentru eforturile antiotomane ale domnitorului nostru.

Dar, în primăvara lui 1502, nici turcii nu așteptau nepregătiți lansarea unui atac creștin la sud de Dunăre. Ei aveau intenția de a lansa un puternic atac împotriva Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei, atac ce urma să fie condus de Malcocioglu. Tentativa lor a fost însă înăbușită în fașă printr-o contralovitură a oștirii transilvane condusă de voievodul Petru de Szentgyörgy și de Bozin, care a eliberat temporar Vidinul, a devastat împrejurimile Nicopolei, după care s-a deplasat către frontul antiotoman din Bosnia²⁰⁵. La această ofensivă antiotomană Ștefan nu a putut participa deoarece tătarii din Crimeea, la insistențele sultanului, au adoptat o atitudine amenințătoare la hotarele răsăritene ale Moldovei²⁰⁶.

Ștefan cel Mare nu a participat cu toate că în acest an se realizase o oarecare coordonare a acțiunilor militare între Ungaria, Veneția și papalitate, la succesele terestre menționate mai sus adăugându-se și câteva

²⁰¹ Ajutorul pe care Suveranul Pontif l-a acordat coaliției antiotomane a constat în contribuția bănească plătită Ungariei în 1501 și 1502, în valoare totală de 106 634 ducăți (L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94), și în armarea unei flote care va intra în acțiune în 1502 (*Ibidem*, p. 93). Moldova însă nu a primit nimic nici din partea papei, dar nici din partea Veneției și a Ungariei.

²⁰² Zacharia Contarini aflase acest lucru, la fel ca și multe altele, de la solul Brancho, sicilian de origine, preot și medic, pe care-l trimisese în Moldova și în Țara Românească (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 33-34; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 267). Probabil că acest Brancho, care era, printre altele, și medic, fusese trimis în Moldova ca răspuns la cererile adresate în acest sens de Ștefan cel Mare la începutul anului 1501, dar, așa cum rezultă din misiunea sa, el avea și importante însărcinări politice.

²⁰³ L. Thlloczy, A. Áldasy, *op. cit.*, pp. 301-302.

²⁰⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 248; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 35.

²⁰⁵ J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 71-72; V. Fraknói, *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440-1526)*, p. 371; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, pp. 256-257; idem, *Istoria Românilor*, IV, p. 241; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 263; idem, *Ștefan cel Mare și turcii*, p. 171; F. Szakály, *art. cit.*, p. 101.

²⁰⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 246; L. Thlloczy, A. Áldasy, *op. cit.*, p. 302; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 263.

importante victorii navale ale flotei veneto-pontificale, mai ales cucerirea insulei Santa Maura, în august 1502²⁰⁷, dar amenințarea tătarilor era acută și reală, mai ales în situația în care sultanul a invitat și pe tătarii hoardei mari de pe Volga să vină să se instaleze în sudul Moldovei, în zona cetăților Chilia și Cetatea Albă. El arăta hanului că, dacă tătarii vor reuși să țină în frâu Moldova, atunci drumul oștilor otomane va fi deschis în toate părțile lumii²⁰⁸. Dar această chemare nu a fost foarte inspirată deoarece a provocat nemulțumirea profundă a tătarilor din Crimeea care, de multă vreme, se aflau în conflict cu cei de pe Volga. Ștefan a știut să profite imediat de această situație și a trimis un puternic detașament care, ajutându-i pe tătarii din Crimeea, a contribuit decisiv la zdrobirea hoardei mari în luptele din 8 și 12 iulie 1502, desfășurate undeva în stepile nord-pontice, la răsărit de granițele Moldovei²⁰⁹.

Pe lângă această acțiune militară importantă, care a dus la prăbușirea unuia dintre planurile sultanului Baiazid al II-lea și l-a eliberat pe domnul Moldovei de amenințarea iminentă a tătarilor, Ștefan a mai participat, este adevărat că numai cu un contingent de 7 000 de oameni, la o nouă ofensivă declanșată de forțele lui Vladislav al II-lea la sud de Dunăre, în toamna anului 1502²¹⁰. Se pare, așa cum rezultă din însemnările lui Sanuto, că trupele moldovene au luptat alături de cele ale lui Józsa Somi, comite de Timișoara, care-i atacase pe turci în zona Serbiei²¹¹.

În afara acestor contribuții militare la cauza comună a luptei antiotomane, Ștefan cel Mare a continuat să desfășoare și o importantă activitate diplomatică, caracteristică, de altfel, pentru întreaga sa domnie. Interesantă în acest sens este prezența în Moldova a venețianului Matteo

²⁰⁷ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 313 și urm.; Sigismondo de Conti Da Foligno, *Le storie de'suoi tempi dal 1475 al 1510*, tomo II, Roma, 1883, pp. 278-279, apud L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 93; Al. Guglielmonti, *La guerra dei pirati dal 1500 al 1560*, vol. I, Firenze, 1876, p. 93, apud L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 93; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 70; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 239; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 92.

²⁰⁸ V. A. Ulianițki, *op. cit.*, p. 195; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 493; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, pp. 171-172; P. Georgian, *Tătarii în țările românești. III. Invaziunile tătare în veacul al XV-lea și în prima jumătate a veacului XVI*, în "Convorbiri literare", an 58, iulie-august, 1926, p. 598; N. Grigoraș, *op. cit.*, pp. 266-267.

²⁰⁹ *Monumenta mediae aevi res gestas Poloniae illustrantia*, tom XIX, pp. 105-107; *Sbornik*, vol. XLI, p. 41; K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 410-411; Al. Gonța, *art. cit.*, în idem, *op. cit.*, p. 188. Pentru distrugerea hoardei mari de pe Volga, sau a Hoardei de Aur, de către Mengli Ghiray, hanul tătarilor din Crimeea, a se vedea și B. F. Grecov, A. I. Iacubovșchi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 399; *Le khanat de Crimée...*, p. 324; Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978, p. 15.

²¹⁰ F. Szakály, *art. cit.*, pp. 98-103.

²¹¹ *Ibidem*, p. 102; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 333.

Muriano "doctor în arte și medicină"²¹², care a fost trimis aici de dogele Leonardo Loredano, pe la mijlocul anului 1502, în urma cererii formulate în acest sens de solul domnului Moldovei la începutul aceluiași an.

Așa cum rezultă din primul raport al lui Muriano, trimis din Suceava la 7 decembrie 1502²¹³, el a ajuns în Moldova la 1 august, destul de bolnav, dar, la 22 august, s-a înfățișat, totuși, înaintea domnului într-o audiență mai mult protocolară, în timpul căreia l-a salutat în numele Republicii și al dogelui, primind răspuns din partea acestuia că, fiind înconjurat de dușmani, el nu a vrut să ceară un medic decât de la prietenii săi despre care este încredințat că-l iubesc cu adevărat.

Este posibil ca, după această primă întâlnire, medicul să nu mai fi avut prilejul de a-l vedea pe Ștefan de aproape, până în octombrie, când s-a îmbolnăvit din nou. Sigur este însă faptul că Muriano, pe lângă misiunea sa medicală de a-l îngriji pe domnul Moldovei, a avut și o importantă misiune politică, a urmărit două obiective principale, și anume: culegerea de informații cu privire la situația Moldovei și a domnului său și, în același timp, culegerea de informații privitoare la turci și la relațiile lor cu diferitele puteri din zonă. Aceasta rezultă cu toată claritatea din cele două rapoarte pe care le-a trimis din Moldova, primul la 7 decembrie 1502, amintit mai sus, iar al doilea la 5 ianuarie 1503²¹⁴.

Primul dintre aceste două rapoarte este împărțit pe puncte, corespunzătoare poate unui chestionar stabilit de conducerea Republicii, și anume: informații cu privire la domn și la fiul acestuia, succesorul lui, la supuși și la țară, la evenimentele petrecute în țările vecine, Polonia, Rusia, Imperiul otoman, tătarii din Crimeea. În ceea ce-l privește pe Ștefan, Muriano spunea că "...este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă, drept, veșnic treaz și darnic, arată bine la trup pentru vârsta sa dacă această meteahnă nu l-ar fi chinuit dar, sper cu ajutorul lui Dumnezeu, să-i aduc o ușurare, după cât pot să-mi dau seama acum la început"²¹⁵. Același ton laudativ era folosit și în privința lui Bogdan, viitorul domn al Țării: "...

²¹² Despre Matteo Muriano a se vedea Nicolae Iorga, *Breve storia dei Rumeni*, București, 1911, pp. 70-72; idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, București, 1928, pp. 73-74; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, pp. 32 și urm.; Claudio Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în "Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", XVI, Bucarest, 1929, pp. 6-7; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, pp. 94-95.

²¹³ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 734-737; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 36-37; *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, pp. 148-150.

²¹⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 804-806; *Călători străini...*, I, pp. 151-154.

²¹⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 736; *Călători străini...*, I, p. 149.

Bogdan voievod, urmează pilda domnului, tatăl său, e sfios ca o fată și e bărbat viteaz, prieten al virtuților și al oamenilor virtuoși, este tânăr cam de vreo 25 de ani”²¹⁶.

Deosebit de interesante sunt și aprecierile medicului venețian cu privire la potențialul economic și militar, la locuitorii țării: “Supușii sunt toți bărbați viteji, ageri și nu făcuți să stea pe perne, ci la război pe câmpul de luptă. Acest domn prea vestit poate să ridice 60.000 de oameni de ispravă, adică 40.000 de călăreți și 20.000 de pedestrași. Țara este mănoasă și foarte frumoasă și bine așezată, plină de animale și de toate bucatele, are de toate afară de untdelemn. Grânele se seamănă în aprilie și în mai, iar vinuri de felul celor din Friul se obțin în august și septembrie. Pășuni sunt foarte bune. În această țară s-ar putea ține peste 100.000 de cai”²¹⁷.

Foarte importante și interesante sunt și considerațiile pe care Muriano le face cu privire la poziția strategică a Moldovei și, implicit, la avantajele pe care Veneția le-ar putea avea dintr-o alianță cu această țară: “De aici se merge până la Constantinopol în 15 sau 20 de zile, de aceea reamintesc cu toată supunerea Înălțimii Voastre că de aici s-ar putea ataca flancul acestui perfid sultan turcesc și din câte îmi spun mulți oameni vrednici de încredere și negustori care vin de la Constantinopol, turcii au mare frică față de acest domn și de creștinii ce și-ar face drum prin această țară”²¹⁸. Deosebit de interesante sunt motivele, tot de ordin strategic, pe care el le avansează pentru a explica ezitățile domnului de a se angaja cu toate forțele împotriva turcilor, precum și propunerile pe care le face în vederea anulării acestora: “...acest ilustru domn se teme mult să facă vreo mișcare împotriva turcului, deoarece tătarul îndată l-ar ataca. Dar există o trecătoare lângă Caffa, care se numește Pericop, unde zece mii de călăreți ar ține piept tătarului ca să nu poată trece în părțile acestea spre paguba creștinilor”²¹⁹.

Tot cu referire la Moldova, Muriano amintește și conflictul dintre Ștefan și regele Poloniei pentru Pocuția, iar apoi vorbește despre războiul dintre Polonia și Lituania, pe de o parte, și marele cnezat al Moscovei, pe de altă parte, despre situația din cadrul lumii tătare și despre potențialul militar al tătarilor crâmleni, de alianța dintre Mengli Ghiray și sultan, care amenința grav securitatea Moldovei, dar și a altor state creștine din

²¹⁶ *Ibidem*, col. 736; *ibidem*, p. 149.

²¹⁷ *Ibidem*, col. 736; *ibidem*, p. 149.

²¹⁸ *Ibidem*, col. 736; *ibidem*, p. 149.

²¹⁹ *Ibidem*, col. 737; *ibidem*, p. 150.

regiune²²⁰. În ansamblu, se poate observa ușor că este vorba despre un raport politic exact și realist, prin intermediul căruia factorii de conducere de la Veneția aveau posibilitatea să cunoască în amănunțime situația de la Dunărea de Jos și din răsăritul Europei.

Cel de-al doilea raport al lui Matteo Muriano descrie o acțiune de spionaj pe care acesta a întreprins-o la Suceava în dauna turcilor și din el se desprind câteva importante aspecte ale situației internaționale și ale situației Moldovei la sfârșitul anului 1502 și la începutul anului 1503. Astfel, aflând despre trecerea prin capitala Moldovei a unei importante solii otomane în drum spre Polonia, medicul venețian a apelat la ajutorul unui foarte bun prieten al său, Niccolò Leondari, căsătorit cu o venețiană, pentru a intra în legătură cu conducătorul soliei, anume cu Sinan bei, beilerbeiu Anatoliei, cu scopul de a afla care sunt intențiile sultanului și care este situația din Imperiul otoman. Pe această cale, el a reușit să afle și să transmită la Veneția că sultanul este confruntat cu ostilitatea deschisă a perșilor²²¹, care au reușit să pătrundă în Anatolia, că în Karamania s-a declanșat o puternică răscoală antiotomană²²², că la Constantinopol și în alte mari orașe bântuie ciuma, care face sute de victime pe zi, că sultanul ar fi gata să încheie o pace imediată cu Veneția, dacă aceasta i-ar lăsa mână liberă în privința Ungariei. De asemenea, Muriano a mai aflat că Baiazid al II-lea pregătea o flotă uriașă, posibil chiar de 500 de vase, pe care intenționa să o trimită să cucerească Corfu, considerând că această insulă, odată intrată în stăpânirea sa, i-ar deschide perspective frumoase de a pătrunde și în Mediterana occidentală, că scopul soliei lui Sinan bei era acela de a confirma pacea cu Polonia²²³ și că unul din motivele principale pentru care sultanul a acceptat încheierea acestei păci a fost tocmai acela că avea o mare bănuială că domnul Moldovei ar putea să se împace cu regele Poloniei și să pornească la luptă împotriva sa²²⁴. Această afirmație reprezintă o nouă confirmare a temerilor și suspiciunilor încercate de Baiazid al II-lea în 1497 și pe care el nu putea încă să le uite.

²²⁰ *Ibidem*, col. 737; *ibidem*, p. 150.

²²¹ În legătură cu amenințarea tot mai mare pe care o reprezentau perșii la granițele răsăritene ale Imperiului otoman, Ștefan cel Mare avea de multă vreme cunoștință de ea și transmisese această informație aliatului său Vladislav al II-lea, la 25 septembrie 1502 (M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 320; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 268).

²²² Pentru răscoala din Karamania din perioada 1500-1502 a se vedea M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1060, 1404; Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 264; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 91-92.

²²³ Lucru care se va și întâmpla la 9 octombrie 1502 (Zygmunt Abrahamowici, *Katalog Dokumentow Tureckich... (Catalogue des documents turcs. Documents concernant la Pologne et les Pays Voisins de 1455 à 1672)*, Warszawa, 1959, p. 29; V. Panaite, *art. cit.*, p. 219).

²²⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 804-807; *Călători străini...*, I, pp. 151-154.

Dar aceste rapoarte, foarte bine documentate, așa cum am putut constata, aveau pentru Veneția doar o valoare teoretică, de viitor, și nu una practică, legată de prezent. Chiar în momentele în care ele erau redactate, sultanul Baiazid al II-lea jura, la 14 decembrie 1502, pacea cu Veneția²²⁵. De fapt, în cursul acestui an, atât Veneția, cât și Imperiul otoman ajunseseră la concluzia că o pace era necesară și inevitabilă. Veneția suferise importante pierderi teritoriale și comerciale, se afla la capătul resurselor ei militare și economice, iar situația din Italia, unde Franța și Spania își consolidaseră pozițiile, îi dădea serios de gândit. Dar și Imperiul otoman avea problemele sale, sultanul temându-se mai ales de perspectiva de a fi obligat să ducă un război pe două fronturi, în Europa, împotriva Veneției, Ungariei și Moldovei, și în Asia, împotriva unei Persii consolidate de puterea noii dinastii a Safavizilor. În aceste condiții, misiunea lui Zaccaria di Freschi, trimis de Veneția, la 13 septembrie 1502, la Constantinopol²²⁶, pentru a încheia pacea, nu a fost prea dificilă. Pacea jurată de Baiazid al II-lea a fost confirmată de doge, care a jurat și el să o respecte, la 20 mai 1503²²⁷, așa cum am arătat mai sus, după ce în prealabil avuseseră loc consultări cu Vladislav al II-lea, regele Ungariei, consultări încheiate prin tratatul din 31 ianuarie 1503²²⁸, care permitea celor două părți să ajungă la o pace sau un armistițiu cu turcii și reglementa raporturile viitoare dintre ele.

Profitând de această evoluție spre pace, Vladislav al II-lea, care nu era deloc un rege războinic și care, oricum, în lipsa Veneției, se afla în imposibilitate de a continua de unul singur lupta cu turcii, s-a grăbit să încheie și el o pace cu aceștia, un rol important în medierea ei revenind domnitorului Țării Românești, Radu cel Mare²²⁹. Tratatul, încheiat la 22 februarie 1503 și confirmat de Vladislav al II-lea la 20 august același an, a însemnat pentru Ștefan cel Mare sfârșitul celui de-al patrulea război pe care l-a purtat împotriva turcilor și renunțarea definitivă la speranța de a putea recupera Chilia și Cetatea Albă²³⁰ dar, în același timp, prin includerea sa și a domnitorului muntean, a dus la o reglementare a raporturilor cu Poarta, domnitorii români urmând să îndeplinească față de aceasta doar obligațiile pe care le avuseseră înainte de declanșarea ostilităților, neputându-li-se cere

²²⁵ A se vedea mai sus nota 138.

²²⁶ S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 83.

²²⁷ A se vedea mai sus nota 139.

²²⁸ *I libri commemoriali*, VI, pp. 55-56.

²²⁹ A. Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare. 1495-1508*, p. 201.

²³⁰ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, pp. 176-177.

nimic mai mult²³¹. Aceasta și explică de ce sultanul a refuzat inițial să accepte o astfel de clauză²³², dar în cele din urmă nu a putut să o elimine din tratat. Cert este faptul că, la 30 septembrie 1503, așa cum rezultă dintr-o relatare italiană, Ștefan plătea din nou tribut turcilor, în valoare de 4.000 de ducați, în timp ce Radu cel Mare plătea un tribut dublu, de 8.000 de ducați²³³.

Toate aceste evenimente, de o însemnătate deosebită pentru sud-estul Europei și pentru Mediterana orientală, au demonstrat domnitorului Moldovei câteva lucruri de care trebuia să țină neapărat seama, atât el, cât și urmașii săi, dacă voiau să scutească țara de grave amenințări. Astfel, victoria turcilor în războiul cu Veneția din 1499-1503 a făcut ca aceștia să demonstreze încă o dată că au devenit principala putere în mărele Levantului, deschizând perspective pentru o consolidare de lungă durată a acestei situații, prin cucerirea unor alte teritorii importante din zonă, cum ar fi Siria, Egiptul mameluc și insula Rodos. Veneția, la rândul ei, nu mai era capabilă, de una singură, să se opună acestei tendințe și, prin urmare, se putea conta puțin pe ea și numai în cadrul unor eventuale coaliții. De asemenea, principalul aliat al Veneției din acest război, regatul ungar, dăduse dovadă de mari slăbiciuni politice și militare, care își aveau izvorul în profunzimea structurilor sale interne ce generau un intens proces de

²³¹ Iată cum sună pasajul din tratat referitor la Moldova și Țara Românească: "Item, quod, ista pax sit pro nobis et regnis nostris, precipue Hungarie, Dalmatie, Croatie, Sclavonie etc., ac etiam pro toto domino Moravie, et pro utroque ducatu Slesie, ac domino Lusatie, et terris Moldavie, quam etiam Transalpine, cum eorum Wayvodes Karabogdan et Radwul, ac cum omnibus filiis et successoribus eorum ita, quod isti Wayvode et terre eorum penes nos regem Vladislaum in hoc pace inclusi intelligantur, et quod tributum ac munus et servitia, que hactenus maiestati solverunt, ita et deinceps serviant, et plus ab eis non expectatur, neque aliqua calumpnia ad eos imponatur. Similiter, que nobis hactenus solverunt et deinceps ea solvant et plus ab eis non expectamus". (Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 20-21; L. Thálloczy, *op. cit.*, p. 168; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 879-884; N. Istvanffius, *op. cit.*, p. 32; S. Katona, *Historia critica...*, tom X, ordine XVII, pp. 345-359; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, pp. 392-393; N. Iorga, *Istoria Românilor*, IV, p. 244; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 75-76; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 264).

²³² Andrea Gritti, în relatarea pe care a făcut-o în Senat, la 2 decembrie 1503, arăta că solul lui Valdislav al II-lea: "...voleva etiam che Rado Transalpino non potesse dar il carazo alla Porta senza espressa licenzia del suo re, e che il detto Radu e Stefano vaivoda fossero nominati nella capitulazione della pace del canto del re. A queste due parti non voleva il Signor Turco consentire, parendoli che non fosse onor alla Maestà Sua che chi le avesse a pagar carazo non lo conoscesse immediatamente per suo superiore; nè manco li pareva che fosse du sua dignità che un suo carazaro fosse nominato nella capitulazione della pace del canto del re". (Eugenio Albèri, *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, serie III, volume III, Firenze, 1855, p. 29; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 450).

²³³ "...da Ștefano vayvoda da Moldavia ducati 4 milia; da Rado transalpino dicto Calciero, ducati 8 milia...". (M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 464; raportul aparține omului politic și istoricului venețian Gian Giacomo Caroldo).

feudalizare economică, socială, politică și ideologică²³⁴, în ultimă instanță de dezmembrare a statului, într-o vreme când alte state din apusul și centrul Europei făceau pași importanți pe calea modernizării structurilor lor la toate nivelele. Din această cauză, Ungaria putea fi un aliat prețios numai în situații defensive. Într-o eventuală acțiune ofensivă antiotomană capacitățile sale militare erau îndoielnice și nu se putea conta prea mult pe ele. În sfârșit, Polonia a revenit, încă din timpul domniei lui Ioan Albert, la o politică de înțelegere cu Poarta otomană, politică determinată de orientarea sa spre Marea Baltică și de confruntarea tot mai acută dintre Lituania și marele cnezat al Moscovei, ceea ce va plasa Moldova într-o situație strategică dificilă, amenințată din sud de turci, din est de tătari și din nord de poloni.

Ce a făcut Ștefan în aceste împrejurări? A menținut relațiile bune cu Ungaria, singura putere din zonă interesată să reziste turcilor, reușind, pe această cale, să fie inclus, împreună cu Radu cel Mare, în tratatul din 1503, despre care am vorbit mai sus. A continuat să aibă contacte cu Veneția, dar determinate mai ales de nevoile sale medicale²³⁵ și mai puțin de obiective politice comune.

În ceea ce privește Polonia, el a reluat conflictul cu aceasta pentru Pocuția, încercând să se despăgubească, pe această cale, pentru pierderea iremediabilă a celor două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă, și să lovească din nou în axa de interese polono-otomană. Tratatul moldo-polon din 12 iulie 1499²³⁶, nu prevedea nimic referitor la Pocuția. Cu toate acestea, în împrejurări rămase necunoscute, Moldova și Polonia au hotărât să poarte

²³⁴ Un moment deosebit de semnificativ în acest sens îl va constitui răscoala țărănească condusă de Gheorghe Doja, de fapt transformarea unei armate care se pregătea pentru cruciadă într-o armată de răsculați (1514) și măsurile care i-au urmat (*Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, ed. Antonius Fekete Nagy, Victor Kenéz, Ladislaus Solymosi, Geisa Erszegi, Budapest, 1979).

²³⁵ În decembrie 1502, Ștefan l-a trimis la Veneția pe Dimitrie Purcivi, care a ajuns aici în februarie 1503, cu o scrisoare adresată dogelui Loredano prin care acesta era rugat să-i înlesnească achiziționarea unor medicamente recomandate de medicul Matteo Muriano (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 35; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 734-735; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 465-466). La 24 iulie 1503, Ștefan l-a înștiințat pe doge despre moartea lui Muriano și l-a rugat, în același timp, să-i trimită un înlocuitor (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 467; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 150, 579-580), pentru aceasta fiind expediată o nouă solie în cetatea lagunelor, condusă de postelnicul Teodor. Acesta, având și o scrisoare de recomandare din partea lui Vladislav al II-lea, ceea ce demonstrează încă o dată bunele relații existente între el și Ștefan cel Mare, a fost primit de doge, la 21 decembrie, și după ce a descris izbânzile pe care domnul său le-a raportat în folosul creștinătății, a cerut permisiunea de a angaja un doctor, pentru a-i alina suferințele de la picior, provocate de rana căpătată la asediul Chiliei din 1462 (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 38-39; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 470-471; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 579-582). Primind aprobarea în acest sens, el l-a ales pe Geronimo de Cesena împreună cu care a părăsit Veneția, la 2 ianuarie 1504, îndreptându-se spre Moldova (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 39; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 639).

²³⁶ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 417-435.

tratative pentru rezolvarea acestei probleme. Dar tratativele s-au amânat datorită morții lui Ioan Albert (17 iunie 1501), dar și din cauza lipsei de dorință a părții polone pentru rezolvarea acestei probleme. În aprilie 1502, Ștefan cel Mare, aflându-se deja în Pocuția, se plângea starețului de Lipoveți, Ivan, de lipsa dorinței polonilor pentru deschiderea tratatelor și-i acuza de încălcarea sistematică a tratatelor cu Moldova²³⁷. Polonii nu s-au prezentat la tratative nici la al doilea termen, fixat în toamnă, la 29 septembrie²³⁸, și, în consecință, Ștefan a ocupat întreaga Pocuție²³⁹. La începutul lunii noiembrie 1502, el îi scria starostelui din Liiov, rugându-l să intervină pe lângă regele polon Alexandru, pentru ca acesta să-i recunoască stăpânirea asupra întregii Pocuții pe care o ocupase cu învoirea și împuternicirea regelui Ungariei²⁴⁰. Făcând referire la regele Ungariei, Ștefan cel Mare căuta să se pună la adăpost, din punct de vedere politic, și invoacă și o realitate a începuturilor istoriei Moldovei, aceea a rivalității polono-maghiare pentru influență la răsărit de Carpați²⁴¹. Evident că Polonia nu putea accepta cererea lui Ștefan, dar știind că pacea a înlocuit războiul în sud-estul Europei, că sultanul era preocupat de amenințările persilor la granițele răsăritene ale imperiului său și având vie amintirea dezastrului din 1497, regele Alexandru a încercat să rezolve problema pe cale diplomatică. La începutul lunii noiembrie 1503, mai precis între 3 și 5 noiembrie, s-a aflat la Cernăuți solul polon Firley, care a încercat să-l înduplece pe Ștefan să părăsească Pocuția și să pună capăt certurilor pentru acest teritoriu, recunoscând ca graniță între Moldova și Polonia pârâul Colacin²⁴². Răspunsul lui Ștefan a fost însă un refuz categoric, astfel încât Pocuția a rămas a Moldovei până la moartea sa, polonii neîndrăznind să-l mai atace. Această întreagă poveste a Pocuției din anul 1502, a fost expusă regelui polon Alexandru de către solul lui Ștefan, Luca Arbore²⁴³, și acesta a fost nevoit să o accepte, deoarece o intervenția în Moldova ar fi fost prea riscantă în contextul politic internațional al acelor vremuri. Rezolvarea

²³⁷ *Ibidem*, pp. 459-462.

²³⁸ Corneliu Cojocaru, "*Terra Sepenicensis*" și hotarul nordic al Moldovei, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXXII, 1995, p. 347.

²³⁹ *Ibidem*, pp. 347-348.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 348; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 463-465.

²⁴¹ Dar iată cuvintele lui Ștefan: "...terra est mea et patrimonium meum, quam ego recepi cum consensu domini Regis Hungariae et ex mandato illius..." (Hurmuzaki, *Documente*, II,2, p. 503; a se vedea și Șerban Papacostea, *Moldova începuturilor între regii Ungariei și Poloniei*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 9, nr. 5-6, 1998, p. 428).

²⁴² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 472-482; Maria Magdalena Székely, "*Dixit Waywoda*", în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p. 45.

²⁴³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 482-496.

problemei Pocuției a marcat însă și punctul final al relațiilor moldo-polone în vremea lui Ștefan cel Mare.

În fine, lucru foarte important, dându-și seama că Imperiul otoman era o puterea în plină ascensiune, cea mai viguroasă, în acel moment, din sud-estul Europei, Ștefan cel Mare nu a ezitat să restabilească bunele relații cu acesta, recomandând principalilor săi colaboratori, precum și urmașului său, viitorul domnitor Bogdan al III-lea (1504-1517), să facă același lucru.

Semnificativă în acest sens este afirmația pe care o face cronicarul Grogore Ureche și care sună astfel: "Iară cându au fostu aproape la sfârșitul său, chemat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și alți toți câți s-au prilejitu, arătându-le cum nu vor putea ținea țara, cum au ținut-o el, ci socotindu din toți mai puternicu pre turcu și mai înțeleptu, au datu învățătură că să închine turcilor"²⁴⁴. Ea este completată de Ioan Neculce, care arată și el: "Când au murit Ștefan vodă cel Bun, au lăsat cuvânt fiiului său, lui Bogdan vodă, să închine țara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sunt mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va putea ținea țara cu sabiia ca dânsul"²⁴⁵. Considerăm că aceste afirmații au o mare doză de autenticitate, deoarece Imperiul otoman era puterea cea mai mare care amenința Moldova la începutul secolului al XVI-lea, iar Ștefan era prea versat în politică pentru a nu-și da seama de acest lucru și pentru a nu sesiza că lupta unită a puterilor creștine împotriva islamului devenise o himeră periculoasă, un ideal de mult îngropat în vâltoarea transformărilor care cuprinseseră întreaga Europă. În același timp nu suntem de acord cu opinia istoricului Constantin Giurescu, care afirma, la începutul secolului al XX-lea, că Ștefan cel Mare a închinat țara turcilor²⁴⁶. Ștefan nu a închinat Moldova față de Poartă, deoarece nu a fost primul domn care a plătit tribut, iar domnia lui s-a înscris ca un moment glorios în istoria luptelor poporului român pentru independență și unitate. În contextul politic internațional al epocii, după ce a făcut mari eforturi pentru a elimina complet orice formă de dependență a țării sale față de marile puteri vecine și pentru a nu mai plăti haraci turcilor, el a fost însă obligat să se incline în fața evidenței și să accepte o relație cu Poarta specifică evului mediu, în care plata unui tribut, redus, de altfel, la numai 4 000 de ducați spre sfârșitul domniei sale, nu avea deloc semnificația unei închinări reale sau a unei pierderi a independenței,

²⁴⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 121.

²⁴⁵ Ioan Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 168.

²⁴⁶ Constantin Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană. Studiu istoric*, București, 1908, pp. 62-65.

ci doar pe aceea a răscumpărării păcii. De fapt, relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană au cunoscut de-a lungul istoriei variații importante în funcție de raporturile bilaterale de putere și în funcție de situația politică generală. În acest context, Ștefan cel Mare, atunci când cerea celor din jurul său “să se închine turcilor”, nu făcea altceva decât să le ceară să ducă o politică circumspectă, bazată pe realitățile politice ale vremii, și să evite o confruntare deschisă și majoră cu puternicul vecin din sud, care ar fi putut provoca mari daune țării, o știrbire a independenței și chiar noi pierderi teritoriale. Că Ștefan cel Mare avea dreptate o vor dovedi evenimentele anului 1538, atunci când nechibzuința fiului său, Petru Rareș, va atrage asupra Moldovei toate aceste nenorociri. Termenul de “închinare” folosit de Grigore Ureche trebuie considerat numai în accepțiunea sa medievală, exprimând un anumit gen de raporturi între state și nu o pierdere a independenței. Considerăm că istoricul Ștefan S. Gorovei are perfectă dreptate atunci când susține că despre “închinarea” Moldovei nu se poate vorbi decât cu referire la acțiunea din vremea lui Petru al III-lea Aron, celorlalte momente le poate corespunde acordarea unor *abidname*-le, pentru fixarea noilor îndatoriri, dar ele trebuie apreciate doar ca *innoiri*, cum se specifică explicit în “cartea de pace” (*sulbname*) din anii 1479-1481, sau confirmări ale statutului Moldovei în relațiile cu Poarta²⁴⁷. Ștefan cel Mare moștenise o țară amenințată din toate părțile și a reușit, la sfârșitul domniei sale, să o lase liberă și neatârnată, plata unui tribut, mai mult simbolic, față de Poarta otomană, la fel ca și relațiile cu regele Vladislav al II-lea al Ungariei, înscriindu-se în contextul general al relațiilor politice ale vremii, fără a avea însă semnificația pierderii independenței.

În ciuda recomandării pe care a dat-o anturajului și urmașului său și a faptului că a reluat plata tributului către Poartă, Ștefan cel Mare a continuat să rămână pentru contemporani, la fel ca și pentru urmași, un adevărat simbol al luptei antiotomane. El nu l-a sfătuit pe urmașul său să “închine” țara la turci în adevăratul înțeles al cuvântului, ceea ce nici el nu făcuse, ci l-a sfătuit doar să mențină raporturi de pace, stabile, cu aceștia, raporturi stabilite încă din timpul domniei sale și pe care el însuși le moștenise la urcarea pe tron, cu anumite modificări, de la predecesorul său, Petru al III-lea Aron. În această privință²⁴⁸, începutul domniei lui Bogdan al III-lea nu marchează un punct de cotitură, ci doar încă o etapă străbătută în evoluția raporturilor moldo-otomane. “Închinarea”, adică restabilirea după

²⁴⁷ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în “Casa Păcii”*..., p. 649.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 652.

o întrerupere a relațiilor dintre Moldova și Poartă, din vremea lui Bogdan al III-lea, este, de fapt, o creație târzie, rod al confuziilor din tradiția cronicărească moldovenească²⁴⁹. Semnificativă este afirmația pe care o face în acest sens marele cărturar Dimitrie Cantemir: "Cu asemenea gânduri, atunci când Bogdan al III-lea, feciorul lui Ștefan cel Mare, a închinat pentru întâia oară țara Porții, nu l-au lipsit de nici una din cinstiri și au păstrat toate legile țării, atât cele politicești, cât și cele bisericesti, i-au lăsat toate semnele domnești și s-au mulțumit să se plătească curții patru mii de galbeni în tot anul ca semn de închinare a țării"²⁵⁰. Afirmația lui Cantemir este contradictorie, partea a doua a ei anulând, de fapt, prima parte, condițiile în care s-a realizat așa-zisa primă "închinare" a țării fiind acelea pe care le acceptase și Ștefan cel Mare, condiții care erau o continuare, cu modificările intervenite pe parcurs (creșterea haraciului, pierderile teritoriale), a celor inițiale, acceptate în 1455-1456.

Abitudinea fermă antiotomană a lui Ștefan cel Mare și importanța pe care o dobândise în contextul politic internațional al epocii atât el personal, cât și Moldova, rezultă cu toată puterea din teama provocată în Transilvania și Ungaria, în anul 1504, la aflarea știrilor cu privire la agravarea bolii și, mai ales, la aflarea morții sale. Astfel, la aflarea veștii că boala lui Ștefan se agravează, la 25 februarie 1504, brașovenii au început importante pregătiri de apărare²⁵¹, iar la 14 aprilie, Vladislav al II-lea, temându-se de un eventual atac otoman sau tătar, a adoptat măsuri suplimentare de siguranță la granița cu Moldova²⁵². După moartea lui Ștefan cel Mare, marcată de o rebeliune a unei părți a boierimii pe care domnul a înăbușit-o cu ultimele puteri²⁵³, temerile față de o posibilă invazie otomană au crescut, ceea ce a determinat pregătiri militare destul de importante în Transilvania²⁵⁴ și în Ungaria²⁵⁵. Această teamă este exprimată cu claritate și de raportul, din 26 iulie 1504, al medicului venețian Leonardo de Massari, în care se spune că pregătirile militare ale lui Vladislav al II-lea aveau ca scop, printre altele, să-l sprijine pe Bogdan al III-lea împotriva unui pretendent

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 654.

²⁵⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Magdalena Popescu, București, 1973, pp. 121-122.

²⁵¹ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 164; Caius T. Jiga, *Brașovul și lupta antiotomană a țării române la începutul secolului al XVI-lea*, în "Cumidava", II, 1968, p. 111.

²⁵² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 1075.

²⁵³ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 40-41; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 549.

²⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 24; S. Kátón, *Historia critica...*, tom X, ordine XVII, pp. 394-400; idem, *Epitome chronologica...*, p. 593.

²⁵⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, p. 24; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 279.

aflat la Poartă și pe care turcii ar fi încercat să-l pună în scaunul Moldovei²⁵⁶. Din fericire însă, moartea lui Ștefan cel Mare nu a provocat crearea unui vid de putere, generator de lupte fratricide. Preluarea tronului de către Bogdan al III-lea, cu toate că acesta nu avea nici pe departe calitățile tatălui său, a reprezentat o soluție de continuitate, Moldova rămânând și mai departe un adevărat zid al creștinătății în fața asaltului semilunei. Până în 1538, urmașii marelui domnitor au continuat, cu consecvență, linia politică impusă de acesta, raporturile moldo-otomane menținându-se în toată această perioadă, cu anumite modificări, pe linia trasată de Ștefan cel Mare. Abia prăbușirea statului feudal maghiar va duce la crearea condițiilor necesare pentru alterarea acestor relații în defavoarea Moldovei, consecință directă a schimbărilor structurale intervenite în raporturile strategice de putere din zona geografică în care era cuprins și statul românesc de la răsărit de Carpați.

Ajunși la capătul acestui capitol considerăm că două concluzii importante se impun. Prima este aceea că, și în ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, cea cuprinsă între 1489 și 1504, obiectivul principal al politicii sale externe a fost acela al luptei antiotomane, ceea ce nu înseamnă însă că se diminuează cu ceva importanța contradicțiilor moldo-polone, care cunosc acum intensificarea maximă din tot cuprinsul domniei marelui voievod. Dar chiar și așa, trebuie să recunoaștem că un element important al intensificării ostilității dintre Moldova și Polonia l-a constituit neîndeplinirea obligațiilor asumate de ultima cu privire la ajutorul antiotoman și, mai mult, politica de înțelegere dusă de aceasta față de Poarta otomană. Astfel, toate aspirațiile antiotomane ale lui Ștefan, mai ales cele referitoare la recucerirea Chilei și a Cetății Albe, veneau, de fapt, în contradicție cu linia politică generală a regatului polon. Campania din 1497 a fost o aberație politică și militară care contrazicea această linie, ea a oferit și posibilitatea unei noi opțiuni politice legate de o alianță adevărată cu Moldova, posibilitate ratată, și s-a încheiat cu o catastrofă, care va ține Polonia, pentru un secol, departe de problemele Mării Negre.

Cea de-a doua concluzie care ni se pare importantă este aceea că Ștefan cel Mare s-a dovedit din nou, la fel ca și în deceniul al optulea al secolului al XV-lea, a fi un om politic de talie europeană, care știe să sesizeze momentele favorabile pentru a se arunca în luptă, dar și pe acelea nefavorabile, pentru a se retrage din ea atunci când șansele de succes nu se întrevedeau. El apare ca tipul monarhului modern, urmărind, în primul rând, interesele statului său și nu niște idealuri himerice medievale, apuse de

²⁵⁶ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 40-41; M. Sanuto, *op. cit.*, VI, Venezia, 1881, col. 49-51.

mult. Lupta sa antiotomană nu a fost lupta unui cruciat, ci aceea a unui monarh interesat, în primul rând, în apărarea țării și a poporului său. Cu toate că s-a folosit de ultimele mari coaliții creștine îndreptate împotriva Imperiului otoman, ultime coaliții în sensul că aveau pretenția de a face să participe cât mai multe puteri creștine la această luptă în spirit ce se dorea încă a fi cruciat, religios, dar care, de fapt, era deja depășit de valorile ideologice și culturale ale epocii, Ștefan și-a dat prea bine seama că toate erau subminate profund de interesele divergente ale participanților și, din această cauză, a dus o politică în consecință, determinată numai de interesele țării sale.

Abilitatea politică și militară, înțelegerea curentelor dominante care-și făcuseră loc în Europa vremii sale, i-au permis să consolideze domnia și țara, să-i mărească prestigiul în exterior, unde mari puteri ca Veneția și Ungaria îi căutau alianța, au făcut ca urmașii săi să moștenească un tron și o țară puternice și respectate chiar de marile puteri vecine care, pentru câteva decenii, au fost obligate să renunțe la planurile lor de subordonare strictă a Moldovei.

ÎNCHEIERE

Domnia lui Ștefan cel Mare, începută la 12 aprilie 1457 și încheiată la 2 iulie 1504, cea mai lungă din istoria întregului spațiu românesc în perioada evului mediu, a reprezentat o epocă de prosperitate economică, de consolidare a unor structuri sociale mobile, capabile să țină pasul cu modernizarea care se făcea tot mai puternic simțită pe continentul nostru, de consolidare a puterii centrale, a aparatului militar și diplomatic al statului, de progres a bisericii ortodoxe și de întărire a sistemului de valori creștine, de dezvoltare a unei culturi strălucitoare specific românești. Consolidarea puternică a statului a făcut ca această domnie să dobândească o dimensiune internațională deosebit de importantă, ca Moldova să devină un element de bază al vieții politice internaționale din zona pontică și a Dunării de Jos, a Europei sud-estice și central-răsăritene în general. Domnia lui Ștefan cel Mare s-a desfășurat într-un moment cheie atât pentru istoria continentului nostru în general, cât și pentru istoria Moldovei în special.

La nivelul continentului european cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea a reprezentat o epocă de cotitură, de amorsare a unor procese istorice care vor face ireversibilă trecerea de la feudalitate la modernitate. Acum, Renașterea începe să depășească hotarele Italiei și să pătrundă tot mai mult în restul Europei, acum începe un proces de laicizare a societății, care va culmina cu reforma luterană din 1517, și tot acum, prin descoperirea Americii și a drumului maritim spre India, încep marile descoperiri geografice care vor schimba foarte repede fața lumii și vor propulsa Europa la poziția de lider al întregii planete. Tot acum însă, la nivelul continentului european începe să se facă simțită o ruptură, mică la început, dar tot mai mare pe măsura trecerii timpului, între statele cu ieșire la Oceanul Atlantic și cele lipsite de acest avantaj. Astfel, Spania, Portugalia, Franța, Anglia și Țările de Jos cunosc o dezvoltare tot mai accelerată, în timp ce restul statelor europene, inclusiv cele italiene și germane, dau semne tot mai vădite de oboseală economică. Exemplul cel mai elocvent este, poate, acela al Veneției care, deși în secolul al XVI-lea cunoaște cea mai mare prosperitate, nu mai trăiește însă la ritmurile economice cele mai înalte, fiind depășită, din acest punct de vedere, de statele cu fațadă atlantică.

Pentru statele din Europa centrală și răsăriteană singura posibilitate de a împiedica decăderea economică și chiar refeudalizarea, o constituia continuarea comerțului cu Extremul Orient pe căile terestre și maritime clasice ale evului mediu. Acest lucru nu mai era însă posibil datorită anarhiei care domnea în fostele stăpâniri ale Imperiului mongol, ceea ce făcea drumul pe uscat, prin stepele nord-pontice, între Europa și China, impracticabil, dar și datorită apariției turcilor otomani, a imperiului lor tricontinental, care tăia căile de comunicație maritime dintre Europa și Asia, prin Marea Roșie și Golful Persic. Singura putere europeană interesată în păstrarea acestor comunicații maritime deschise și care a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a-i împiedica pe turci să le cucerească a fost Veneția. În a doua jumătate a secolului al XV-lea ea a fost însă înfrântă decisiv și, pentru a-și păstra sursele de venit din comerțul levantin, a fost obligată să accepte regulile impuse de sultanii din Constantinopol.

Pentru turci, dominația asupra căilor maritime dintre Asia și Europa nu putea fi realizată însă fără instaurarea stăpânirii lor asupra întregului bazin pontic. Acest fapt explică de ce sultanul Mehmed al II-lea, imediat după cucerirea Constantinopolului, a început să-și întindă stăpânirea asupra statelor riverane la Marea Neagră și abia mult mai târziu, în deceniul al doilea al secolului al XVI-lea, în vremea sultanului Selim I, turcii au cucerit Siria, Libanul, Palestina și Egiptul mameluc. Alegând ca principal obiectiv al politicii sale expansioniste Marea Neagră, Mehmed al II-lea urmărea, evident, crearea bazei necesare pentru stăpânirea căilor maritime spre Orient, dar și stoparea comerțului oriental al statelor din centrul și sud-estul Europei, al Ungariei, Cehiei, Poloniei, Lituaniei, Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei. Această politică a dat rezultate pe termen scurt, în privința Ungariei, care se va prăbuși în 1526, și pe termen lung în privința Poloniei și Lituaniei, unde puterea centrală, lipsită de veniturile comerțului oriental, va fi obligată să facă tot mai mari și mai multe concesii magnaților, concesii care vor avea ca rezultat dispariția statului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Transformarea Mării Negre într-un lac închis otoman, între 1453 și 1484, acapararea produselor comerțului pontic pentru satisfacerea nevoilor Constantinopolului și scoaterea acestuia din cadrul marilor circuite comerciale internaționale, turcii nefiind nici foarte buni negustori și nici foarte buni navigatori, a fost una din principalele cauze ale rămânerii în urma Occidentului a Europei central-răsăritene și de sud-est. Ruptă de comerțul oceanic de țările cu fațadă atlantică și de cel oriental de Imperiul otoman, această regiune a fost

condamnată la stagnare și regres economic, la numeroase convulsii sociale și politice, la conflicte sângeroase și la epuizarea resurselor umane și materiale.

În acest context politic internațional, obiectivele îndelungatei domnii a lui Ștefan cel Mare au fost, în primul rând, împiedicarea evoluțiilor amintite mai sus, apărarea independenței și integrității teritoriale a Moldovei, stabilirea unor relații simetrice, de egalitate, cu toți vecinii și, în primul rând cu Imperiul otoman. Ștefan cel Mare, atunci când a preluat domnia, a găsit o Moldovă supusă la plata haraciului către Poartă, amenințată de sultan cu pierderea ieșirii la Marea Neagră și a veniturilor realizate de vama de la Cetatea Albă, amenințată cu intervenții din partea Ungariei și a Poloniei, obișnuite să facă frecvent acest lucru în ultimul sfert de secol. Această situație complexă și amenințătoare impunea o politică fermă în interior și viguroasă în exterior, care nu putea să-și propună decât atingerea obiectivelor amintite mai sus.

În interior, Ștefan cel Mare a urmărit și a reușit să consolideze statul, a pus capăt anarhiei provocate de grupările boierești, a dezvoltat o economie puternică, bazată mai ales pe veniturile din comerțul de tranzit aduse de cele două drumuri comerciale principale care traversau Moldova, de la Cetatea Albă spre Liov și de la Chilia spre Brașov. El a sprijinit puternic biserica ortodoxă și a creat o structură socială capabilă să sprijine domnia în fața tendințelor centrifuge ale boierimii. A dezvoltat, de asemenea, un aparat diplomatic și o structură militară așa cum Moldova nu mai avusese niciodată. În fine, a adus Moldova la granițele ei naturale, etnice, de la Carpați la Nistru și de la Hotin la Chilia, la Dunăre și Marea Neagră.

Întărindu-și statul, Ștefan cel Mare și-a creat acele instrumente absolut necesare pentru promovarea unei politici externe viguroase și de anvergură, capabilă să apere interesele fundamentale ale Moldovei, mai ales independența și integritatea ei teritorială. Relațiile internaționale ale Moldovei lui Ștefan cel Mare au fost mai multe și mai intense decât ale oricărui domnitor precedent. Ele s-au desfășurat cu state europene și asiatice și au avut trei cercuri concentrice de importanță. Primul cerc de relații internaționale viza, evident, statele vecine. Aici intrau relațiile cu Imperiul otoman, Ungaria, Polonia, Caffa, Mangop, hanatul tătar din Crimeea, marea hoardă a tătarilor de pe Volga, Lituania în intervalul 1492-1501, atunci când s-a desprins, parțial, din uniunea cu Polonia, dar mai ales relațiile cu Țara Românească și Transilvania, Ștefan cel Mare încercând să realizeze, la fel ca și predecesorul său, Iancu de Hunedoara, un front

românesc comun de luptă antiotomană. În cel de-al doilea cerc de relații internaționale intrau marele cnezat al Moscovei, Veneția, papalitatea, Uzun Hasan, conducătorul turcoman al statului Akkoiunlu, și Maximilian I de Habsburg. În fine, în cel de-al treilea cerc de relații internaționale intrau acelea întâmplătoare sau tangențiale, cum au fost cele cu Franța, Spania și Portugalia din timpul cruciadei de la Otranto din 1480-1481 și a războiului turco-venețian din 1499-1503.

Principalul obiectiv al întregii politici externe a lui Ștefan cel Mare a fost, indiscutabil, lupta împotriva Imperiului otoman, puterea cea mai agresivă de la granițele sudice ale Moldovei. Rivalitatea moldo-otomană din cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea a avut două dimensiuni, și anume, una care privea raporturile directe dintre cele două părți, alterate în favoarea turcilor ca urmare a acceptării plății haraciului de către Moldova în anii 1455-1456, și alta care privea controlul asupra spațiului ponto-danubian. Ștefan cel Mare a căutat să elimine asimetria creată în raporturile moldo-otomane și să împiedice transformarea Mării Negre într-un lac închis otoman printr-o abilă activitate diplomatică, prin crearea unor alianțe mai mult sau mai puțin solide și, în ultimă instanță, prin confruntare militară deschisă cu sultanii din Constantinopol. Astfel, el a purtat patru războaie împotriva Porții otomane, între 1474-1479 (1480), 1481, 1484-1486 și 1500-1503. Principalii săi aliați au fost Transilvania, Țara Românească, Ungaria, Polonia, Veneția și papalitatea, iar în zona pontică Mangopul, Uzun Hasan și, parțial, genovezii din Caffa. Deși a obținut victorii strălucite împotriva turcilor, cum ar fi cele de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, din întreaga campanie a anului 1476, condusă de sultan în persoană, de la Râmnic, din 8 iulie 1481 și din multe alte locuri, Ștefan cel Mare nu a putut împiedica transformarea Mării Negre într-un lac închis otoman, proces istoric ce se va încheia în vara anului 1484, prin cucerirea principalelor cetăți din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă, la fel cum nu a putut împiedica nici perpetuarea asimetriei din relațiile moldo-otomane. La moartea sa, cetățile amintite mai sus erau definitiv pierdute, sudul țării era deschis eventualelor incursiuni ale turcilor, iar Moldova continua să plătească haraci Porții, câte 4.000 de galbeni pe an. Cu toate acestea, Moldova își păstra independența în relațiile cu turcii, deoarece plata haraciului avea doar semnificația răscumpărării păcii. De asemenea, prin numeroasele sală victorii, Ștefan cel Mare a impus turcilor un sentiment de teamă și de respect față de Moldova, conștiința faptului că această țară nu putea fi cucerită cu ușurință și era mai bine să le fie prietenă

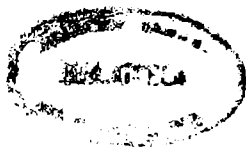
decât dușmană. Deși asimetria din relațiile moldo-otomane s-a menținut, Ștefan a reușit să oprească procesul de adâncire a ei în favoarea turcilor și să le impună acestora respectarea unui echilibru în relațiile lor cu statul românesc de la răsărit de Carpați. Această situație se va menține până în anul 1538, atunci când schimbarea situației politico-strategice în centrul și sud-estul Europei va impune o nouă realitate politico-strategică și pentru Moldova. Deși Ștefan cel Mare nu a reușit să oprească politica expansionistă a Imperiului otoman, el a reușit, totuși, să o întârzie în mod considerabil, fapt care va face ca atunci când turcii vor ajunge în centrul continentului nostru, în vremea sultanului Soliman Magnificul, capacitatea lor de expansiune să fie aproape epuizată, iar puterile creștine să găsească soluțiile necesare pentru oprirea ei definitivă. Apărându-și propriul pământ și propria libertate, românii au apărat, astfel, și Europa creștină de amenințarea semiluneii, i-au dat timpul necesar pentru a găsi mijloacele, metodele și căile cele mai eficiente care să oprească expansiunea otomană. Ratând modernizarea în a doua jumătate a secolului al XV-lea și pe parcursul secolului al XVI-lea din cauza permanentei amenințări otomane și a efectelor ei, românii, prin lupta lor plină de eroism, au permis altor state europene să se bucure de rezultatele ei binefăcătoare.

Dar Ștefan cel Mare nu i-a înfruntat numai pe turci. El a fost obligat, paradoxal la prima vedere, să lupte și împotriva Ungariei și Poloniei, puteri catolice cu pretenții de dominație asupra Moldovei. Victoriile sale de la Baia, din 15 decembrie 1467, și din Codrii Cosminului, din 26 octombrie 1497, au eliminat amenințările din aceste direcții, domnul Moldovei reușind să transforme cele două țări în prețioși aliați politici.

De la statele mai îndepărtate, precum Veneția, papalitatea și marelă cnezat al Moscovei, Ștefan cel Mare a căutat să obțină ajutoare în măsura posibilităților, dar niciodată nu a putut obține mai mult decât încurajări, îndemnuri și laude.

Abilitatea și înțelepciunea cu care Ștefan a condus politica externă a țării sale, talentul său diplomatic și calitățile sale militare, știința sa de a menține un permanent echilibru între marile puteri care amenințau însăși existența Moldovei ca stat, au făcut din el o personalitate cunoscută și respectată de către toate capetele încoronate ale Europei, atât de prieteni, cât și de dușmani. Cronicarii vremii, Jan Dlugosz, Antonius Bonfinius, Marino Sanuto, Domenico Malipiero, pentru a nu aminti decât pe cei mai importanți, au urmărit și consemnat cu atenție faptele glorioase ale lui Ștefan cel Mare, ne-au transmis peste veacuri admirația lor față de marele

voievod. Pentru urmașii săi, la fel ca și pentru întreg neamul românesc, personalitatea și domnia lui Ștefan cel Mare au devenit adevărate puncte istorice de reper, model demn de urmat pentru toate generațiile de români care și-au iubit țara și au dorit să-i construiască un viitor de demnitate, libertate și prosperitate.

COLECȚIA ISTORIE

ISBN 973-7925-15-7

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.iini.ro>